ЗМІСТ:

В. ВИННИЧЕНКО: Купля (оповіданнє) 209

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: По світу: З подорожних вражінь. Неаполь: Везувій, Помпеї, Addio! (докінченнє) 234

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА: „В неділю рано зїлє копала“ (оповіданнє) далї 245

ЮРІЙ КМІТ: Густав Ґайєрстам 273

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Спустилась ніч 280

ЛЕВ ЛОТОЦЬКИЙ: До музи . 280

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: Пірогов у Київі і його проводи 281

М. З.: Ніч 288

ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Українські поети в новім перекладі 292

Ю. БУДЯК: Пісня про поступ 298

МИК. ЗАЛЇЗНЯК: Основні питання федеративного устрою 300

І. КАЛЕНИЧЕНКО: Події з людського життя 312

А. БОБЕНКО: Народи сплять. 330

ВОЛОД. ҐЕРИНОВИЧ: Питанне про третичного чоловіка в новійшій літературі 331

А. ФРАНС: Острів Пінґвінів, пер. Н. Романович 346

Ю. СЇРИЙ: Український театр в Київі в 1908/9 рр. 359

Й. БОЙЄР: Сила віри (роман), докінченнє, в пер. В. Пахаревської 365

МИХ. ЖУК: In vino veritas.... 394

М. ҐЕХТЕР: З українського життя. Міське хазяйство 395

Е. ЛЕВИЦЬКИЙ: За границею. Балканська заверюха..... 403

Бібліографія 408

Книжки надіслані до редакції.. 415

Оголошення.

Зміст VI кн. ЛНВістника.

Від Адміністрації. Просимо всіх, що зло
доси тілько першу рату передплати, надсилати да
інакше мусїлиб ми здержати висилку шестої кн

1909.

РІЧНИК XII. ТОМ XLVI.

КНИЖКА V. ЗА МАЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарнї Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Бедрицького.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-05 13:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

!!Небувала нагода зложити власну бібліотеку дешевим коштом!!

Ще по день 5 червня приймають ся зголошення на серії Українсько-руської Видавничої Спілки. Кожду з низше поданих серій, зложених з 6, 5 або 4 оправлених книжок добірних видань Українсько-руської Видавничої Спілки, в номінальній вартости **звиш 10 до 11 корон,** висилає низше підписана книгарня **за ціну тільки 7 корон.** Хто при тім, купуючи хоч одну серію, підпише реверс на решту серій, може їх купувати до кінця 1909 р. При замовленях просимо називати число серії *словами.* При надісланю гроший з гори доставляємо посилки оплаченою почтою. Хто купує три серії відразу, дістає в **додатку** одну книжку тогож видання після власного вибору. Замовленя приймає:

КНИГАРНЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
У Львові, Ринок ч. 10.

1. серия.
Володиславич, Орли . . . 2·20
Вовчок, Нар. оповідання І. 2·—
Будзиновський, Хлопська посїлість . . . . . 2·40
Гайне, Подорож на Гарц 1·20
Горкий, Мальва . . . . . 1·50
Кавцкі, Народність . . . 1·—

2. серия.
Гінтер, Іст. географ. відкрить 2·20
Ковалїв, Громадські промисловці . . . . . 1·60
М. Твайн, Том Соєр. . . 3·—
Мопасан, Горля . . . . . 1·30
Кримський, Пальм. гиля . 3·—

3. серия.
Кобилянська, Покора . . 1·40
Гауптман, Віз. Геншель . 1·60
Українка, Думи і мрії . . 1·60
Заєр, Легенди . . . . . 2·40
Енгельс, Початок родини 1·90
Франко, Сїм казок . . . 1·40

4. серия.
Вовчок, Нар. оповід. II. . 2·—
Вересаєв, Записки . . . . 3·—
Енгельс, Фаєрбах . . . . —·90
Гавлїчек, поезиї . . . . . 1·60
Кримський, Лаговський . 3·—

5. серия.
Коцюбинський, В путах шайтана . . . . . 1·60
Оркан, Скапаний сьвіт. . 1·—
Понтоппідан, Із хат . . . 1·40
Стороженко, Література 4·40
Франко, поеми . . . . . 1·60

6. серия.
Вовчок, Нар. оповід. III.. 3·80
Дерлиця, Композитор . . 2·—
Гамсун, Голод . . . . . 2·20
Карєєв, Філь. історії . . 2·80

7. серия.
Авдикович, Моя популярн. 2·60
Адріян, Аграр. процес . . 1·40
Винниченко, Повісти . . . 3·—
Воробкевич, Над Прутом 1·60
Драгоманів, Шевченко . 2·—

8. серия.
Інгрем, Політ. економія . 4·—
Чайковський, Оповіданя . 2·—
Франко, Boa constrictor. . 2·20
Ярошинська, Перекиньчики 2·60

9. серия.
Кобилянська, До сьвіта . 2·40
Заревич, Хлопська дитина 1·80
Катренко, Пан Природа. 1·40
Кобринська, Дух часу . . 1·60
Степняк, Підземна Россія 3·40

10. серия.
Золя, Жерміналь . . . . 6·—
Коцюбинський, Поєдинок 2·—
Стефаник, Дорога . . . . 1·60
Тен, Фільозофія штуки . 1·40

11. серия.
Мирний, Серед степів . . 3·—
Мопасан, Дика панї . . . 1·30
Самійленко, Україні . . . 2·—
Сроковський, Оповіданя . 1·40
Франко, Місія, Чума і і. . 2·80

12. серия.
Ковалїв, Риболови . . . 2·—
Маковей, Оповіданя. . . 3·—
Форель, Гігієна . . . . . 2·40
Франко, Коваль Бассім . 1·60
Яцків, В царстві сатани. 1·60

13. серия.
Левицький, Хмари . . . . 4·80
Мирний, Морозенко . . . 0·90
Нижанковський, Співанник 2·—
Сеньобо, Австрия в 19 ст. 1·20
Франко, Полуйка . . . . 1·40

14. серия.
Коцюбинський, По людському . . . . . 2·—
Лукіянович, Від кривди . 2·—
Мартович, Хитрий Панько 1·50
Франко, На лонї природи 3·60
Фрас, Нарис геольогії . . 1·60

15 серия.
Драгоманів, Листи II. . . 4·40
Франко, Захар Беркут . 1·60
Фляmаріон, Небо . . . . 2·40
Чехов, Змора . . . . . 2·40

16. серия.
Короленко, Судний день 1·20
Лепкий, Кара . . . . . 2·40
Мирний, Лихі люди . . . 1.40
Толстой, Казки . . . . . 2·40
Шірер, Палєстина . . . . 3·50

17. серия.
Масперо, Стар. Історія . 2·80
Стефаник, Моє слово . . 4·—
Толстой, Відродженє 3 т. 3·60

18. серия.
Лукіянович, За Кадильну 3·—
Ковалїв, Дезертир . . . . 1·60
Стороженко, Марко прокл. 1·40
Тимченко, Калевала . . . 3·—
Ферієр, Дарвінїзм . . . . 1·70

19. серия.
Гуцков, Урієль Акоста. . 1·40
Кобринська, Ядзя і Катруся 1·80
Конрад, Національна екон. 2·30
Кравченко, Буденне житє 3·—
Франко, Маніпулянтка. . 2·40

20. серия.
Драгоманів, Листи I. . . 3·40
Конiський, Вік Одинця . 2·20
Лепкий, З житя . . . . . 1·20
Мартович, Не[illegible] 1·60
Коцюбинський, У[illegible] 2·—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. ВИННИЧЕНКО.

Купля[1]).

Менї було тодї лїт... Але що там лїт!

Се було в ту добу, коли в грудях так співу багато, що хочеть ся слїз.

Се було в ту добу, коли небо здаєть ся таким низьким та досяжним. Прихилить вам його? — Можна! Ось тільки управитись з тою та тою справою і моментально вам буде небо з зорями, з місяцем, сонцем, з чим хочете.

Може, дракона якогось убити? Дракона з вогневою пащою і сотнями лап? Давайте його сюди! Де той дракон?

Ах, се ж була як раз та пора, коли аж кишить навкруги всякими драконами, коли так легко, так охоче йдеть ся на бій із ними.

Отож і було се тодї, коли я йшов убивати величезного дракона. Він сидїв у мене в душі. Старий був уже, з древнїми, волохатими лапами, які страшенно важко було оддирати від серця. Так важко, що Іра все частїщ та частїщ стала поглядати на мене й посміхатись.

— Слухайте! — сказала навіть раз — Вам се видно, дуже тяжко... Лишіть... Хто-сь инший візьметь ся... А то ще провалите всю справу...

Всяко можна сказати сї слова. Але, коли трошки приплющити очі, скривити губи в зневажливу посмішку й недбало одвернутись, то приємно від них у всякому разї бути не може.

Та ще коли сї очі з довгими й пухкими, як тирса, віями, коли губи можуть иноді так ласкаво й злегка соромливо усміхнутись, коли сї очі й губи снять ся тобі що ночи... Е! чортової душі драконе, давайте його сюди! Давайте сотнї, тисячі драконів, хай тільки не кривлять ся так губи.

І коли на останнїй, „виконавчій“ збірцї предсїдатель запитав:

— Хто на цей пункт? —

а Іра одвернулась і пильно стала роздивлятись олеоґрафії на стїнах, я прокашлявсь і швидко сказав:

— Я!

---

[1]) Всїх, хто хотїв би перекладати сю роботу на якусь инчу мову, автор дуже прохае без його згоди сього не робити. Зноситись з автором можна через редакцію сього орґану. *В. Винниченко.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я хотів се сказати яко мога байдуже і разом з тим твердо, але не встиг викашлятись і вийшло так, нїби мене несподївано хтось спихнув у яму, а я й скрикнув.

Але нїхто не виявив нїякої особливої уваги на мою відповідь, немов се сама звичайна, світова річ, що коли треба підпалити у батьків економію, то за се береть ся їхній син.

Навпаки, обличчя стали ще більш заклопотаними й серйозно-дїловитими. Навіть Іра не глянула на мене, тільки одійшла від стїни, сїла на канапі і стала серйозно та строго дивитись на предсїдателя.

Одже, „пункти“ всї роздані.

План наш простий і легкий: ми випускаємо прокламацію і від імени орґанїзації „Червоного Півня“ оголошуємо, що, поки не будуть виконані всї пункти нашої проґрами (тут же й пункти всї), то вся панська Україна палатиме од краю до краю. Пани, розумієть ся, учинять страшенний гвалт, наляжуть на уряд, уряд же, безперечно, страшно перелякаєть ся і зразу ж піде на уступки.

План, безумовно, одважний, але простий і певний. І треба було бути „вкрай заїденними оппортюнїзмом“, щоб не пристати на його. Іра так і сказала другій половинї нашої орґанїзації, яка не погодилась з нами. А не погодившись, розумієть ся, одкололась од нас.

Ну, се само собою, не могло спинити нашу половину. Тим паче, що ми мали в руках такі чудові „пункти“! От тільки з економією мого батька виходило трохи складнїще. Річ в тім, що він держав цїлу зграю черкесів, які день і ніч їздили круг маєтку і всї, як один, мали винтовки й нагаї.

Певно, що при таких умовах туди треба було послати чоловіка, який би міг добре орієнтуватись в сих обставинах.

Звичайно, що таким чоловіком був я.

Так, се був я. Але в менї сидїв дракон.

В менї сидїло гибель драконів. Я, наприклад, любив мою мамуню. Вона була буржуйка, вважала, що селяне за те бідні, що багато грішать, але я любив її. Се був дракон, я знав, і його треба було вбити без вагання, але коли мамуня приїзжала в город, я навіть пропускав зібрання „Червоного Півня“ і бігав їй в аптеку, в крамницї, до кузін.

І мамуня так лякалась усього. А коли лякалась, то серце їй так билось, що очі ставали великими-великими, напружено-болю-

Generated on 2015-07-05 15:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чими і сама вся робилась такою безпомічною. І завжди тихо й нїби злякано прислухаючись до чогось, говорила:

— Це пройде... Це пройде...

Але я сказав рішуче моє „я“.

І темним вечером одним, в призначений час, переодягнений у драну свиту, стару шапку і руді, величезні чоботи, що совались менї на ногах, я тихо постукав в віконце до Ірн.

Уличка уже заплющила свої віконниці і загорнувшись в палїсаднички, тихо дрімала.

З-за акацій батюшчиного сада обережно одним оком визирав червоний місяць, такий червоний, нїби він страшенно пнув ся, здержував сміх підглядаючи і того почервонїв увесь.

Рипнули двері ґанку. Рипнули подзьобані жовтенькі східцї, на яких в пекучий день виступає смола жовтими сльозами.

З середини вікна завішані були плахтами та великими хустками. А на столику в кутку у зеленім абажурі, як китайський бриль, горіла лямпа. І Іра від пояса до землї була освітлена, а лице і груди в тїни. Але сердитий вихор з боку лоба все ж видно було. Він так само буйно й нетерпляче стремів до гори, нїби сердивсь, що не пускають його кудись, куди він тягнеть ся з малих лїт. У Ірн все нїби стреміло кудись і лямпа з гострим абажуром, і висока купка подушок і тонкий гнучкий її стан, і кров її, що завжди заливала вперед смугляві щоки, а потім гналась хвилею у гору в лоб і вуха.

— Ви готові, значить? — суворо озирнула з ніг до голови мене.

Була чогось незадоволена, ще більш порівчаста і лаконічна.

Я недбало й з сухо-дїловитим виглядом усїв ся на стільцї під патретом Богдана Хмельницького і почав говорити.

Одже, значить, вона завтра вранцї виїжжає до наших в економію. Вона чула, що Галя заслабла трохи і, як нїжна подруга, рішила провідати її. Там вона не спить. Абсолютно. Пильно слїдкує. Як тільки зявляєть ся вогонь, вона моментально всїх будить і всї тїкають куди придумають уже собі там.

Що?.. Про се вже говорили?.. Нїчого... Як то кажуть „сїм раз одміряй“... Прінціп дурний, власне кажучи, але иноді... Ну, не важно!

Одже, як все щасливо обійдеть ся з ними, вона сїдає на коня... Нї, се, справді, не зручно...

Ну-да, вона прийде прямо пішки до того лїска, де вони колись аґітували вдвох Омелька Задрипаного... Памятає? Він ще зпід лоба неймовірно поглядав на неї.. Так от туди...

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Там він ждатиме... Коли все добре, він зараз же іде назад.

Вона, звичайно, розуміє, що йому рішуче не ходить тут про всякі там родинні сантіменти, але... Йому цілком байдуже, як там справить ся з своєю бідою якась панота, хоч би се його власна родина була, але, він гадає, що се необхідно для самого діла. Взагалі, він дуже просив би, щоб не думали, що якісь родинні мотиви можуть спинити його в тому великому... Він, звичайно, звик до сімї, але... І йому тяжко...

— Вам треба вуси наставні почепити! — сердито перебила мене Іра — Неодмінно. У вас є такі вуса?

— Нї, нема.

— Глупо. Страшно глупо. У вас надзвичайно ідіотські вуса. Ви це знаєте? Вони у вас з ноздрів ростуть... От так...

Вона приклала два пальці до ноздрів і провела вниз.

(У мене, справді таки, були ідіотські вуса).

— А посередині нїчого... Лисина якась... Глупо.

Дійсно, посередині була таки лисина.

— Тип українських вусів... — не твердо сказав я.

— Що? — з здивованою зневагою зиркнула на мене.

— А ну-да... Українські вуса, звичайно, так ростуть... Спочатку на кінцях, а потім по середині. Коли по середині заросте, то на кінцях вони будуть уже довгі...

— Ну? — чудно й строго дивилась менї в лице.

— Що „ну“?

— Ну, так що ж з того?

— Та то, що в мене, значить, будуть гарні вуса... Це нїчого, що тепер такі. Це певний знак: як на кінцях раніще починають рости, значить будуть довгі... Та розуміють ся! Инакше, ви подумайте самі, як би могли бути...

— Значить, у вас чудові вуса?

— Я цього не кажу, але...

— Фу! Які ви дурниці мелете! — раптом сердито встала. — Ну, при чому тут ваші вуса?! „Українські вуса“... Перш усього, ви — шовініст. А потім... Фу, який ви!.. Нї! вам рішуче не можна йти на це! Ну, куди ви підете такий? „Вуса“... Господи!

Круто одвернулась і поривчасто одійшла до вікна. Поправила хустку.

— Знаєте що? — вмить повернулась до мене і пильно озирнула з ніг до голови.

Ех! очі в неї були! великі, тонко зрізані з кінців, темно-синї, як вечірнє небо коло хмари; губи строгі, також зрізані з кінців

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в такі рисочки. Там в кінцях, буває, дрібно-дрібно дріжучи, непокірливо розгоряєть ся такий дзвінкий, дитячий сміх.

— Ви зараз... Прошу слухати уважно! Ви зараз скиніте з себе всю цю єрунду... Чуєте? Роздягнетесь собі дома і ляжете спати. А завтра заявите, що не можете. От і все.

Серце холодно занило. Наче взяли та накрили його мокрою ганчіркою, а накривши ще й притиснули.

Мовчки підвівсь я, надїв свою шапку і сказав, тихо-тихо сказав:

— До побачення...

Прудко глянула, поривчасто підійшла до мене, здерла з голови мою шапку й шпурнула її на своє лїжко. (Шапка впала як раз під подушки. Люба моя шапчинка! я довго потім губами шукав, яким саме боком вона притулилась до подушок).

— Сядьте! Зараз менї сядьте! На цей стілець!.. І слухайте... Слухайте: як тільки ви менї чогось злякаєтесь... чуєте?... як тільки не осилите своїх... своїх... забобонів, краще не появляйтесь тодї менї... Ух, лучче не показуйтесь на очі!.. Я говорю це цїлком рішуче. І годї!.. Прошу такими жалібними очима не дивитись... От. А тепер ось... ось вам ваша дурна шапка і йдїть. Ідїть моментально. Все... Ну? Ще, може, схочете прощатись? Заплакати, може? Фу, який ви!..

— Дайте менї вашу руку... — прошопотів я.

Чогось менї голосу бракувало, сам не знаю чому.

— То ще для чого?

— Так...

— Обійдеть ся без рук... Значить, завтра або після-завтра вночи. У лїску... Ідїть.

— На одну хвилиночку руку...

— Я вам кажу йдїть. Чуєте?

Пішов, чи-то-пак: переставив одну ногу, потім другу, помалу, з усиллєм повернув ручку дверей, нїби на нїй висїв цїлий світ переправив ногу за поріг.

— Чекайте!

Моментально причинив двері й озирнув ся.

— Ви, той... Ну, чого так дивитесь? Глупо.. Ви взяли револьвер?

— Взяв...

— Ну, й добре. Ідїть. Ну, чого? Фу, терпіть не можу, коли так дивитесь. Наче три зуба разом болять...

Низько похилив голову й посунув знову ноги.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В сінях теплий дух васильків і трави. Десь мабуть, вінок на стіні висить із васильків.

Ще одні двері, на двір.

— Чекайте, ви не одчините... Тут треба знати. Ну, прошу-прошу... Ну? Не смійте... От. Ідіть.

Нічка тепло та мягко війнула в лице.

Зачинили ся двері. Потім раптом швидко заклацала защіпка і двері знову на половину одчинились. Серце замерло з чеканнем.

— Слухайте... Я забула. . Скільки верст туди?

— Тридцять.

— Тридцять? Умгу... Як прийду в лїсок, дам руку. Чуєте? Як тільки ж прийду!.. А тепер забірайтесь... Ідіть!

І двері швидко зачинились, заторохтїла защіпка, затупали й стихли ступні.

Ззаду тихо підбіг вітерець, наче десь піджидав, щоб зостав ся я сам, і щось тихо лукаво шепнув. Що він любий шепнув, що забилось так менї серце? Щось хвилююче, бадьоре, щось таке шепнув менї, що я враз насунув шапку, загорнувсь у свиту і рішуче-радїсно пішов од ґанку.

Пройшов вуличку і другу, минув річку, вийшов в степ. Тихо спала річка і крізь сон щось тихо шопотїла осоцї. Улички дрімали, тільки де-не-де з якихсь віконниць пробивались смужки світла, мов лукавий з сміхом погляд із приплющених очей.

Спав і степ.

Позад мене стояв місяць. І не був уже червоний, перестав сміятись, тільки нїби був здивований увесь. Нїби вибрав ся на небо, глянув степом і аж ахнув: ти диви, мовляв, які простори! і не ждав! И благодушно-радїсно смієть ся й морга серйозно-журним зорям, хмаркам легкодухим, гаям сумовитим та могилам старим і поважним. Всїм моргає і смієть ся. Любий дїдуганчик!

—„Гей, зійди, зійди, ясний місяцю,
як млиновеє коло,
Ой, вийди, вийди, серце-дівчино...

Тш! Неконспіративно!..

Натокмачив шапку геть на лоба, підтягнув за вушко чобіт і рішуче-діловито заступав. І поперед мене, трошки збоку, нїби скоса та цїкаво зазираючи в лице, бігла довга тінь.

На шляху нї душі не було. Геть далеко срібною смугою підгортавсь під темне небо край землї. І могили з одним темним боком щось таємне сторожили і мовчали.

Степ дрімав.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та думки мої не дрімали. Хоч і рішуче ступав я, хоч не озирав ся нї разу, а вони все стреміли назад; як гриви коней, що біжать уперед, все летїли туди, все стреміли назад.

—„Ой, вийди, вийди, серце-дївчино,
поговоримо з тобою“...

І хоч дївчини не було, а серце говорило. Говорило, посміхалось і раптом... холонуло, стискувалось і нило-нило.

Аж зупиняв ся я. То плакав забитий в глиб душі мій дракон, то плакав дурний, темний дракон, піднїмаючи голову; плакав старий і сльози його холодними струмочками котились по серцю, а серце того й стискувалось і нило.

І не знали того анї степ, нї могила.

Не знали й ріденькі, незвезені кіпки селянські. Малюсенькі, несмілі, до землї припалі, як хазяйни їхнї, сумно стояли й не знали, куди і чого я ішов, чого плакав дракон.

Часом з них здіймались волохаті ночні птиці й кругло, поважно махаючи крилами, мовчки летїли в сріблясту млу і зникали.

Десь із боку внизу диркав деркач, одноманїтно, помірно, немов завзято сидів собі там і пиляв якусь товстелезну дошку. Часом робив паузу, наче брав у рот цигарку, і знов за своє: дир-дир!

Там болото. Там колись зимою в фуґу ми блудили. Мамуня хрестила мене, а менї так страшенно спать хотїлось. Юхим все кудись одходив од коней і тодї снїжинки, користуючись сим, поспішно лягали на його темне серед білого усього сидїннє. І так славно, трошки страшно все гудїло круг нас. А як сердив ся він, як зачинали сани хилитись, менї ставало млосно...

З мамою припадок станеть ся неодмінно. Вона так боїть ся пожежі, до містичного жаху, більше фуґи.. Ех!!

Но ми по...

Ша! не треба.

Дорога збігала в маленький ярок. Один бік його, де йшов я, був темний, а другий блїдий від місяця. Внизу на днї його щось темнїло й гомонїло нїби.

Спустившись зовсїм, я дїйсно помітив три фіґури біля „кринички розмов“. Се була наша криничка, де ми спинялись перед городом, їдучи з канїкул, де напувались коні, де мамуня з заплаканими очима обсмикувала мене і Галю і казала нам всякі благання-поради. Потім пізнїйше ми з Галею самі вже сїдали там і розмовляли...

І Галя перелякаєть ся.. Як би вона знала, що се я.. Е, що там!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Доброго здоровя! — напнувши горло, солїдним баском промовив я до фіґур і потягнув навіть за шапку, як робить се Мусїй Передеря з Заднього кутка.

Менї щось пробурмотїли у відповідь.

Не хотїлось менї слухати свого дракона, хотїлось говорити з людьми, слухати їх, сміятись.

— А куди Бог несе? — ще поважнїще запитав я, підходячи ближче.

— Куди прийдемо, туди й несе...— сипло сказала одна з фіґур, видно приглядаючись до мене. Фіґура чоловіча, в картузї перепічком.

Иньші ж дві — жіночі, одна сидїла боком на цямбринї, а друга, зігнувшись в кругленьку купку, на каменї під коритом.

— Так... Правильно. Спочиваєте?

Мужчина, очевидячки, атеїст. Се ясно.

— Ба танцюємо...

Не дуже привітні. А довгий весь який! Чогось пильно придивлявсь до мене. Лице якесь чудне, довге-довге, як астраханський кавун, немов з якоїсь фантастичної казки. Білявий, очевидячки; очі невеликі, вузькі.

Жінка на цямбринї теж уважно розглядала мене, але була як раз навпаки: широка, кругла, лице темне, як диня дубівка.

Розбалакались. Я охоче й по всїй щирости зараз же розсказав їм усе про себе, як служив за дворника у городї, як заслаб, як хозяїн обдурив мене й прогнав без копійки. А осе йду додому, чи не дадуть родичі притулку слабому.

— Та так таки без копійки й ідеш? Га? — немов обмацуючи мене очима, просопів неймовірно „астраханець".

— Та копійок десять, може, є.. — зітхнув я — А ви хто будете?

Чоловік промовчав і чогось нахилився над криницею. Але жінка, видно, не хотїла бути такою неделїкатною. Трошка навіть пишаючись нїби, розповіла, що вони всї троє старцї. Бідні, убогі, але чесні старцї собі. От-то-он їхня мати глуха і слїпа, вона сама теж слїпа, а се її брат. Він водить їх. Так і живуть. Живуть, як Бог дає. Не солодкий їхнїй хлїб, але що ж маєш робити....

Щось на слїпу вона мало похожа була. Але раз людина каже, що слїпа, то вона краще знає.

Я присїв на цямбрину, вийняв кисет з тютюном, закурив і підніс поводаторю. Він мовчки взяв, скрутив цигарку, закурив від мене і поклав собі кисет в кишеню.

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Чекай, дядю — простягнув я руку — кисет мій...

— Як? — підставивши вухо до мене, кудись вгору глянув поводатор.

— Помилив ся, кажу, кисет мій...

— Кисет? Який кисет?

І пихнув цигаркою.

— Та той, що я дав тобі...

— Мені??

Він здивовано подивився на мене, потім на жінку, знов на мене.

Бідний парубок, очевидячки, хворий був на память. Жінка засміялась. Потім вередливо повела плечима й зазирнувши у криницю, протягнула:

— Ну, Митрохва-а-не... Давай же води, я пить хочу...

Зо мною, очевидячки, вони зовсім покінчили.

Митрохван теж зазирнув, почухав голову і просопів:

— Та я зна-аю .. Коли ж далеко чортова вода... Рукою не достанеш... Як би пояс... В тебе нема? — повернувсь він до мене.

— Нема.

Я знав, як добути води й без пояса, але мовчав.

— А сто бісів його мамці на припічку! — знов почухавсь Митрофан.

Тоді я мовчки взяв бляшаний чайничок, що стояв на цямбрині, скинув шапку, перекинув ноги у криницю і моментально счез у нїй. За мною наче скрикнула жінка.

Холодно... Вохко... Дірки між каміннєм були на старих місцях і розкорячені ноги мої привично ступали в них, як по східцях.

Коли я вилїз з повним чайником, жінка зразу взяла його в мене з рук, жадно припала до цівки і стала смоктати.

Митрохван же то на мене поглядав, то зазирав в криницю.

— Ти диви! — нарештї здивовано хитнув головою.

Жінка зразу ж одняла чайник од рота.

— Ага? А що? „Не можна лїзти?“ Я тобі не казала. Тепер „диви?“ От так ти разураз... Оддай парубку кисет!

Митрохван одповів цинїчним словом і засміяв ся, але засміяв ся нїяково й роблено.

— Не оддаси!

— Та йди ти під три чорти! Який кисет?

— Не оддаси, я питаю? Кажи!.. Гей, Митрохване, кажу, лучче оддай... Лучче оддай...

Митрохван повів одним плечем, потім хмикнув, засунув руку в кишеню і ткнув менї кисета.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— На, бери! Щастя яке, кисета не бачив. Зхочу, сто кисетів тобі куплю ще й з льогким тютюном.

— Оттак лучче... А кисети твої ми знаємо...

— Е?

— От тобі й е...

— Диви...

— Ну, незадавай ся... Бери краще торби та ходїм...

Ми пішли разом. „Мати“ хоч і була теж слїпа, але йшла не гірше „дочки“. Тільки видно, ходити їй взагалї важко було. Поки розійшлась, все стогнала за кожним кроком і хапалась лївою рукою за мене. Якась роздута вся була, страшна. Взагалї всї троє вони здавались менї якимись фантастичними істотами. Як би вони раптом попереверталисъ у якихсь звірят й зачали танцювати передомною оттут серед срібного степу, я, здаєть ся, не дуже здивований був би.

Митрохван ішов поперед усїх і довгий, зігнутий, з гострою головою настирливо щось викликав в менї собою: чи то казку якусь, чи леґенду, чи кримінальний роман якийсь. Навіть, памятаю, аж сердивсь я, не можучи виразно згадати.

— Гой! Митрохване!..— раптом зупинилась жінка, придивляючись кудись у бік —

Митрохван озирнув ся.

— А то лишень чи не скирти?

— Мо'й скирти.

— А спати треба?

— Мо'й треба.

— Ну, то звертай... Я хочу спатки.

Митрохван мовчки звернув і пішов на скирти. Очевидячки, він був незадоволений.

Я хотїв іти далї сам, але пахуче сїно скирт змануло мене. Лягти, закласти руки за голову і дивити ся прямо в лице місяцю... Чого поспішати? Все одно встигну на вечір завтра „туди“.

Пішов я з ними.

Вони троє лягли під один бік рогу скирти, а я по другій; так що, підвівшись, я міг бачити ноги Митрохвана.

Сїно мягко гріло знизу. Місяць пильно і скорбно дивив ся в лице. Затих гомін сусїдів.

„Уік“! — тихо пискнула пташка.

Спати не хотїлось.

Щось гойдалось у мене в душі, щось хвилююче, щось журне, щось суворе і нїжне.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Все гойдалось.

Що здійметь ся до гори, серце робить ся широким, хоче крикнути, крикнути степом, щоб і зорі засміялись, щоб пішла луна під темне небо і упала там, на східцях, де в пекучий літній день виступають жовті сльози.

А гойднеть ся вниз, і серце мліє, холод серцем пробігає, думи нишкнуть, мов зігнувшись, пробігають темним яром.

„У лїску дам руку... Тільки як прийду“.

Не вірить... Не надіється ся на мене...

Чуєш, любий місяченьку, не вірить вона, не вірить, що я зможу вбити дракона, свого сивого, старенького дракона...

Нічко, ясная нічко, сумом дзвенящая, не вірить Іра, що зможу я взяти і власними руками кинути в полумя мого старенького дракона... А ти віриш, правда, нічко?

„Ку-ум!“ — задзвенів десь над вухом комар, наче торкнув хтось тоненьку струну.

Змовк. Сїв на щоку... Куснув.

Пий, голубчику, пий. Випий з кровю мій біль, мій солодкий, ридаючий біль, і понеси його їй, і скажи тій суворій, зневажливій зморщці між темних брів, ти скажи їй: „розгладь ся! він може, все він може зробити за припалі, убогії копи та за ласку твою, недосяжно-бажана. Все він може зробити“...

Вітер сумно гойдавсь на травинках і травинки журливо хитали голівками.

Високо в небі в строгій печали зорі вели мовчазну віковічну розмову свою.

„Уік!“ — несміло озвалась пташинка й замовкла.

І, памятаю, сусїди чогось загомонїли; спершу глухо й невиразно, далї я вже ясно чув:

— Та йди к чортам!.. Митрохване... Не лїзь... Чуєш?

— Ги-и!.. Щіпаєть ся стерво...

— Митрохване!.. А диви... Тю, бий його сила Божа... Їй Богу, так укусю за руку, що аж чорти тебе схоплять... Лежи он-там камінем... Та пішов!!.

— Тю, дурна! Що ж ти хвицаєш ся?

— А ти що думав? От-так хвицну, що й ногами вкриєш ся... Чого лїзеш? В комору бояв ся лїзти, а до мене не боїш ся... Сміливий! Знаємо таких...

— Яких?

— От таких самих...

— Та яких?

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— „За це тюрьма буде“... Ну, як боїш ся тюрми, то й не лїзь... Піди до тебе в полюбовниці, а ти чим годуватимеш? Сухарями! Подавись ними...

— На ту ніч уже принесу сала...

— Знаємо... Просидиш, як той раз, всю ніч у бурянї та й скажеш, що собаки не пускали...

Митрохван щось тихо бовкнув, потім я побачив його обережно виставлену до мене з-за скирти довгу голову.

Я не рухнув ся.

Голова зникла.

Ясне, що родичі вони вже не такі близькі.

Знов загомонїли, але тихше.

Я й сам би з охотою не слухав їх, як би можна. Перелїзти-ж на друге місце, не зручно було вже.

А вони, мабуть, знов забули про мене.

— Ну? Береш, Ганно? Кажи: береш? — жадно сипів Митрохван.

— Нї... Як не пять, то й не миль ся, не побриєшь ся...

— Та бій ся ж Бога: пять рублїв! Де ж я тобі їх візьму?

— А де хоч... Ти тоже розумний... Ти думаєш, що менї так і минеть ся, як Микита взнає, що я пішла до тебе?... Та нї там, нї тут? Ну, ну...

— Та чого ж „нї тут?“

— А того, що хіба ти зугарний на щось? Микита тюрми не бояв ся...

— І я не боюсь тільки ж...

— Не боїш ся? Ну, от докажи, що не боїш ся... А тодї й лїзь... А тепер спи... Одчепись...

— Ганно!

— Не вязни...

— Ну, три дам... Чуй?

— Одчепись...

— Ех!..

Очевидно, зітхнув. Мабуть, ще й почухав ся.

Довго ще торгувались вони. Він уже брав ся на ту ніч принести їй сала й чотирі рублї, але за курятину не ручив ся, бо з курми такий галас разураз виходить, що легко спійматись.

Ганна сонно й сердито стояла на своїму.

А вітер все так само гойдавсь на травинках і травинки журливо хитали голівками.

Але місяць уже блїдно-кисло посміхав ся. Я думаю, як би

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

трапилась йому тоді хоч поганенька хмарка, він би навіть з довічнього шляху свого звернув би, щоб заткнути нею свої вуха. Але хмарки не траплялись, а торг усе тягнув ся.

Ганна мене вже навіть дратувала. Ся ідіотка, у всякому разї, могла би менче мучити парубка і дати спокій людям.

І раптом я піймав себе на якомусь дивному співчуттї Митрохванови, — якась схожість, рідність протягнулась між нами кріз солому.

Піймав і аж крутнувсь на другий бік від гнівного обурення. Ще чого не вигадає ідіотська, знервована фантазія!.. Якісь скоти, напівлюди... Фу, ти! чорт надав зязатись з ними!

Нарештї поснули.

Місяць ще вище підняв ся і став ще меньчий та скучний. Комарі надокучливо кусались. Рішуче нїчого поетичного не було в їх гунявім чудїннї. Блїда пустинність поля гнала холодну нудьгу самоти. Визирала з-за рогу боса нога Митрохвана.

Несміло перебіг по мозку образ Ірн. „Дам руку в лїску, як що тільки пройду“... Фу, єрунда! Спать! Моментально спать, а то ще можна додуматись до чорзначого під впливами сих скотів.

Місяць сумно посміхав ся з гори.

* * *

Сонце і день ще більше виявили моїх спутників. Голубчики мої! вони просто фантастичні були, наче з химерної казки якоїсь. Я не міг налюбоватись ними, коли вони їли. Особливо Митрохваном та „матірю“ („Мати“ таки, справдї, була глуха і коли говорила що небудь, то пильно дивилась на губи тому, з ким балакала. А сказавши, випинала наперед лице і наставляла вухо. Була набухла, мертво-жовта, так що, здавалось, надуши її гарненько і вона лусне, як старий гриб, з якого легким димком піднїметь ся зелена порохня).

Вони їли мало не через кожну годину, але, дивлячись збоку, можна було сміливо подумати, що вони отсе тільки допались до їжи після довгого голодування. А допавшись жадно й вороже подивлялись одне на одного смачно, серіозно чвакали і міцно держали в руках шматки хлїба.

Менї теж уранцї дали, але з умовою, що я за се носитиму якусь їхню торбу. Я згодив ся. Більшої конспірації, як ся компанія, я не міг би придумати. Виявилось крім того, що вони йшли повз наше село у манастир на празник. Празник незнать який, але у їх там є дїло. Так от вони собі туди йдуть помаленьку.

І ми пішли разом. Йшли так: попереду виступав Митрохван;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за ним, ухопившись з-заду йому за піджак, Ганна; а за Ганнину кохту держалась „мати". Обидві вони йшли з заплющеними очима і правими руками намацували палицями дорогу. Я йшов позаду.

Ми часто зупинялись перед хатами і Митрохван, перекосивши рота, гунявим, жалібним голосом тягнув:

— Благодітелї божі, поде-ейте калїкам нещасним, слїпеньким, невидющим. Матїнки наші рідні... за ваше подаянія душі спасенія...

Нам подавали і Митрохван усе кидав менї в торбу.

Инодї сїдали під селом і Митрохван зникав десь сам. Вернувшись, одводив Ганну в бік, благаюче шепотїв і щось показував їй. Ганна, не згожуючись, хитала головою й зневажливо скрививши губи, одходила. Митрохван все винувато щулив ся, й тихенько лягав десь збоку.

Менї рішуче вже жаль його було. Розуміють ся, се тільки дурна піднятість нервів могла найти якусь схожість у мене з ним, з сею жалкою істотою, з сим нещасним продуктом ненормальних соціальних обставин. Менї жаль його було; і його, і її, і стару бабуню. Серед співаючого простору ланів, серед моїх дум вони були понурою, сїрою плямою. Не важно те, що вони були в подраній одежинї, що в бабунї були товсті ноги, замотані ганчірками, не важно, що вони спали на землї, — я теж був з ними, і теж у драній свитї, і разом з ними спав під скиртою. А важно те, що живе під свиткою, в грудях, в душі. Я теж був у свитцї, але чи могли вони хоч раз в життї почувати щось безмірне, високе, те, що дає одмінний зміст життю людини від худоби? Навіть в коханню вони окрадені. Я не вимагав від них естетичних розмов, хай простить ся їм нічна балачка, хай говорять як хочуть, але чи темні душі їхнї можуть піднятись до крику захвату, до себезабуття, до великого дріжання серця назустріч думцї про коханця. Іра і Ганна!.. Бідні, жалкі істоти!

Хмарки рожеві, як легка піна, плили понад нами. Чи могли вони покласти на неї мрію свою і мчатись в невідомі краї?

Вітрець нїс на крильцях спів ланів. Чи гладили крильця його душі їхнї?

Іра і Ганна!.. Бідні істоти! Навіть кохання для вас тільки темний клекіт крови під вогнем інстінкту.

— Ну, плентайсь там, плентайсь! — гукав на мене Митрохван і пильно вдивляв ся в рот менї, чи не їв я хлїба з торби.

Я прибавляв ходи, — я все таки не звик так багато ходити і одставав навіть від „матери".

І знову, дивлячись в зігнуті спини їхнї, на яких сидїли маленькі мушки, я витирав піт і думав над ними.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Потім перестав думати і хотів тільки спочити. Душно було, торба плечі давила. Сонце стояло на полудень.

В містечку, куди ми завжди їздимо в крамниці, на базарі вони зупинились і Ганна, поклавши деревяну мисочку коло себе, сїла на землю і хрипким голосом завела:

Та не бачу ж я, матїнки мої рідні,
Як білий світ світає,
Як праведне сонце на небі сїяє,
Як темная ніченька та й наступає...

І хиталась тужно. А в мисочку стали падати копійки. І як копійка цокне, Ганна перехрестить ся, пробурмоче тихенько „спаси вас, Господи", і знов хитаєть ся.

Таким чином назбіралось на цїлу кварту, яку в тому ж містечку й купили вони. А пили її за містечком, в ярку, під березками. Дали й менї, але знов таки з умовою, що я й Ганнину торбу візьму. Моя конспірація переходила вже край, але я не хотів псувати гармонії і згодив ся.

Через півгодини вони вже були непохожі нї на людей, нї на скотів, — вони були просто пяні. В мене теж горяче приливала кров до серця, але від того менї було безмірно сумно — і хотїлось співати, хотїлось цїлувати землю і благословляти її за те, що вона породила Іру, що породила страдання, над яким можна плакати і в жертву йому вбивати драконів своїх. Особливо ж співати хотїлось, сумно, нїжно, щоб задріжали листочки берез від жагучого жалю зо мною. Не хотїлось тільки, щоб голова так крутилась. Я навіть лїг для цього на траву. Але зараз же й підвів ся від крику Ганни.

Що таке?

Митрохван тягнув її за руку в кущі і хрипів:

— Ходїм!

А вона цупко хапалась другою рукою за траву, зачіпилась скрюченими пальцями порепаних ніг за землю й кричала:

— Одчепись, сатанюко! Одчепись, кажу! Ой, рятуйте!

А бабуся як сидїла, так боком перехилилась і спала. З рота їй текла слина, вздовж якої рядком сидїли мухи.

— Ходїм!!

Ганна вмить шарпнулась, вирвалась і одбігла в бік.

Митрохван хитнув ся, розтеряно витрищів очі й непорозуміло застиг, важко дихаючи.

— Утїкла... — безнадїйно хитнув головою й безсило опустив ся на землю.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Сказала, пять... Ну, й не лїзь... А то на мої напивсь, та ще й... Розумний!

Теж важко дихала й стояла оддалїк застібаючи кохту.

Потім я знов лїг.

Земля помалу крутилась, жовті круги здіймались догори, а я був центром їх.

Зразу все десь зникло.

* * *

Сонце вже намацувало одним краєм лїсок, де повинен був я ждати Іру. Його видно було верст за пять уже.

Ми мовчки йшли всї четверо. Після сну вони були похмурі, злі. Бабуся все просила пити і після кожного прохання наставляла вперед все лице і ждала. Але й Митрохван і Ганна нїчого їй не одповідали.

Один тільки раз Митрохван щось сказав до Ганни, але вона сердито крикнула на його і він винувато зщулив ся й знову замовк.

Я йшов зовсїм тверезий, з холодною ворожою гидливістю поглядаючи на своїх товаришів. Навіть часом стискував плечима, дивуючись самому собі.

Але вже було не далеко і я терпів їх біля себе. Іноді я зиркав на Митрохвана. Довге лице його, лице якогось водяного голого звіряти, виявляло злу, потайну завзятість і рішучість. Щось, видно, міркував.

І я міг знайти якусь схожість? Господи!

Сонце врізалось в лїсок. Дерева стояли в ореолах. Як мученики, яких розпяли на шляху, стояли й радісно, натхнено сияли.

Долина покрилась задумливою тїню; дороги по нїй стали темними.

— Водиці... Ох, голубята, водички... — стогнала бабуся і чекаюче випинала лице. Але всї мовчали і бабуся, зупинивши на хвилину на менї свої жовті тупо-недоумілі очі, знов похнюплювалась.

Сонце зайшло.

Тодї всї дерева, немов хлїбосольні хазяйни, випровадивши високого гостя, перестали радісно та ясно посміхатись, стали серйозні, зтомлено закутались в тїни, підобрались і застигли.

Пролетїли довгим цугом якісь прудкі пташки, поспішаючи й заклопотано перекликаючись тонким писком.

Хлопчаки згоняли товар з стернї і гнали його на дорогу.

Все готувалось до чогось, все ждало чогось.

Ніч наступала. Наступала ніч моя!

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Серце холодно замірало.

— Ну, як ви, а я ночую у тому лїску — сухо звернувсь я до Ганни й Митрохвана.

— Ми теж там будемо... — бовкнула Ганна.

Мене вмить схопила гостра злість на їх. До якої ж пори я буду лазить з ними?! Що за прокляття на мене таке!

Я рішив зараз же одійти од їх, лягти зовсїм окремо і кінець. Се вже неможливо, нарештї. Наче навмисне причепились.

Але зразу одходити незручно й неконспіративно було. Я рішив підождати, поки вони поснуть; тодї тихенько встати і піти, щоб більше й не стрічатись з сими напівлюдьми.

Митрохван не лїг спати. Пошепотївшись з Ганною, він примостив коло неї свою торбу і пішов кудись у лїсок.

— Куди він? — нїби байдуже спитав я.

— У село, табаку купити.

Хутко вони обидві заснули.

Тодї я обережно підвів ся й пішов од їх. І, памятаю, з того моменту я зрузу й цїлком забув про всю сю компанїю.

Тихо шелестїв лїс. За шелестом нечути було моєї ходи, нечути було, як билось моє серце. А у полї воно так загупало, що доводилось зупинятись і прикладати руку до його.

Сходив місяць, але ярок між лїском і горою, де стояла економія, був темний і здавав ся глибоким. Після його треба було пройти ще полем; потім манюсенькою балочкою можна підібратись до самого току.

Я лїг і довго лежав під рельою в борознї, виставляючи часами голову й пронизуючи напів-тьму гарячими очима.

Чув, як рипіли журавлї криниць у нас, як хльоскало батогом; то, мабуть, Кривий Панас замикає на ніч воловню. Воли погорять... І мій Запорожець згорить... Ржатиме...

Чув, як все тихше та тихше долїтали згуки.

Коли ж зовсїм підняв ся місяць уґору, тиша срібно дзвенїла у блїдому полї. І виразно видно стало темні скирти нашого току.

Я, пригинаючись, пішов далї.

Коли повз уже балочкою, менї враз пригадалось, як колись малим я так само повз тут, граючи в індійцїв. Від цього я навіть сїв і довго сидїв непорушно.

Потім знову поповз.

І де далї, то все менче та менч памятаю ті моменти.

І нї страху, нї жалю, нї захоплення, нїчого вже менї не пригадуєть ся. Навіть не пригадую собі, щоб я думав про черкесів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

або про яку небезпеку. Знав, що треба ховатись, знав, що се дієть ся щось надзвичайне, але ні свідомости, ні навіть волї не було. Здавалось, від скирт було протягнено до мене якийсь незримий канат, тим канатом мене привязано і хтось там намотував той канат, а я через те й сунув ся туди.

Немов у снї, я чув, як довго рипіли десь внизу коло ставу вози, і сам собі одмічав, що то, певно, наші хлопцї їдуть по снопи. Чув гавканнє собак таке тоскне разураз в місячну нiч, але цїлком байдуже тодї менї.

Памятаю довгу тїнь вздовж скирти, поруч з нею блїду смугу місяця і другу скирту. Сумом пустинности віяло звідти. Шум ще, памятаю, був страшенний в ухах, коли я присїв під скиртою.

Але потім все туманом якимсь затягнуто. Здаєть ся, коли я світив сірника, коробка поторохкувала у мене в руцї і смалятиною запахло від губки. Здаєть ся, я озирав ся на всї боки. А, може, й нї. Може, потім уже, дїйсно озираючись, я переніс на те, що було під скиртою. Іра, принаймнї, гаряче казала, що я не міг дріжати і озиратись. Не міг!

А я не знаю. Не знаю, як і назад повз балочкою. А, може, й не повз, а просто йшов. Ще, може, й посвистував.

Тільки виразно себе памятаю аж по другий бік ярка. Там я озирнув ся. Озирнув ся і весь замер: в сріблястій напівтьмі в темній кучугурі будівль економії жовтїло щось живе, тріпотливе, ясне і незмірно-несподіване для мене. Страшно несподіване.

„Он як!“ — прошопотів я, дивлячись, як те жовте немов щось намацувало гострими язиками і поверталось то в один бік, то в другий, нїби набіралось сил, міцнїще умощувалось, розросталось і бралось в небо жвавіще та дужче.

Раптом, я повернув ся й що сили побіг. Чобіт один кільки раз зсувавсь менї з ноги, я зупинявсь, підтягав його за вушко й знов летїв, не озираючись. Менї було страшно.

Під самим лїском зупинивсь весь в поту, задиханий, зтомлений.

Озирнувсь.

Над економією вже стояло велике жовте сяєво, але нї будинків, нї дерев за горкою не видно було. Тільки дим ще над сяєвом. І дим той зпід низу був жовтуватий, а зверху темно-бурий з дрібним нальотом від місяця.

Місяць же стояв як раз над моєю головою і був блїдий, наляканий, — він же весь час слїдкував за мною.

Сїв на горбику якомусь.

Стало холодно. Мокра сорочка липла до тїла. Від частого, глибокого дихання було ще холоднїще.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сїв, поклав лікті на колїна, голову спер на руки й сидїв так. Колїна трусились і можна було, збоку дивлячись, подумати, що я сижу і, дріжучи весь, гірко ридаю.

Але я нїчого не почував. Страх пройшов і знов було тільки напруження якесь та втома іще.

Довго сидїв. І як би мене хтось раптом запитав, чого я сижу, я б, напевне, зразу й сам не міг би сказати, чого ж я, справдї, сижу.

Але сидїв, не маючи навіть нїякого сумнїву, що не треба сидїти. Треба.

І тільки як шорхнуло в вітях, мене щось штовхнуло, нїби підійшов хтось ззаду і ляснув по спинї.

„Іра!“ — пронеслось по менї.

Схопив ся.

Де ж вона?

То тільки промінь білїє в кущах. Її нема. Чого ж не йде? Що ж там дїеть ся?!

Ах, їй байдуже. Може, не вірячи в мене, заснула і всї горять...

Мама бігає в сорочцї, в однїй сорочцї моя мамуня, свята, кохана.

Чого ж вона не йде?! Чом не біжить, не дає руки своєї? Я ж жду... О, що ж вона робить зо мною!..

І менї вже здавалось, що я довго-довго жду тут, що давно-давно колись був там між скиртами.

Я встав, хутко ходив між деревами, люто підбивав ногами сухі віточки і знов виходив на узлїсся. Там дививсь на жовте, нишпорив очима й знов заходив у лїс.

Вже сїріло, коли зявилась Іра. Зявилась зовсїм не з того боку, де я ждав, вся не така, як перше, в якійсь хустцї, нижча нїби, трохи зігнута.

— Ну? Ну? — кинувсь я до неї.

— Все добре... Все добре... — зашопотїла вона, чогось здригуючись вся, задихана від швидкої ходи.

— А мама... мати як? Мати?

— Нїчого, нїчого... Всї вже на селї. У попа... Все горить... Але нїхто нїчого... Усе добре... Вас нїхто не бачив? Сьогодня прийшли? Ну-да, що ж я питаю... Ви змомились? Дуже змомились?

Я сїв.

Жовте так само сяло в долинї величезним вiялом.

Легко стало. Хотїлось показати язика місяцю і поцїлувати самотнїй якийсь листик, що одбивсь од других і темнїв у сїрім небі.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Іра раптом змовкла, одвернулась і притуливши обкутані хусткою кулаки десь під підборіддям, дивилась у бік.

— Іро... — тихо вирвалось у мене — А руку?

Іра зразу повернулась. Повернулась, хитнулась і вмент обхопила мене за шию, притулилась і, памятаю, по лиці по моїм пройшли гарячі губи, знайшли мої, в серце менї стукнуло, в голові захитав ся туман, ноги болюче-солодко защеміли, тїло все напружилось чимсь дивним, гарячим. . . . . .

. . . . . .

Коли я, нарештї, підвів голову з грудей Іри і розплющив очі, круг нас вже зовсїм світало. Іра поспішно й соромливо накрила ноги сукнею і теж сїла. Сїла, сперлась одною рукою об землю, другу поклала на плече моє й несміло зазирнула менї в лице.

— Ти любиш мене? — тихо-тихо прошопотїла. І чогось менї стиснулось серце.

— Люблю, Іро...

— І не сердиш ся, що я була з тобою досї така? Не сердиш ся, мій сильний, герою мій? Нї?

— На віщо ти питаєш таке?

— Я люблю тебе...

Я посміхнувсь і погладив рукою по щоцї її. Так-так, се *я* погладив *її*. А вона схопила мою руку, піднесла до горячих уст своїх і покірно, жадно припала до неї.

І знов менї стиснулось невідомим чудним жалем серце.

— Пора, голубко... — сказав я.

Вона здригнулась, ще щильніще притулила руку до уст і мовчала.

А далеко жовте блїдло в світлї ранка. Сива роса лежала на траві і де трава була помята, там роса білїла краплями, як живе срібло. Зашамотїли пташки у вітях.

— Пора, Ірусь — знов сказав я — Вже день. Неконспіративно.

Вона зразу сїла рівно і пустила мою руку.

— Правда. Іди...

Встала, поправила сукню, почервонїла чогось і соромливо глянувши на мене, раптом припала до грудей менї й шепнула:

— Ти памятатимеш цей ранок?

Я міцно мовчки пригорнув її.

Мабуть, сонце тільки й ждало сього, бо взяло і визирнуло в тїм боцї, де було жовте. І жовте ще більше зівяло, зблїдло, а дим став темнїщим.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, прощай, любий. Мене, мабуть, шукають. Скажу вийшла в поле й несподівано заснула. Нічого... Ми завтра побачимось? Побачимось, милий? Ох, як я тебе люблю! Скажи, ти не сердиш ся на мене? Ні? Я ж не знала, що в тебе така сила... Герою мій!

— Рибко... не треба...

Слова її вносили щось зайве в моє щастє.

— Не треба, кохана... Я безмірно щасливий!.. Безмірно!

Сонце гордо й весело встало на обрію. Ну? — немов сіяючи питало землю — все гаразд?

Все! — кричало йому серце моє — все!

І руки жагуче обняли ту, що покірно, всім теплом свого тіла, всією схиленою волею припала до мене.

— Герою мій... коханий!..

Тоді сонце одділилось од землі й вийшло в небо, а від його полились в долини і затінені яри веселі промені.

Розійшлись ми. Вона ще довго озиралась, зупинялась, і я бачив великі очі її, вузько зрізані до країв, з любовним покірливим благанням зупинені на мені.

І тільки, як вона останній раз перед ярком зупинилась, потім зникла, я почув, що в сю ніч сталось, дійсно, щось велике.

І мимоволі я згадав, що Іра була инчою, зовсім инчою. І я був инчий. Почувалось, що скажи я їй:

— Іро, в тебе погані брови, — і вона скаже:

— Погані, любий.

— Іро, — скажи я — мені не подобаєть ся, коли так дивлять ся на мене.

І Іра потупить ся й не буде дивитись. Та Іра, що ще вчора...

Що ж сталось?

І з тайно-задоволеною гордістю непорозуміло повів я очима круг себе. Дерева простодушно дивились на мене. „Не знаємо“ мовляв. Хитрі бестії! Вони добре знали та тільки мовчали, мої зелені мовчуни.

І пташки знали, не дурно так лукаво скоса поглядали вниз і, наче жартівливо дражнячись, тікали всі від мене вглиб лїска.

І лїсок знав. І знав поблїдлий місяць, травка знала, небо, сонце. І все раділо, все сміяло ся зо мною, все кричало: Герою мій!

Ввійшов у лїсок. Розпахнув свою свиту, шапку одсунув назад і пішов по полянці. Ех, закричати на весь лїс? Закричати, пташенята мої? Полякаєтесь, маленькі...

А ти не злякаєш ся, старий мій пню? Га? Не злякаєш ся?

Старий, смішний пень, набухлий, як бабуня, трухлявий і товстий. Мабуть, аж загудить, як ударити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Господи: „ти не сердиш ся на мене?“

Ех! Держись, пню!

Коло пня лежала здоровенна ломака. Я схопив її, розмахнувсь зо всею силою гордости, зо всею міцю любови і щастя мого і загилив нею по пню. Старий, дійсно, загув і крекнув так смішно, що я кинув ломаку й радісно засміяв ся.

Але тут же й озирнув ся. Ще хтось дивить ся.

Нї, нїкого нема.

Може, лягти трошки? Трошечки-трошки... Там, в тих кущиках... Простягнути натомлені руки та ноги і подумати... Манюсеньку капелюшечку подумать про те, що було там за узлїссєм... І зараз же йти. Моментально. Завтра тут мусять бути уже прокламації.

Лїг у кущах, простягнув уже зтомлені руки та ноги і вже збірав ся капелюшечку подумати, коли... десь збоку зачув якесь гудїннє. Обережно підвів голову.

Митрохван...

Фу, ти проклятте! знов сї жалкі істоти! Що за напасть!

Той помалу йшов по прогалинцї і, займаючись своїм туалетом, поглядав на всї боки, щось благодушно наспівуючи. Лице чудне було — задоволене, веселе, навіть поважне. І співав (як що, розумієть ся, одкинути всякі акустичні розуміння співу, а судити тільки по виразу лиця і особливо рота). Ішов собі по прогалинцї просто до пня, позирав на всї боки, а з рота виходило щось вроді:

— Гл-е-ой... Ге-е... та ни-и гей о-о...

Зупинив ся коло пня і сплюнув.

— Ге!.. — посміхнув ся.

Потім сїв на пень, прижмурився до сонця, що било йому в очі, і покрутив плечима, нїби щось кусало його там. Не помогло. Закинув руку назад і став водити по спинї. Теж, видно не помогло.

— Ганно!.. Гей! — раптом гукнув, озирнувшись.

— Що? — зачулось з кущів по другий бік прогалинки.

— Іди сюди... Та живо!,.

Зявилась Ганя коло його.

— Що таке?

— Почухай менї спину... Якесь стерво кусає...

— Еге! Дивіть ся, губарнатар який! — засміялась, але зайшла за спину і стала чухати.

— Та вище... Ге, дурна!.. Вище, кажу... Влїво трохи... Тю...

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вліво... Де буде вліво?,. Ну, от... тут... Чухай, чухай... Та дужче... Гей, та й дурна ж ти яка!

— Та чого чепляєш ся? Де ж воно в тебе свербить?

— Годі... Іди к чорту... Кинь, кажу...

Ганна покинула й зазирнула в лице йому.

— Та де ж свербить, Митрохванчику? Га?

Який ласкавий винуватий, несмілий голос! Ах, ти ж подла!

— Нїде... Баба спить?

— Спить, мабудь...

— Буди та ходїм... Дай їй шматок сала, хай поїсть. Та багато не давай. Вас чортів не нагодуєш все одно...

Недбало простягнув ноги і спер ся ліктем на пень.

— А я ж не дуже їм, Митрохванчику... Правда?

— „Не дуже“... Всї ви не дуже...

— А купиш менї намиста?

— Ще й намиста? Пять рублїв узяла та ще й намиста? Еге-ге-е! Ти вже... Гляди!

— Митрохванчику! Ти ж обіщав... Оте червоне, що в Гуляй-Полї... Тепер же грошей у тебе, як у пристава... Пристав ти мій.. Купиш? Га?..

— Ну, побачимо, побачимо... Іди буди бабу, треба йти... Катай живо... Я тут на сонечку посидю... Торбу мою візьми... Треба йти, щоб увечері буть у Болотяне... Я, брат, тепер Яшцї покажу... Січас гармонїю у Косого куплю... Гармонїю, сапоги... Ого!

Він аж сїв і завзято-задоволено сплюнув. Потім несподївано грубо обняв Ганну, так що та аж писнула, помняв її і, штовхнувши в спину, весело промовив:

— Ну, катай! живо!

Ганна прудко, кокетливо крутнулась і побігла в кущі.

Нї, сї істоти менї надзвичайно надокучили! І яка гадина: пять рублїв і вона вже повза перед ним! А сей: ач вивернувсь, наче, справдї зробив щось путнє... Нї, природа дурна: у таких істот не повинно бути задоволення. Не повинно.

Я рішуче вже не міг спокійно лежати.

Іра смішна: „ти не сердишся на мене“? Ну, чого б я мав сердитись?!. І ся покірливість... „Герою мій“...

Митрохван раптом стріпнувсь, встав, потягнувсь і, закинувши руки за шию, весело заржав. Потім зразу зірвав руки, нахилився, підняв ломаку... так-так!.. підняв ломаку сей гад, розмахнувсь, гикнув і зо всеї сили гупнув нею по пню. Пень ще дужче, ніж у мене крекнув і загув.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ги! — засміяв ся Митрохван і, дриґнувши ногою, матюкнувсь, шпурнув ломаку і бадьоро, з гордою веселістю хутко пішов у той бік, де зникла Ганна.

Я запенів. Я захолов. Потім схопивсь, ростеряно глянув: Ударив! по тому самому пню, тією самою ломакою! Він, сей гад?!

— Стій! Підожди!.. Гей!

„Гад“ зразу зупинив ся й повернув ся до мене довгим здивованим лицем своїм.

Я підбіг до його.

— Тю! це ти... А де ти був?

Але очі зараз же стали серйознїщими, трохи трівожними.

— Ти... ти... де був уночі? — видихнув я на його.

Він настороживсь.

— Де був там нема вже...

— Говори: ти пив сьогодня?

— Ба не пив... А що?

Звірячі оченята хутко непорозуміло бігали по мені.

Він не пив.

— Нї краплї? А нї-нї? Говори правду!

— Та ти чого? Ну, не пив та що?

Так! Ясно: він не пив, пика твереза.

— А на що вдарив ломакою по пню? Для чого?

Очі йому ставали все жившими та ширшими. Він глянув на пень, на мене.

— Та не для чого...

— З радости? Чи пяний? Для чого?

Він навіть боязко озирнувсь навкруги.

— Та йди к чорту... Ударив та й годї...

— З радости, значить? Тобі хотїлось, дуже хотїлось ударити?

— Ну, з радости... Хотїлось, та що?

Так! Він ударив з радости. Сей гад з радости ударив.

— Чого ж ти радїв? Що добре вкрав та купив Ганну. Га? Того?

„Гад“ рішуче був вражений всїм сим. Але по сих словах в очах пробігли вже жовті злі вогники.

— Та тобі яке дїло?! Ти, кажись, сам пяний...

І раптом лице йому стало злорадним, — він зрозумів усе.

— А-а! Це ти собі підмощувавсь?! Облизнись братїку! Ге!

— Я тебе питаю, ти того радїв, що купив? Говори!

— Ну, того. А ти хотїв, щоб тебе девка дурно полюбила? Хе! Купило треба мати!

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він навіть заклав руку в кишеню і згори вниз вибачливо дивився на мене, — він уже розумів усе. Він уже навіть не сердився і жалів мене.

Я стояв і дивився на його. І він стояв та посміхався. Потім стріпнувсь і, повертаючись, сказав:

— Ну, прощай, братіку! Нам треба йти. А без купила до дєвки більше не лїзь...

І, насмішкувато засміявшись, пішов.

Я стояв і дивився.

Він озирнувсь. Щось крикнув. Потім нахилився, підняв щось і шпурнув у мене. Невеличкий дрючок пролетів над головою менї.

Я хутко повернувсь і пішов назад. На одному краю неба над деревами стояв, як величезний віник, темно-бурий дим.

Менї зразу стало моторошно, страшно. Мене ж могли тут накрити!

Стояв пень, старий, байдужний, немов не сталось тут нїчого. Я поліз у кущі, в саму темну густу глиб їх і, зщулившись, залїг.

„Герою мій!“

Так, так!

„Без купила до дєвки не лїзь.“

Я ще більш зщулився, я хотів бути манюсеньким, як та чорна комашка, похожа на панну з дуже перетянутим станом, та комашка, що повзла по колїнї у мене; я хотів бути менче комашки й сховатись під листик, щоб нїхто не бачив, як плакав слїзми непорозуміння якийсь новий дракон мій, — у мене ж така сила була тих драконів.

І він плакав, а я лежав. Так до вечера. А ввечері встав і пішов, тихо, несміло, як злодій.

Се було в ту добу, коли в грудях так співу багато, що хочеть ся слїз.

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

ПО СВІТУ[1]).

Везувій.

Бути в Римі і не бачити папи в теперішні часи вже не грішно, сьому вже нїхто не здивуєть ся, і хиба вже дуже завзяті туристи або правовірні католики роблять заходи, щоб побачити папу. Але бути в Неаполю й не поїхати на Везувій — се мабуть далеко тяжше оправдати. Кождому буде се дивно, і кождий се осудить без уваги на „смягчающія обстоятельства“. І приїхавши до Неаполя, не вважаючи на досить непевну погоду (ся весна взагалї не підтримує репутації тутешньої гарної погоди) ми першим дїлом вибрали ся на Везувій. Спитали ся тутешнїх людей — кажуть, що погода досить можлива як на Везувій. Отже скоренько зібрали ся і на девяту годину рано ставили ся „у Кука“.

В наших сторонах вважаєть ся, що серіознїйша, коштовнїйша справа не може обійти ся без „Нїмця“, і тутешнї краї в тім часто пригадують наші сторони Галилейські. Везувій — оден з головнїйших атрибутів Неаполя; але перевозом публїки туди завідує анґлїйська компанїя Кука (Cook), звісна підприємниця в орґанїзації екскурсій і перевозу туристів. Вона побудувала зубчату зелїзницю під сам вершок Везувія і вужівку (funiculair, Drahtseilbahn) під сам кратер, поставила готель під ним, коло обсерваторії, й узяла в свої руки перевіз туристів. За цїну 15 франків (лїр) від носа (незалежно від його великости) береть ся вона завезти туриста на Везувій й назад — не рахуючи одначе драч і поборів від проводників: сих претензій і монополїй місцевих громад (місточка Резіни спеціально), видко, не була спроможна знести нї компанїя Кука нї італїйське правительство, хоч власне сї драчі й претенсії становлять головну перешкоду в екскурсіях на Везувій, збільшають кошти й відберають добру половину всеї приємности.

Маленький поїзд везувіанської зелїзниці (ferrovia circumvesuviana) везе нас над морською рівниною до міста Резіни (станція Пуліоне), що стоїть на потоках ляви, які затопили старий Геркулянум. Рівнина ся чудово оброблена, вкрита містами й місточками, вілями, виноградними й овочевими садами. Виглядають пальми

[1]) Докінченне, див. кн. I—IV.

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й померанчеві дерева, густо вкриті своїми плодами; великі, лабаті кактуси розчепіріли ся на камінних огорожах. В Резінї сїдаємо в ваґоник зубчатки, що тягне нас геть від моря, просто на Везувій. Обстанова з початку таж сама. Цвітуть груші — і разом з ними біб на грядках; померанчових дерев нема вже; фіґи тільки що пускають. Одначе серед сих зелених, цвітучих просторів починають стрічати ся темні рудоваті прогалини — се потоки ляви занадто свіжі, які не вивітрили ся настільки, щоб порости рослинністю, і ще не культивовані. Се результати вибухів 1871 — 1872 р р., особливо сильного вибуху з квітня 1872 р., коли потоки ляви спустили ся зовсїм низько, до висоти 300 метрів над поверхнею моря, поглинувши в значній мірі і ті місточка, які стояли на дорозї. Треба певного часу, щоб купи ляви й попілу стали здатні до культури. Навіть старші потоки ляви, з вибуху 1858 р., що виднїють тут же, ще майже голі. Але лише ще трохи часу, і їх будуть культивувати, в надії, що нові потоки ляви підуть куди инде. Просторонь наоколо Везувія занадто велика, його вибухи дуже капризні, напрями ляви й осадів попілу змінні, а вулканичний ґрунт добрий під городи, під виноград, і чоловік не може устояти перед спокусою пробувати щастя на сих ґрунтах, уповаючи на Господа Бога і св. Дженнаро, патрона і оборонця від Везувієвих примх.

При гарній, ясній погоді приємність сеї подорожі лежить в прекрасній панорамі, що розкриваєть ся й розсуваєть ся усе ширше з поступом ваґоника наперед. Але сьогодня хмарно, дощево; иноді тільки розривають ся хмари й видко згірє й морський берег, покритий місточками, садами, городами, кущами пінїй і кипарисів, далї море — сизе, оловяне сьогодня, далекі лїнії берегів Неаполитанської затоки по обидва боки, й неясні контури островів між ними. Все се усміхаєть ся під соняшним промінєм, що прориваєть ся крізь хмари, як усміх на заплаканому лицю дитини. Але наоколо нас і вище туман — ми вступили в хмари, що залягли сьогодня верх Везувія.

Доїздимо до передостанньої станції зубчатки при обсерваторії. Тут уже все стає чорно й голо наоколо. Везувій за останнї два столїтя був дуже „дїяльний“, і не давав житю рослинному і всякому иньшому опанувати свої верхи. Давнїйше перерви бували довші, трівали иноді й по кілька столїть, і верх і самий кратер Везувія заростали деревами. В перерві між вибухами 1500 і 1631 р. напр. звісно, що лїс поріс був по всьому верху Везувія, і в самім кратері його пасли худобу. Але тепер старий сердитий і не

Generated on 2015-07-05 13:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

позволяє зближати ся до себе. В XIX в. замітнїйші вибухи були в 1804 і 1805, іще більший в 1822, потім в 1850, 1855 і 1858, сильний вибух в 1861 р., що знищив містечко Торре дель Ґреко, при самім морі, потім в 1871, 1872, 1885, і по досить незначних і нешкідливих вибухах 1891—4, 1895—6 і 1903—4 р.р. став ся останнїй, дуже сильний і шкідливий вибух в квітнї 1906 р. Головний кратер і три меньші, бічні, що відкрили ся під час сього вибуху, викинули потоки ляви, які пішли в напрямі старих Помпеїв і дійшли під саме місточко Торре Анунціата на морськім березї. Маса попілу осїла на поблизьких містах, і навіть в Неаполю затьмила зовсїм сонце, осїла верствою грубости на пять центим. і поробила великі шкоди й спустошення. Мїж иньшими знищила й вужівку Кука.

При станції „Обсерваторія“ стоїть отель Кука з рестораном. Починає йти дощ. Кукові кондуктори радять туристам перечекати дощ в отелю — може випогодить ся й тоді поїдемо далї. Йдемо до ресторану; „для забитя часу“ замовляємо снїдання — що й треба їм було від нас. З вікон ресторана прегарна панорама на попобереже, на бухту, в обидва боки, від Неаполя до Капрі; там очевидно ясно, світить сонце, але у нас хмара, дощ, далї град. Служба потїшає, що по градї буває добра погода.

Снїданнє ми зїли й стали ресторанови не потрібні. Кукові люде тепер радять їхати далї, бо дощ надстав. Сїдаємо в ваґоник і їдемо серед чорних, голих просторів попілу й ляви до останньої стації. Приїздимо. Була там стація, але пропала під час вибуху 1906 р.; зникла без слїду й вужівка, що йшла відси під кратер. Стоїть деревляна будочка для сторожа, коло неї юрба якихось голодранців і на чолї їх „авторизованний провідник“ з Резіни, сильно батярського виду, тільки в червоній шапцї з мідяним написом. При них ріжні знаряди тортур для туристів: ноші в видї деревляного стільця на двох дручках, шнури з петлями і т. и. Стоять і чекають жертв.

Куків провідник каже туристам, що властиво на Везувій нема чого лїзти — туман такий, що нїчого не видко; „вилїзете і злїзете, тільки й усього — не побачите нїчого“. Рада безперечно була дуже добра, тільки як би була сказана в Неаполю при Куковій касї, як ми збирались купувати білєти на дорогу. Тепер же, як ми доїхали під кратер, стративши половину дня на се, вона робить на нас враженнє іронії — дотепної безперечно, але не конче приємної.

Серед туристів ваганнє. Кінець кінцем репрезентанти націй

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

меньше енергічних, як Німці, Росияне і т. и., рішають ся лишити ся й сидїти коло будки, щоб вернути ся назад з ваґоником. Ми — енергічні й завзяті Українці й оден Француз постановляємо monter. Кличемо авторизованого батяра в червоній шапці й заявляємо про се; питаємо про гонорар — скромно каже, що ми повинні заплатити громадську таксу по півтретя франка, а йому тільки pourboir, півфранка. Ідемо. Непокоїть нас тільки, що вся та юрба підозрілих індівідуумів з згаданими знарядами тортур тягне за нами. Ми даремно заявляємо, що нїхто з нас сїдати на ноші не хоче, петлї також не потрібує, і всї намови й соблазни сї відкидаємо. Індівідууми таки йдуть за нами уперто, всею юрбою, слїдячи за кождою ознакою утоми й малодушности на наших лицях і поновляючи свої пропозиції — сїсти на ноші, взяти під руку котрогось з батярів, дати йому попихати себе в спину або взяти ся за петлю з шнура, який тягтиме иньший, щоб вам було лекше йти. Се злостить і псує настрій. Тим більше, що йому й так нема від чого бути веселим. Ідемо ледво протоптаною стежкою серед безконечних просторів мокрого чорного вулканичного попілу. Хмара окружає нас і осїдає росою на нашім волосю, наших убраннях; дме сильний вітер; туман закриває всякі перспективи. Деяку ріжнородність в мандрівку сю вносять вулканичні отвори, що стрічають ся по дорозї: стаємо подивити ся, який горячий дух іде звідси, й гріємо собі руки й ноги. В однім місцї прорвала ся свіжа лява, в видї ростопленої чорної ґуми, й провідник радить нам дати одному з провідників монетки, які він запече нам в сю ляву і передасть при поворотї.

Так ідемо півгодини, далї годину. Поки була вужівка, сю дорогу робили нею; тепер мусимо міряти її своїми ногами.

При якімсь стовпі з написею провідник стає й заявляє, що тут відбуваєть ся контроля провідників і ми маємо заплатити таксу. В подорожнику стоїть, що се відбуваєть ся при „правительственім інспекторі“. Але вибух 1906 р. мабуть понищив також і сих правительственних інспекторів; ролю свідків і контрольорів при віддаванню такс сповняють тіж привілеґіовані голодранцї, що йшли як голодні вовки за нами.

Підходимо під кратер; тут уже уриваєть ся і той слабий натяк на стежку, яким досї користували ся ми, й треба йти вгору досить круто по глубокім піску, чи попелї, в якім вязне нога. Батяри пускають ся в останню атаку, запевняючи, що ми не дійдемо самі. Провідник теж як гоноровий чоловік радить нам скористати з сеї помочи вже тепер, бо платити треба однаково, а ми

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

самі не підемо. Завзятє наше падає. Жінка сїдає на ноші; маленьку дївчинку нашу, яка досї енергічно йшла сама, беруть два обідранцї на плечі; Француза також; мене оден попирає в плечі, иньший встромлює в руки мотузкову петлю й тягне ії. По хвилї показуєть ся все се мало потрібним, я пускаю петлю. Тай усеї тої тяжшої дороги — кілька хвиль. За кілька мінут ми стоїмо вже на гребню кратера. Перед нами широка, застелена білим туманом чорна яма, з сильним сїрчаним, теплим духом. Більше нїчого. Часами тільки чути гуркіт каміння. Поза тим вулкан тепер „не працює".

Обходимо трохи по гребню, провідник показує новий кратер, що відкрив ся під час останнього вибуху. Вертаємо ся знову до головного кратера. Думаємо, чи не почекати б — може туман трохи розступить ся. Провідник, розуміють ся, запевняє, що чекати нам нема чого — туман не розступить ся, бо його дуже багато; він, розуміють ся, не боронить нам зіставати ся, скільки ми схочемо, але не має нїяких надій на погоду. Кінець кінцем подихавши ще трохи сїрчаним повітрєм, рішаємо ся йти назад.

Спускаємо ся знову на свою стежку — і тут настає хвиля розплати за нашу необережну прогульку. Голодранцї з провідником починають вичисляти, скільки з нас належить ся. Цифри й претенсії здають ся нам неймовірним, тодї на потвердженнє їх витягають ся з кешень „затверджені правительством" засмальцьовані такси і показують ся в них відповідні рубрики. Хто сяде на ноші, хоч би на хвилю — платить 10 фр., хто позволить себе взяти на плечі — так само; хто зіпреть ся на руку провідника — 2 фр., хто візьме в руку петлю — і так далї і так далї.

Протести нїчого не поможуть. Дістаємо гаманцї, платимо контрибуцію сим brigantini, як їх називає — не в їх присутности розуміють ся, кукова служба. Одержавши гроші вони так же моментально зникають, як настирливо докучали нам досї, і спішать до дому, до домашнїх огнищ, які покинули сьогодня, на сам великдень, щоб не упустити здобичи.

Наш поворот з Везувія відбуваєть ся уже в самій нашій компанії, з самим лише авторизованим індівідуєм в червоній шапцї, який ще не дістав своїх pourboir-ів і тому ще не кинув нас. Для скороченя дороги радить нам сунути ся навпростець по попілу. Не дуже се приємно, бо ноги грузнуть глубоко в мокрий, брудний пісок, але за те скоро. За кільканадцять мінут ми вже коло будки й платимо пурбуари червоній шапцї, яка, розуміють ся, уже зовсїм забула, ще сей пурбуар обраховувала на пів франка тільки. Зелїз-

Generated on 2015-07-05 15:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ничний сторож починає обтерати щітками наші засмаровані черевики. За півгодини надїздить ваґоник і звозить нас з сього царства туману і попілу на долину, де світить сонце, цвітуть груші і жовтїють між листем достиглі померанчі. В Пуліоне наоколо костела величезна юрба народу і немилосердний ґвалт. Дїти й підлїтки безперестанку трублять в бляшанні трубки, які продають ся тут навколо церкви ріжними продавцями. Се великодня спеціальність. Улиці загачені веселою, святочною товпою. Все се в сумі далеко інтереснїйше від цїлого Везувія — особливо такого, яким ми його бачили і яким бачить його багато подорожних — „безробітного“ і закутаного туманом. І як в Римі можно знайти багато інтереснїйшого понад те щоб бачити папу, так і в Неаполї навіть понад Везувій.

На вокзалику чекаємо поїзду. Якийсь обиватель в синїй блузї, завваживши, що я провожу час непродуктивно, заохочує мене, щоб я скористав з часу, який зостав ся менї до відходу поїзду й дав йому вичистити черевики. Сповняю се і по сїй останнїй контрибуції вертаю ся до Неаполя. Везувій „відроблено“.

Помпеї.

Друга неминуча екскурсія з Неаполю — для культурного чоловіка далеко більш інтересна і більше привабна — се Помпеї, воскрешене з двотисячолїтнього сну античне місто, з усїми дрібними, найінтімнїйшими подробицями старого житя.

Уже по перших розкопках в Помпеї і ще перед тим — в сусїднім Геркуляні, в другій половинї XVШ в., їх результати викликали загальну сенсацію. Зпочатку особливо робили вражінне находки геркулянські, богатїйші, цїннїйші з артистичного погляду — бо се місто не було обшукане ріжними копачами по свіжих слїдах подїї й пізнїйше так, як обшукувано Помпеї. Р. 1755 була заснована спеціальна „геркулянська академія“ (accademia Ercolanese) для студіовання і публїкованнє находок, і її публїкації викликали загальну сенсацію. Вінкельман, авторитет в клясичній археольоґії й історії штуки, дав вираз свому ентузіазму для сих розкопок в писаннях 1760-х р.р. Шілер шумним віршом привитав се житє, поглинене і несподївано віддане нам на ново землею. І що далї розширяв ся круг находок, що більше використовували ся вони в науцї, в лїтературі, белєтристицї, штуцї, тим популярнїйші ставали і в широкій публицї сї воскрешені міста, а центр ваги пересував ся на Помпеїв, де величезна маса відкопаного матеріалу відкривала пе-

Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ред сучасниками широкий образ буденного, приватного життя римського міста в нечуваній деталїчности. І вони стали одним з популярнїйших, загально прийнятих цїлей для сучасного паломництва.

В противенстві до Неаполю, міста грецького, Помпеї служать показчиком римської культури І віка по Хр. Місто було оське, заюднене Осками, але під той час воно вповнї було латинизоване, вповнї перейняте сучасною римською культурою. Немало причинило ся до того заложенне тут на початку І віка перед Хр. римської кольонїї, з римських вояків — вчинено було се як кара на Помпеян за участь їх в повстанню італїйських міст против римського режіму в 91 р.; у міста була забрана третина ґрунтів і на них осаджено вислужених салдатів-леґіонерів.

В р. 63 по Хр. Помпеї зруйновані були землетрусом і по тім наново відбудували ся, властиво відбудовували ся — бо деякі публичні будинки так і не встигли бути відновлені, як р. 79 наступила звісна катастрофа, досить докладно описана в листах Плїнія молодшого, котрого стрий Плїнїй Старший, бувши при фльотї в Мізенськім портї, поїхав був в Стабії, в сусїдство Помпеїв, і згинув тут під час катастрофи. Помпеї були засипані дрібним вулканичним камінним градом на яких 2—$2^1/_2$ метра, а потім залляв се поток попілу з водою, лїгши на то верствою на метер — два. Більшість людей утїкла; згинуло з загальної людности, яку обраховують на 20 до 30 тисяч, з яких дві тисячі, що зостали ся в містї.

Місто зостало ся не відновлене і не відкопане — в нїм гребли ся тільки за цїнними річами; пізнїйше відси тягли ріжний будівлений матеріал, мармор особливо. Розкопки розпочато, як я вже сказав, в серединї XVIII в., після одної припадкової нахідки статуї і бронзової посуди. З початку одначе шукали тут тільки статуй, бронз, цїнних річей; розкопані будівлї, обшукавши і обдерши їх, на початках засипали на ново; пізнїйше лишали їх відкритими, але все скільки небуть цїнне і вартне забирало ся звідси до неаполитанського музею, до мозаїк і стїнних фресків включно, що зрізували ся з мурів і переносили ся також до музею. Се не перестали робити і в новійших часах, коли роскопки прийняли вповнї науковий і пляновий характер (від р. 1860). Таким чином на місцї лишив ся сам голий скелєт відритого міста; тільки для прикладу оден дім — „дім Ветіїв“, domus Vettiorum, полишили без змін так як його знайдено не розбираючи нїчого, тільки підреставровано місцями і накрито деякі части дому дахом, щоб не нищили ся від дощу фрески, та в інтересах публичної моральности позабирано з місця

Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

під замок деякі „неприличні“ предмети: сучасна італійська адміністрація не хоче зостати ся позаду від старих пап, що поналіплювали фіґові листки на неприличні місця статуй в своїх музеях. Сей дім, — найцікавійше що мають тепер Помпеї, і можна побажати тільки, щоб таких „нерушених“ домів адміністрація розкопок лишала більше, не жалуючи коштів на їх консервацію і обслугу, а меньше дбала про збогаченнє неаполитанського музею. З другого боку всї ті доми, де все цінне забране, зовсім непотрібно замикають ся ще на замок — злодіїв такі кратчасті дверки не спинять, а публиці непотрібне утрудненнє — приходить ся чекати сторожа, щоб відчинив, вишукувати його, не кажучи вже про дрібні оплати за се. Майже всї цікавійші доми й ин. будинки позамикані таким чином, і се непотрібно утрудняє огляданнє старого міста.

Цїле місто займає 662 кв. метрів; з того відкрито досї коло половини, і то важнїйша частина міста — форум, базілїка (судова зала), ринок (macellum), торгові ряди (лавки з матеріями) т. зв. Евмахія по імени жриці Евмахії, що їх побудувала, два більші храми Зевса і Апольона, і кілька меньших, лазнї (терми), два театри— більший і меньший, також амфітеатр (цирк) на другім, ще не відкритім кінцї міста. Але невідкрите обіцює ще багато, і може дуже багато додати інтересу місту, коли воно по можности буде заховуване на місцї, як тепер до того змагають. Розкопки поступають дуже помалу; стане їх, при теперішнїм tempo, на довгі десятки лїт, і може се й лїпше — чим пізнїйше відкопуватимуть, тим лїпше се зроблять, лїпше заховають, зручнїйше відреставрують, матимуть до того більше коштів, зручности і знання. Місце обдертого скелєта — голих цегляних мурів, які бачить перед собою теперішнїй турист, може заступлять зручно доповнені, відновлені доми, які воскресять перед ним старе місто в його повнім виглядї, а не в самих тільки натяках, як тепер.

Як я вже сказав, Помпеї були вибудовані на ново протягом 16 лїт між катастрофами 63 й 79 р.р. Тільки деякі публичні будинки — як напр. базілїка, або храм Зевса — зістали ся в розвалинах до самого 79 р. Через те місто, старе само по собі (в історичних звістках згадуєть ся від IV в. перед Хр., але істнувало ще давнїйше), мало в 79 р. дуже одностайний, „модерний“ характер, і через те дає незвичайно яскравий, одноцїльний і кольоритний образ римської культури того часу — 60 — 70 років, а заразом — тип другорядного римського міста тих часів.

Через склепіння міської брами (так зв. морська брама) повз старого храма Венери, оберненого на маленький музей, турист вхо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дить на головнїйшу улицю старого міста, що йде між базілїкою й храмом Апольона на форум, далї до великих терм, а виходила мабуть на другий кінець під амфітеатр. Проминувши просторий, але гірко знищений і обідраний форум, такі ж убогі останки храма Зевса і веселий, на червоно помальований ринок, вступаєш в тїсний лябиринт домів. Узькі улицї, 4 до 8 м. вшир, дають по серединї узький проїзд для возів, вистелений старим брукованнєм — величезними брилами ляви, на якім столїтя вирізали глубокі колеї колес. По обох боках високі хідники для пішоходів. Для переходу з хідника на хідник через улицю положенї великі камінні брили і проїздити через них було не малою штукою. Взагалї весь уличний рух був головно пішим, і проїхати кіньми, або волами через місто було завданнєм нелегким.

Місто забудоване тїсно; внутрішнї двори домів і часом невеличкий городчик — от уся свобідна просторонь. Плян дому звичайно зложений з двох таких внутрішнїх дворів — переднього, більше так сказати офіціального — атріума, і заднього — перістіля, де скуплене було більш інтімне і господарське житє дому. До них прилягають покоїки, переважно тїсні й маленькі: все житє, вся робота проходила на тих ясних, відкритих дворах, — коли не за домом. На улицю виходили або склепики, крами, шо займали фронтову частину дому і давали ся в найми, або рівні гладкі стїни. Улицї серед приватних домів отже не визначали ся красою — та були й тїсні до того. Краса дому відкривала ся доперва в серединї, коли через вхідний коридорик чоловік вступав на внутрішнїй двір, прикрашений басейником з неминучою фіґурою серед нього, й перед ним відкривали ся весело помальовані покої, що виходили на сей дворик.

Доми побудовані з лихого матеріалу — цегли, дрібного каміння і всякого рода фраґментів з старих домів; сей лихий матеріал покривала штукатура, розмальована фресками на білім, чорнім і особливо червонім, так званім помпеянськім тлї. Богацтво декорацій незвичайне; мармори й бронзи були уділом богатих, фреска — загально приступною декорацією. Без Помпеїв ми б не мали понятя про малярство сих часів; вони дали безконечний запас фрескових образків і мозаік на ріжні мітольоґічні, побутові, жанрові теми. Яка шкода, що їх приходить ся переважно оглядати не на місцї, а в залах неаполитанського музею. Тільки з сильним напруженнєм фантазії, проходячи сими безконечними рядами обдертих і напів розвалених сірих мурів з того будівїльного смітя, можно собі уявити їх колишнїй, веселий, усміхнений вид — калейдоскоп ро-

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мантичних сцен з мітольоґії, безконечні ряди ґраціозних, легких хороводів і процесій ніжних німф, брусоватих сіленів і похотливих сатирів, що усміхали ся з своїх червоних, білих, чорних пляфонів, заохочуючи до безжурної й легкої радости житя останніх мешканців сих домів.

Був час спочинку під сильною рукою нового цїсарського режіму по бурях і неспокоях попереднїх столїть, і всякий чоловік, до котрого обертало ся житє своєю ясною стороною, хто мешкав в сих веселих домах серед тихих водограїв, веселих фреск і мозаік, а не в тїсних і понурих норах, призначених для „фамілії", як називали тодї рабів, — спішив узяти від житя все, що могло воно дати доброго, приємного, не журячи ся клятими питаннями полїтики чи стики...

Addio!

Неаполь — клясичне місце екскурсій. В самім містї, як я вже сказав — не розживеш ся; за те наоколо скільки краси, куди не кинути оком! Як би море не таке неспокійне та бурхливе, як тепер, треба-б пустити ся на Капрі, заглянути в його чудові ґроти синю, зелену, червону, з їх дивними ефектами світла, походити по його горах, пороскошувати видами з Тиберієвої вілї. Або на Іскію, з чудовою панорамою верхів Епомея. Та й просто поїздити човнами по затоцї, милуючи ся світлянними ефектами моря й дивними перспективами берегів. Можна й берегом — зелїзницею, або фіакром, як у кешенї бренять дрібні; проїхати в Пуцолї (Путеолї), з останками римських будівель, в Баї, в Мізенум з їх мітичними традиціями: ґротою Сибілї, описаною у Вірґілія, й понурим Ахерузьким озером — вступом до підземного царства. Сусїдні Флєґрейські поля, з своїми останками вулканїчної роботи, повні ріжних природничих куріозів — горячих джерел, ріжних випарів. На скрутї вже чекає вас фіакр, щоб спокусити переїхати ся, й вичисляє, що ви побачите на дорозї — чи дїйсно, чи більше в фантазії, се вже инша річ. А коли схочете придивити ся тому близше, — привітного вида „мещизна"[1]) з охотою проведе вас всюду, покаже вам горячу воду, сїрчану пару, „собачу печеру", де вугляний ґаз стелить ся як сїра мрака долиною. Покаже, як можна сей ґаз зачерпнути в цебрик і виляти. Собак уже, Богу дякувати, не вільно душити в сих „експериментах". Потім „мещизна" пояснить вам, що всї сї приємности коштують. Треба заплатити хазяйцї сеї собачої печери за вступ, „за приряди до експериментів" осібно. А по-

[1]) На львівськім жарґонї се слово означає „не папа".

Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тім — не все разом, прощаючи ся з вами, відкриє і той секрет, що і йому, як „авторизованому провіднику“, за його філантропію належить стільки і стільки по таксї, і покаже вам таксу, „затверджену правительством“, з своєю фотографією і всяким иньшим документом.

Коли кілька таких інцидентів занадто розбурять вам кров, раджу для заспокоєння спустити ся в мовчазне підводне царство — раз-другий піти до славного неаполитанського акварія, подивити ся на незграбних, повільних крабів, дивачних слимаків, морських чортів; пополохати проворних риб, подивувати ся роскішним, яскравим кольорам фарб одних, фантастичним формам других; придивляти ся звичаям і норовам сього казкового світу...

Найлїпше одначе мати добрі ноги, й мандрувати далї й далї за привабною перспективою берега. Можна й зелїзницею, але се вже не те. А так per pedes apostolorum — нема иньшої утїхи над те. Іти й купати ся в морі світла, блеску, красоти. Іти на зустріч синьому морю, що відступає і манить, і вабить, все далї й далї.

З над Неаполитанської заводи на Сорентський півострів, засіяний містами, місточками, вілями, з чудовими панорамами, все новими на кождім заворотї дороги, з гірськими верхами, богатими краєвидами. За Сорентський півострів до Амальфі і Салєрно, з їх ориґінальними старинностями норманських часів і з чудовою дорогою, вирубленою в надморських скалах; до Пестума з його чудовим храмом Нептуна, до...

Ба, але годі! Так нас берег бозна куди заведе. Досить на сей раз. Ще не прийшов менї час доживання на спочинку над сим синїм морем, в промінню полудневого сонця.

Кінчать ся скупо виміряні днї. Назад, до гамарнї, де серед гуркоту й гамору, серед злоби і ненависти кує ть ся тяжке дїло житя, суворе і грізне.

Чорні лелики (кажани), стрівожені й росполохані моїми партикулярними гадками, можуть заспокоїти ся і засівши в темних кутах своїх, мріяти знову про ніч, морок, пітьму й иньші темні річи.

До нової відпустки з тої гамарнї, до нової оказії!

(Кінець).

Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

„В неділю рано зілє копала".

(Оповіданє)[1]).

Настала дальша неділя і Тетяна іде знов лїсом як звичайно, поступивши на часок до Маври. Розлучивши ся з матерею, що й собі сим разом зайшла до старої в справунках — Тетяна пішла стежкою сама дальше. Однак не подибавши на нїй нїкого, полїзла на Чабаницю і опинила ся аж недалеко білого каміня велита. Припочавши там добре розглядала ся звідти по селах в долинї і от починає звільна з Чабаниці спускати ся. Сходячи от так в низ зоглянула нараз на сїльській дорозї, якою нїс колись старий Андронаті білого внука, і яка вела в село Третївку та тягла ся й по при Чабаницю з білою стежкою — їздця, в якім пізнала на перший погляд — Гриця з угорської границї.

Та чи лиш її очи доглянули його? Гриць так само зобачив молодим острим оком своїм дївочу постать, як спускала ся живо легким кроком горою в низ.

Він пустив коня і летїв мов орел.

О, вона добре пізнає його, але боїть ся з ним здибати ся. Хотїла би, але боїть ся чогось. Квапить ся злїзти з гори, збігти до долу до матери, але відчуває, що за пізно. Він вже пізнав її своїм бистрим оком. Пігнав коня що сила і от вже на білій стежцї. В долинї, висше стежки привязує коня до деревини, а сам спішить в гору до неї.

Що їй робити? Збігати ще борше в низ? питає її серце. Сховати ся де в лїсї?.. Не вспіє. Зрештою лїс аж трохи низше зачинаєть ся, а вона саме на леваді, де лиш недавно скошено сїно, і він вже бачить її. І він квапить ся. До того гадав би, що вона його боїть ся. А вона не то, щоб по правдї його бояла ся, лиш так прикро їй чомусь перед ним. Вона-ж нїкого не боїть ся. Так вона казала йому, а що раз казала — не буде перемінювати.

Станула геть, аж вже понизше білого каменя, закинувши руки позад голови і дивила ся в долину на його, як спішить до неї.

Він спішить ся, іде скорим кроком в гору, а вона стоїть як

---

[1]) Див. III і IV кн. Л.-Н. В.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на вуглях, люта на себе, що за пізно його побачила і не мала вже спроможности сховати ся перед ним.

„Чекай, я йду!“ — кличе він до неї, і вже туй, туй стане коло неї.

Вона не відзиваєть ся, хоча їй спішно; там в долині у Маври вижидає її мати, а вона он в що тепер попала.

Остаточно опиняєть ся він вже коло неї: „Туркине!“— кликнув радісно і окидає її оживленим, блискучим оком, віддихуючи здоровими грудьми з поспішного ходу в гору.

„Туркиня“, — відповідає вона йому і так само окидає його своїми очима. Але чогось біла, білїська стала.

„А он, заквітчала ся знов як колись, і яка вже красна!“ — каже він, бо сам не знає, що має казати. Відтак додає: „не зривай ввесь мак, не стане на рік на насінє.

„Менї в цвітах красно,“ — відповідає з супокоєм і стоїть далї неповорушно перед ним.

Він нїмієє.

Вона так високо на Чабаницї, сама саміська, чи не на всю сторону, а спокійна мов з каміня. Не боїть ся.

„Гей, Туркине, Туркине, в чім твоя сила? — вириваєть ся йому на уста, але він мовчить. Відтак обзиваєть ся:

„Тепер скажи, чия ти донька“? — І його голос нїби заповідає, що тепер він пан над нею.

„Спитай ще раз... може й скажу.“

„Але попамятай“ — погрожує — „з Грицем ти не жартуй.“

„Я тебе не кликала“ — відказує вона. — Іди назад. Я також іду“.

В нїм починає варити ся. Він закляв крізь зуби.

„А ти хто такий“? — питає вона не спускаючи з його очий.

„Я богатирський син“ — відповідає він. — „Казав вже тобі. на всю гору.“

„Бо-га-ч?“ — питає вона протяжно, і підсуває високо брови Богач нїби чудуєть ся.

„Богач“ — спішить ся він обяснити голосом, що несвідомо стараєть ся зєднати собі її ласку.

„А я не — наймичка твоя“, — відказує вона з горда і спустивши погляд до долу, починає певним кроком спускати ся в діл.

„Яж не кажу, що ти наймичка“, — обзиваєть ся він, і тепер як перше з якоюсь покорою в голосї.

„То чого кленеш?“

„Бо ти глузуєш з мене“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Ні“, — каже вона, і анї на хвилину не задержуєть ся, сходить рівним кроком в низ.

„Поскидай свої маки і дай менї!“ — просить він приказуючи і стає визиваючо перед нею. Вона стала і дивить ся на нього, чудуєть ся бровами.

„Ти не бачиш, що менї в них красно? — питає.

Він затискає зуби: „Бачу“ — бовтнув.,

„Ти що з ними зробиш? затичиш ся, як я?

„За капелюх заткну“.

Вона усміхнула ся мовчки.

Кінь коло стежки заржав.

„Твій кінь кличе тебе“, — каже вона відтак спокійно. — „Сходи скорійше. Я також спішу ся“.

„І кінь пожде і ти пождеш!“— обзиваєть ся він, майже люто і приказуючи.

„Кінь пожде, а я нї, бо на мене мама жде“, — відповідає вона.

„Ти пождеш“ — каже він рішучо филюючим голосом, — „щоб я надивив ся на ті твої брови, що тобі їх чорти над очима змалювали“..

„Диви ся“, — каже вона, а сама стає слухняно перед ним мов дитина і чудуєть ся як перше, саме тими бровами. І в тім побілївши додає наґраз: „Я тобі казала, що ти дурень!“ — і ладить ся дальше сходити.

Він знов спиняє її в ході, кидаючи їй на сей раз свій капелюх під ноги.

„А дивп ся! — каже. — „Ми лиш двоє на цїлу Чабаницю. Чи тобі не страшно?“ — І в його голосї дзвенить щось недобре.

„З сеї сторони“, — відповідає вона спокійно.

„З сеї“, — повтаряє він і палить її очима.

„Та відтоль“, — каже вона. — „А перше, як тебе не було, я була цїлком сама. Чому ж би менї з тобою бояти ся? Говори, що маєш говорити борше, — додала квапно, — бо в долинї мама жде. Вона не жартує“.

Він успокоюєть ся від її слів мов водою облитий, і дивить ся з подивом на неї.

Тепер глядить і вона сміливійше на нього, в його великі, голубі очи, що нїби бережуть в собі кусник неба і привязують до себе добротою.

„Чому ти от так за єдно зо мною говориш?“ — питає він з нїмою просьбою в голосї, а очи його аж розпачають.

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Бо так ти питаєш. Не задержуй довше, бо я спішу ся!“

Він затискає пястуки.

„А як менї не схочеть ся цїлком тебе пустити?“

„То я тобі в десятий раз скажу, що ти дурень, і ти мене пустиш!“

До глубини вражений несвідомою певністю її істоти, власть якої він лиш відчуває і з якою не може упорати ся, уступає їй нараз з дороги і сходить враз з нею з гори до стежки.

Ідуть обоє.

Мовчать. Сильна, кипуча мовчанка.

Вона блїда як голуб, а він з сильно зворушеною грудею, аж дрожить.

Зійшовши до білої стежки, він сїдає без слова на коня не кинувши на неї нї півпоглядом — вертає назад; а вона так само мовчки, не поглянувши й собі на нього щезає десь в лїсї — і більш її не бачить.

Довгий, довгий час не чути нїчого крім повільного тупоту кінських копит, відтак утихає й він, і зачуваєть ся тужливо протяжний голос Гриця просьбою: „Туркине — прий-деш??

А небавом по тім, мов ясним дзвінком прибігло, мов перлинами кинулось, долїтає до нього: „Не прий-ду!“

І слабо дрожачи, мов бореть ся з тишиною лїса, обзиваєть ся відгомін, передає шум дерев, вдруге вже й послїднє: „не прийду!“ . . . . . .

. . . . . .

* * *

По поворотї до дому Гриць мов трійла напив ся. Не їсть, не пє, не спить; тверезий, та про те нїяка робота його не береть ся.

Він не годен.

Одно, що має перед очима, се чорні очи, чорні брови, два червоні цвіти маку, а більш нїчого.

Тато, мама лають, а він нїчого, неначе й не чує. Вислухує мовчки, що заслужив, усуваєть ся їм з очий, відтак іде на гору під лїс, на широку леваду, де випасаєть ся товарина, конї... Кидаєть ся де небудь в траву і лежить от так. Довго він тут, чи коротко, про те не знає. Йому се й байдуже. Круг нього спокій, тишина, мушня вертить ся в соняшнім світлї, калатають дзвінки товарят, воздухом іде одностайний шум смерек і то все догоджає йому. Більше не треба йому нїчого.

„Розлїнивів наш Гриць до краю,“ — жалуєть ся господиня-мати чоловікови, а той й нагремить несподївано на нього. Тодї

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гриць скипить, неначе би в нїм прокинула ся замертвіла доси нїби його власна кров, ворохобить ся проти господаря і відгризаєть ся.

„А то що? я в вас на днї станув?“ — кличе згорда, і віддалюєть ся упертим кроком, щоб не доходило між ним і батьком до гнїву, причім прийшлось би знов наслухати ся, що він ласкою годована дитина, невдячний, і ріжне инше таке, що болить і приводить жаль за собою. Він сїдає на свого як вуголь чорного коня, до якого привязаний більше, ніж до людей і їде, куди очи несуть, на день, два в гори, або через гору в мале угорське містечко. Йому однаково де, щоб лише скорше з очий. „Бог знає, що се ми вигодували за кров нашим хлїбом, працею“, — роздумує журливо батько-господар. „До роботи нї, до господарки нї, всеб то лиш дармувало, чужими руками вуглє вибирало, другим хиба росказувало! Панська вдача... де, де, де!“ — посвистує господар, а врештї вмовкає. А всї його люблять, тай чорт знає за що, над всею молодіжею в селї верховодить, між дївчатами він перший. От — петльованець його! Гей, Грицю, Грицю... будучий ти мій ґаздо, схамени ся завчасу, щоб не нарікав колись. . . . . .

. . . . . .

Так ось, і сим разом.

Гриць лежить під лїсом, виграє на своїй довгій парубоцькій сопілцї довгі, тужні мельодії, — а робота жде. Йому Туркиня запала в душу. Така вона пишна, така горда... така... хто вона така? Сам не стрічав її по селах нїколи між другими. Ще йде і до Настки, до якої так звик. І хоча таїть перед нею, що його серцю дієть ся, йому добре з її спокоєм, з її розвагою, та з тим, що вона не допитуєть ся, не судить, а сама лиш любить. Вона пестить його, тулить до себе, він піддаєть ся тому мовчки, а відходячи хиба скаже: „Спасибі тобі, Насте, за твоє добре серце; тілько й мого добра, що ти одна на світї — колись відвдячу ся...“.

„Гай, гай...“ погрожує вона злегка, жартовливо і усміхаючись додає: „Як другу посватаєш...“

. . . . . .

. . . . . .

Але він мусить її ще де небудь стрінути, годує він себе одною думкою, хоча добре тямить, що вона відкликувала лїсом що не „прийде“. — „Та — може“... думає, може таки раз ще „прийде.“ Тодї, останнїй раз, Бог її знає, зачим приходила в лїс з своєю матїрю. А тепер може приведе її знов якась причина. Хоч раз ще. Лиш раз.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та не така вдача в Гриця, щоб довго ждав, журив ся.

В дві неділї пізнійше каже батькови, що їде на „хвилину“ в сусіднє село, щоб оглянути коня якогось, що занедужав в його знайомого, а над вечір верне. „Їдь“, сказав батько — і він поїхав.

Їде він довший час вузькою камінистою сільською дорогою, і бачить нараз білу стежку, що оперізує з західної сторони Чабаницю, прилучаєть ся саме тут, мов дрібний потік до ріки — до сільської дороги. Та його кінь мудрий. Ось він і не кермує ним, а вже завертає він сам на білу стежку з сільської дороги, в гору понад яр. Пнеть ся, садить пильним кроком, нїби гордуєть ся гарним їздцем своїм, а далї звільняє крок. Ось ще підїдуть якийсь час, і стежка сховаєть ся в лїс.

Їдуть що їдуть, а нараз стали. Перед ними ще білїє „біла стежка“, але — куди веде вона дальше? — питає Гриць себе: Звідки вибігає? До кого належить? Нїколи не їздив нею дальше, не знає її добре. Чи не в третє село від їхнього, себ то Третївки? А може лиш на які полонини? А може в тім селї за Чабаницею і в о н а живе? Гей, Туркине, обізви ся, т а м живеш?

Все одно. От, праворуч високо на Чабаниці саме ось над білою стежкою, виднїє той білий камінь велит, під яким бачив її останнїй раз. Може вона знов сюди зайде. З лївої яр — пропасть, звідти не надійде. З а я р о м стїна сусідної гори, так само не прийде.

Далї він не їде. Нема відай і чого, була б вже тут була.

Стежка де далї, чи не вузша, і нема часу. Скорше вже буде її тут вижидати. З тою думкою привязує коня до деревини праворуч на Чабаниці, сам лягає коло його і лежить. Як вийде вона з лїса на білу стежку, щоб відтак може як тоді полїзти під білий камінь, він побачить її зараз здалека. Буде йти проти нього, як що в яр не спустить ся. А там чого! Значить, хоч сяк, хоч так, він її догляне.

Кінь поскубує траву, а він лежить, прилягши плазом до землї, саме по через стежку спустившись геть аж над край пропасти; лицем же звернув ся за стежкою до лїса. От і мусить її вже здалека бачити, як буде сходити до нього стежиною, мов східцями з лїса, крок за кроком... Гей, Туркине... я тут!

Жде...

Лїсом іде легкий шум.

Колишуть ся ледви замітно, ширококрилі смереки. Щось, шепчуть, перешіптують ся — урочисто настроюють ся. Здавало ся

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

святкують... А там в долинї в пропасти журчить потік, щось і собі приповідає...

Гриць роззирається ся, чигає, засягає острим молодим оком своїм мов яструб в саму глубінь лїса. Довго, предовго, терпливо дивить ся, надслухує, чи не почує шелесту кроків яких і дослухав ся врештї, чого ждав. З лїса просто стежечкою до нього, може двісти кроків перед ним, спускаєть ся легко, без шелесту... сама саміська в о н а!

„Тихо!!“ неначе наказує деревина в округи і сама лиш тихо колишеть ся: в о н а йде.

І справдї — в о н а йшла.

Вона не дивить ся нї в право в пропасть, нї влїво на Чабаницю, з білим каменем, нї рівно вперед себе, де плазом по через стежку простягнув ся він мов змій, — а дивить ся на свої ноги і йде. Пристроєна пишно, в шовкову спідницю, стан мов тростина, гнучкий та тонкий. А личко між маками червоними, великими маками, а з під них золоті ковтки, півмісячики. Т у р к и н я.

Скрикнув би — та боїть ся. Вона зараз щезне. В нїм аж серце бєть ся.

Лежить, не рухаєть ся...

Але врештї треба. Стає на рівні ноги, здіймає капелюх і склонившись низько, майже дотикаючись капелюхом землї, іде так в покорі схилений просто проти неї.

„Туркине!“

Вона побачила. Скорше нїж гадав, пізнала по конї, серцем відгадала.

„Ти тут?“ — питає і вже дивуєть ся бровами. Вже така як завше, він се вже відчув.

„Добрий день тобі, Туркине! коли вже себе так звеш“, — починає він і випростовуєть ся проти неї. Може хоч сьогодня буде вона инша.

„Я прийшла т е б е б а ч и т и“ — каже вона просто і дивить ся йому в очи, але знов блїда, чомусь аж до уст.

Він упав, кланяєть ся, мов перед царівною.

„Не кланяй ся менї стілько, менї доста раз. Лиш моїй мамі кланяють ся більше. Її звуть панею.

„А тебе?“

„Я — „Туркиня“.

„Чому ж вже так?“

„В мене от“, — каже і показує на золоті півмісяцї в ухах — „турецькі ковтки“.

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Хто тебе так охрестив?“ — питає.

„Люде в селї. Ти не чув про мене? — питає.

„Нї.“

„Не буваєш в нашім селї в Б..?“

„Бував щось разів кілька, звичайно ходжу більше на угорську сторону. Був раз і на храму в вашім селї, але тебе тодї не бачив.

„Або ти нїби знаєш? — каже, і чогось заздалегідь усміхаєть ся.

„Чому смієш ся?“

„А чому би нї?“

Він уразив ся. „Гляди, — каже і морщить брови, — „щоб часом люде не посміяли ся з тебе“.

„З мене нї“, — каже вона певно і гордо.

„Ов-ва!“ — наслїдує він її.

Вона не зважає.

„А про тебе я здаєть ся чула“, — обзиваєть ся відтак — „та лиш не бачила, і не знала як тебе звуть“.

„Гриць“, — каже на те він.

„Ти вже се казав“, — відповідає. „Але наше село велике і багато людий так зветь ся“.

„Гриць... Гриць“, — притакує він і вдарив ся по грудях. Той, що має всї дївчата за собою, що гуляє, як ногами пише, що на все село найкрасше на трембітї грає — той Гриць. Сеї зими буду може і в вашім селї, — додав потім. Оден мій товариш має там вуйка; — і той переказував, аби він прийшов до нього, має для нього гарну і добру дївчину. Тодї гляди...“ — грозить він, а усміх ховаєть ся в нього під чорним вусом, украшує його лице.

Вона підсуває мовчки чорні свої брови і дивуєть ся його словам.

„Нїчого. Будем любити ся“.

Вона мовчить, а відтак обзиваєть ся.

„Чи ти також посвистуєш собі з тих дївчат, яких перестаєш любити?“

„А що“, — відповідає він. — „Буду плакати? Хиба за тобою плакав би — бо ти, он, яка красна“!

Вона видивила ся на нього великими очима, а відтак мов несвідомо хапаєть ся за червоні маки, і витягаючи їх мовчки з за ух опускає на землю.

„А що роблять ті, з яких ти посвистуєш?“ — питає далї і впиває вигрибущо в його лице свої чорні очи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Або я їх маю вчити“? — відповідає. „І в них є свій розум, як і в мене свій. Мене нїхто не вчить. Неукій я“.

„Хиба ідуть світами“ — каже задумчиво — пів голосом.

„Не жури ся ними“ — потїшає, і приступаючи до неї близько, заглядає їй мило в очи.

„З мене не будеш посвистувати“, — відповідає нараз твердо, рішучо, та про те тоне, губить ся своїм поглядом в його чорних очах.

„З тебе нї“ — каже він впевняючим голосом. — Ти моя зозулька“.

„Ти“! — Каже вона нараз понуро і простягає відпорно проти нього руки, так що її розпростерті пальці опирають ся о його грудь. — „Ти“!! — повтаряє ще раз. Ти знаєш що“?

„Знаю“ — відповідає і сміють ся очима. — „Ти красна мов бояриня і тебе я люблю“!

„О в-в а!“ — обзиваєть ся вона.

„О в-в а! — повтаряє він запитуючи і крізь його голос зойкнув жаль.

„Гей, Туркине, Туркине“ — додає він погрожуючи голосом і очима, щастє твоє, що ти красна, а то“...

Вона хапаєть ся за уха і завважує, що цвітів нема.

„А он, на землї“, — каже він нараз чомусь з покорою, що стараєть ся зєднати собі її ласку.

„Самі випали? — питає нїби себе, не спускаючи з нього очей.

„Ти — каже він далї — така красна, що тебе одну я люблю“.

„О... о... о! — викликує вона болїсно і згинаєть ся по червоні цвіти маку.

„Не віриш?

„Що маю вірити“? — питає і підсуває зчудовано чорні свої брови.

„Що тебе одну люблю.

„Мене?

„Тебе.

„І ти красний“ — каже вона просто, але менї тяжко на душі“.

„Чому“? — питає він щиро і нараз обіймає її за шию. „А он м е н ї не тяжко“.

Вона виховзуєть ся. — „З т о б о ю менї тяжко.

„Зо мною?

„Так. Я пришла тобі сказати, що більше вже не прийду.

„Та за те *я* прийду“, — відказує він.

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Куда?

„Всюди — де ти будеш.

„Ба не всюди прийдиш.

„Прийду, як раз кажу.

„І до нашої хати?

„І до вашої хати. Та де ваша хата?

„Коло млина над рікою. Знаєш?

„До Іванихи Дубихи? — питає він зчудовано. — „Так?

„Так. Вона моя мати.

„То гонорна пані, — відповідає і майже свиснув. — „Здалека кусає"

„Моя мама богомільна, робить людям добре, саму правду любить".

„Та що з того? — обзиваєть ся він.

„Ніщо. І тихо в нашій хатї, лиш вона та я і святі ікони; красно так і любо"...

„Ще тебе в черницї дасть", — жартує він.

„Може й дасть, як що коли захочу".

„Як не посватаю".

Вона спаленїла.

„Чи підеш за мене?

„Як захочу, піду.

„Ов-ва"? — наслїдує її знов.

„Ов-ва"! — обзиваєть ся вона згорда, не споглянувши на нього. Нараз додає спокійно: „Іди собі"!

„Піду, коли схочу, не розкажеш менї, хоч ти і Дубівна"!

„А менї лїпше, як тебе не бачу", — обізвала ся вона зі спущеними в діл очима. І з тими словами завертаєть ся, іде.

„Туркине"! — кликнув він, з жалем, благаючи, а за хвилю опиняєть ся коло неї: „Зозулько!

„Хочеш свиснути"? — питає вона і прошибає його великим, допитливим, мов остерігаючим поглядом.

„Туркине!

„Іди собі! — майже молить. — „Менї тужно, менї тяжко. Менї сто раз лїпше, як тебе не бачу. Грицю! Іди, іди собі! — менї так тяжко... іди"!

„Дурна ти"! — обзиваєть ся він.

„Гадаєш, я не кажу правду? — відповідає і станувши близько перед ним, дивить ся великими щирими очима, з блїдого свого лиця, і ще й додає: „І не вижидай мене більше, бо я вже не прийду".

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Прийди, прийди, зозуле“! — просить він покірно, і схиляєть ся низько перед нею. — Прийди і закукай тут лїсом, а я буду тут ждати“.

Нараз поки він спостеріг, спамятав ся, вона відвернула ся живо від нього і не оглянувшись більше анї разу, роздїлила смерекові галузя, пурхнула між них мов та птаха і зникла... неначе її й не було.

Він не смів чомусь піти за нею. Згадав її матїр паню, не хотїв і її дразнити і остав, де стояв. Відтак вернув до коня, обняв мов товариша за шию, зітхнув, пождав коло нього хвилину, а потім не надумуючись довго, протяжно свиснув...

Слухає...

Легкий, легесенький, ледви замітний шум колишеть ся воздухом, наказує мовчанє...

Все мовчить, вижидає.

„Не прий-ду“! — Долїтає нараз з відкись з гори до нього тремтячим любим голосом. А вслїд за ним відбило ся почерез яр на противній скалистій стїнї виразно умлїваючи: „не прий-ду“!

. . . . . .

. . . . . .

Збігла на долину до дому, задихана, зворушена, кинула ся перед святі ікони і молить ся: „Господи, менї смутно“!... жалїєть ся, затискаючи, мов удержуючись від плачу. „Господи, менї смутно. — Чому менї смутно“?

* * *

Вернувши скорою їздою до дому, Гриць іде просто до білолицьої Настки. Йому хочеть ся до когось пригорнути ся, до когось притулити ся, комусь сказати, що він любить „Туркиню“. Що вона така — що вона сяка... Що його серце болить... що казала се... відповідала те — і багато такого іншого кипить в його грудях. Тому й пішов.

Настка ждала.

Вона все ждала.

Коли-б і не прийшов Гриць, вона все на нього ждала, однаково його любила. Без відміни і все радувала ся ним.

„Настуне, голубко“! — каже він сумно, тужливо і обіймає її. — Настуне, я дуже втомлений“. — Настка тулить і голубить, Настка догоджає, вона не питає. Що він хоче, вона мовчки сповняє, завше добра, завше люба.

Тепер сидять обоє, обік себе і не говорять нїчого... Само мовчанє говорить за них.

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він глядить задумано в перед себе на лїс і гори, і нїчого не бачить. На нього дивлять ся чорні очи з під лукуватих зчудованих брів, горять коло лиця червоні маки, дріжать в ухах золоті півмісячки — цвитуть любі уста.

„Туркине“ — стогне благає мовчки його стужене, зворушене серце, Туркине! — чому мене не любиш?

„Не прийду-ду!! відзиваєть ся в його слуху любий голос, і замирає в смутній глубинї спрагненої його душі. „Не прийду“!

„Поцїлуй, Насте“! — обзиваєть ся він нараз по якійсь хвилї, твердим, якимсь приказуючим голосом і притягає повнолицю слухняну дївчину до себе й тулить. „Поцїлуй“!..

Поцїлувала...

...„Так“ — каже вдоволено, — встає живо, не оглянувшись за нею більше нї півпоглядом і відходить...

* * *

Повідцвитали червоні маки, якими прибирала ся цїле лїто молода Тетяна. Настали понурі днї. Понурі, короткі і дощеві. А в хатї Іванихи Дубихи, що стоїть межи горою і гучною рікою, панує майже заєдно півтемінь. То смереки, що здоймають ся густими рядами перед хатою на горі, заслоняють вступ сонця, і творять в нїй понурість; в хатї перед іконою Пресв. Дїви горить як, звичайно у побожної Іванихи Дубихи, мале миготливе світелце.

Смутно і тужно тепер осїнними днями красній Тетянї. Мати за господарством та справунками в млинї, лиш не довго пересиджує в світличках. Тетяна прибравши їх рушниками, сушеними цвітами та килимами... не знає іноді що з часом починати, так богато, здаєть ся їй, має його зайвого. Хоча й помагає матери в господарстві... Клопочеть ся в раз з нею... в сїм всеж таки бувають в неї такі хвилї... де здаєть ся їй... має його ще все за богато. Грубої челядинської роботи Іваниха Дубиха своїй однїсинькій доньцї не дає в руки, а туга за Грицем і потайна любов до нього підмулюють душевний спокій і рівновагу дївчини. Летїла би як птаха на гору до нього, він же кликав, молив лїсом, щоб зайшла хоч раз ще. Однак вона не була. Щось, що було сильнїйше від неї, держало її в долинї, в дома, не допускало виходити проти нього.

Хотїла бачити — не йшла. Любила — не показувала ся. Зачинила душу, і нїби ждала чогось. Неначе бояла ся любити, так як була година...

„А що буду плакати“? — гомонїло його голосом в її души, коли пригадувала собі розмову з ним, та те, що дївчата полюбивши повинні мати „свій розум“.

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так. Тому-ж і в неї був свій розум і вона не виходила в лїс до нього. Не вірила йому. — А он, бідній Маврі як пішло житє марно, марнотою, і всї покинули. Нїкого окрім неї, та її матери, не мала вона, на всім світї. Та вона так не хоче. Лїпше не любити, як що мав би він її забути, висміяти, що так дуже його полюбила, в його очах душу загубила.

І чомусь їй лячно, і чомусь тужно. Скілько не молила ся, віри до нього в неї нема. Полюбить, покине, осміє і свисне! — остерігає заєдно якийсь внутрішний голос її серце. Так учила, остерігала Мавра, а Маврі вона вірить.

О! о! о! — виривав ся на саму таку лиш думку стогін з її грудий і віра, хоч би й була на час, щезла без надії — не вертає більше. Думка не стерпима. Вона мутить її душу, відбирає спокій. Насуває смуток, розпікає душу. Вона, Тетяна Дубівна, покинена, осміяна. Вона — що її мати держить мов цвітку за образами, шанує, пестить. Що все, чого-б не захотїла, мала по волї. Вона ним покинена, а він посвистує на неї!.. Мов під невидимим тягарем якогось незрозумілого їй самій страху — угинаєть ся Тетяна, терпить і умлїває душею.

Так часто, так густо. Тому зачинені її уста, мовчать гордо, не признають ся нїкому, про біль і рай в душі. Прийде він, або старости від нього, вона заговорить, все розкаже. А коли не так, нехай все в нїй згасне.

Іншими днями знов Тетяна мов той лїд весняний тане. До себе усміхаєть ся, радіючи цїлою душею. — Він її любить! — Красний тай пишний, мов орел, лїтає. А все її любить, душею вялить. Грицю, Грицю! — Кличе її молода душа, простягає тужно свої чисті крила, тріпочеть ся надіями, усміхаєть ся щастєм; коли прийде сам?

Сам!

На своїм дорогім, як вуголь чорнім конї. Прийде, поцїлує, стане перед матїр, скаже те, що треба, заповість їй щастє.

Та не спішить Тетяна лїсом до нього, а біжить до Маври.

Казати? Оповісти? — питає її непевний голос: розповісти Маврі? Зрадити ся? Чи радше примовчати, аж настане час...

Нї, лїпше мовчати. Не зрадити ся нї словечком. Радше буде сама ждати, мовчки щастя виглядати, любити тайком, а промине час, він пришле сватів і все буде добре. Мати її віддасть за нього. Вони полюбили ся і вона упросить матїр віддати її за нього.

Та не спішить Тетяна до нього, але спішить до Маври.

Хоч і не розкаже їй про свою любов, то Мавра знає ріжне

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розуміють ся на всїм, бувала в світї, знає ворожити, споминає іноді і про любов... лекше якось буде.

Ідучи одного разу лїсом з такими ось думками, завертає Тетяна в сторону, де виднїє Маврина оселя, і... врештї входить до неї.

„Мавро! — Кличе живо, — „А он я до тебе в гостї, хоч і не неділя, та в нас в хатї тужно якось часами і сумно, а іноді аж... силує вийти.. хоч би й до тебе! — І з тими словами тулить ся дївчина до старої приятельки, неначе бажає хоч і несвідомо пестощів і любови.

„Мавро! бачиш я тут... то-ж за те обійми, попести“...

„От і пригадала!“ — відповідає Мавра, та про те пестить і голубить свою доню.

Чому не приходила? — ставить питаня. Забула вже Мавру? полюбила якого хлопця? Якого там хлопця? Нехай їй усе розкаже, все, щоб лиш не знала. Вона-ж лиш її має. Її одну на світї. Її одну над усе. Більше... кого їй любити? Хто бідною жінкою журить ся? Довкруги неї лиш лїс, лїс та гори. А он нинї з ранка хлопцї знов зверещали. Прилетїли злобні, на хату знов спали: „Татари ідуть!“ зверещали. В двері нагримали і заки вона з печі злїзла, й пощезали. Кого їй любити? Кого там пестити, як не її, зозулю, зозулю біленьку!

...Тетяна сміяла ся.

„Страхали знов Татарами?“

„Так, злетїли звідкись і нуж бити в двері“. „Відчини, Мавро, бо Татари йдуть“. Тільки часу оставили, що хиба заклясти, поховати зїля, щоб не розтрусили.

„Богато сього лїта зїля узбирала?“ питає Тетяна і обзираєть ся по закуткам, де стара приятелька держала насушене чародійне зїлє.

„Та доста“.

„А он там на печі, що се за зїле? — спитала цїкаво Тетяна“. Я ще не бачила його в тебе, ще на сїм не знаю ся.

„То-то зїля?“ — питає стара сухо.

„То-то. Від чого воно, Мавро?“

„Від усякого лиха“ — відказує знов сухо стара, воно з під „Білого Каміня“.

„Та від якого-ж лиха, Мавро?“ — допитуєть ся дївчина, придивляючись уважно листю зїля...

„От, від лиха... чує знов те саме. Даси напити ся, то й переможеш його. Переможеш сном і вже його не буде. Воно дає сон“... додала відтак вже приязнїйше. — „Не можеш ночами спати,

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

звариш, даси напити ся і хоч би як, а мусиш уснути. Мабуть і мене тим зілєм напоїли вороги тоді, коли мою долю порішили і з поміж себе викинули. Винесли в снї з шатра і я нїчого не чула. Деякі в нас розуміють ся добре на зілю. Ще й до них як треба примовляють. Гей, гей зілячко!“ — лодала і усміхнула ся чудно. „Мавра також знаєть ся на нїм. Лиш собі не вари, донцю“, остерігала „хиба тяжкому ворогови. Та ще й знай, коли його копати“... Говорячи от так, та поясняючи вплив сили зїля, вона неначе ще щось затаювала, та Тетяна про те й не допитувала дальше.

„Коли його копати?“ — спитала лише...

„Коли?“ — повтаряє Мавра „Ось послухай, як, і коли, лише не забудь. Другий раз не скажу. Для себе будь коли, одноль з водою в ротї. До схід водою налий, сама без сусїдів горшків звари, глечик не кивай, а все мовчки. Так для себе. А проти лиха инакше“.

Тетяна усміхнула ся.

Мавра погрозила. „Не смій ся, дївче“, — додала поважно —, „а красше затям. Може я загину, ти одна запамятай? Чому тобі не знати? Тобі нехай не придаєть ся, а знати все добре. Ось і знай, проти лиха... в неділю рано укопай, в понеділок полочи, в вівторок вари; в середу рано напій, то і гей-гей який сон лихо захопить!..“ і аж заспівала, тріпнувши пальцями. Гай, га-й! — і розреготала ся.

„Ой!“ — кликнула відтак з жалем, — коби б я була те зїлє тоді мала при собі, як він казав менї, що *я* одна всему винна, та ще і свиснув — не булаб нинї Мавра, сама по лїсах, сама на всїм світї, а була би між своїм людом, з своєю дитиною... ет!“ — додала гірко і урвала...

„То й що Мавро?“ — питає Тетяна, і її очи отворили ся нараз широко, трівожно.

„То нехай був би хоч зо три дни переспав ся, як уже не що инше“...

Мавро! — крикнула дївчина з відразою, зморщивши люто чорні брови — „гріх, що ти говориш!“

„Може і гріх“... — притакує Мавра твердо. — „Але і мене молоду збавляти, поріжняти з чоловіком також було гріх“.

„Мавро... ти його любила“ — обзиваєть ся знов Тетяна, з несвідомою обороною в голосї, і сама не знає, чому їй ввижаєть ся' той, кого вона любить, Гриць.

„Любила на свою біду, та на своє горе. Правда, що любила. Лїпший був, як Раду. Та що менї з того? Тепер нема нї його

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нї дитини, нї Раду, нї родичів — нїкого. Тетяно, Тетяно", додає сумно, „що ти, донцю, знаєш, що значить у грудях в жінки ж а л ь. В і н в а г и н е з н а є. І най Бог боронить, щоб ти його зазнала хочби і здалека. Ти збожеволїлаб", — остерігає Мавра і накладає люльку.

„Я збожеволїла-б," — повторила Тетяна зтиха і вже замовкла, зморщивши як перше брови над чолом. Нараз — ставши близько перед старою Циганкою каже:

„Мавро!"

„Що, донцю?

„Ти богато знаєш"...

„Хоч не так богато, а що треба знаю".

„То скажи-ж. Чи вже всї такі, як оден т о й був?"

„Котрий?

„Що ти його любила, а він тебе... зрадив, свиснув за тобою"?

Мавра дивить ся на дївчину, мов на малу дитину, прижмурюючи очи і відповідає:

„Х и б а в і д т е п е р в р о д и т ь с я, щ о т а к и й н е б у д е".

Тетяна неначе умлїває на ті слова. Сїдає мовчки знов на лаву і більше не питає.

За те Мавра не мовчить.

„Донцю! — Каже нараз і дивить ся пильно на дївчину". — Чому ти від якогось часу забуваєш про стару Мавру? Г-а?"

Тетяна стискає зуби.

„Не любиш її вже?

„...Люблю".

„А більше нїкого не полюбила? Г-а-а?" — питає і пакає з люльки, а чорними очима пронизує біле лице тої, що „о д н у" її любить".

В Тетянї на той запит щось бурить ся, щось здоймає гордо голову, що доси перед старою слухняно хилило ся, корило ся мов перед невидимою чорною силою, що намагало ся взяти верх над нею.

„А х о ч б и й полюбила?" — питає нараз і дивить ся неустрашимо просто старій ворожцї в очи.

„Тодї не вір!"

„А як повірю?"

„То відтак не жалуй!" — остатне слово вимовляє Мавра майже з погрозою.

„Я не пожалую".

„Посилав вже старостів?" — питає Мавра замість всього і знов пронизує дївчину оком аж до глубини душі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Ще він їх пішле“.

„З нашого села який?“

„Нї“.

„Здалека?“

„Не знаю. Нїчого не знаю.“

„І ти його любиш?“

„І я його люблю.“

„Кажеш — він тебе посватає?“

„Він мене посватає“.

„Коли?“

„Не знаю.“

„Сеї осени?“

„Не знаю.“

„Тетяно!“ — остерігає Мавра з щирою строгістю і грізно киває пальцем — Тетяно!

„Що таке?“—опираєть ся проти чогось у голосї старої Маври молода дївчина.

„Уважай, Тетянко!“

„Він же мене любить“.

„І ти його любиш?

„І я його люблю.

„І не з нашого села він?“

„Не з нашого.“

„А мама про те знає?“

Тетяна зворохобила ся. Сама думка, що в її любови до Гриця хотїв би хто стати на сторожі або перешкодї зворушує її нараз і настроює бунтівничо. Вона тупнула ногою, як чинила в дитинстві, коли не сповняло ся її бажанє і відвернула ся люта. „Їй — мама!“ крикнула роздразнено, — „нащо ще й мамі знати. Він пришле вже в час старостів, тодї й дізнаєть ся. А тепер не треба.“

„А як тебе хто инший посватає сеї осени?“

„То не піду“ — відповідає рішучо і гордо.

„А як мама скаже?“

„Мама не скаже.“

„А як присилує?“

„Мавро!“ — кинула ся до неї дївчина з неописаним роздразненєм, не мов хотїла її вдарити, а очи в неї заіскрили ся люто.— „Мама не присилує!“

„Нї, нї, донцю, — утихомиряє затрівожена роздразненєм дївчини Мавра, як за дитинячих її лїт. — „Мама не присилує“.

„І ти допоможеш, Мавро“, — просить Тетяна приказуючи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„І я допоможу, донцю; вмовлю маму".

„Доки він старостів не пришле, Мавро".

„Доки старостів не пришле".

„Хочби і другі прийшли і мама силувала?" — питає Тетяна з притиском, нїби забезпечуючись від тепер Мавриною помочею.

„Хочби і так, дитинонько. Але не жури ся. Ще час тим журити ся".

Тетяна сїдає близько коло печі, де тлїє кілька вугликів і мовчить.

„А хоч богатирський син він?" — питає по якійсь хвилині знов Мавра.

„А вже-ж" відповідає Тетяна з горда і її голос застерігає собі заздалегідь иншу думку в старої приятельки, як ту, що він богатирський син.

„А красний?

„... Н-у-у!" — відповідає лиш молода дївчина з притиском і підсуває брови, відтак додає: — „Такий мабуть лиш т в і й був Мавро"...

„Нехай Бог боронить, щоб такий вже вдав ся".

„К р а с н и й — кажу, Мавро."

„Я чую, донцю" — відповідає Мавра і питає жалїсливо головою.

„Тому я пропала" — додає майже співаючи, півголосом. — „Душу за ним дала — за його очима".

„За його очима"... повторяє розмрієно, задумано Тетяна.

„А як його звуть"?

Тетяна вагаєть ся, відтак махає рукою, зневажливо і байдуже додає: „Подибала р а з..."

„Раз? І вже полюбила?

„Раз і другий і третий, а четвертий полюбила".

„Тайком?"

Тетяна мовчить спустивши голову.

В млині? — розпитує, розгребує дївочу тайну Мавра.

Тетяна, зразу потакує мовчки головою, а відтак заперечує.

„Не хочу правди сказати".

„Тетяно!" — остерігає Мавра, майже молить. — „Кажи, най присилає старостів. Сама не виходь до нього!"

„Сам пришле він сватів", — обзиваєть ся твердо дївчина.

„Най Бог помагає. І дальше стережи ся, Тетяно! Бо хто, донько, любить, той нераз і губить," — додала пророчо.

„Губить" — повтаряє ледви чутно шепотом Тетяна, а відтак вмовкає...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тишина. Мовчанка.

Мавра задумавшись пакає люльку, а Тетяна знов бореть ся з чимось, мовчить якийсь час; відтак кидаєть ся до Маври, тулить ся до неї і благаючим голосом допитуєть ся: „Мавро, — чи вже справді всї такі як ти перше казала“...

Мавра відзиваєть ся, твердо мов камінь, що впавши в воду повороту не знає: „Хиба від тепер вродить ся — що такий не буде“.

„Мавро!!.“

„Донцю, моя дорога, як ти нїколи не вірила Маврі, то сим разом повір! Ти в мене одна на світї...“

„В нього щирі очи... я його люблю“ — відповідає, і нїби бореть ся молода дївчина з недовірчивістю старої нянї.

„Любиш, донцю? Любиш? — відказує сумно Мавра. — „Тож люби щасливо, бо я—одна на всю гору, на ввесь лїс, на всю самоту, далеко широко, одна, тай одна...“

. . . . . .

Зворушена вертає осїнним тихим лїсом Тетяна і вже не йде до Маври. Її болить, як Мавра заговорить про них, а з тим і про того, якого й не знає.

Не піде. Не добре їй з Маврою. Щоб і не порушив, вона на все кидає тїнь. А Тетяна любить. Вона знає Гриця. І він її також любить. Своє добро вони знають.

Вона вижидає дома старостів від нього. Іноді і молить ся. Колись він лиш надїде — говорить її серце — чорний кінь зарже, і він увійде в хату. Здойме капелюх, як нераз вже в лїсї і вклонившись покірно скаже: „Я прийшов, Туркине! Тебе одну я люблю, одну на всїм світї“.

Куди б не ходила, за що б не брала ся, а в її души грає одна і та сама пісня: „Гриць її полюбив, а вона Гриця“...

. . . . . .

Звільна минає день за днем осїнь, наближаєть ся зима — аж і настала врештї. Біла, чиста і морозиста. Пушистий іней угинає сосни, а груба верства снїгу застелила білу стежку. Весь лїс, куди не глянути, прикинув ся на час в якусь білу мрію...

. . . . . .

З під густих смерек, обтяжених білим снїгом, саме над яром вєть ся прозоро-синявою гадючкою дим із Мавриного коминка. Вона зимує...

* * *

Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Поволи проходить молодому Грицеви осінь і зима. Зразу виїжджав іще за красною Туркинею, та пересвідчившись хутко, що вона держить слово, не являєть ся, як приобіцяла, що „не прийде", він аж посумнів. Як би любила, то виходила б, — говорив заєдно — „хоч раз один, а все таки вийшла б, показалась би — щоб бодай побачив, поглянув на неї. А то затяла ся і — анї раз. Холод, мороз витають по горах, а Гриця все ще видко від часу до часу на чорнім конї, як кудись жене і вертає повільним кроком сумно. Лиш як морози почали на добре притискати, а далї і снїг налягати на широких вітах смерік білою вагою, перестав він вижидати дївчину в лїсї. Тим часом туга загнїздила ся в його душі, скілько не розважувала її несвідомо своїми пестощами, щебетаннєм та слухняністю білолиця Настка. Гриць мов не той вже, що був. Посмутнїв. Старостів до Тетяни він також не може слати, бо в його сусїдстві жиє Настка і він не хоче її смутити. До того й батько його не хоче землї віддїлити — каже ждати... з женячкою ще не квапити ся і він мусить батьковій волї піддати ся. Та ждучи оттак, і плекаючи в серцї Бог знає які надії про Туркиню, він все таки не перестає, розвідуючись тайком про Тетяну, — заходити до схочу до синьоокої Настки, віддавати ся тому почутю з нею, що його вязало і держало при нїй. Він неначе міцнїє душею, зачувши тут і там між товаришами, що вона крім нього, — що гуляє, мов ногами пише, не бачить иншого в селї, вяне за ним серцем і до смутку любить...

А Туркинї не видно.

Однак не така вже кров у Гриця, щоб він довго з тугою в серцю возив ся. Одного поранку осїдлав свого чорногривого коня і подав ся в село, де жила Іванина Дубиха з своєю гарною донькою. Їздить там по селу, вдаючи, що за справунками, а за Іваниху Дубиху все по при те розпитує. Чи — горда вона дуже і неприступна? Строга дуже панї?

Горда дуже, кажуть, і строга, а для своєї доньки, то здаєть ся чи не самого боярина вижидає.

А донька? — питає.

За жадного не хоче й чути. Доси відмовляє всїм як одному — розказують. Каже, що не „по душі" і не хоче.

„От, жвава, що й бідних любить" — вихопило ся якось Грицеви з уст.

„Та яке там вже „любить!" На жадного, а на бідного вже й тілько не дивить ся".

„А гарна яка?" — допитує далї Гриць, вдаючи, що не знає дївчини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Сам вже придиви ся“ — подають у відповідь. — „Поклони ся їй низько, поглянь на брови, тоді осудиш власними очима, хто таке Дубівна, хто таке Туркиня.

В Гриця аж загоріло в души. От його „Туркиня“ — спалахнуло в думцї. Добре кажуть: на жадного не гляне. На нього вона дивить ся; от та Дубівна, до нього ласкава, прекрасна та Туркиня.

Дивить ся? Грицю, Грицю... уважай, що дїеш. „Гадаєш я зараз для кождого? — пригадують ся йому її слова.

Я не для кождого...

Та Грицеви байдуже про слова дївчини. Він її любить. І щось здоймає в молодому хлопцеви гордо голову, неначе упоминаєть ся про своє право... а все инше йому байдуже. — „Для кождого, не для кождого, а його вона буде! Ще не було такої, що йому оперла ся б. І їде Гриць впрост відважно сам до Іванихи Дубихи. Хоч побачить Тетяну, слово—два спитає. Може вийде з хати...

. . . . . .

Вийшла Туркиня, спаленїла, і зчудувала ся бровами. З шапкою в руцї стоїть Гриць перед нею. — „Я прийшов, Туркине, — каже він покірно.

„Гаразд“, — відповіла вона і всміхнула ся очима. А за нею мати — висока, строга... в чорному одїта.

„В яких справах, молодий ґаздо? — запитала сухо і прошибла холодним оком Гриця і доньку.

Не питали з ранку люде тут за ним?

„Не питали“ — ще зимнїйше відказала.

Чоловік, тай жінка...

„Не питали“ — кажу! З тим і обернула ся і ввійшла у хату.

„І ти донько, входь, на дворі не гай ся!“ — так приняла його Іваниха Дубиха — і більше її не бачив.

„Іду, мамцю“... обзиваєть ся слухняно Тетяна, а сама з місця не рушаєть ся.

„Вийди, де лиш захочеш, я усюди прийду, або хоч до церкви, — просить Гриць, вклонившись знов покірно: — „Разом посумуємо, разом поговоримо“.

„Не вийду. Навіть і не жди“ — відповіла твердо.

Він жде хвилину, мне шапку в руках, потім озиваєть ся: „А в лїс весною прийдеш?“ — питає і з тими словами схиляєть ся перед нею, дотикаючи сим разом шапкою самої вже землї.

„В лїс весною прийду. А тепер вертай“.

„Як зазеленїє“ — притримує Гриць, а сам аж губить очи на її чорних бровах, на усміхнених устах, на всїй її красї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Як зазеленіє“ — повторяє вона і знов усміхаєть ся.

Гриць кланяєть ся.

„Спасибіг, Туркине, що ти вийшла з хати, що сказала слово, спасибіг ще раз“.

„Спасибіг тобі, що додержав ти слова — та про те вертай — мати не жартує“...

Відлетїв Гриць на чорнім конї і тихо стало коло хати, лиш на часок, нїби десь на спогад там комусь остав ся тупіт кінських копит у воздусї.

„В лїс весною прийдеш? — повтаряє Гриць в себе в дома заєдно своє питанє, тоне в нїм, кудиб не ходив, за щоб не брав ся.

„В лїс весною прийду!“

„Як зазеленіє“...

„Як зазеленіє“... Господи Боже, от Туркиня і любить!

„Весно, прийди!“ — тужить, молить нїмо його молода грудь, зітхає горяче його серце. — „Весно, прийди!“

. . . . . .

Повеселїв Гриць. Обіймає з потайного щастя синьооку Настку, тулить і голубить її. Вдоволяє батька, матїр, а сам до себе усміхаєть ся. „В лїс весною прийдеш? — питає його серце.

„В лїс весною прийду“.

„Як зазеленіє“...

„Як зазеленіє“...

Зеленїйте сосни!..

* * *

Весна настала.

Стоять смереки рівними зеленими хоругвами, витають ся шумом, клонять ся коронами одна другій, а все тому, що от весна прийшла.

Цвитуть вже і цвіти, колишуть ся і дзвінки коло скал, каміня, а все в честь весни, все в честь її повороту.

Порозпукували ся вже й маки молодої Тетяни і от от незадовго вона їх зірве вже, заквітчаєть ся ними, поспішить зеленим лїсом, прудкими ногами, до старої Маври, або й дальше...

* * *

Одної такої чудової весняної днини пустив ся Гриць в полонини оглянути худобу, деякі колиби, та на приказ батька вибрати кілька кращих штук худоби на продаж. Переходячи через село на противну гору, де саме простягали ся полонини його батька, подибав по дорозї старого, з дитинства вже йому знаного дїда Андронаті, що все раз на кілька років являв ся в їх селї і поступав до їх хати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Заходив — як по що. Часом з ложками на продаж, іноді впрост по милостиню, іноді впрошував ся на сам відпочинок, а все поступав. Побачившись тепер з Циганом старцем, на пустій дорозї, Гриць поздоровав ся з ним, задержав ся.

Старець Циган прилучив ся до молодого хлопця і мало по малу оповіли собі оба, як їм живеть ся, що перебули за час небачившись і все таке инше з житя.

Старий Циган розказав Грицеви, що волочить ся вже до двацяти років по світї, лише глубокою зимою опиняєть ся в Угорщинї недалеко пусти, де тулить ся коло инших Циганів. Жінка в нього померла ще перед двацятьма роками, не довго по утратї однїсїнької доньки, яку постигло нещастє, і вона або вмерла, або може тиняєть ся де по світї. Дитинї тієї доньки що правда, поводить ся добре, говорив він, не дивлячись при сих словах на молодого хлопця. А його лиш та одна думка при житю держить, що він колись коло тої дитини затулить очи. Але поки те буде, він мусить волочити ся по світї, а як настане час, що його внук одружить ся, тогди він прийде до нього й остане.

Зимою перед роком — розказував, переходив він тутейші села збираючи милостиню, бо Цигани, коло котрих тулив ся звичайно, посварили ся між собою і погнали його шукати хлїба в світї. Але який вже в нього заробіток, від коли не годен смиком по струнї водити? Ночами пересиджувати, по весїлях грати?

І заманило його й отсим селом піти, де бачив остатний раз свою доньку: але жалував. Зайшовши в лїс якоюсь стежкою, куди здавало ся йому дорога близше, — він заблудив. І хоча впрошував ся до якоїсь там хатини в лїсї, все таки не дістав ся до тепла і мало що не загинув в снїгу з голоду та холоду. І вже від тодї жиє зимою в долах. Але він вже ослаб цїлком; чує смерть за собою. І здаєть ся йому иноді, що Господь держить його лиш тому на ногах, щоб він іще прислужив ся в дечім свойому внукови.

„В чім“? — спитав Гриць.

А от се трудно означити старому дїдови .. Але так йому ввижаєть ся. Окрім того хоче йому на весїлю заграти на скрипцї, хоч і старечими пальцями. Славний музик Андронаті заграє йому ще на весїлю... потім... нехай би й зараз помер. От що!

Розказуючи от таке, старий дивив ся з під брів вигребущим оком на молодого хлопця, як той здорово мов олень гнав в гору і щоб не оставляти старого по за собою, від часу до часу присїдав на землю та ждучи, придивляв ся байдуже на тяжкий крок старця і на його самого.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Тебе синку я отсе третий раз бачу“ — обяснив дальше старець молодому. „Ти мабуть не маєш родичів?

„Кажуть „нї“ — відповів коротко Гриць, що не любив, як йому згадували, що він годованець.

„Але тобі добре“? — допитував ся цікаво старець; і не мов лиш ждав, щоб слово „добре“ перейшло уста молодого.

„Та добре“ — чує знов коротку відповідь.

„В богачів живеш“.

„Та нїби в богачів. Їсти, пити маю, одїжи гарної також старають; коня найкрасшого з стада також дарували“... і не докінчивши думку вмовк.

„А чого не достає тобі ще“? — питаєть старець і усміхає ся. „Любки?“

Гриць махнув рукою. „Є — каже їх доста, деб не захотїв. А зпомежи тих є вибрані дві“.

„А богачки?“ — розвідує ся знов старець і його очи загоріли захланністю.

„Та — нїби богачки. Чорнява, кажуть, богачка, то може й не схоче її мати дати за мене; але синьоку, біляву мої родичи хочуть, а мене її родичі. І добра вона і не погана; як раз, кажуть, менї під пару. Зрештою Бог знає, котра менї сужена. І котра буде, то буде. От“ — і махнув при тім слові зневажливо рукою, — „всї вони однакові“.

„Що?“ — питає старець і отвирає уста, бо часом не дочуває добре.

„З того всього я пішов би в світ!“ — каже.

„Куда?“ — аж крикнув старець.

„У світ“.

„У світ? Як той Циган? от то, то і наговорив. Бідувати як я“?

„Е — нї — як ви по милостиню; а так собі, щоб бачити світ. Навкучило ся межи горбами. Так, дїду, іноді мене тягне де інде в світ“ — говорить майже з тугою Гриць, що Господи Боже! „Отже нї“.

„Дївчат шкода? Що? — спитав старий і розсміяв ся.

„Може і шкода, тої з чорними бровами — відказав Гриць просто—вона нїколи не навкучуєть ся. Все тебе нїби чимось новим годує. — Що правда, дїду — гарна дївчина“.

„А я тобі кажу, сину, все пусте. Гарна, чи не гарна, біла чи чорнява — як богачка, то бери! Дуже гарної навіть стережи ся. Буде за другими спозирати“ — приучує старий.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гриць розсміяв ся.

„А я від чого буду? — спитав. — Але вона гарна, мов боярська дочка. А білява за те люба і догоджує. Щоб не захотїв я, вона вже зробила. За тими двома хлопцї голови дають. А я ще не знаю, котру посватаю. Жаль одну покидати, а шкода і другу лишати. Гей, Туркине, Туркине! — кликнув нараз тужно. — Ти в душу запала, а сама, мов чарівниця... добре заховала ся! Гей, дївчата, злийте ся в одну і я вас посватаю“..!

При тих тужливих, а заразом і горячих словах, розсміяв ся старець прикро. Йому пригадала ся, нїби давна якась казка, нещасна любовна пригода його доньки Маври. І Раду свого лютого любила і мадярського боярина любила, а сама одна остала... в свїтї десь пропала...

„Одну люби, синку...“ — перестерігає поважно. — „Одну люби та щиро“. — А далї і сам умовк. Нїби боїть ся свої слова пояснити, удовіднити. Щось розказати, що на уста рветь ся. Мовчить, щоб не відопхнути від себе дорогого хлопця, не відстрашити чим на віки...

„Мабуть білу посватаю“ — обізвав ся нараз сам Гриць. — „Дарма, що чорвобриву може й більш люблю. І — де вона? Хто її вдержить? Вона... тут і там, тут і там, а хочеш її обняти, до себе пригорнути, вона „не для тебе“. Бог знає, як то ще буде. За білявою стариня потягає, а чорняву я оден лиш знаю. Ми любили ся потай, сходимо ся в лїсї... Туркине, вий-ди! — гукнув тужливо, не зважаючи на присутність старого мов був сам оден оа горі. — „Вийде, як зазеленїє..! А от вже і зеленїє“ — додав звертаючись до дїда — якого нїби лише ще в останнїй хвили спостеріг. — „А ти..! У-х“! — Кликнув у друге тужливо з усеї груди, а відтак тріпнувши капелюхом до землї, кинув ся і сам на траву.

Старець долїз до нього і станув відпочиваючи.

„Любитесь потай з чорнобривою? — спитав.

„Зходимо ся все в лїсї. До хати стара ще не приймає, чигає над нею, як вовчиця, навіть говорити не хоче! Тож ми лїсом криємо ся“.

„Зле, хлопче,“ — перестерігає знов старець, і тоне в яких ось думках. — „Зле. Стережись. Світом ідуть проклони, може й тебе хтось з жалю за нею проклясти“.

„Але бо і красна! — поясняє Гриць, не зважаючи на слова старого, і станувши блискавкою на ноги, суне з чола свавільно капелюх на бік.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„За нею всї хлопцї гонять. Але я, татку — додає гордо і щиро, неначе вдоволяє щось у собі, піддаючись його бажаню говорити, — „я оден буду її мати. Красна — кажу — і як дика коза шмигає по лїсї; ми тут і любимо ся".

„А я, синку, тобі лиш одну раю" — обізвав ся знов старець, опершись перед молодим на палицю і думав. — „Одну та щиро любити; двох не голубити. Воно потягає гріх за собою, аби як чоловік себе хоронив". — І зітхнувши якось тужно, він нараз спитав. — „Як їй на імя?.. Не з Циганів вона, коли чорнява?

Гриць розреготав ся.

„От то вгадали! — кликнув. — „Самі вилїзли з шатра, та і другого би там упхали"... — і знов розсміяв ся.

„Не глузуй з Циганів! — остерігав старий, якимось лиховістним голосом, бо ще не знаєш, з якого й ти роду. Ади — в світи тебе тягне дарма, що хлїба-соли маєш. А що далї буде, ти ще не знаєш. З лиця — каже, правда, ти білий, але хто твоя мати, хто був твій батько? Циган, чи боярин — ти не знаєш."

Хлопець скипів.

„Мовчи, Цигане!" — крикнув. — „І не обзивай ся більше. Я як улючу ся, скину тебе з гори, що и не стямиш ся. Ади"...— додав погірдливо — „Йому моя мати нагадала ся. От, то"! — і аж свиснув з якогось обуреня. Але хутко успокоїв ся. — „Моя чорнобрива любка — додав — се „Туркиня", дїду. Знаєш її? Чув про неї? Ти мов та сновида по всїм світї лазиш!" — І знов розсміяв ся.

„Не знаю. Але як хочеш, розвідаю ся... і може ще тобі коли в пригодї стану. Але знати, не знаю"...

„Та вжеж... Вона з Циганами не братаєть ся" — вколов Гриць бутно дїда.

„Нї" — каже покірно старий — „лиш любить ся".

Гриць не зрозумів і вмовк. Йому стало нїяково від Циганових слів. Не зрозумівши їх, не хотів більше питати і чомусь споважнїв.

„Коби я знав, коли будеш справляти весїля, я приволїк ся би, — заговорив ще покірнїйше дїд. — Я здалека б, здалечку, синку — тягнув чим раз покірнїйше, майже до землї склоняючись,— здалечку, здалечку... лиш дивив ся і не надивив ся. Але де вже менї старому, та ще й бідному старцеви бачити, як женить ся богатир з богачкою"!..

„В осени" — перебив йому гордо Гриць, — сеї вже осени— говорив мов до себе, буду женити ся. Прийди, як хочеш. Бідних

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

у нас милують, чому б старого Цигана нї? Зі скрипкою прийди“...

Старець покірно склонив ся. „Так я й хотїв би“.

Гриць стояв перед ним, молодий, красний і дивив ся понад голову старця далеко в перед себе, над лїси і гори, неначе виглядав когось.

„Що визираєш? Над чим розважуєш?“

Гриць здвигнув плечима.

„Я про чорнобриву, дїду“... признав ся. „Так мене обмотала що з гадки не сходить, та хто знає, чи буде моя“...

„Як би я ворожбит, то поворожив би тобі, хоч би і на горбі, — відповів старий, притримуючи хлопця, щоб на нього надивити ся. — „А так хиба стану тобі може коли в пригодї... між дївчатами, щоб не дуже вже ними турбував ся“.

„Ов-ва!... закинув Гриць... менї їх не страшно. Зроблю, як схочу.“

„То хиба заграю тобі на весїлю, поки умру“..

„На весїлю“ — повторив з вимушеним усміхом Гриць.

„Як Бог дасть. Тобі одному ще заграю. Я рад би, щоб ти став першим богатирем у селї. Знаю тебе з дитини, а родичі твої були для чужого старця милостиві. Тому я рад би... хоч бідний... чужий Циган... рад би — і тут урвавши опустив нагло стару голову на груди і вмовк.

„Може й буду колись богатирем, — обізвав ся Гриць — не знаю. Кажуть, богацтву чорнобривої в нашім селї рівнї нема, тому, хто знає, чи за мене дадуть.

Старий зачудував ся.

„Чим вона найбільше богата? — спитав.

Гриць видивив ся на нього. — „Чим? — а по хвилї розсмїяв ся. — „Чорними бровами“... — відповів.

„Ой, як та чарівниця?“ — спитав.

„Чарівниця, дїду“.

„Стережи ся, сину... Чорні брови мають силу“.

„Кажуть — мають“ — обзиваєть ся Гриць і знов смієть ся. „Та я її не бою ся, коби лиш за мене дала її мати...“

„Чарівницям — кажуть“ — поясняє далї поважно дїд, — „треба всю свою силу віддавати, інакше вони беруть верх над чоловіками; бодай в нас Циганів стережуть ся їх“.

„Я оден не бою ся їх — і все буду робить, як схочу. Грицеви не доросла жадна... зрештою і біляву маю... Не їм я піддам ся, а вони... менї“. — З тими словами став крутити вус і нїби усміхаючись — чомусь чимраз більше поважнїв.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мов перед двацятьма роками, коли Андронаті стояв з білим внуком на руках на верху, роззираючись по розкиданому селу, щоб доглянути хату богатиря і не находив її, так здавало ся глядів тепер сам Гриць надармо по над ліси і гори, нїби роззираючись за своєю долею, що мала йому прибути від одної з дівчат.

Та в тій хвилї проніс ся звідкись по над верхи як і перед двацятьма роками голос трембіти, смутний і протяжний,

Гриць застановив ся.

„Се на смерть?“ — спитав старець.

„Не знаю. Мабуть“... — відповів хлопець і нараз прискорив кроку. Хоч і як він звик до звуків трембіти, любив їх, а в тій хвилї вразили вони його болючо.

Старець не в силї держати з ним кроку, задихав ся і станув.

Гриць спинив ся на хвилину.

„Я лишу, тебе, синку, верну в долину. Не годен дальше“.

„Ідїть“ — відповів Гриць, — „я спішу ся... бо мене в полонинї ждуть“.

„Іди, синку, іди з Богом!“ — відказав старий. — „Рад, що бачив тебе, а далї нехай орудує Божа воля“.

„Побачите ще на весілю“, — потїшив Гриць, щиро, і нараз мов на внутрішний приказ зняв покірно капелюх і схилив ся низко перед старцем.

„Поблагословіть, дїду, ще перед весілєм“! — спросив — „Хто знає, як випаде, чи вспієте на час прибути. Поблагословіть, ви старенькі“.

Старець аж затряс ся зі зворушеня, захлипав. „Благословлю тебе, синочку“ — промовив розжалобленим голосом — „благословлю з усїм добром і щастєм — а не забудь свого дїда“...

„Не забуду, татку“!

І пішов Гриць. В душі нїс не то смуток, тугу, не то стїснену радість, а все з думками про весіля. Відтак станув і поглянув в долину. Де був його — як називав себе — старий дїд?

От був ще.

Старець сходив чим раз низше, чим раз низше між хати в долину, доки не згубив ся цілком . . . . . .

. . . . . .

Неповорушно стоять гори навкруги, неповорушно густі ліси. Лиш хижуни, розпростерши крила, розкошують під небосклоном.

* * *

(Далї буде).

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЮРІЙ КМІТ.

Ґустав Гайерстам.

Помер елеґійний співець згорюваного людського серця, мрійних настроїв ...

Модерна література взагалі, а з окрема шведське письменство, понесли дня 6 марта велику втрату в особі Ґустава Гайерстама, який 5 січня 1909 р. покінчив пятьдесять перший рік житя. Смерть його викликала в своїй і чужій пресї щирі спочування та ріжнородну оцінку його літературної фізіономії.

Ґустав Гайерстам, син ректора семінарії і власника фабрики, в девятнадцятому роцї записав ся на фільософічний факультет в упсальському університеті, а по скінченні студий віддав ся літературній роботі, яку розпочав новелею „Grakellt“ (зимно і вохко). Писання його треба поділити на дві части: До першої належать твори реалїстичного напрямку, як отсї „Устелені хмари“, „Бідні люде“, „Ерік Ґране“, „Аж на далї“, „Пастор Галїн“, „Оповіданнє урядовця“, „Зібрані мужицькі історії“; до другої части входять психольоґічно-настроєві річи: „Голова медузи“, „Мої молодцї“ „Літня книжка“, „Боротьба за любов“, „Іван Літ“, „Книжка про братчика“, „Комедія любови“, „Сила жінок“, „Нільс Труфвессон і його мати“, „Лїс і озеро“, „Небезпечні сили“, „Мрії Каріни Бранд“, „Братя Мерки“.

З першої ґрупи найінтересніїші образки з селянського житя. Автор захоплює ріжні його боки; перед нами просувають ся вдатно обмальовані типи, характери й ситуації, а над сим усїм простелюєть ся природа зі своїми чарами та руїнами...

Візьмім пр. оповіданнє „Метїльниця“. Хата далеко за селом. Тут живе шістьдесятьлїтнїй чоловік і його сїмдесятьлїтня жінка. Впали раптом великі снїги, метїльниця розгуляла ся на добре; засипане все, зринули снїгові гори. З тяжким трудом можна вийти з хати. Старцям не стало дров. Сумерком висунув ся Седерберґ за паливом. Стара Стіна сидить у хатї і жде нетерпливо чоловіка. Темно. Не світить лямпи, бо старий лютив ся би за се. Пробуванка Седерберґа видала ся Стінї занадто довгою. Острах узяв її, а ще до того темнота і свист з надвору навівали на неї якісь предивні страховища й трівоги. Вийшла на двір у деревляній обуви і в сїй одежі, в якій була в хатї. Метїльниця обсипала її снїгом. Стоїть і накликує за чоловіком, але голос її губить ся в свистах хуртовини. Вертає збентежена і перестуджена. Годинник вибив годину. Се так злякало її, що аж скрикнула й шукала за сїрни-

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ками. Повільний, блакітний поломінь іще більше налякав її, так що з трудом засвітила лямпу. Тепер почули ся кроки. Старий викричав ся за лямпу.

На другий день не встає Стіна з ліжка, а вона давнїйше все перша вставала і приготовляла снїданнє. Старий зладив каву і подавав жінцї. Вона простогнала: „Не поможе вже нїщо. Зі мною вкоротцї буде конець. Тяжко дожити вечера“. Ся напрасна звістка про смерть незвичайно збентежила його; не знав, що вона у вечір тяжко перестудила ся на дворі. Автор майстерно описує внутрішню боротьбу й резиґнацію старого. Стіна відгадала його гадки і не споглядаючи на його, каже: „Ще воно не так далеко. Але добре би було покликати кого, коли думаєш перейти снїг“. „Перейти перейду, коли лише ти зважиш ся бути сама“. „Мінї не лячно“. „Не лячно тобі вмирати?“ „Нї, я тільки втомлена“. По сїм розговорі зрозумів, що жінка буде вмирати, бо вона перед сим усе бояла ся смерти.

Вибрав ся до села, віддаленого пів милї від його хати. Тяжка була його дорога... Треба було брести глубокими снїгами... Йдучи роздумував, чому як раз тепер умирає стара? Коли б давнїйше була се зробила, то смерть її була би йому полекшею, а може й щастем... Оженив ся би з богацькою дївкою, але вона жила, а його все охота зносила до молодих дївчат. Їх житєві відносини все були холодні. Трицятьлїтня Стіна примусила його оженити ся з нею... Молодий був та не здавав собі з подружя справи. Тепер на старість з її смерти не прийде йому нїчого; Стіна була йому тепер конче потрібна, а тут инакше стало ся... Старий по дорозї, а стара в хатї, згадувала за своє житя... Зайшов до богатого мужика. Тут було богато людий. Під лиху годину забавляли ся безжурно. Всї зчудовали ся, коли побачили Седерберґа під такий час між собою. Розповів про причину свойого приходу. Господар вислав свойого бездомного брата. Седерберґ не барив ся, хоча його припрошували дещо випити, але вибрав ся з товаришем у дорогу. Думка мучила його, чи застане жінку в живих... Товариш упевняв та розраджував. Увійшли до хати, але не застали Стіни в ліжку. Гріла ся при печі. „Мене страшно зимнить. Мабуть смерть приходить, Седерберґ?“ Йому було нїяково; хотїв їй щось сказати, але не знав що. Жалко робило ся йому, що він „часто був супроти неї несправедливим і острим“. Западав вечір. Віддих старої слабшав що раз більше. Тихо в хатї, лише прихожий курив файку і тикав годинник. На дворі метїльниця. Раптом стара відчинила очи і проговорила тихо: „Нема нїкого, хто пішов би подивити ся до корови“. „Я можу пійти“, відповів прихожий. Стіна закрила знову очи. „Аби ти, Седерберґ, не забув їй колись-не-колись дати трохи соли“, прошепотїла стара. Довша мовчанка. Стіна порушила ся. „Що се?“ запитав Седерберґ. „Нїчо, нїчо, тілько так темно“. Седеберґа пройняв

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

біль, що він висварив на неї вчора за світло. Засвітив лямпу і сів знову при ліжку. Стара поворушила ся, відчинила кілька разів уста і покінчила житє. Седерберґ зложив руки і стояв у нїмому болю. Зашамотїв під дверми товариш. Седерберґ отямив ся, аби не дати пізнати нїкому свойого болю. „Вже по всьому“. Прихожий приступив до ліжка і оба глядїли на померщу. „Всї мусимо вмирати“, проговорив товариш Седерберґа.

Ми умисно переповіли трохи довше зміст одного з найкрасших оповідань, аби бодай приблизно дати пізнати, з яких частин побудовані його речі. Зображувані події зринають перед нами як найвиразнїйше з усїми, навіть найменше замітними подробицями та скупляють ся в одну гармонїйну цїлість. Усе в тих мужицьких образках ориґінальне, свіже, інтересне. Візьмім нр. одноокого Петра Берґена. Автор проводить муки та страждання, яких мусить зазнавати покривджений природою на тїлї, показує його боротьбу з окруженнєм та змагання увійти до такого рівеня, до якого иньші доходять легко. Подобала ся йому дївчина Кляра, але вона собі з нього смієть ся, має з иншими дїти; Петра болить се, та щож? В кінцї Кляра навіть виходить замуж за нього, коли перекопала ся, що нїхто иньший не візьме її. Петро вдоволяєть ся, бодай обскубаною часткою, коли доля загарбала йому повноту щастя... Він і се прощає Клярі, що вона йому спроневірюсть ся, тілько сього не дарує нїкому, коли хто зашуткує з його слїпоти. Се найбільше його болить і вражає, бо слїпота причиною його лиха; за для неї він не може розпоряджати собою по своїй волї і вподобі. Доля виведених осіб понайбільше сумовита, безуспішна у змаганнях. „Від сього часу мушу я мандрувати одинцем по своїй стежцї житя і не можу більше думати про Софію в тому світї, що повен клопотів та жури для сих, що хочуть чесно ходити по божих дорогах“. Так песимістично і безнадійно пише герой одного оповідання до своєї любки. Пролєтар залюбив ся в дївчинї богатого мужика, одначе богач не хотїв навіть нїчого чути, щоб бездомний сватав ся до його доньки. Тому коханець узяв ся на спосіб: любка стала від його матїрю. Тепер іде з повною відвагою та певністю в успіх: батько мусить віддати доньку за його. Одначе стрінула його повна неудача, мрії розвіяли ся... Воля мужика тверда, як скала, завзятє неповорушне. „Хоча-б ви мали десятеро дїтей, то я ще є чоловіком, що зможе їх усї десятеро і доньку сам виживити, а ти не потрібуєш до сього вторкати свойого носа. Забирай ся до чорта і більше тут не показуй ся, ти, проклятий обідранче!“ Поки порозумів вагу висказаних слів, а вже мужик майнув ним аж на подвірє.

Песимістичні риси авторових річий затирають ся багатою ріжнородністю малюнка і влучною характеристикою. Одначе не твори з пер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шого періода поставили Гайерстама на одній висотї з Сельмою Ляґерлеф та Стріндберґом. Се вчинили психольоґічно-настроєві писання. Щож лягло в основу сих писань? Думаю, що не помилю ся, коли вкажу на Едґара По і на Метерлїнка. Не хочу сказати, немов би тут було яке наслїдованнє або залежність; нї, тільки ся атмосфера, яку вони витворили або якої стали представниками, відбили ся в де-чому на його писаннях. Що перейшло від Едґара По? Фаталїзм, загадкова потаємність, які рівняють ся „хорому пунктови, що кровавить нутро усїх героїв Гайерстама. Вони жиють і люблять разом, говорить один критик, але в своїому нутрі носить кождий сам своє найсвятїйше, яке другому чуже, та раптом завважують, що стоять одинцем, що на край світа віддалені від сього, хто їм був найблизшим, з розпучливою тугою намагають ся перекинути мости понад пропастями нутра, але таки не можуть себе взаємно віднайти, сумують і вмирають...“ Від Едґара По перейняв мабуть автор теж і пошану жіноцтва (Frauenverehrung). Сею рисою відріжняєть ся від чільних речників модернїзму, що в жінцї бачать демона, уособленнє житевого зла, від якого одначе не можуть визволити ся, яке їх усе манить у свої сїти... З модерного напрямку заважило мабуть найбільше се, що найшло свій вислів у тому резюме Метерлїнка: „З найглубшою увагою прислухую ся всїм невиразним голосам чоловіка. Попереду сього потягають мене несвідомі поворушення бутя. Хотїв би я прослїдити все, що неозначене в нашому єствованнї, що не знаходить вислову в смерти і житю, що глядає голосу в серцї. Похиляю ся з цїкавістю над інстинктом, у розумінні внутрішнього світла, над здібностями і непроясненим, занедбаним і приспаним знанням, над невирозумованими товчками, над чудами смерти, над містеріями сну, в якому — мимо надто міцного впливу денних вражінь — є змога завважити иноді проблиск якогось загадкового, справдешнього, первісного бутя; над усїми незвісними силами нашої душі, над усїми сими моментами, коли чоловік вириваєть ся з питомого свойого догляду, над містерцями дитинства“.

Справдї, Гайерстам малює нам у писаннях з другого періоду найтоншї, найскритшї, найнїжнїйшї, найбільш розмріяні поворушення людського серця... Мрійність, мелянхолїя, нїжність, жіноча мягкість і лагідність, які одначе далекі від солодкавого сентименталїзму — се головні риси лїтературної вдачі нашого автора; далї треба піднести незвичайну ясність стилю, чудову його простоту, невишуканість; иноді таки дивуєш ся над майстерством та умілістю розвязувати ясно, просто найглубшї проблєми, найбільш замотані й невиразні відрухи людської души, людського серця й сумлїння... Найвеличнїйшим, та найкрасшим твором із психольоґічно-настроєвих писань являєть ся „Книжка про братчика“. Признаю ся, що такого враженнія, як ся „Книжка

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

про братчика", не зробила на менї жадна річ зі сучасного письменства. Чим частїйше читаєть ся її, тим більше віднаходимо краси й пишноти. Заєдно бє з неї чудодїйна сила, яка веде за собою цїлу низку настроїв... Коли-б автор не полишив був нїчого більше, тільки сю одну річ, то таки належало ся би йому повне право до безсмертности. Як довго буде єствовати людське серце, як довго будуть трівати любовні відносини між чоловіком і жінкою, як довго будуть батьки і дїти, так довго запевнена живучість і інтересність сеї книжки. „Книжка про братчика" — се нариси подружнього пожитя між лїтератом Юрієм і Ельзою, у яких троє дїтий: Ольоф, Свантс і Свен. Подані тут любов, радощі, занятя, прочування, смуток, хороба наймолодшої дитини, від якої названа книжка, і хороба матери, забіги привернути здоровлє хорим, конанне і смерть дитини та матери. Пильна обсервація, глибока психольоґія, пієтизм до переживаних подій, належне мотивованнє, щирість і ревність чутя, безпосередність житя — се головні чинники, що надають високу артистичну вартість сьому творови. Як пр. психольоґічно вірний образ остраху в Юрія перед операцією Ельзи. Щоб се зрозуміти, треба представити собі взаємні відносини між ними. Юрій: „жінка дорогша, ніж саме житє. Хай буде благословлена земля за для тебе. Виноград і рожі має вона приносити. Не притрапляло ся нїколи, щоб між нами старіло ся щось і призвичаювало ся. Наше житє було щасливе, наші днї веселі, наші хлопцї росли і наповняли наше огнище своєю веселою втїшністю". Ельза: „Я знаю тільки, що хочу думати як ти, вірити як ти, бути як ти. Бо нема нї такого, як ти, нїкого, нїкого на цїлому світї. Кождий день, що минає, робить мене богатшою. Кожда година здаєть ся мінї наповненою моїм щастєм. Я-б нїчого не бажала, щоби було що инше, як житє, яким маємо жити ти і я. Хочу жити з тобою, аж хлопцї будуть великими і підуть у світ. Тодї стариймо ся разом — ти і я — щось иньшого не можу собі подумати. Не можеш мінї нїколи, нїколи дати відчути, що між мною і тобою щось постаріло ся і призвичаїло ся. Сього дня, коли се стане ся, хочу вмерти... Невже я тебе (синка) породила в болях? Нї, в щастю я породила тебе, в щастю і утїсї". Тепер порозуміємо се напруженнє, сей траґічний острах, коли Ельза прощаєть ся з усїми перед небезпечною операцією, коли маленький Свен видрапав ся на лоно матери і нїжно притулював та нїжно проговорив: „Мама не можуть умирати у Франції (одно з імен Свена, яких уживано при пестощах). Куди не повернемо ся, за що не хопимо, все гарне, нїжне, правдиве, майстерно побудоване. Кількома рисами вельми чудово змальовано ожиданку народин дитини та поважний настрій хвилї; з якою докладністю та інтересністю зображено, що дитину займає, цїкавість, як вона глядить на стрічувані річи; не уйшло уваги автора й се, як мати

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вкладає дитину до сну, як держить її в руках при грудях. Ніжність, складність, горяче чутє матери таки очаровують читача своєю правдивістю... Зринають величні настрої... Щасливому подружю ся книжка поширює, поглублює та освідомлює щастє, недібраному — накликає знову тяжкого жалю за змарнованим житєм... А над усїми подіями, над цїлою книжкою звенить безмежна туга: „Чом се не в силї чоловіка так уладнати розвиток житя, як він сам хоче?“ Як знову багато думок пливе із сих слів: „Як щасливими були ми, Юрій“. „Ми й ще раз будемо щасливі“. Одначе не сповнило ся вповнї, бо Ельза від ранньої молодости мала зарід хороби, яка більше і більше розвивала ся, а вкінцї скосила її житє та вирвала Юрієви щастє...

Тут годить ся зазначити ще один чинник, спільний всїм важнїйшим творам Гайерстама, а то: фаталїзм. Думаю, що найвірнїйше сей бік писаня представлю на отсьому образї. Гарний огород; виростають чудові квіти, препишні дерева, лунає чарівний спів і чарівна музика. Сим, що сюди заходять і проживають, сходять днї роскішно, приємно і втїшно. Одначе до сих чарів та роскішних тонів долїтає злегка якийсь дикий, понурий скрегіт і гомін. Надходять хмари. Зблизили ся. Зринула острашна хуртовина і одно поломила, одно повивертала з корінєм, а иншому пообчімхувала листя, повривала конарі; сї останні ще живі, але підорвані, сумно глядять на розвернену могилу дорогих товаришів. Такого демона духа руїни дочуваємо ся зараз таки на початку кождої повісти Гайерстама.

Всї ті чинники, які ми стрінули при „Книжцї про братчика“, стрічаємо і в „Комедії любови“. Ся повість стоїть на сїй самій висотї артистичної вартости, що й „Книжка про братчика“. Мрійність, мелянхолїя, нїжність, елеґійність, простота і ясність змальовання, „хорий пункт, що ранить нутро“ — се головні риси сього цїнного твору. Се все не можна переповідати, але треба читати. Розвиток подій однаковий, як і в инших писаннях сього автора.

Чоловік і жінка живуть щасливо, весело. Але якось виявлюєть ся, що приятель їх колись любив сю жінку. Се допроваджує до того, що чоловік і жінка розходять ся. Чоловік проживає зі своїм хлопчиком. Сей мрійний, нїжний синок умирає. Його смерть злучує на ново чоловіка і жінку, які „вчать ся, як каже д. Фред, на сїй дитинї бачити, що таке подруже, вчать ся розуміти, що жінки дають своє найбільше у своїх дїтях“ [1]).

Прегарна, поетична повість про Каріну Бранд звісна читачам Л.-Н. Вістника, де була надрукована в р. 1906. Гарним твором була й остання повість „Братя Мерки“, де автор змальовує історію надмірно розвиненого любовного чутя між двома братами: старшим Карлом Генрі-

[1]) Das literarische Echo 15. Oktober 1903.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ком і молодшим Нільсом Ґеранном. Між братами, що від ранньої молодости горячо любили ся, зринає ненависть, яка спроваджує прикрі наслїдки для родини. Вдачі братів неоднакові. Карло Генрік безжурний, лагідний, отвертий, іде в світ, стає офіцером, женить ся з бідною дівчиною, але доля зарядила, що йому дістаєть ся великий спадок. Се щастє, легко, без труду придбане, викликало в молодшім братї, що полишив ся на батьківщинї і тяжко боров ся з житєвими невзгодинами, заздрість, а з сього під впливом жінки—ворогованнє, ненависть. Коли Генрік, який заховав у серцї давню любов і симпатію, дізнав ся про заздрість і ненависть Нільса, почув тяжкий біль, прикрі думки найшли його уяву; під впливом сього болю та розчарования, стає байдужним до всього, навіть до жінки і дитини. Жінка журить ся, гризеть ся сею зміною в поведенню чоловіка, а треба знати, що вона в тяжи. Ся жура привела на світ дитину каліку; мати під впливом сього нещастя збожеволїла.

Вже сам зміст показує, що до належного оброблення такої теми треба не-аби якої сили талану. Драматичний конфлїкт розвинув автор як найкраще з усїми своїми випробованими нюансами, про які ми згадували вище.

Коли Гайерстам іде психольоґічно-настроєвим шляхом, тодї подає нам артистично викінчені річи; коли знову зійде на бік з сеї дороги, зараз завважуємо, що автор розминув ся зі своїм завданнєм та призваннєм. Такими втеряними дїтьми його духа були „Нільс Туфвессон і його мати“, кримінально-патольоґічна повість, і „Небезпечні сили“, полїтична повість. Нільс Туфвессон — се скарикатурований модерний Едип. Мужицький син за намовою здеґенерованої матери душить свою молоду жінку, щоб мати вільні полові зносини з своєю матїрю. Одначе не сповнили ся бажання... Мати йде на шибеницю, а син до тюрми. Шкода тільки авторових зусиль, щоб впустити сю річ до царства штуки, бо тут є зазначені межі, по-за які не можна нїкому переступити... „Небезпечні сили“—се понайбільше балаканка на полїтично-суспільні питання, одначе не бачимо в нїй живих людий, не бачимо натурального розвитку подїй, з яких би зринали проголошувані ідеї самі собою. Але се відокремлені випадки неудачі. Вони не вменшать значіння та вартости лїтературної дїяльности Ґайерстама, що побудована на тривких, міцних підвалинах. Мало таких співаків, які з такою нїжністю і теплотою ставились би до болїв людського серця, його горя та страждань. Чудові картини з „Книжки про братчика“, „Комедії любови“, „Сили жінок“, невловимі настрої, закляті чудодїйною рукою в згаданих творах, а понайбільше в „Лїсї і озері“ ще довго ворушитимуть людську душу, поширювати будуть уяву чоловіка...

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

Спустилась ніч в очерети
І тихо сунеть ся на воду.
Укрила берег і плоти;
І білу постать пароходу,
Що спить під берегом сумним,
Вдягла серпанком прозірним.
І скрізь огні ночні засяли:
На пароходах, на плотах
І далі геть по пристанях.
Горять... на воду смуги впали...
І там дроблять ся і тремтять
Низки огняні золотії...
Немов склизькі блискучі змії
До лихтарів на світ біжать.

Люблю я тихою ходою
Під неба синього шатром
Вночи ходить понад Дніпром.
Люблю я тішить очі грою
І срібних зірок, і огнів,
Що і в воді й понад водою
Стоять і движуть ся юрбою
Уздовж туманних берегів.
Люблю ночами мовчазними
У пітьмі стежити за ними,
Стрічати їх і провожать
І в думці кожного питать:
Куди ідуть вони й відкуди
Сюди із темряви пливуть?
В яку дорогу звідсіль люде
Їх з перегодом поведуть?..

Хожу в ночі й нема охоти
На гору в город повертать,
Хоч він вже й стане засипать
Після вседенної турботи:
Там все буденне і бліде,
Усе щоденне, прозаічне,
І не прогляне там ніде
Щось незвичайне, поетичне.
У тих будинках камяних
І сам я духом засипаю...
Тому в-ночи і утікаю
Я на Дніпро сюди од їх.

Бо як тут гарно! Скільки вроди
В собі таять сі сонні води,
Сі золоті ясні огні...
Огні зелені і червоні...
Гучні гудки і тихі дзвони...
І іскр тремтячих мілїони
В воді і в неба глибині!
Який простор в ясній блакіти!
Яка цілюща сила там!
І як привільно у півсвітї
Душі і стомленим очам!..

ЛЕВ ЛОТОЦЬКИЙ.

До музи.

Промов до мене нічю —
Росою злинь на душу,
Тиж знаєш, що у день я
Ярмо носити мушу...
А й знаєш, що твій легіт
Весну д менї чаруе,
І я забувшись сто́ю
А панський плуг дармуе. —
І йде вже пан окомон
Сопе, кричить і лає,
А серце що радїло
Немов ось завмирає.
Промов до мене нічю,
Росою злинь на душу,
Тиж знаєш, що у день я
Ярмо носити мушу.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИИ.

Пірогов у Київі і його проводи.

Через півтора року сповнить ся століттє народження Пірогова, а в квітні сього року минуло трохи не півстоліття з того часу, як він роспрощав ся з Київом, лишаючи посаду попечителя учебної округи. Небагато вже зосталось між живими сучасних свідків тієї доби, та й ті були в той час занадто молодими, щоб змогли змалювати духовну постать Пірогова, як те кажуть, у весь зріст. А проте й їх спомини мають свою вагу. Бо хто такий був Пірогов, яко учений і фільософ, які були його думки, змагання і таке інше, се усе сам він занадто яскраво зясував у своїх творах та в автобіґрафії; а от — яким здававсь він тодішній молоди, який вплив і вражіннє робив на неї — про се і про таке інше можна дізнатись тільки з оповідань сучасників, хоч вони, може, де в чому трохи й помиляють ся що до точности фактів. Недавно один із таких сучасників, тодішній студент київського університету, а тепер поважного віку і стану суспільний діяч, на наше проханнє, удїлив нам де-які згадки свої про Пірогова, і хоч вони занадто дрібні й епізодичні, проте й вони можуть пригодитись яко матеріял до змалювання тієї славної, весняної доби, 1860-х років, коли на чолї просвітної справи в нашім краї стояв всесвітно знаний учений, щирий гуманїст і справжній педаґоґ. На жаль, дуже недовго він керував у нас просвітною справою, усього $2^1/_2$ роки (1858 — 1861), а проте й за такий короткий час спроміг ся розбудити сонне царство учебної казенщини, вдихнути в неї душу живу, привабити до себе і до своїх ідеалів молодь і лишити по собі світлу, незабутню память.

— Я був студентом київського університету, — так роспочав свою згадку шановний оповідач, — коли ми почули, що попечителем в нас призначено Пірогова. Хоч ми й мало читали газети,—та їх майже й не було ще тоді у Київі, опрічь мізерного „Кіев. Телеграфа“—а все ж чули, як Пірогов вславив ся на війні в Криму, яко головний лїкар, тай з Одеси доходили до нас добрі чутки про його, як дуже освіченого, гуманного і лїберального попечителя. І ось як ми вперше побачили його зовсїм несподївано.

В університетї відбувавсь чийсь діспут на доктора медицини. Після того, як офіціальні опоненти промовили своє, декан звернув ся до публїки, чи не зволить хто й собі зробити які уваги діспутантови. Аж ось встає з середнїх рядів якийсь пан високого зросту, одягнений у довгий „пальмерстон“, який тоді носили, і гучним голосом починає

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

докоряти факультетови, що як же, мовляв, ви, панове, звертаєтесь до публїки, щоб вона прийняла участь в діспутї, а про те не дбаєте, що дісертація не надрукована й через те звісна тільки де-яким членам факультета, які читали її в рукописи? І ся догана зроблена була з таким знанням дїла й таким авторітетним тоном, що по всїй залї пішло шепотїннє: „хто се? хто се?“, а через хвилину уже всї знали, що се новий попечитель, Пироґов. Після вияснилось, що він, трохи не зараз же по приїздї до Київа, дізнавши ся про діспут, пішов собі пішечком до унїверситету та й сїв просто між публїкою. З того часу в київськім унїверситетї завів ся вже такий порядок, що дісертації конче мусїли друкуватись раніше, ніж їх пускали на діспут, для чого власне й заведені були „Универс. Извѣстія“.

Скоро після того пішла по Київу говірка про инший незвичайний учинок нового попечителя. Як поробив він усякі офіціяльні візіти, правитель канцелярії й питає його:

— А чи були, ваше превосходительство, й у митрополїта?

— Нї, не був, — каже Пироґов. — А чого я поїду до його?

— Як же можна! аж сплеснув у долонї правитель. Та то-ж буде превелика образа такій особі!

І почав йому доводити, через що саме необхідна така візіта.

Пироґов послухавсь його, зодяг мундира й поїхав. Там його спершу не дуже прихильно зустріли, яко пришедшого во єдинонадесятий час, а далї митрополїт Ісідор трохи змягчив ся та й каже:

— А я маю до вас велику прозьбу.

— Про віщо саме? — здивовано запитав Пироґов.

— Є в мене дуже хороший чоловічок, одставний директор ґімназії Іван Григорович Кулжинський; так чи не можна-б дати йому знову директорську посаду?

А треба пояснити, що той Кулжинський директорствував у Немирові ще за часів Бібікова, вислужив пенсію, жив власним домком у Нїжинї, рядом з почтовою станцією, і знїчевя видумав собі ось яке дїло: як тільки смотритель станції відбере звістку, що через Нїжин має „прослїдувати“ отака-то особа, то зараз же оповіщає про се свого приятеля Кулжинського, а той швидче натягне на себе мундир, причепить кавалерію і в усїй формі сусїль на станцію: „так і так, ваш—ство, прочувши про благополучний проїзд через наше місто, счел священним долгом представитись вашому—ству“. Инша особа на се тільки головою хитне, а инша й рада, що буде з ким погомонїти, поки коней перепряжуть. Так було й з митрополїтом Ісідором, як він уперше їхав до Київа і задержавсь на нїжинській станції, щоб напитись чаю. Іван Григорович був, як то кажуть, „малый не промахъ“: пючи чай з митрополїтом, він

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

йому наказав про себе багато де-чого, як то він насаждав православіе та „русскую народність“ у Немирові, та як його за се переслїдували Поляки то-що, а як сам він походив з духовного звапія, то ще додав де-що й од писанія, так він уподобав ся митрополїтови, що той охоче згодив ся закинути за його слово попечителеви, що й здїйснив тепер.

Але Піроґов був прінціпіяльним ворогом усякого протекторства і рішуче ухилив ся від того, щоб сповнити бажаннє владики, давши йому делїкатно зрозуміти, що він мішаєть ся не в своє дїло.

— Не візьму ж я, владико, смілости, — додав він, — просити вас за столоначальника моєї канцелярії, щоб його наставили архимандритом.

Митрополїт прикусив язика, а у нового попечителя побільшало ворогів.

А то ще ходила тодї говірка про таку ж незвичайність Піроґова, але вже супроти самого мінїстра.

Служив тодї інспектором пансіона при 1-шій ґімназії князь Дабіжа. Се був звичайний тодї тип панича, та ще й титулованого, які робили собі карєру в світських салонах і не втомляючи себе службовою працею, дуже швидко дослужувались „до степеней извѣстныхъ“. Наш Дабіжа до того ще й на вроду був непоганий і дуже піклував ся своєю красою: кажуть, либонь економ ґімназії повинен був що-вечора поставляти сирі котлєтки, які князь на ніч прикладував собі на щоки, щоб зберегти свіжість лиця. Так от сей князь вирахував собі, що він уже доволї послужив інспектором при пансіонї і пора вже зайняти йому вищу посаду. А тодї як-раз стала зайвою посада окружного інспектора при київській учебній окрузї. Чому б її й справдї не зайняти князеви? Тільки він звернув ся з тим не до попечителя, а почав з вищого кінця. І ось надходить до Піроґова пакет з листом від директора департамента народної просвіти, в якім значить ся, що мінїстр, маючи найлїпші відозви про вдачу і службову дїяльність князя Дабіжі, певен, що попечитель не кого иншого, як іменно його представить на посаду окружного інспектора. Прочитавши сей лист, Піроґов так і скипів.

— Відпишіть зараз, — каже він правителеви канцелярії, — що бажаннє мінїстрове не буде здїйснене, бо я не взнаю Дабіжу за гідного на ту посаду.

Правитель аж очі вирячив.

— Писати таке самому мінїстрови! Змилуйтесь, ваше прев-ство, та я таких бомаг й зроду не писав, не відаю навіть, як вони й пишуть ся.

— Коли не вмієте,—каже Піроґов,—то подайте мінї паперу, я сам напишу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І написав усе своєю рукою, ще й додав при кінці: „А коли ваше-ство сами назначите Дабіжу на ту посаду, то звольте з того ж часу лїчити мене абшитованим з посади попечительської.“ Мінїстр, звісно, не зробив такої прикрости Пироґову; він хоч і назначив таки Дабіжу окружним інспектором, але в иншу округу. А у Пироґова знову побільшало одним ворогом, та ще й не аби-яким.

Студенти взагалї дуже любили Пироґова за його чемність, щирість, звичайність, доступність, бажання їм добра. Усїм звісний його девіз, який він власноручно написав і на тому портретї, що подарував студентам, прощаючись з ними: „Люблю і поважаю чужу молодість, бо памятаю свою“. Так він і дійсно поводив ся з студентами і за те мав велику між ними популярність. Але в ті часи уже роспочав ся розрух поміж студентами, що з такою силою вибухнув саме перед польським повстанням 1863 року. Уже й тодї поміж молодїжю йшли чималі суперечки про те, чий власне університет київський: польський, чи український, або „русскій“, як казали общеруси? Пироґову дуже не подобали ся отсї змаганя. Він взагалї дуже толерантно відносив ся до національних питань, але не терпів шовінїзму і отверто гудив шовінїстичні змагання студентів-Поляків. За се й вони його не злюбили, і навіть якось рознеслась чутка в університетї, либонь Поляки збірають ся бити Пироґова, скористувавши з того, як він звичайно виходив на проходку. Кажуть, що знав про се (з анонїмного листу) й сам Пироґов, а проте не звернув на те нїякої уваги, і в звичайну годину, як робив і завжди, вийшов прогулятись. Нїякого нападу на його, разумієть ся, не було.

Безперестанні спірки та змагання з товаришами-Поляками довели врештї студентів Українців та Росіян до того, що вони на сходцї постановили послати до попечителя депутацію, чи не зволив би він подбати перед вищим урядом про те, щоб для Поляків відкритий був власний університет у Варшаві, куди б вони й вибрались з Київа, давши покій тубольцям. Пироґов з увагою прочитав резолюцію сходки і сказав депутатам, що він розмислить над сим питанням і через який час покличе їх, щоб дати їм одповідь. І справдї, їх було покликано занадто скоро, але вони почули таку несподївану відповідь, що вона вразила їх непомалу.

— Приймаючи вас в той раз, сказав Пироґов, я не встиг розглянути гаразд пакети, які прийшли тодї з почти. А поміж ними був і такий пакет, в якому лежав мій абшит (одставка). Тим то, панове, я вертаю вашу резолюцію і раджу вам знищити її, бо хто знає, як зрозуміють сю справу ті, хто лишать ся по менї; глядїть, щоб часом не прийшлось вам зясняти її навіть жандармам.“ Сказавши се, він уклонив ся й пішов до свого кабінету.

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— До́ти моєї повісти про Пірогова, — закінчив наш шановний оповідач, — бо про те, як виїздив він з Київа, як його шанували при сьому, і як він прощав ся з студентами, докладно було росказано у свій час в „Основі“ 1861 року.

Не будемо й ми переказувати те, що там написано. Замітимо тільки, що прощанне Киян з Пірогóвим тяглось трохи не два тижні; брали в йому участь всї верстви тодїшнього освіченого суспільства, було чимало обідів і різних зборів, а на їх ще більше усяких промов. В різноголоснім хорі сих дїфірамбів з однаковим палом промовляли і бувший помічник попечителя Мих. Юзефович, і проф. Віталій Шульгин, і всї вони навипередки славили Пірогова і кидали гострі закиди в сторону „тупой неподвижной рутины, неспособной осмыслить его прогрессивныхъ начинаній“. Але між такими промовами трохи не найбільше вражіннє зробила палка, гаряча промова молодого студента Михайла Драгоманова, яка запалила всїх присутніх і дуже зрушила самого Пірогова. Спритний проф. Шульгин зараз же з запалом підкреслив в своїй промові, що в сих „благородныхъ“ словах молодого студента, недавнього ґімназиста, він вбачає найбільш яскравий слїд і вплив корисної дїяльности Пірогова.

Почесне шануванне Пірогова не скінчилось у Київі, а по дорозї з ним перекинулось ще й у Бердичів, по тодїшньому трахту до Виниці, куди прямував у свій маєток абшитований попечитель. Але про се вже ми дізнаємось докладно з адмінїстративної переписки, яка була заведена з сеї нагоди. Дїло в тім, що в київськім шануваннї Пірогова, між иншими, брали дуже помітну участь „образовані Євреї“, які гаряче славили його за реформу єврейських шкіл і взагалї за його прихильність і „защиту загнаннаго єврейскаго племени“. Один з таких промовців, делеґат з Бердичова Горенберґ, на обідї 4-го квітня закінчив свою палку промову так: „Миколай Іванович! Образовані бердичевські Євреї не прощають ся ще з вами: вони сподївають ся, що будуть ще мати честь попрощатись з вами у себе в Бердичові“. Мабуть се дало привід „неподвижной рутинѣ“, на яку натякав Юзефович, понишпорити в Бердичові, що там справди затївають „образовані Євреї“. І от 12-го квітня, за три днї до виїзду з Київа Пірогова, бердичевському ісправникови послано було секретне предписанне мати на оцї, яку там зустріч Жиди готують тайному совітникови Пирогову, і про все, що там буде коїтись, докладно донести по начальству. І певно, самому тайному совітникови, так гойно та щиро ушанованому у Київі, й не снилось, що, рушивши в дорогу, він так прямо й попаде під полїцейський догляд. А бердичевський ісправник таки пильно підглядав за ним і 19-го квітня ось яке справозданнє послав київскому ґубернаторови Гессе:

„По зібраних мною секретно відомостях про те, як тутешнї Євреї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зготовились до прийому тайного совітника Пироґова, дізнано, що дійсно був у них замір скликати до 200 чоловік на сю урочистість і зібрати чималу суму грошей на росхід для сього. Найбільше дбав про се і усією справою керував і закликання розсилав смотритель тутешньої єврейської школи Горенберґ разом з доктором Ротенберґом, який користуєть ся осібною прихильністю самого Пироґова; але будувати для сього случаю тріумфальні ворота Євреї не збірались, може через те, що за кілька днів що до приїзду Пироґова Горенберґ прислав з Київа депешу, що з причини наступаючого страстного тижня Пироґов ухиляєть ся від торжественої стрічі й обіду. 16-го сього квітня[1]), 6-ої години по обіді, прибув у Бердичів д. Пироґов; його опередили сюди поміщик Кисловський[2]) і студент київського університета Драгоманов. На зустріч д. Пироґову виїзжав смотритель Горенберґ, котрий перед самим його приїздом прискакав у Бердичів, сповістив усїх, що швидко прибуде й сам бувший попечитель, і яко-мога дбав про те, щоб побільше зібрати тих Євреїв, які тепер почитують ся образованними. Обід був тільки на шість осіб. Після обіду зібралось до господи Пироґова більш 20 чоловік Євреїв; там же були поміщик Кисловський і студент Драгоманов. Тут почались промови. Першу проказав з Євреїв доктор Ротенберґ; він особливо „превозносилъ“ Пироґова за його „заботливость объ образованіи евреевъ и соединеніе ихъ безъ различія со всѣми вѣроисповѣданіями въ одно общество“. Другу промову сказав поміщик Кисловський, в якій теж „высказывалъ какое-то попеченіе и заботливость г. Пирогова о соединеніи просвѣщенныхъ людей не различая вѣроисповѣданій въ одно общество“, разом з чим Кисловський сказав, що йому київське „общество“ доручило „препровождать“ д. Пироґова до Бердичова і передати його бердичівському „просвѣщенному еврейскому обществу“, на що він має осібне дорученнє на письмі, підписане „многими лицами“. Третю промову говорив студент Драгоманів; він теж пояснив, що йому таке ж саме дорученнє дала громада київських студентів. Четвертим промовив кандідат на равина Моргуліс; він дякував Пироґову „за соединеніе въ одно общество всѣхъ евреевъ прогресистовъ съ другими вѣроисповѣданіями“ і запевняв, що єврейське „общество“ дбатиме про те, щоб досягнути мети, „указанной й внушенной наставленіями г. Пирогова“. Пятим промовляв удруге смотритель Горенберґ; в своїй промові він теж „весьма много исчислялъ какія-то особенныя благодѣянія, оказанныя г. Пироговымъ просвѣщеннымъ евреямъ, и соединеніе ихъ съ другими просвѣщенными обществами“. На всї ті промови тайний совітник Пироґов дав отповідь в своїй промові, в якій дяку-

[1]) Се була тодї як-раз Вербна неділя.

[2]) Се був звісний тодї у Київі славянофіл.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вав усіх за те, що вони зрозуміли його, і пояснив, „что во всемъ этомъ руководили его чувства (sic) оттого, что привыкъ съ юношества своего видѣть въ образованныхъ людяхъ братьевъ, не различая религіи, и постоянно стремился къ достиженію какой-то цѣли“.

„Після кожної промови усі пили тост за д. Пірогова“.

„Нарешті зібраннє пропонувало заложити у Бердичові в память Пірогова школу для жидівських дітей під титулом „Піроговської денної школи“, дякуючи за що, д. Пірогов зволив ся на те, тільки прохав, щоб ранійш склали програму школи і прислали йому на розгляд. Потім усі розійшлись.

„На другий день, 17-го квітня, ранком о 10-й годинї, д. Пірогов поїхав з Бердичова трахтом на Виницю в супроводї з тих же осіб 15-ти чоловік, між якими були Кисловський і Драгоманов. На четвертій верстї за городом всї вони попрощались в останнє з д. Піроговим, котрий усїм дякував за „преданность“ до його.

„У вечері того-ж 17-го квітня зібрались до господи доктора Ротенберґа Кисловський, Драгоманов і смотритель Горенберґ і пробули там до пізньої ночи. Єсть чутка, що там вони списували промови, які говорили д. Пірогову, щоб послати їх до „Кіев. Телеграфа“.

„18-го квітня ті ж самі Євреї давали обід Кисловському і Драгоманову в господї Ротенберґа, куди скликано було для сього до 25-ти осіб самих Євреїв. Там були між иншими: смотритель Горенберґ, лїкарі Ротенберґ і Ґольденберґ. За сїм обідом безперестанно пили тости за Пірогова, а потім за Кисловського і за „все общество“, при чому Кисловский і Драгоманов говорили промови про нерозривну дружбу Євреїв з „образованными обществами“.

„Того ж дня, у шість годин по обідї, Кисловський і Драгоманов виїхали з Бердичева по трахту на Житомир; їх провожали ті ж Євреї, чоловік до 15-ти, до четвертої верстви.

„Сим і закінчив ся проїзд через Бердичів тайного совітника Пірогова і пробуваннє тут Кисловського з Драгомановим. Начальник повітової полїції Кафтарев“ [1]).

Ґубернатор Гессе відослав се донесеніе для відомости ґенерал-ґубернаторови, але той не положив на нїм нїякої резолюції, і воно поступило прямо до архиву.

---

[1]) Від сучасників ми чули, що сей Кафтарев любив уживати чудну поговірку: „Возмути Богъ народъ, а деньги будутъ“. Певно, ся поговірка була зложена після повстання 1863 року.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. З.

НІЧ.

День хилив ся до заходу, але наоколо не помітно було зовсім вечірнього заспокоєння. Навпаки, жвавий і неспокійний рух все тільки зростав.

На чорних полях журавлї ще крутили свій воєнний танець, паруючись на сей рік. В непроглядно густих вербах над низиною потоку птаство заводило якісь безнадійно горячі спори, пересипані криком. Звірята і люде однаково чули прилив якихось неспокійних сил. Здавало ся, приглянувши ся уважнїйше, можна було помітити, як трівожно ворушила ся земля, томлячи ся бажаннєм розродити ся силою живих істот, що бушували в нїй.

Ніч спускала ся, вохка і тепла, але дотик її нїжного пахучого покривала, що оповивало землю, тільки ще більше дражнило і підіймало енергію житя. Міріади животїнь тиснуло ся на світ. Сухе листя рухало ся і шамотїло під ударами трав, що пробивали собі вихід з землї в світ. Комахи, жуки, хробаки розривали покрови своїх сховків в пориві жадоби руху і множення. Набряклі пупінки тріскали, сповняючи солодкавим бальзамічним запахом повітрє, наповнене густими випарами житя і бажання.

Трепиханнє житя переливало ся густою піною переповненої чаші.

. . . . . .

Коли ніч стемнїла, долина наповнила ся незвичайним рухом.

Фіртка неустанно рипіла, впускаючи на цвинтар юрби хлопців підлїтків і парубків в нових настовбурчених свитках і таких же чоботях, підкованих великими нестертими зелїзними підковами. Вони наповняють голосом тихий дїдинець, де беззвучно витали тїни мерців, і щільно обсаджують весь сей церковний горб, що підіймають ся над долиною стрепихатих верб. Одні стучать своїми підковами на плятформі дзвінницї, на її сходах. Иньші ідуть в середину темної церкви, „на одіянїє“. Але вони не довго зістають ся там, і найбільше їх бере участь в роскладанню огнищ. Червоні стовпи іскр, огня й диму підіймають ся наоколо церкви. Вони то опадають, то підіймають ся високо, коли хлопцям удаєть ся розшукати якусь значнїйшу штуку до спалення. Святий огонь - чиститель палить і нищить мертві останки і очищає землю для нового житя. Він проганяє ворожих духів холода і смерти і помогає землї розродити ся.

. . . . . .

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Весела, шумлива юрба наокола огнів. Зза тїсних ґруп людських тїл огонь прориваєть ся тільки непевними, рухливими промінями в темну долину і надає фантастичний характер тому рухови, що йде далї на дорозї в долинї. Ґрупи людей темних і загадкових як ґноми, чергують ся з запряжками волів і возами з „свяченим“. Таємничий рух і оживленнє змогають ся на церковнім горбі. Темні купи людей ворушать ся серед могил і нагробних хрестів, і нелегко відрізнити сї невиразні постати людські від темних гиляк, що распростирають ся над ними, і нагробних хрестів, що розстягають над ними свої рамена. Гроби, дерева і люде — все мішаєть ся, рушаєть ся і коливаєть ся в сю чудову ніч, повну тайни і очікування.

Велика містерія нависла над землею. І все притаїло ся ждучи її обявлення.

. . . . . .

Серед сього здержливого руху і безпокійної тиші відчинили ся двері темної церкви і випустили процесію. Разом з тим різко затрепихали ся дзвони під нервовими, напруженими ударами добровольцїв-дзвонарів, що так довго чекали сього щасливого моменту. Звуки з початку різкі і не рівні, далї трохи більш гармонїйні, поплили по широким просторам доохресних долин, і на зустріч їм летїли такіж звуки, тільки ослаблені віддаленнєм, через те більш музикальні, з далеких сусїдніх горбів, вінчаних червоною луною огнїв, де чуло ся таке ж оживленнє і рух житя.

Юрба людська лила ся, лиля ся без кінця з розчинених дверей, з коругвами, фанами, хрестами, лихтарями, образами, що в півтьмі прибирали такі фантастичні контури і форми, серед червоних плям світла, що миготїли, гасли, під поривами весняного вітра, і засвічували ся знову. Крикливі, різкі голоси співають сумний, похоронний мотив, але слова його звучать радісною вістю житя, і самий спів що далї лунає все більш тріумфально. Сильні руки з завзятєм витримують хорогви против ударів весняного вітра, як побідні прапори, і їх прапорища шуршать, опираючи ся о гиляки дерева що звисають над церквою, й радісно обіймають ся з ними. Ми йдемо в густій юрбі серед могильних горбів наших дїдів і не можемо стримати ся, щоб не потріпати привітно глубоко порепаних, напівзогнилих їх намогильних хрестів, дїлячи ся з ними нашим радісним екстазом, що проймає нас усїх, всю юрбу. Ми підспівуємо радісним співом серед веселого, галасливого гуку дзвонів, і ми чуємо, як до наших крикливих, живих людських голосів примішують ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

глухі звуки иньшого світу. На наші пісні побіди над смертю відзивають голоси мертвого світу, повні радости і співчутя.

. . . . . .

Дзвони змовкли раптом. Ми стоїмо перед темними, зачиненими дверима серед напруженої тиші людської юрби, серед містичного, повного звуків мовчання природи. Ми жадаємо приступу, вступу для нашого тріумфального походу житя. І коли ми нарештї зачинаємо тріумфальну пісню воскресення, двері відчиняють ся перед ними. Преображена, просвітлена церква розкриває перед нами своє святочне нутро. Проворні паламарі в штивних, обшитих юхтом свитках і в мастодонтальних чоботях спішно проробили свою нехитру церемонїю перебирання церкви. Чорні страстні образи замінені золотими, жалібні застїлки — червоними. І не вважаючи на щорічне повторенне ся нехитра церемонїя сердечно розчулює нас. Старенькі червоні плахти з потертими галунами тїшать нас як не знати яка краса. Ах се ж радість! І вона чуєть ся у всїм. В сих масивних купах поломіння тоненьких свічечок, що стерчать пучками скрізь. В назвичайній масї голосів на хорах, що співають так нечувано завзято. В галасливих дзвонах, що спішать обізвати ся в кожній хвилї й пильнують надзвонити в призначений їм момент як найбільше й найсильнїйше. Як міцно і рівно трмаєть ся сього дня наш дїд, скинувши з плеч свої вісїм десятків; як роскішно блище його волосє на нових сріблястих ризах, і як сильно звучить його голос, коли він заводить великоднї пісні.

Ах, сї пісні переняті такою радістю, що не можна їх довго слухати пасивно. Ми підспівуємо, ми похитуємо ся ритмічно. Ми хотїли б пустити ся якимсь урочистим хороводом, побожним танцем святого царя перед святим ковчегом. Радість в нас така велика, що ми не можемо противити ся екстатичній жадобі руху. Ми виходимо на дїдинець, як і инші, що йдуть то до ясно освітленої церкви, то до темного подвіря, щоб дати вихід радісній екстазї. Ми прислухаємо ся з надвору співам, і підспівуємо їм півголосом. І нам знову причуваєть ся, що разом з нами приспівують якісь хори, приглушені, але такіж радісні. Чи се поколїння одшедших підспівують разом з нами? Нї, тут чують ся ноти відмінні, тільки в дуже загальнім характері схожі з нашим великоднїм співом. Чи се поколїння давнїйшні, які ще не знали Паски і не вміли наших пісень? Вони співають пісню весняного відродження, не знаючи Христа. Се ж така недавня річ, сей християнський культ. Йому в сих сторонах минуло ледви кілька сот лїт!

Був Великий Пан, потім зявив ся страждущий Діонис; девять-

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

надцять столїть тому зявив ся Христос. Природа ще не знає його, вона не може слїдити за такими новими явищами. Їй не знана ідея духового відродженя, тріумфу над матеріальною смертю вічного житя духа. Вона співає старий гімн Великому Пану, вічноживущій в вічнім оновленню силї житя. І в наших великоднїх співах пізнає вона свій старий гімн і до наших великоднїх пісень підспівує на честь Великого Пана. І в наших душах, в нашій великоднїй екстазї чи не відзиваєть ся старе свято весни, і сї веселі юрби чи не продовжують несвідомо її старий культ?

. . . . . .

Знову ярять ся дзвони, знову друть ся співаки. Нова процесія, вже при раннїйшім світлї, обходить знову церкву. Але всї вже утомлені довгою нїчною екстазою. Упоєні, хмельні радістю, люде хитають ся, йдучи знову під похилими гиляками, серед густо зрошених могил і гробовців.

Чути близкість сонця. Птаство наново підіймає крик на деревах. Пупінки і пучки розпукують, спішати ся побачити світло. Листя і пагонцї, свіжо проколовши ся з землї, розкривають ся на стрічу дню. Свіжо народжені поколїння комах радісно роззирають ся в сїм безмірно широкім і блискучім світї.

Ідемо хитаючи ся як пяні — упоєні радістю, утомлені екстазом.

З тяжких гилячок спадають на них краплї роси — поронені в нестямі.

В холоднїм, передрозсвітнім повітрі чути як підіймають ся хвилї ароматів близького дня.

Все тріпоче приглушеною, ледво стриманою жагою житя, його уживанне і множенне в безконечність.

І чуєть ся як сонїшне промінне проникає десь-десь уже зовсїм близько, щоб ударити між сї причаєні сили і обявити довершену містерію житя.

Generated on 2015-07-05 13:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Українські поети в новім перекладі.

Иванъ Рукавишниковъ. Молодая Украина. Спб. 1909, мал. 8⁰ с. 259.

Українська література не дуже щаслива взагалі на гарні російські переклади. Тим, що брали ся серіозно за сю справу, часто бракувало докладного знання української мови: через те мимоволі впадали в дивні помилки, які цілком нищили оріґінал. Найбільш цікавили ся Кобзарем Шевченка, та і сьому великому поету пощастило не більше. Я пригадую собі, як чекали російські інтелїґенти повного перекладу Кобзаря в виданню тов. „Знанія“, але і сей переклад не вийшов ліпший, ніж иньші попередні.

Між тим українська література росте невпинно, розвиває ся і своїм пишним зростом викликає цікавість російської інтелїґенції, яка може знайомитись з нашою літературою лише з нечислених перекладів та з також дуже нечислених критичних статей.

Через те кожний новий переклад варт уваги. Через те привабна ідея познайомити російську читаючу публіку в перекладі з новійшою українською поезією. Через те малаб велику вартість і ся нова збірка перекладів „Молодая Украина“. Мала-б, як би лиш инакше була виповнена.

Перше, що шукає звичайний читач, беручи в руки книжку перекладів з чужих поетів, се передмови. Чи коротенького загального начерка з характерістикою наведених поетів, чи принаймні пояснень, чому перекладач вибрав для перекладу тих або инших поетів. Се конче потрібно, коли переклади подають ся з маловідомої літератури, а в такім положенню як раз стоїть звичайний російський інтелїґентний читач до української поезії.

І як раз такої передмови тут бракує. Справді є в сій книжці кілька вступних рядків, але вони нїчого недають тому, хто шукав би тут пояснень незнайомим іменам Пачовського, Чарнецького або Карманського.

Ось, наприклад, закінченнє вступу —

„Такъ и должно быть въ созвѣздіи Креста.

„Такъ и должно быть всюду, гдѣ фигура Креста.

„И вотъ книга новаго созвѣздія.

„И я, звѣзда завершенія созвѣздія, говорю каждой изъ звѣздъ созвѣздія; звѣздамъ всѣхъ трехъ величинъ:

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Въ этой книгѣ я — это ты и я. Въ этой книгѣ ты — это я и ты".

На місці звичайного росийського читача, беручи вперш книжку перекладів з іменами незнаних поетів, я замість сієї мішанини астрономії з браманською містикою з більшою приємністю прочитав би вступні уваги про нові відтінки сімволїзму та його боротьбу з старими традіціями.

Але не давши нїякої передмови, перекладчик завдав трудности також і критику. Якої сістеми тримав ся перекладчик? якій він склав плян для сього видання?

Не розвязує сього питання самий покажчик книжки. Ми бачимо тут, що між 16 поетами, принятими до Пантеону „Молодой Украины", виступають з одного боку Чарнецький, Твердохлїб, а з другого боку — Франко, Леся Українка, Чернявський... Чи можно ж разом завести до збірника „Молодой Украины" Франка та Твердохлїба? Твердохлїб наймолодшій здаєть ся представник найновійших течій в українській поезії, а Франко в своїх віршах публично відрекав ся від сих нових течій...

Подати разом і Франка і Твердохлїба — се свідчило б про бажанне дати загальну характеристику сучасної української поезії, загальну характеристику старших і молодших, старших традіцій і нових течій. Але против сього говорить брак пропорціональности — з Франка узято лише чотири поезії, та і вибір не дуже характеристичний. Для загальної характерістики сьогочасної української поезії вибір поетів і поодиноких віршів зроблено поверхово, неуважно.

Коли не можно признати сей збірник загальною характеристикою сьогочасної української поезії, то може се обмежена ґрупа нових поетів, нових течій, нових шляхів? Але як на такий плян, перекладчик внїс богато зайвого, хоч супроти наймолодших він дуже уважливий: в його збірці вся „Молода Муза".

Може се безсистемний збірник поетів та віршів, які подобають ся перекладчику? Тоді можна б пояснити присутність ріжнородних елєментів; але назва „Молодая Украина"? Якими роками життя рахувати сю молодість, коли разом Франко і Чарнецький?

Лишивши непорішеним се питання, придивимось близше до змісту. Поетів всього 16, але увага між ними поділена дуже нерівномірно. Найменьш узято: з Луцького — оден вірш, з Ол. Коваленка — два, з Чарнецького і Шаповала — три, по чотирі вірши узято з Вороного, Чернявського і Франка; для останього се виглядає трохи дивно: як не рівняти Франка з наймолодшими що до числа наведених віршів, всеж таки можно б дати скільки, як з Лесї Українки (7), більш нїж з Маковея (6), — розуміють ся, як припускати тут якусь сістему. Як зачисляти

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Олеся до наймолодших, а на се він має, здаєть ся, право, то його покривджено з його девятьма зразками. Найбільш щасливі, без порівнання, Твердохліб — з нього 16, а з Пачовського — 28 віршів!

Переходимо тепер до перегляду самих перекладів. Звичайно, переклади, коли вони дійсно переклади, а не варіації лише на позичену тему, не повинні далеко відходити від оріґіналу. Коли перекладчик в своїм перекладі міняє рітм оріґіналу, удовжує або вкорочує, се можно прийняти лише в дуже рідких випадках. Частійше такі операції нищать те вражінне, яке робить на читача оріґінал, і свідчать проти перекладчика.

Подивимось, як поставив ся перекладчик збірки „Молодая Украина“ до своєї праці.

Візьмемо для початку кілька простійших віршів, які по техниці та по виконанню не будуть занадто важкими для перекладчика. Наведемо при тім зараз же переклад д. Рукавішнїкова: читаючи їх оден коло одного, легко зауважити як поводить ся перекладчик з своїми оріґіналами.

М. Вороний.

Нїчого !..

Нїчого, нїчого.. Нї цвіту буйного,
Нї проміня сонця, нї усміху з неба.
Нї сна чарівного, нїчого, нїчого, Не треба!
Не сила, не сила .. Бо рученька мила
Влила в моє серце отрути,
Мій рай оганьбила... Не сила, не сила
Забути!..

Ничего !..

Ничего, ничего... Сердца нѣтъ. Для него
Ни поющаго луннаго взгляда,
Ни весны, ни цвѣтовъ, ничего, ничего Ужъ не надо.
Силы нѣтъ, силы нѣтъ... На страданья въ отвѣтъ
Она яду дала мнѣ напиться,
Осквернила мой рай... Силы нѣтъ, силы нѣтъ
Позабыться!

Таким чином кілька слів — нї проміня сонця, нї усміху з неба, нї сна чарівного перекладчик заміняє в перекладї одним лише ни поющаго луннаго взгляда, але се виходить далеко від оріґінала та й взагалї не підходить до лїрики М. Вороного. Додане від перекладчика — серца нѣтъ, зовсїм зайве і неясне, а забути здобуло в перекладї зовсїм иньший вигляд: позабыться, значіннє зовсїм відмінне. Настрій другої строфи зовсїм не передано в перекладї.

Візьмемо тепер з віршів П. Карманського:

Заснула як лелїя стята,
Що впала на покоси трав,
А з нею вся здрімнулась хата,
Лиш він один не спав, чував.

Затихла какъ лилія скошенная,
Затихла больная. И спитъ.
И тишь завладѣла всей комнатою.
Лишь онъ— онъ не спитъ и молчитъ.

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Припав до хорої, склонив ся
Як корч лози посеред піль
І в тихих мольбах затопив ся,
А серце краяв лютий біль.
По хаті сумерком задуми
Носив ся смуток по кутах;
Розбуджував журливі думи
І навівав на душу страх.

Онъ рядомъ. И сердце зарѣзанное
Впиваетъ томительный страхъ.
Разбилась любовь опечаленная
И нежитью стонетъ въ углахъ.

Бачимо тут ще вільнійше поводженнє. Ціла середня строфа викинута без жадної заміни. Друга половина перекладу тільки перерібка оригіналу. Зовсім не гарно серце зарѣзанное навіяне словами оригіналу: біль краяв серце. Зовсім самостійна у перекладчика згадка про любов: се доповненнє до оригіналу. Незрозуміле і цілком не підходить до загального тону вірша — як любовь стонетъ нежитью (?).

Наведем ще кілька подібних же хірургічних операцій над українськими віршами. Ось вірші С. Твердохліба:

Я кинув там камінь і слухав —
Прогалина тихо ковтнула...
Приповз я і глянув без руху,

Трівога слова всї забула...
Втім скічка біжить на долину!
Хто здержить? стрілою майнула —
Улала в прогалину сину
І мов би ніколи не була!.
Я радо б журбу свою кинув,
Що серце від неї холоне,
Хай слїд би за нею загинув!
Плитка на се пропасть бездонна...

Я кинулъ камень. Слушалъ чутко,
Какъ пропасть стонами завыла.
Подползъ. Взглянулъ. Какъ ново-
жутко.

Моя душа слова забыла
Забыла всѣ слова..

Тоску съ души я въ пропасть кинулъ.
Молчитъ... Убилась.. Слушалъ чутко.
Проклятый врагъ мой сгинулъ! Сгинулъ!
Я счастливъ! Сердце бьется жутко.
..Ты кинулъ камень лишь.

Таким чином з поезії сїєї зовсім викинуто середню частину, 4 рядки; за те перекладчик повторив остатнїй рядок першої строфи. В оріґіналї такого повторення нема і слїду. Довільно змінено в перекладї трівога на душа, а се зовсім не те саме. Цїкаво, що в оріґіналї пропасть тихо ковтнула, а в перекладї аж стонами завыла: се дуже цїкаво, я ще вернусь до сїєї деталї в иньшім звязку.

Але зовсім сміливо поступив перекладчик з третею, останнею строфою. В оріґіналї заховано всюди би, перекладчик зробив з того здійсненний замір, реальний факт — кинул. Щасливий д. Рукавішніков, він виповнив те, чого не міг би зробити С. Твердохліб — кинути журбу свою в пропасть... Останнї пять рядків перекладу се чиста фантазія, і не ратує його останнїй рядок, де перекладчик, згадавши припадково про оріґінал, робить оговорку, зовсім без звязку з попереднїми чотирма рядками. С. Твердохліб тільки подумав, як би добре було кинути, жур-

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бу в пропасть, а д, Рукавішніков кинув, чув що воно (тоска) мовчала, себ то вбилась, радів з своєї перемоги і... лише потім зауважив, що се був тільки камінь...

П. Карманський.

В моїй душі страшна порожня,	Въ моей душѣ такъ пусто, пусто нынѣ.
Як в зимній келії черця,	Моя душа — забытий, древній храмъ.
І я стою, як придорожня	Ненужный людямъ храмъ.
Стара святиня без жреця.	И нѣтъ жреца И разворованы святыни.
Престоли давніх божищ впали	А мимо вьется путь къ желѣзнымъ городамъ.
І стратили весь чар прикрас,	И воетъ страхъ въ холодныхъ сводахъ,
Цінні ікони люде в крали,	И воетъ въ темныхъ переходахъ.
В лампадах весь огонь погас.	И воетъ сѣрый страхъ безъ словъ,
І з острахом дивлюсь довкола,	Ища боговъ.
Шукаю для душі богів;	
А сірі дні пливуть спровола	
І з груди рветь ся скорбний спів..	

Ми бачимо таким чином, що замість 12 рядків оріґіналу в перекладі стало лише 9 рядків. При тім же перекладчик ще дав від себе рядки 5—8, яких зовсім нема в оріґіналі. Але він лишив без перекладу 3 рядки (5, 6, 8) з опису покинутої святині та з закінчення рядки 11—12. За те два рядки 9—10 він переробив в 4 рядки перекладу, переробив так що стан психічний — з острахом стало перзонїфікацією срахъ, який аж тричі воетъ. Може при тім переклад виглядає більш страшним, але не передає відтінків настрою оріґіналу.

Візьмемо ще оден психольоґічний малюнок з Карманського.

Іди... Не йму тебе молити	Иди. Молить тебя не стану.
Й візьму на себе всї наруги.	Иди. Печаль моя на мнѣ.
Та знай, що ти не в силах вбити	Иди къ забавному обману.
Колишніх спомнінь і туги.	Однажды къ счастью, какъ во снѣ,
	Увидить огненную рану.
	И вздрогнешь ты, увидѣвъ рану,
	Какъ грѣшникъ знаки на стѣнѣ
	Насталъ твой праздникъ нечестивый,
	Буди любовника. Зови!
кроваву мару	Межъ вами призракъ молчаливый
Моєї вбитої любови.	Тобой зарѣзанной любви.

Перекладчик переробив вповні оріґінал. Що сталось з ґраціозною поезією Карманського! Яким важким вийшло се місце оріґіналу про кроваву мару, що стала разом огненною раною і призраком молчаливымъ. Як важко виглядає се тричі повторене иди! се ж не Агасфер.

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Далі, у Карманського ясно сказано:

Куди не ступиш, де не будеш...
Побачиш все...

Замість того у перекладчика однажды, яке зовсім инакше виглядає. Побачити однажды хоч би і яку страшну огненную рану, се не те, що у Карманського бути ціле життє під важким тягаром колишніх споминів і туги.

В попереднім було зазначено, як перекладчик в своїх перерібках надає траґічнійший кольорит оріґіналу, наприклад, пропасть стонами завыла або воетъ сѣрый страхъ. Але се не одинокі приклади. Перечитуючи під ряд книжку та рівняючи переклади з оріґіналами, можно побачити певну тенденцію зміцняти вражінне ріжним страхітєм, якого зовсім нема в оріґіналі. Цїкавий зразок поезія М. Вороного — „Я її в домовину живу поховав....“ І сама по собі в оріґіналї поезія ся виглядає траґічно, але перекладчику сього було за мало. Чого тільки він недодав тут від себе. Міняючи самовільно рітм оріґінала, перекладчик пише:

Тільки пугач кричав, тільки вітер ревів,	Только вѣтеръ ревѣлъ Только филинъ кричалъ.
Похоронний виводячи спів	Такъ уныло ревѣлъ. Такъ пугливо кричалъ.
	Я же ужасъ впиталъ и молчалъ.

в оріґіналї лише раз — пугач кричав, перекладчик розкладає се в повтореннє — кричалъ, такъ пугливо кричалъ, такъ уныло ревѣлъ. Цїлком як лякають малих дїтей. Останнїй рядок наведенного уривка перекладчик дав від себе, і хоч се неоправдана перерібка оріґінала, та виглядає не дуже гарно, він повторяє ще раз сей рядок наче refrain, хоч і сього нема в оріґіналї.

В иньших випадках перекладчик передасть по свойому одно-два слова, додасть від себе дещо і поезія приймає в перекладї змінений вигляд.

Як буря, хвилина страшна надійшла!..	Что стало? Мгновенье какъ плеска громовъ! (с. 20).
—	
Схопила в обійми, кудись понесла...	Въ объятья схватила, взнесла до громовъ (с. 21).
—	
Снуюсь самотою, з сестрою нудьгою,	Бѣгу я съ преступной сестрою Тоскою.
І слухаю скорбних душевних квиліянь...	О, дики тѣ крики въ полночной тиши (с. 31).
—	
І втоплю ся в бездоннім морі смутку..	Я утоплю себя въ безумьи черныхъ сновъ (с. 42).

З сих прикладів легко побачити, як вільно поводить ся перекладч-

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чик з оріґіналами: де що лишилось без перекладу, дещо перекручено, дещо додано в перекладі від перекладчика.

Таким чином бачимо, що збірнику „Молодая Украина“ треба б було додати підзаголовок — на теми з новійших українських поетів, тоді б принаймні не було сумнівів у читача. Складений без жадної сістеми, збірник сей не може дати скільки небудь повної характеристики сьогочасної української поезії, а що до поодиноких поетів та зразків не можна покладатись на перекладчика з огляду на його манєру відступати від оріґіналу та переробляти його.

Ю. БУДЯК.

Пісня про поступ.

Homo homini lupus est.

Туман і мряка живуть в долині,
В долині сумно, в долині ніч,
Ми там од віку живем до нині,
Од віку дохнем у скутій скрині,
Блищить лиш віра, як пломінь свіч.

Нужденним тїлом стираєм скелї
По грудцї грудка — і я, і ти.
Одна на другій із хмари стелї,
Дарує смертю земля пустелї,
А стать не можем, — повинні йти.

Повинні взяти верхи блискучі!
Не нам конати в пітьмі як скот!
В огнї замірів, у шумі бучі
Ми звернем гори, зрівняєм кручі,
Ми — люди, вищі з усїх істот.

З кілками, голі, мов дикі звіри,
Ми в стїни бились — шукали шлях:
Нїкчемний досвід, — безодня віри,
Мізерна зброя, — тверді заміри,
Ведмежа сила була в руках.

Та камінь-кремінь — твердїйший дрюка:
Ламались кілля, як ногтї ніг.
З експериментів росте наука,
І наша зброя — вже камінюка:
Сокіра-кремінь і турів ріг.

З шипінням змія упяв ся кремінь,
Довбав вибої — ступнї ногам,
І сипав искри — розгонив темінь,
Аж різав увязь — бичачий ремінь,
Кришив каміннє, кришив ся сам.

Та ми уперто щипали гору:
Одну ступеньку за цїлий вік!
Не впали стїни з того напору,
І ми, безсилі, залїзли в нору
Товпою хмурих, вовків-калїк...

На стїнах-горах лишили руни:
Імя героїв і їх дїла,
За ними битись гукали струни,
Та нас минали дари Фортуни,
І впала знову давуча мла.

. . . . . .

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І в млї одчаю нам блиснув промінь:
Огняно-бурий, тугий метал,
В душі заняв ся побіди пломінь,
По всїй долинї підняв ся гомін, —
І меч скували Квіріт і Ґал.

І брязнув грізно метал з долини:
„Валїте гори під брязкіт лїр!“
І вже блищали близькі вершини,
Була побіда питаннєм днини,
Та зброя збилась об груди гір...

А далї влїзла отрута-зрада
Братів-коханців — найтяжча з зрад:
По наших трупах, мов ящір-гади,
Взяли вершини — мету одради
І в нас сипнули каміння град.

Наруга зради роздерла груди, —
Не бив нїколи так грізно меч!
Лютїйші звіра зробились люди —
Палив проклятєм цїлунок Юди,
Зняли ми жалість із наших плеч.

Трясли повітрє побіди звуки,
З вершин каміннє неслось як грім,
Повзли ми в гору ужі-гадюки,
Міцнїйше зброю стискали руки,
Ревіло дике: „Ходїм!“ „Ходїм!“..

. . . . . .

Тягли ся довго кріваві свари,
Не рік, не десять іде війна;
Ми зносим голод, наругу, кари,
Та вже далеко під нами хмари,
Уже хитнулась гора-стїна.

. . . . . .

При свїтї Сонця найшли ми зброю,
Міцну, страшнїйшу — твердий булат,
З лежнї вкривав ся він густо ржою—
Не міг і днини пробуть без бою,
І грізно вдарив, як местник-брат.

. . . . . .

На горах лемент, палà трівога,
Нас бють залїзом, печуть огнем,
Каміннєм давлять во имя Бога...
Та недалека уже дорога,
А ми все з низу ідем, ідем!..

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИКОЛА ЗАЛЇЗНЯК.

Основні питання федеративного устрою.

А. Ященко — „Международний федерализмъ. Идея юридической организаціи человѣчества въ политическихъ ученіяхъ до конца XVIII в." (Москва, 1908, ст. XXI+385, ц. 3 руб.). Так називаєть ся дуже цїкава й з величезною ерудіцією написана книжка, що не так давно появила ся на росийськім ринку. А. Ященко вже відомий з своєї не менше цїкавої праці „Соціализмъ и интернаціонализмъ", що вийшла в 1907 роцї. Його нова книжка хоч і трактує про міжнароднїй федералїзм, але дає дещо цїкавого й до питання про федерацію взагалї. З сього погляду особливо цїкавий розділ одинадцятий книжки, де автор розглядає „основні питання міжнароднього федералїзма". Сей розділ ми тут і зреферуємо коротко.

Та насамперед зазначимо, як задивляєть ся автор на федералїзм. На вступі до своєї книжки він пише: „Коли автор наважив ся присвятити свою працю вияснепню історії міжнароднього федералїзма, він кермував ся свідомістю великої важности саме сеї проблеми. Наша доба живе в атмосфері федералїзма, й теорія федералїзма являєть ся найбільше здатним до житя й повним блискучої будучности напрямом. Міждержавне, державне і соціяльне житє уявляють з себе безконечну кількість усяких федеративних спілок". Спеціяльно що до житя державного, котре нас найбільше повинно цїкавити, ми бачимо, що федеративна форма протягом останнього столїтя бере гору по ріжних країнах. Установивши ся в Сполучених Державах, вона явила ся зразком для державного устрою Арґентини, Бразилїї, Венецуелї та Мексики; в Европі її перевели в житє Швайцарія та Нїмеччина; Канада й Австралїйська громада склали ся на федеративний зразок; поставлено питанє про федерацію цїлої Британської імперії; федеративний рух сильний в Австрії".

Незалежно від сього, сказати б, теріторіяльного федералїзму, розвиваєть ся ще й позадержавний, соціяльний федеративний рух. „Сучасна суспільність охоплена глибоким асоціаційним рухом. Під впливом, з одного боку, зросту солїдарности людей між собою, збільшеної соціяльної діференціації, з другого сучасна людина виходить з стану відокремленого соціяльного стану й єднаєть ся з другими людьми в соціяльні клїтини. Повстають спілки та ґрупованя, основані на спільности професійних, економічних, промислових, міжнароднїх, наукових і ін. інтересів. Кожда з таких спілок являєть ся родом федерації окремих осіб; сї спілки в свою чергу намагають ся зеднати ся в ширші федерації. Найрізше сей федера-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тивний рух проявляєть ся в повстанню та злуках професійних спілок. З деяких поглядів сучасний світ нагадує добу перед розцвітом середніх віків, коли людскість завдяки широкому розвиткови корпорацій та федерацій громад вийшла з многовікової анархії та пів-аморфного становища в період ширшого державного та національного житя. Замість теперішнього хаотичного, по справедливости анархічного економічного житя федеративний рух хоче поставити викінчену самоорґанізацію продуцентів, сполученнє робітників одної продукції в корпоративні союзи й обєднаннє всїх сих союзів в одну велику конфедерацію, котра й явила ся б політичною орґанізацією нового світа. Кріза політичних наук, кріза держави, демократичної ідеї та парляментаризму, здаєть ся, знаходить своє розвязаннє в принятю теорії федералїзму. З усїх боків найспокійнїйші досліґники стверджують, що в політичній орґанізації відбувають ся глибокі переміни й що сучасна держава повинна утвердити ся на нових прінціпах, де всемогутність центрального парляменту була б обмежена й ріжні парости правительственної дїяльности орґанізовані на федеративний зразок".

З сеї дуже високої оцїнки значіння федерації робить автор такі практичні висновки. Сучасне публичне право повинно перейняти ся ідеєю федералїзму: міжнароднє право має зайняти ся проблемою утворення всесвітньої конфедерації, державне право — питаннєм про децентралїзацію та запровадженнє в державний устрій федеративного прінціпу територіяльного та особистого характера, адмінїстративне право — уреґульованнєм руху до корпоративного зєднання соціяльних сил.

„Наскільки сучасне право забуває сю свою основну задачу, настільки воно лишаєть ся чужим для дійсних потреб житя, що вічно хвилюєть ся й розвиваєть ся, відстає від поступу історії й тим готує в лонї суспільности грізні конфлїкти. Поволї все більше й більше приймаєть ся думка, що федеративний прінціп являєть ся одним з найбільше досконалих витворів політичного житя. Ще Монтескє казав, що лише федеративна система може погодити добрі сторони великих та малих націй, зовнїшню силу монархій та внутрішню свободу республік, порядок та свободу. Вона одна може погодити поступ особи з розвитком соціялїзації. Історичний процес — се одночасний зріст суспільної інтеґрації й відповідної соціяльної діференціації. Поділ працї, все збільшуючи ся, сприяє повстанню ріжнородних суспільних ґруп. Лише федералїзм може дати юридичний вираз сїй діференціації, сьому повстанню суспільних ґруп. Для житя та нормального розвитку суспільности треба, щоб між інтеґрацією та діференціацією завше заховувала ся певна рівновага, треба, щоб не один тільки центротяжний, але і відбіжний рух одержував зовнїшню юридичну орґанізацію". Бо, на думку автора, як надмірне пере-

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

веденнє прінціпа децентралїзації, полїтичного роздроблення може вести полїтичне житє до хаосу аморфних відносин, так і надмірна централїзація, занадто велике зміцненнє центральної власти веде до полїтичної смерти, бо централїзація скрізь убивала особисту свободу, нищила ріжнородність суспільного житя, а заразом губила приватну ініціативу, сю живу силу, на котрій тримаєть ся кожда людська суспільність, і таким чином легко переходила в свою протилежність — анархію.

Нарештї, „федеративний устрій має ще ту велику перевагу, що перешкоджає встановленню тиранїчного правительства. В країнї, опертій на федеративних підставах, неможливий державний абсолютизм, бо тут центральна власть впливає не на окремі особи, а на могутні часом колєктивні одиницї. Скрізь, де запановує думка, що право — се державний закон і держава може робити все, де власть централїзована та всемогутня, — там витвореннє між особою та державою посереднїх полїтичних орґанїзацій повинно ставити опір абсолютистичним тенденціям".

Виходячи з таких поглядів автор і задумав прослїдити історію розвитку міжнародньої сторони полїтичного федералїзму. Свою працю він подїлив на три головні частини. В першій досліджуєть ся універсалїстичний ідеал, в другій — теорія всесвітнього права і в третїй — ідея федеративної орґанїзації людскости. Не зупиняючи ся над сими роздїлами перейдемо просто до розділу одинадцятого, де хоч говорить ся про основні питання *міжнароднього* федералїзму, але він має далеко ширше значіннє.

Соціяльне житє людей уявляє з себе найріжнїйші степени орґанїзованости, починаючи від цїлковитої безформности, цїлковитої відокремленности осіб, аж до унїтарного деспотизму, де всї раби забаганок одиниці. В основу клясифікації союзних полїтичних форм найкраще покласти степень власти союза над особою, инакже кажучи, той чи иньший роздїл суверенїтету між цїлим та частинами.

Щоб вияснити собі природу соціяльних сполучень, треба допустити певну основну соціяльну силу, в розумінню психічної енерґії, наслїдком котрої між окремими особами повстає соціяльний звязок і витворюєть ся соціяльна єдність. Сей силою являєть ся психічний потяг, рід психічного притягання між спеціяльними атомами та молєкулами. Соціяльне притяганнє істнує між окремими особами, і вони, звязані сею силою, витворюють перші соціяльні колєктивности. Між колєктивністю та особою повстає звязок, рід енерґії, що тягне особу до єднання з колєктивністю. Окремі колєктивности в свою чергу тягнуть одна до другої й витворюють вищі соціяльні сполучення. Наскільки сила психічного притягання проявляєть ся в тім, що житє особи визначаєть ся житєм колєктивности, вона являєть ся суспільною властю, себ-то, инакше ка-

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жучи, суспільна власть се соціяльна енергія, що встановлює певне відношеннє між особою та суспільністю.

Коли ми почнемо аналізувати природу суспільної власти, ми повинні будемо розріжнити в ній три основні елєменти: матеріяльну залежність частин від цілого, свідомість особами як факта сеї залежности так і потрібности її, й волю осіб на встановленнє тої чи иншої форми сеї залежности. В природу власти входить принаймні один з сих елементів, але немає потреби, щоб вони входили всі. Наскільки в власти представлений самий лише елємент чистої свідомости, власть носить неорґанізований характер і проявляєть ся, головним чином, в юридичній сфері. Людські союзи являють ся системами енергії, сполученнями сил, що тягнуть до визначеного центру. При сьому треба розріжняти власть, як силу, що встановлює певне відношеннє між цілим союзом та його частинами, і здійсненнє сеї власти за посередництвом певних орґанів; в кождім союзї істнує суверенна власть, себ-то та власть, від котрої залежить форма союза, й є суверенні орґани, що здійснюють сю власть. В кождім політичнім союзї, наскільки його можна бачити з усеї людської суспільности, повинна бути своя суверенна власть.

Політичні союзи в процесї орґанізації можуть приймати ріжні форми; розглядаючи сї політичні форми з погляду відносин части й цілого, себ-то з погляду орґанізації власти, ми одержуємо три основних типа політичної будови: аморфний, федеративний і централїстичний. При аморфії політичні відносини не виливають ся в визначену орґанізацію, але заховують свій самовільний характер; в федеративних сполученнях відношеннє між цілим та частинами встановлюєть ся їх згодою, при чому в конфедераціях захованнє союза залежить однаково і від волї всього союза і від волї кождої його частини, а в федераціях умови сполучення встановлюють ся й змінюють ся за обопільною згодою цілого й частин; в централїстичнім союзї та чи инша орґанізація власти й її компетенція залежать виключно від волї всього союзу; можливо, що окремі частини союза мають широку самостійність та автономність, але коли сї самостійність та автономність залежать виключно від волї всього союзу, ми маємо до дїла з централїстичним політичним сполученнем.

Аморфія, конфедерація, федерація, автономія і централїзація ріжнять ся між собою степенем обмежености волї частин, що належать до сполучення, себ-то степенем залежности частин від цілого, степенем свободи частин і власти цілого. Сї роди сполучення можуть бути приложені до всяких людських союзів, індівідуальних, ґрупових, областних, державних, міжнароднїх. При всякім такім сполученню відношенне частин і цілого може розглядати ся виключно в сфері сполучення, не-

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

залежно від положення самого сполучення до зовнїшнього світа. Так по ріжному типу можуть бути утворені товариства, по ріжному типу єднають ся робочі сіндикати та корпорації (повна незалежність аморфних відносин, конфедералїзм, федералїзм, автономність та централїзм). Можна через се говорити про суверенітет (про право на компетенцію) окремого сіндиката, що являєть ся частиною союза сіндикатів, розуміючи під суверенітетом степень свободи даного сіндиката відносно до самого союзу. Се, розуміють ся, ані трохи не перешкоджає тому, що сам союз, як цїлість, в межах держави відносно до верховної власти може бути позбавлений усякої незалежности. Так само, при аналїзї природи державних сполучень, ми можемо говорити про той чи инший роздїл суверенїтету, минаючи на боцї питанне про те, чи з абсолютного погляду суверенїтет належить до держави чи до союза цїлої людскости. В межах кождого юридичного союза завше здїйснюєть ся та чи инша степень власти, й через се можна говорити, до кого належить в нїм суверенна власть, себ-то верховна відносно до всякої иншої власти, що проявляєть ся в данім союзї.

Кождий послїдовний полїтичний напрям повинен або зробити особу центром усього, дробити всяку полїтичну орґанїзацію, в тім числї й державу, до соціяльних атомів і значить, — обернути людскість в однородну масу, або перенести весь осередок ваги на союз, на цїлість і прийти послїдовно до централїстичної концепції, або нарештї має погодити обидві крайности в федеративнім витворенню; в першім випадку ми маємо перевагу прінціпа свободи й анархічний устрій, в другім — перевагу прінціпа власти й авторитарний устрій, й нарештї в останїм випадку сполученнє прінціпів власти і свободи.

Для нас особливо цїкавими являють ся форми федеративних сполучень, котрі намагають ся погодити прінціп власти і свободи. Теоретично можливі дві таких форми — конфедерація і федерація. До розгляду й характеристики кождої з них ми тепер і звернемо ся.

Під конфедерацією в сучасній юридичній науцї розуміють ся основане на свобідній умові сполученнє незалежних осіб (колективних або індівідуальних, державних або недержавних), при котрім се сполученнє має проте, що до своїх цїлей, тревалий і всесторонний характер і виливаєть ся в визначену постійну орґанїзацію. Конфедералїзм се орґанїзований юридично індівідуалїзм; в новій історії він повстав з средньовікового конфедералїзма й учення про недоторкані права особи. Першу концепцію юридично-фільософічної системи конфедералїзму ми знаходимо в анґлїйських конґреґаціоналїстів XVII віка. Ідеї конґреґаціоналїстів мали сильний вплив на полїтичний устрій перших кольонїй в Північній Америцї й на утворенне дальших конфедерацій та федерацій на американському суходолї.

Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Конфедерація се цілком свобідне сполученнє, при чому союз не тільки не може поширити своєї компетенції без згоди кождого члена конфедерації, але й кождий член конфедерації має право вийти з спільного союзу; через се конфедералїзм в основі своїй являєть ся анархічним напрямком, чим і поясняють ся, що сама теорія конфедералїзму була головним чином розроблена анархістами конфедералістами, особливо Прудоном. Прудон означав конфедерацію як договір, за посередництвом котрого кілька батьків родин, або кілька громад, або кілька ґруп громад, або держав взаїмно й рівно обовязують ся один перед другим в однім або кількох спеціяльних питаннях, котрі після сього переходять в спеціяльне й виключне кермуванне делеґатів конфедерації. Договір, що лежить в основі конфедерації, повинен мати реальний, а не фіктивний характер. Се — позитивний, дійсний договір, що реально пропонуєть ся, обговорюєть ся, голосуєть ся, приймаєть ся й правомірно змінюєть ся по волї тих осіб, що договорюють ся. Дальшою характеристичною рисою федеративного договору являєть ся, на думку Прудона, те, що особи, котрі складають договір, не тільки взаїмно зобовязують ся одна перед другою, але укладаючи умову, індівідуально заховують за собою більше прав свободи, власти, власности, ніж уступають. Обовязана виконувати сей договір власть нїколи не може цілком панувати над складовими частинами союза, себ-то конфедеративні права нїколи не можуть нї в числї, нї в значінню перевисшувати права громадських або провінціяльних властей, так само як останнї не можуть перевисшувати права та преро ґативи людини та громадянина. Конфедеративна система протилежна єрархії або адмінїстративній та правительственній централїзації, котрою характерізують ся імперські демократії, конституційні монархії та унїтарні республїки. Її основний прінціп той, що в конфедерації права центральної власти спеціялїзують ся, обмежують ся, зменшують ся в числї, безпосередности, й коли можна так висловити ся — в інтензивности, в міру того як конфедерація розвиваєть ся через прилученнє до неї нових держав. Конфедерація в точнім розумінню слова — не держава; се — ґрупа суверенних та незалежних союзів, сполучених договором взаїмної ґарантії. Так само конфедеральна конституція не те, що розуміють ся під хартією або конституцією й що являєть ся коротким викладом публичного права країни; се — контракт, що містить в собі умови сполученнє, себ-то взаїмні права та обовязки союзів, що уклали умову. Те, що звуть конфедеративною властю, не являєть ся правительством: се — аґенство, витворене сторонами що приступили до умови, для спільного виконання певних полїтичних функцій, від котрих кожда відмовляєть ся й котрі таким чином входять в компетенцію фе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дерального власти *). Одно з головнїйших питань конфедеративної теорії розглядає, чи може окремий член конфедерації, виключно з своєї волї, відмовити ся від союза. Прудон каже, що може, і уважає, що відділенне цілком законне, коли справа йде про питанне державного суверенїтета, полишеного поза спільним договором. Та може трапити ся, що з ріжних причин претенсії меншости не годять ся з потребами більшости, що відділенне компромітує свободу держави. В сім випадку питанне розвязуєть ся правом війни, себ-то найбільша частина, розпад котрої потяг би за собою найбільшу шкоду, повинна перемогти слабшу.

З юридичного погляду головну особливість конфедерації можна звести до двох основних точок: сполученне заховує свобідний договірний характер, і компетенція союза над своїми частинами дуже обмежена. З сеї тези, що конфедерація свобідне договірне відношенне, випливає, що вона не має державного характера й не має суверенної власти над своїми складовими частинами. Кожда частина, що приступає до договору, заховує свою верховну власть. Суверенїтет належить до частин, а не до цїлого. Поширенне або обмеженне компетенції союза відносно до частини залежить виключно від волї сеї частини. Центральна власть не може вийти поза визначені для неї межі без свобідної та одноголосної згоди всїх злучених частин.

З виложеного само по собі випливає, що в конфедерації державам членам прислугує право нуліфікації й право відділення. В силу права нуліфікації окрема держава член має право робити остаточні постанови в конфліктах з приводу компетенції, що можуть виникнути між нею та союзною властю. Як всякий союз, і конфедерація має союзну власть. Остання, кермуючи союзними справами, не являєть ся проте суверенною властю. Вона не має державного панованя над членами союза, бо вона не розпоряджає державно-правовими засобами для примусового здїйсненя своєї волї. Протилежний погляд, що надає конфедеративному союзу корпоративний характер і через се дає союзній власти права панованя над союзним частинами, неминучо приводить, як цїлком слушно каже Єллїнек, до зачисленя конфедерації до союзів, в котрих є суверенна центральна власть, і таким чином утрачуєть ся ріжниця між нею та федеративними союзами.

Компетенція союзної власти має дуже обмежений характер: кожда держава заховує в конфедерації сливе всю попередню частину своєї незалежности, своє окреме військо, окремі суди і т. д.; конфедерація звичайно не має навіть спільного суду. Конфлїкти між її членами здебільшого розвязують ся третейським судом. Поодинокі держави допускають

*) Proudhon, Du principe féderatif, 1863, стор. 47 і дал

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тільки таке обмеженнє своєї власти, яке потрібне, щоб центральний орґанїзм міг правильно функціонувати. Вони лишають при собі участь в утворенню союзної волї. Більшість конфедерацій мала один союзний орґан (сойм або конґрес); послів на нього безпосередно визначала кожда держава, і вони одержували обовязуючі для них інструкції; кількість послів звичайно була однакова для кождої держави. Для перегляду договора потрібна одноголосна згода всїх держав. В виконанню постанов союзного орґана брали участь самі держави-члени. Поодинокі держави уступають союзній власти тільки ті права, котрі потрібні, щоб забезпечити внутрішню та зовнїшню безпеку для членів союзу. З сього останнього випливає, що від окремих держав, поки вони являють ся членами конфедерації, відбираєть ся в відносинах між ними право війни (инакше се була б не конфедерація, а аморфний стан); право укладати умови з не-членами конфедерації обмежуєть ся обовязком, щоб сї договори не були небезпечні для конфедерації або для одного з її членів. Так виглядає одна з форм міждержавних сполучень.

Звернемо ся тепер до другої форми — до федерації. Питанне про юридичну природу федерації, себ-то про те, до кого в союзї належить власть і яке відношенне між федеративним союзом та членами сього союзу, являєть ся досить складним і заплутаним. Пануючий напрям, котрий можна було б назвати унїтарним, відкидає теорію розділу суверенїтета й признає єдиний суверенїтет союзної власти. Клясично сю теорію сформулував Лябанд. Відповідно до сеї теорії всї державні сполучення хоч як би вони ріжнили ся що до своєї орґанїзації та цїли, можуть бути зведені до двох категорій: вони або договорні (міжнародно-правові), або корпоративні (державно-правові). Ріжниця між сими категоріями така сама, як в области приватного права ріжниця між юридичною особою і суспільністю. Юридична особа се субєкт прав, суспільність — правовідношенне. Так само конфедерація держав се правовідношенне між державами, а не субєкт прав; федеративна держава, навпаки, се орґанїзована єдність, особа, а не правовідношенне. Конфедерація держав, хоч які б вона мала широкі та значні функції, по своїй юридичній природї являєть ся витвором міжнароднього права, а не державного; навпаки, кожда держава, навіть з найслабшою будовою та звязком своїх членів, виключає в межах своєї орґанїзації прикладанне принціпів міжнароднього права. Юридична підстава державного сполучення, як суспільности, се договір; юридична підстава держави, як корпорації приватного права, се конституція, статут. Юридична індівідуальність держави лежить в тім, що держава має власне право панування для виконання свого завдання та обовязків і самостійну волю панування. Саме в сїм лежить точка ріжниці між усякими формами держави з одного боку, й усякими формами

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

державних сполучень — з другого. В конфедерації держав воля союзу являєть ся виразом спільної волї членів, навіть і тодї, коли встановлено, щоб меншість погоджувала свою волю з волею більшости. Навпаки, в державі федеративній воля держави ріжнить ся від волї її членів; вона не являєть ся сумою їх воль, але волею незалежною від них, навіть і тодї, коли вони покликані брати участь в витворенню сеї волї. В конфедерації публичні права панування окремих сполучених держав належать кождій на її території, хоча б було встановлене користанє з сих прав на спілку або за спільною згодою. Натомість в федеративній державі істнуючі верховні права не суть права його членів, з котрих вона користає тільки як спільний адмінїстратор для всїх, але сї самостійно належать до держави; члени не беруть в них нїякої участи, навіть коли покликані користати з них. Права федеративної держави не являють ся правами членів, лиш правами над членами. З сього випливає, що при міжнародньо-правовім сполученню держав члени його самі являють ся субєктами верховної юридичної власти, тим часом як при сполученню держав в одну складну державну істоту є власть, котра знаходить ся над державами-членами і над ними юридично панує, а останнї не мають верховної власти. Вищу верховну власть, котра не має над собою нїякої иншої, ми звемо суверенною. Істотна ріжниця між союзом держав (конфедерацією) та конституційно-орґанїзованою, корпоративною, складною державою (федерацією) лежить, значить, в тім, що при першім суверенна власть окремої держави, при останнїй — центральна власть*). Ознака суверенїтета — здатність свобідно означати в межах права свою власну компетенцію. Сю здатність всї конституції визнають в федерації за центральною властю, а не за поодинокими державами. Наслїдком сього являєть ся те, що федеральний закон силою самого факту свого опублїкованя касує закон окремої держави; на випадок конфлїкту між федерацією та поодинокою державою його розвязує центральна власть.

Виложена теорія, що приписує суверенїтет в федерації союзу, виходить з прінціпу так званої неподїльности суверенїтету; при чім на користь сеї неподїльности наводить ся звичайно цїлий ряд доказів: указуєть ся, що сама природа власти така, що суверенїтет повинен бути єдиний; власть се воля полїтичного орґанїзму, а воля одна й неподїльна, через се подїльність суверенїтета заперечує єдність державної власти; суверенїтет се прикмета абсолютного характера і не допускає зменшення. Проте посилання на прикмети волї замало, бо волева теорія се лише фікція, лише гіпотетично виложена анальоґія, часто, може бути, вигідна для теоретичних мірковань, але котру треба зараз залишити, як тільки

*) Laband, Das Staatsrecht des deutschen Reiches, 3 вид., Freiburg, 1895, I, стор. 50 і дал.

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вона стає в суперечність з фактами дійсности. Тим часом відкидати подільність суверенітету значить не розуміти самої сути федерації, як специфічного політичного витвору, й лишити без пояснення багато явищ реального життя. З погляду того розуміння суверенітету, яке ми розвинули вище, нема питання про суверенітет власти, як про матеріяльне право; як сила, власть обмежена матеріяльно-юридично нормою вищого права, а фактично признанням тих осіб, в свідомости котрих вона лежить і котрі їй підлягають; питанне про суверенітет власти виникає тільки як питанне про формальну необхідність за посередництвом зовнішніх орґанів розвязувати питанне про право й зводить ся таким чином до питання про суверенітет орґанів власти; історично тільки се останнє й мало значіннє в боротьбі монархічного та народнього суверенітета. Питанне про те, до кого належить суверенна власть, переходить в питанне про те, який орґан власти являєть ся суверенним. Боронити в данім разї неподільність суверенітету се значить боронити унітарний абсолютизм та централізм. Намаганнє теперішніх юристів збудувати поняте суверенітету, як прикмети неподільної, одної верховної власти цілком нагадує намаганнє середньовікових ґльосаторів та постґльосаторів збудувати систему єдиного всесвітнього римського права. Звести до формальної неподільної єдности се звичайне стремлінне формалістичної юридичної думки, як прикмета людського розуму — reductio ad unitatem.

З погляду централістичного розуміння суверенітету неможливо зрозуміти природу федеративної держави, — треба відмовити державний характер або федерації або окремому членови сеї федерації. Вихід з сього положення можна знайти тільки в принятю теорії співробітництв орґанів в витворенню суверенної волї. Не може бути кількох суверенних орґанів, що мають кождий свій суверенітет, але можна допустити, що суверенне рішенне осягаєть ся в дорозї згідної чинности багатьох орґанів. Хай не буде подільности суверенітету, але є співробітництво ріжних орґанів в його витворенню, є корпоративне розуміннє суверенітету, що приводить до того самого висліду, як коли б ми допустили подільність суверенітету. В федерації суверенітет не належить в цілости ні до окремих держав-членів, ні до всього союзу в цілому, він належить і до нього й до них в їх сполученню в одну нерозривну цілість. В сім співробітництві цілого й частин лежить своєрідна особливість федеративної держави. Суверенітет не належить до союзної власти, бо при сім затрачуєть ся всяка ріжниця між федерацією та автономією, і ми бачимо, що фактично розширенне компетенції не належить до самої союзної власти; суверенітет не належить до окремої держави, через те, що при сім затрачуєть ся всяка ріжниця між федерацією і конфедерацією і через те, що фактично в істнуючих федераціях не можна говорити про

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

суверенїтет окремих держав; суверенїтет не подїлений між центральною властю та окремими державами так, що й ті й другі суверенні в своїй компетенції, бо фактично в федерації ні союзна власть, ні окрема держава не мають односторонього права на розширенне своєї компетенції; суверенїтет належить до союзної власти й власти окремих держав що дїлають згідно одна з другою; ні та, ні друга не суверенні, суверенні вони лише в своїй цїлости.

В данім випадку являєть ся така сама можливість говорити про подїльність суверенїтету, як в парляментарній державі, де суверенна власть не належить ні до одної з трьох властей (до палати, президента, або короля), лише до всїх них разом, коли вони дїлають солїдарно. Подібно як в унїтарній державі державний суверенїтет розуміють ся, як орґанїчна єдність права, котра часто одержуєть ся в дорозї співробітництва багатьох державних орґанів, напр. короля і парляменту, так і в федеративній державі така єдність верховної власти одержуєть ся через співробітництво власти федерації та власти окремих держав або штатів. Субєктом державної власти являєть ся множина державних союзів в своїй орґанїчній єдности. Федеративна власть не тільки власть над державами-штатами, а ні сума властей штатів. Теорія федеративної держави дуже гарно поясняєть ся ученнєм про співробітництво властей. Кожда складова частина спільного суверенїтету, федерація і штати мають самостійну сферу дїяльности, не мають вищої власти над собою, але для повности потрібують доповнення один одного. Область державної дїяльности подїлена між усїм союзом і окремими державами; в межах своєї спеціяльної сфери й та й друга незалежні і власть їх має повну самостійність. Ся самостійність забезпечуєть ся подїлом державних функцій. Компетенція власти окремої держави й держави сполученої мусить бути строго розмежована. Центральна власть повинна бути самостійною відносно до власти окремої держави. Ся самостійність осягаєть ся тим, що 1) центральна власть в межах своєї компетенції має до дїла безпосередно з народом, а не з окремою державою; вона видає закони, що обовязують безпосередно, й сама виконує їх; 2) центральна власть володїє самостійними та воєнними засобами, потрібними для виконання своїх завдань; 3) утворюєть ся окрема орґанїзація центральної власти, — незалежне від окремих держав центральне правительство, окрема репрезентаційна палата, що заступає інтереси всього народу, поруч палати, що заступає інтереси окремих держав, і незалежний союзний суд.

При такім розумінню природи федеративної держави відкидаєть ся одностороннє право центральної власти на розширенне своєї компетенції. Право на розширенне компетенції припускає центральну власть, що охоплює всї области державного житя й зводить окремі держави до

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

такого становища, що вони навіть в области своєї обмеженої компетенції мають тільки таку власть, яку їм схоче дати центральна власть. Ріжниця між федерацією та унітарною державою в тім, що в федерації центральній власти та централізації поставлено такі межі, котрих не можна перейти. Істотною ознакою федеративної держави являєть ся те, що в ній забезпечена не тільки єдність та сила цілого, але й свобода союзних частин. Ся остання осягаєть ся не тільки тим, що поруч загальнонароднього представництва утворюєть ся представництво окремих держав, але й тим, що самостійність окремих держав забезпечуєть ся твердим позитивним означенням компетенції союзної власти.

Зберемо тепер коротко все сказане. Політичне житє людей переходить через ріжні степени орґанізованости. Те суспільне житє, де немає орґанізованого союзу і де кождій особі прислугує повний суверенітет, себ-то власть розпоряджати своєю компетенцією, се аморфія, тут суверенна кожда особа (ми вживаємо особу і в розумінню індівіда і в розумінню колєктивности, що входить, подібно як особа, до спільного союзу з иншими колєктивностями). Те єднанє, де окремі особи заснували спільний союз, але при сім лишили при собі повний суверенітет, себ-то право компетенції, се конфедерація; тут суверенний і союз змінити сьою компетенцію, суверенна й особа, бо їй прислугує право вийти з союзу. І аморфізм і конфедералізм однаково являють ся відмінами анархізму; ріжниця між ними в тім, що при конфедералізмі уважаєть ся потрібним витвореннє певної й сталої орґанізації, а при аморфізмі немає й сього. Зрозуміло, що конфедералізм се тільки недосконалий компроміс між суверенітетом цілого та частин, перша стадія на дорозї до витворення суспільно-політичної орґанізації, і він уявляє з себе нетревалий стан; з позитивно-юридичного погляду се non-sens, бо тут суддею кождого конфлікту являють ся і союз і особа. Натомість той політичний союз, де точно визначена компетенція цілого і частин і де кожда зміна сеї компетенції залежить від згідного рішення цілого та частин, являєть ся федерацією; тут суверенітет належить спільно цілому й частинам. З сього погляду федералізм однаково ворожий як аморфізму, так і у централізму, де суверенним визнаєть ся весь союз.

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І. КАЛЕНИЧЕНКО.

Події з людського життя.

(Записки селянина [1]*).*

Не було на всю Соснівку чеснїйшого і добрійшого чоловіка над селянина Луку Порошуна: хоч би він коли раз сказав лихе слово на чоловіка, засміяв ся з кого, — не довіку; навіть перед малою дитиною і то він шапку скине і поздоровкаєть ся, а перед старими, то й говорити нїчого.

До роботи він був такий митець, що нїхто від його скорійше не зробить; по хазяйству в його і муха не пролетить: усе в дворі і к місту поприбіране і чисто завжде; як де трохи скотина напоганила, так він і біжить з граблями, загребе та ще й мітелкою підмете.

Дарма, що в Порошуна був один наділ землї, хлїба в його більш було, нїж у кого два наділи: він своє поле як ізоре, то баба й грядки так не скопає, глибоко й мняко: грудки землї, як кулак завбільшки і одної не знайдеш на всьому полї; все в його робило ся добре і в пору, і що року і врожай добрий був. Горілки він і в рот не брав і мав у себе безпереч півсотнї рублїв у кишенї, і от маючи в себе такі гроші нужди він нїколи не знав, а ще й других рятував не раз.

Марина, жінка його, теж добра хазяйка була, без дїла і хвилини не посидить: як тільки упоралась коло печі, так і біжить чоловіку помагати, коли не молотить, дак солому вяже, або инше що робить.

На дїтей тільки Порошуну і не везло: із шости душ під кінець осталось всього двоє, хлопчик — Васильок, років пятнадцяти та дївчинка — Ганнушка років трьох.

Василя Порошун як свого ока беріг і жалїв, і куди б він не їхав, то безпереч і Василя з собою брав для розмови.

Раз зімою Лука Порошун задумав поїхати у город пашнї продати та купити де чого до хазяйства; він найбільше усе в городї купував, бо в городї куди дешевше нїж у селї, та ще він потроху і не купував: хоч мила, дак цїлий пудяку візьме, хоч і карасіну, теж не менше і йому обходить ся зовсїм дешево.

Звечера насипавши лантух вівса в сані налаштував усе, як

[1]) Автор селянин з Харківщини, Сумського пов.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

треба бути, і увійшовши в хату каже до Василя: Василю, збірай ся, на завтра поїдем у город.

Почувши про город Василь страх як зрадів, та хто б і не радий був, бо се не аби куди їхати, а в самий город; там скільки диковини усякої побачиш, три днї дивись і не надивиш ся на все.

Як почув Василь, що в город він їде, то до самої півночи не спав та все думав про город, тільки лихо: про що думаєш та гадаєш, того гляди і не прийдеть ся; так і Василю не прийшло ся у городї бути: вранцї, як став його батько будити, то у Василя так кріпко заболїла голова, що він і підвести її не міг і все тїло було гаряче, як жар.

Лука Порошун хотїв було свою поїздку оставить на другий раз, але не схотїлось йому вівса пересипати із саней, а тут ще й сусїд заїхав до його, з котрим вони радились разом їхати в город, котрий увійшовши в хату сказав:

— Ет, охота тобі, Лука, малих возить зімою, ти його можеш зовсїм занапастити зімою; лїта як дождемо, тодї й повезеш куди захочеш.

— Се й правду ти кажеш, Грицько, одмовив Порошун і став лаштувати ся їхати.

Із дому їдучи Порошун приказав Маринї, щоб вона, як не получає Василю, пішла б та покликала бабу Ведмедиху, щоб вона його умила непочатою водою, та вишептала пристріт, бо його запевне хтось пристрів.

Приїхавши в город Порошун не став довго ходити по крамницях та розпитувати де більшу цїну дадуть за овес; яка перша попалась по пути крамниця, там він і продав свій овес; купив швидко чого йому було треба і став їхати до дому, бо його дуже Василь налякав, — хороше, як воно так пройдеть ся, думає він, а як не дай Боже, дужче заболїє та й умре, тодї що казати, бо се не мала дитина, а вже підпарубча, — через рік, через два, поміч яка хоч буде.

Але ж поки Порошун зсипав свій овес та купив чого йому треба було, то на дворі вже й вечір став, та ще й заверюха така зхопилась на дворі, що й світа Божого не видно було; заверюха крутить почала, як ще вони в город уїждяли і чим далї все більша розбіралась, просто хоч і не їдь до дому. Та Грицько, правда, і не думав їхати, в його навіть і з дому не було думки обиденно вертати ся; чого проти ночи бить ся та скотину мучити, думав він,— оддав пятака на постоялому — та й спи як дома; так, що Порошун, як спитав його, чи поїде він до дому, то Грицько аж здивував ся і сказав Порошунови:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Куди тебе понесе нечиста мати по такій халепі? розуму в тебе не має, чи житє надоїло тобі? — се брате, тобі не пять верстов проїхати, а цїлих двадцять треба бити ся; поїдемо на постоялий переночуєм, а завтра, Бог дасть, перестане і поїдем пораньше до дому.

— Не можна менї, Грицько, ночувати, — одказав Порошун журячись, — ти сам добре знаєш, що Василь захворів...

— Ну дак що, як захворів, Бог дасть одужа!

— Значить, нїчого менї з тобою довго й балакати,— сказав з серця Порошун,— я і без тебе дорогу знаю і поки добре смеркне, то я пів дороги й проїду, і зараз же швидко зскочив на сані, чухронув пугарою коня аж до сїделки і понїс ся навзаводи од Грицька.

— Щасливої пути! — крикнув Грицько йому в слїд, — закусиш добре, коли не послухав мене.

Грицько постояв трохи, поки Порошуна не стало видно, пішов купив собі рибу печену, пшенишну паляницю і подав ся пити чай у трахтир. Людей у трахтирі багацько було, грілись та чай пили.

Грицько сперше заходив ся пополуднати риби з паляницею, а тодї вже і за чай прийняти ся, щоб лучче він пив ся; розложив ся на зайвому столї, сїв і мне собі помалу, як ось підходить до його чоловік увесь у снїгу: — бач і кум осьде! — загомонїв він до Грицька,— а я вас давно шукаю.

— Се ти Михайло? Їй Богу я тебе не пізнав, чи ти в снїгу осе качав ся?

— А тож, качав ся, піди виглянь на двір, що там робить ся.

— Еге, куме Михайло, а Порошун же поїхав до дому і на заверюху не подивив ся.

— Та невже таки поїхав?

— Їй Богу поїхав!

— Той скнара і пятака боїть ся стратити на ночівлю, у в отаких, куме, і гроші водять ся.

— Та нї, — сказав Грицько, — він поїхав через те, що його хлопець в дома захворів.

— Ну, гляди ж, куме: із його дудка буде, там така чквиря, що я ще такої й зроду не бачив.

Куми раді, що зійшли ся до міста, купили собі пів кварти горілки і випили добре після холоду, потім напили ся чаю і поїхали на постоялий двір ночувати; думали, що там і Порошуна найдуть, але Порошуна на постоялому не було.

— Та хіба таки осе поїхав він до дому? — казав кум Грицько.

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, він не поїхав, — казав кум Михайло, він десь ночує; він ото як виткнув ся за город, подивив ся — дорогу занесло, ну і завернув ся назад у город, бо дворів постоялих багацько у городї

Цїлу ніч страшенна заверюха крутила, в городї і лїхтарі світили на дзвінцях, і в дзвони дзвонили, щоб люде, котрі запізнились у полї, по світлу та по дзвонах знаходили собі дорогу.

На ранок заверюха не вгамувалась, а навіть ще більше розібралась, не можна й носа виткнути було на двір, так і засипало снїгом очі; окрім заверюхи, ще й мороз здоровенний був, хоч і не виходь з хати.

Кум Грицько та кум Михайло подивились вранцї на заверюху — їхати не можна було; положили коням харчі, а сами у трахтир чай пити, і так за чаєм та за горілкою не всчулись, коли той і день збіг; к вечеру заверюха почала трохи притихати, а ніччу зовсїм утихла і на дворі зробилась одлига. У досвіта, як почало розвиднятись, куми поїхали до дому. Грицько, як у двір вїхав, зараз попитав у жінки про Порошуна, чи приїхав він до дому?

— Та хиба ж ви не образ їхали? — каже жінка.

— Я їхав з Михайлом, а Лука ще позавчора поїхав до дому.

— Його ж іще нема, — каже жінка, — недавно се Марина приходила питать, казала що нема.

Грицько почувши, що Порошун ще не явив ся, підкинув коневи соломи і подав ся сам розпитати Марину, але тільки за фіртку вийшов, а Марина сама вже біжить.

— А наш же де? — питає назустріч.

Грицько розказав Маринї, як у їх дїло вийшло; Марина так і вдарилась плакати — се ж його мабуть вже не буде, змерз десь у полї.

— Та що, дивного мало, — казав Грицько, — по такій заверюсї не трудно збити ся з дороги, але може він і приїде, може він зблудившись з дороги заїхав куди на село тай ночує там, підождем до вечера, як не буде, тодї й будемо думать инше...

На дворі був уже й вечір, але Порошун не приїждяв, пройшла і ніч, а Порошуна теж не було. Марина і крихти не спала, усе ждала, та виглядала чоловіка, та плакала з горя. До ранку добувши вона прибігла плачучи до Грицька за порадою.

— Не плач, Марино, — казав Грицько, — сльози не поможуть; чому буть, того не минеш, ходїм у волость та заявим, під таку заверюху може не один твій змерз.

Поки Грицько з Мариною причвалали до волости, там вже були два панських охотники, котрі ранком туряючи зайця напали

Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в проваллї чоловіка мерзлого і коняку дохлого із саньми. Марина почувши таку звістку ще й гірше стала плакати; даремно її люде розважали, казали, що то може і не її Лука змерз, а инший хто небудь, нїщо не помагало, тужила бідолашна на весь голос.

Началство недовго гаючись звелїло запрягти трое саней, взяли душ скілька пойнятих і подались за мерзлим чоловіком.

Провалле те, де найшли мерзлого Порошуна недалеко і од Соснівки було: півтори верстви усього; як би шкапа не збилась з дороги, Порошун би й до дому приїхав; в темноті і навпроти вітру коняка набрела на провалле і загурчала туди сторч головою (провалле глибоке було: сажнів шість глибини), сама вбилась і Порошун добре огрівшись головою об мерзлу землю закипів коло неї.

Марина побачивши свого чоловіка і сама трохи не вмерла, Боже! як тільки й плакала вона і розказати не можна! так й упала на його, так і облила гарячими...

Обдивившись на Порошуна, як він ізмерз, звалили його на санї і повезли на гробовище в капличку, і там він аж три днї лежав, поки прийшла бомага од станового, в якій було сказано: „Мерзлого чоловіка Луку Петровича Порошуна поховать по христіянскому обряду".

Скілька тих слїз вилила сердешна Марина поки його поховали! за три днї така зробилась, що й пізнати трудно було, років на десять ураз постарійшала: ох! кого то те горе не збагнїтуе!

Небога поховавши свого чоловіка й сама тяжка заболїла; Василь бідолашний, теж як замучений ходив; то він був веселий та балакливий, а то зробив ся такий мовчазний та сумний, що й слова за день не почуєш, одно плаче та й плаче по батьку.

Одна тільки маленька Ганнушка і однаковою була, звісно дитина, що—їй таке? вона того нїчого не розуміла, що її батька поховали, і що його білш уже нїколи не буде, не тямила вона; як і перше гралась з лялькою та з старим рудим котом на печи.

Минали днї за днями, а Марина усе хиріла і де далї дужче. що й з ліжка вже не вставала; даремно її сусїди розважали, щоб вона так тяжко по чоловіку не журилась і сама себе журбою не губила.

— Послухай, голубонько, — казали їй сусїдки, — гріх дуже вбивати ся по чоловіку, сим ти тільки Бога гнївиш; знаєш ти, Бог що не дає, то все к луччому: не се було-б, то що небудь инше, а вже чому бути, тому не минувать, од Бога не вкриєш ся, його святая воля.

Але Маринї ся річ не дуже помагала, однаково вона журилась і дужче слабла.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Минула вже й зіма, весни діждали; на дворі зробилась тепло та гарно, днї соняшні та веселі, все ожило, тільки одна Марина і не вставала; до того розболїлась, що почала вже й замелювати ся в словах і не пізнавала сусїдів і своїх дїтей, а далї і речи одібрала. Три днї як раз була без річей і не вернувшись до памяти під самий Великдень, як стали дзвонить до великої утренї, важко зітхнула разів тричи і закрила на вік свої ясні очі.

На другий день Великодня Марину поховали; який тільки похорон був, вся Соснівка була: мале й велике йшло і всї як один плакали, але по Маринї мало плакали, найбільш об сиротах; „Маринї що?“ казали де які, „умерла й лежить собі, а душа її в раю вітає“. Люде, бач, лїчать тих щасливими, котрі на Великдень умірають; балакають, що тодї цїлий тиждень одчинені двері в раю, і хтоб не вмер у ті днї, то душа його іде прямо в рай, хоч би він і грішний чим був: так, що де які аж завидували Маринїній смерти.

Поховавши Марину сусїди зібрались до Порошуна в хату помянуть покійників і порадити ся, що з сиротами робити. Довго радились; одні казали, що хату треба заперти, сиріт розібрати і годувать їх усїм селом кождому по тижню, поки вони й виростуть. Другі мовили, що так не гаразд буде: нехай вони живуть у своїй хатинї, а ми будем по черзї ходить ночувати до їх і варити їм їжу.

На послїдню умову і Василь згодив ся; я, — сказав він, — із своєї хати нїкуди не піду і Ганнушки нїкому не оддам; буду жити як прийдеть ся.

— А так, то й так, — одмовили сусїди, — живіть і в своїй хатї, ми вас нїчим не оставимо.

На перший раз заступила ночувалницею до Василя черниця Варка, котра бажаючи своїй душі спасїння осталась цїлий вік дївкою, але в монастир не пішла, а жила в селї з двома черницями, такими як і сама спасенницями.

Перші ночи душ по скількo приходило ночувати, бо після похорону дуже сумно було у хатї. Черниця Варка усї свої сили прикладала розважувати Василя і забавлять Ганнушку, котра тільки те й робила, що все плакала та кликала свою маму.

Не плач, дїтка! — забавляла Варка, — мати прийде, гостинця тобі принесе, от зараз прийде, от, от; на ляльку, пограй ся, на копійочку, а де киця? кицю! кицю! — Мау-у! — озивав ся рудий кіт із під лавки.

— Он де й киця! а піди її піймай, піди!

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дарма, що Варка не мала в себе ніколи малих дітей, але вона уміла забавляти дітей не хуже рідної матери. Бувало як коли нїщо вже не помагає забавить, плаче й плаче дитина, вона тодї ухопить дитину на руки і понесе скрізь по селу; то собака біжить по дорозї, вона його займає: — дивись дїтка, он Рябко побіг, Рябко! Рябко! на! на! цуцу! — Собака почувши, що його манять, стане та хвостом крутить, а дитина дивить ся на його та смієть ся; або хто їде по дорозї, або води йде...

І так не тим, дак иншим чим, а забавить і за день дитина і разу не заплаче.

За місяць Ганнушка так привикла до Варки, що й про матїр перестала згадувати. Сусїдки часто сходились до Порошуна в хату та все дякували Варцї за її щире пильнуваннє:— от спасибі, тобі Варко, дай Боже здоровля за твоє усердє, мов та рідна мати, так ти над сиротами побиваєш ся.

— Не дякуйте менї, — казала добродїйка Варка, — нї за що, се довг кожного хрещеного чоловіка приглядать за сиротами, а для мене, то й в особливости, бо не маючи своїх дїтей, менї сам Бог велить доглядати сиріт.

Час не стояв, днї проходили за днями, ночи за ночами, Василь вже став по-троху забувати батька та матїр, звикав ся з своєю гіркою долею, став менш журитись і плакати, та деж тих і слїз набереш ся що дня плакати, бо він їх і так не одно відро виплакав.

Здорово його Варка угрущала, щоб він не журив ся і не плакав по батьку та по матери; як почне йому оповідувати з святого писання, то наче чернець який старий, або піп проповідь у церквї каже.

— Не плач, Василику, по батьку та по матери — умовляла Варка, — їм жити краще нїж нам, вони живуть аж на небі.

— Як на небі? — питав Василь, — хиба я не бачив, як їх у яму поклали та яку силу землї насипали, краще так!

— Ох, голубчику мій, ти не знаєш, то тільки тїло їх положили в землю, а душі їх пішли на небо аж у рай.

— А які се душі? — питав зацїкавлений Василь.

— Ось я тобі розскажу, які душі, слухай· душа є в кожної людини, є і в тебе, і в мене, і в Ганнушки, і в батька, і в матери, — у всїх людей є; вона, сказать тобі, як пташка: в старого чоловіка як голуб завбільшки, а в малих дїтей як горобець, або як ластівка і живе вона в нутрі кожного чоловіка; а тодї, як чоловік умірає, душа вилїтає з його і летить на небо, там вже душу

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

беруть янголи і призначають яка душа куди заслужила: як чоловік жив праведно на сїм світї — не забіждав нїкого, не крав чужого, старцям милостини давав, не пив горілки та не лаяв ся материним словом, одно слово жив по правдї, того вже чоловіка душу янголи беруть і несуть в рай, там вона і житиме до віку.

— А який се рай? — питав Василь, — будинок такий гарний як у панів, чи инше що?

— Нї, серце, рай не будинок, рай садок величезний на небі; там ростуть такі дерева, що й не надивиш ся на їх; повсїда ростуть і цвітуть і зіми нїколи не буває, одно лїто й лїто. Там і ночи нїколи не буває, усе день ясний, а райські пташки як щебечуть, як би ти почув! не можна й наслухати ся... от де сину, живуть душі батькова й материна!

— А що ж вони там їдять? — питав Василь роззявивши рота, котрий рад був слухати таку солодку мову до самого вечора.

— Ах ти моє дитятко, — казала Варка жалістливо, — їсти їм у раю є що, там ростуть золоті яблука й груші, тільки Бог так дає, що їм не хочеть ся нї їсти, нї пити... Отак то, сину, не треба журитись по батьку та матери, їм дуже добре жити.

— А як хто жив не по правдї в світї, тих вже де душі живуть?

— Тих, сину, борони Боже, душі у пеклї мучать ся; ти може бачив у нас дома картину страшного суду? — ось хай я тобі покажу, там ти все побачиш, як грішні душі киплять на огнї у смолї та в сїрцї в казанах.

Після таких чудових оповідань Василь робив ся веселїйшим, менше журив ся по батьку й по матери і почав виходить до хлопцїв на вулицю, почав ходить до річки рибу ловить, у лїс по ягоди, а там незабаром і жнива настали; хоч Василь сам і не жав свого жита: йому люде добрі пожали і позвозили; він тільки молотив по малу та й то не сам, товариші йому помагали, а вечером, то навмисне зіходились під його двір пісень співать та казок розказувать, щоб як небудь йому тугу розважати.

І Василь мало-по-малу привикав та збірав свою силу, щоб нове горе перенести, котре не забарилось до його навідати ся. Днїв за три перед Маковійом Ганнушка нї з сього, нї з того заболїла і як не було її на світї, через три днї і вмерла.

Боже мій праведний! як тільки Василь по її й плакав: як би люде не задержали, то так би в яму й загурчав, не хотїв і до дому іти, лїг коло могили та й плаче: куди ж, тож тільки й усії

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

родини було в його, що сестричка, без неї він остав ся, як та билина в полї, нїкого рідного в свїтї.

— От! — казали сусїди важко зітхаючи, — як пороблено, зовсїм зведеть ся семя, за рік три душі як не було; як він, сердешний Василь, і терпить таке горе?

Черниця Варка теж по Ганнушцї дуже плакала, а хиба ж її дак і не жаль було? вона до неї так звикла, як до своєї рідної дитини; сердешна з жалю не захотїла і із Василем більше жити, та пішла з горя в Київ Богу молити ся.

Але ж Василь і без Ганнушки оставшись не захотїв іти із своєї хати, остав ся сам жити; сусїди, як і перше, не неволили Василя кидати свою хату, ходили до його ночувать і їсти варили.

Як ось незабаром прийшла бабуся з другого села, котра не мала в себе нї роду, нї хатини, яку сусїди попрохали і вона з великою радістю поселилась у Василя жити; сусїди приказали бабусї, щоб вона пильно за Василем дивилась, бо вони боялись, щоб він собі і смерти не заподїяв з горя.

Але воно й справдї трохи не заподїялось того: Варка як наторочила Василю про рай, що там живуть його батько й мати і жити їм дуже добре, то він і собі захотїв умерти, щоб буть у раю з своїми. На щастє, бач, він надумав ся збагнїтувати своє життє не різаннєм і не вішаннєм; він просто задумав уморити себе голодом; і от так надумавшись одного дня не взяв ся нї їсти, нї пити цїлий день, а вечора діждавши лїг на піч і думав, що ніччу вже й душа з його вилетить, та ще щоб душі легше було із рота вилїтати, він лїг до гори і роззявив здорово рот; лежав, лежав ждав усе, от от вискочить душа і не всчув ся, коли й заснув... Заснув і йому приснило ся: буцїм то він справдї вмер і став душою, тільки не голубом, як казала Варка, а таким же як і був хлопцем; та крила стали на спинї, як у янголя; розмахавшись крилами підлетїв він аж під саму хмару. Лїтав лїтав і прилетїв на якусь високу гору; дивить ся, на тій горі садище здоровий-прездоровий, та самі все яблука та груші висять, а дїтей в садку така сила, що й перелїчити не можна; усе бігають, та грають ся, та квітки рвуть. Дивить ся Василь, і Ганнушка з дїтьми бігає, квітки рве; він її почав кликать та за нею бігти, а вона од його тїкать, бігла, бігла і заховалась у кущ якогось дерева. Василь за нею до куща, розгортає кущ, шукає її, як ось замість Ганушки, як вискочить з під куща здоровенна гадюка, як гламоне Василя за ногу, як закричить він з ляку і прокинув ся. Прокинув ся та зхопивши себе за ногу сїв і плаче на

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

печи; баба чує — Василь чогось з просоння голосить, засвітила світло та до його на піч, питає: а чого се ти, сину, плачеш?

— Гадюка мене укусила за ногу, — каже Василь.

— Яка гадюка? — питає злякавшись баба, — де вона там на печи взяла ся? — присвітила ближче світло, дивить ся так: нога в його червона як жар і саме на литці, — спік на гарячій печи; — се ти її сину опік на гарячій печи, — каже баба; — гарно не підослав свитки та й лїг так.

Довго сидїв Василь задумавшись, не міг нїяк розібрати, що воно таке з ним було, чи він то справдї умірав, чи сон такий приснив ся.

— Чи ви, бабусю, чули в ночи, як я із хати виходив? — запитав Василь бабу.

— Нї, не чула сину, та ти здаєть ся і не виходив, кріпко спав усю ніч.

— От, бабусю, який менї чудовий сон снив ся, такого менї ще й зроду не снилось: буцїм то я вмер, тільки не знаю, може то я й справдї вмірав, бо я хотїв умертвити себе, щоб бути з своїми на тім світї. Ото ви як давали менї їсти борщу та каші, а я не схотїв нїчого їсти і був цїлий день голодний, щоб умерти з голоду; у вечорі я лїг на печи, роззявив рота і ждав, що душа вилетить з мене, і вже не знаю, як вона вилїтала, тільки здалось менї, що я став з крилами як янголи і полетїв у рай. Там і Ганнушку свою бачив, хотїв до неї підійти, а вона од мене утїкла і заховалась у кущ; я тодї до куща, розгортаю та Ганнушки шукаю, а відтіля як вискочить гадюка та мене за ногу і вкусила; я осе й прокинув ся од того.

— Бач, сину, гріх так робить, гріх морити себе голодом, — сказала з жалістю бабуся, — ото на тебе Бог і наслав такий страшнющий снище за те. Уставай та вмивай ся, бо вже на дворі світає, поїси чого небудь; бач, як ти змарнїв за день не ївши нїчого.

Василь і справдї за день добре проголодав ся; вчерашню вечерю як за себе кинув, ще потім попросив і сала; як би хто з жиру так зробив, то можна б і пугою постьобати за те, ще й другий день їсти не дати; але Василь бідолаха не з жиру се зробив, а через своє одиноцтво, через своє тяжкеє горе, тим то бабуся на його і не посварилась, лишень закривившись плакала на його гледя.

Через кільканадцять днїв після сього, раз Василь сидїв самотою в хатї і йому почув ся Ганнушчин голосок, немов вона забалакала що. Василь з радістю став прислухати ся та озиратись

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

по хатї, думає: чи не прилетїла душа її з того світа одвідати його. Але скілько він не прислухав ся, куди не заглядав, не чув більш голосу і не побачив нїчого такого, навіть і комаря в хатї не було; одна тільки хусточка і лежала на лавцї, якою запинали головку Ганнушцї. Узявши в руки хусточку Василь подивив ся на неї і почав плакати і втерать хустиною сльози. Ганнушки Василю жальнїйше над усїх було, він нею як квіткою втїшав ся, цїлий вік думав з нею жити.

Наплакавшись доволї Василь вийшов за ворота подивити ся, чи не вгледить кого з товаришів, щоб поговорити та розважить своє горе; поглянув на всї боки — не видно нїкого, постояв трохи і надумав ся: — піду на гробовище та одвідаю свою рідню і пішов собі. Рідня Василева була похована у в однім місцї; батько та мати лежали рядом, а Ганнушка у їх у ногах. Могила Ганнушчина була ще зовсїм свіжа, навіть і квітки не позасихали, котрими була уся могила обкладена; ставши над Ганнушчиною могилою Василь побожно перехрестив ся і впав на могилу гірко обливаючись слїзьми; довго він плакав, переходячи з могили на могилу і під кінець на одну як припав та там і заснув, до самої півночи проспав. Опівночи прокинув ся і дуже злякав ся, бо він забув, де він і є; але протерши очі дивить ся, при місяцю хрести білїють; бач, де я, — здумав він; — як я заснув? перехрестив ся разів двічи і пішов скорійше до дому.

Ідучи вулицею Василь зобачив у передї під одним двором лежало щось біле, так як мов би собака. Василь його за собаку й приняв і ідучи мимо тину виломив собі дрючину, щоб бува, як кинеть ся до його собака, було чим обороняти ся.

Виломивши дрючка Василь сміло йшов і зовсїм наблизив ся, але собака не кидаєть ся на його і не гавка. Став, постояв, придивив ся, на собаку не підхоже, а щось инше, — чи воно не відьма? — подумав Василь і почав хрестити ся; перехрестив ся разів скілько і пройшов мимо оглядаючись назад, щоб бува знишку не схопило; одійшов він далеченько, а біле щось усе лежить на однім місцї.

— Що-ж воно таке є? — дума Василь, — як би відьма, то вона певно кинулась би до мене; мабуть то хтось загубив що небудь, давай завернусь та подивлюсь на його зблизька; як що відьма то лежить, то я її дрючиною одгоню, а як не сила самому буде, закричу пробі, щоб бігли люде рятувати.

Надумавшись так і пішов до того білого; підійшов як є до його, дивить ся, щось білим полотном замотане, мов би мала ди-

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тина; постояв трохи і хотів у руки брать, але на Василя острах напав: коли-б вона за руки не гламонула, дай сперше поверну його палкою, і тільки що дотронув ся палкою, як заверещить видтіля дитина: ку-ва! ку-ва! Василь почувши крик злякав ся, як печений одскочив і побіг скілько вхопило духу; далеко одбіг, але оглянув ся, дивить ся, за ним нї хто не турить ся.

— Що-ж воно є? — дума він; — а дитина на всю вулицю репетує ку-ва! ку-ва! — наче так як і дитина, — дума Василь, — та чого-б вона там на вулиці валялась, хто-б її кинув?

Постояв трохи і надумав ся: дай піду її перехрещу і візьму; як бува то лежить що недобре, то воно од хреста ісчезне, а як дитина, візьму її до дому, може то Бог менї послав замісць Ганнушки.

Надумавшись так вернув ся до дитини, перехрестив її тричи і взяв на руки; розгорнув пелюшки повернув до місяця придивив ся: мала дитина; з радости не став довго й розглядати, ірвонув скілько сили до дому.

Бабусї Васильової і дома тодї не було як він пішов на гробовище; приходить вона до дому, дивить ся, його в хатї нема, — се він мабуть з хлопцями десь гуляє, — подумала вона, але вже й вечір був і смерклось добре, а Василь не приходив. Стара почала клопотати ся; підождавши ще з півгодини пішла сусїдів питати; у три хати сходила і нїхто не бачив, так і прийшла до дому. — Де-ж він є? — дума стара, — коли-б, борони Боже, не заподіяв собі чого, ще на мене напасть буде, скажуть, стара сучище хлопця не берегла. Довго стара журилась і плакала і, ізнемігшись лягла, погасила світло і почала дрімать... коли враз як біжить Василь у хату, як гуконе на всю глотку: бабусю! ти в хатї?! скорій світи світло!

Бабуся як опечена зхопилась і в одну мить злізла з печи: — Василю що з тобою? ти цїлий? ти живий? — запитала його.

— Скорій світи світло, я дитину найшов! — репетував Василь з радости, дитина теж почала плакать.

Почувши дитинячий голос стара трохи заспокоїлась і стала світить лампу, але руки її здорово дріжали з ляку і вона засвітивши лампу нїяк не могла настромити скло на горілку, сяк так настромила боком і сїла на лавку.

— Ох, та й перелякав же ти мене, так перелякав, що я подумала, що за тобою хто з ножем гонить ся, бо зна що я й подумала...

— Дивись, бабусю, се дитина? — теребив Василь до неї під пику.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Де ти її взяв? — питає стара, — чия вона є?

— Бог менї дав бабусю, — казав сміючись Василь, — я її найшов; і розказав усе бабі, як йому трапилось її найти.

— А давай я на її подивлюсь, що воно таке є, хлопчик чи дівчинка?

— Се ти собі брата найшов, — сказала стара узявши дитину в руки.

— Хлопчик, бабусю?

— Хлопчик.

— А як же його звать? — питав Василь і аж сяяв з радощів.

— Сього вже я не знаю, — одказала стара, про се ми аж завтра взнаємо.

— А хто ж нам про се скаже?

— Та хто ж, понесем у церкву перехрестим, піп і скаже як звать.

— А може він вже крещений?

— А ось я зараз узнаю, — сказала стара, — як що є в його на шиї хрещик, то значить дитина хрещена вже; — розгорнувши пелюшки, стара почала обдивляти ся дитину і побачила срібний хрещик на шиї, який був на шовковій червоній стьожитці; воно вже хрещене, — сказала стара; — тільки, що воно за дитина? воно не з мужицьких, пелюшки на ньому панські. — Розгортаючи далї пелюшки, стара напала носову хустку, в якій було щось завязане узликом, — а на, подивись, сину, що там є?

Василь, розвязавши хусточку, найшов там гроші і якусь записку; гроші були бомажки.

— Гроші, бабусю! — крикнув Василь, — дивить ся: аж цїла жменя.

— Так і є, що гроші, — здивувалась стара, — та ще глянь і не малі гроші, — самі бомажки.

— Ось я їх зараз полїчу, — сказав Василь і почав лїчити три рублї! пять! десять! пятнадцять!.. угадайте, бабусю!

— Скілько?

— Аж цїлих тридцять карбованцїв!

— Дак от диво! — дивувалась стара, коли б ще нам чого не було за сю дитину... а ну дивись що, воно то ще за записка, чи розбереш?

Розгорнувши клаптик бомажки, Василь почав по складам читати: По-ки-ну-та ди-ти-на хрещеної віри, ймення йому Павлусь; прохаємо годувати і доглядати як своє рідне, гіркі обстанови примусили його кинути...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

- Що, розібрала, бабусю?

— А як же не розібрала, Павлусем звать, хрещеної віри.

— Я його, бабусю, нїкому не оддам, буду сам годувать і берегти.

— Нї, сину, ти його не вигодуєш, мале воно дуже, йому з тиждень усього, його треба годувати молоком.

— Ну то що, як молоком; молоком і буду годувать, канфети буду куповать, пиріжки пшенишні, грошей багацько є.

— Нї, сину, він того нїчого не їстиме, що ти кажеш, йому треба материного молока з груди, а в тім, як не піде навмируще, то можна і таким молоком вигодувати, бо я й сама зосталась без матери двохмісячною, а бач і виросла.

— Значить, бабусю, можна вигодувати? — Та вже як Бог поможе, то й вигодуєм.

— Як би се, бабусю, було в нас молоко, то я б йому й зараз дав, щоб він не плакав.

— Підождем, сину, до ранку, тодї де небудь добудемо.

— А він же з голоду не вмре до ранку?

— А Бог його знає,— сказала стара,--а дитина усе плакала, та так жалібно, аж скиглила. Василь і не одступав од дитини, одно зазирав їй у вічи та трогав ручки та ніжки, мов пташеням гуляв ся.

Дитина мабуть то дуже їсти хотїла, одно плакала та й плакала і стара почала боятись, щоб вона й справдї до ранку не вмерла не ївши. — Що з нею робить? — бідкалась вона, — як би се в день, то поніс би до такої молодиці, що дитину годує, нехай би погодувала трохи, а то куди ти ніччу підеш, та близько й нема таких... та стій! — здумала стара, — я, дивись і забулась: воно в Тетерикової Настї позавчора тільки дитина вмерла, от би щасте, як би згодилась дитину погодувати.

— Хто такий бабусю?

— Та Настя Тетеричка.

— Дак я побіжу покличу її, тільки ми їм не дамо Павлуся, хай нам.

— Та вони й не візьмуть, у їх своїх четверо дїтей.

— Ну, дак я побіжу.

Положивши гроші в шафу, Василь як вітер полетїв із хати; він дуже радий був такому щастю і певно думав, що то йому сам Бог дав Павлуся замісць Ганнушки.

Прибігши до Тетерикової хати спинив ся на призьбу та як загрюкотїв по вікнах, трохи і шибок не побив.

Тетерикови почувши таку грукотньову так перелякались, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

думали або хата горить, або розбійники в хату лїзуть; в одну мить із хати вискочили, дивлять ся, і хата не горить і пожару близько нема...

— Одчиняйте скорій! — гукав Василь під фірткою.

Упустивши Василя в двір і взнали в чім дїло; Тетерик старий сказав йому: ну, хлопче, щасливий твій Бог, що ти сирота, як би кому иншому, їй Богу б морду розбив до крови, ти нас так перелякав, що ми й зуб на зуб не попадем.

— Не сердїть ся, дядьку, се я з радощів так зробив.

— Я то не сердюсь, тільки в другий раз так не роби, а то на сердитого як наскочиш, то зїси доброго прочухана.

— Піди, Насте, узнай, що там у їх є, а я дїтей присплю і сам навідаюсь.

Тетеричка прийшовши до Василя в хату, як побачила малу дитину, так і залила ся слїзми; їй здало ся, що то її маленький Кирилко був, яким вона за два тижні і не навтїшилась добре.

Приложивши до груди дитину, Настя почала жалібно причитувати: О, моє манюсїньке, їсточки схотїло! о то мати така добра, не хотїла хлопчика годувати; цить, цить, маленьке; ми тобі їсточки дамо!.. — Мабуть то давно голодає бідна дитина, — сказала Настя до старої, — дивіть ся, дивіть ся, як припало до груди та кріпко так ссе, мов рік йому вже, а очицями як ясно дивить ся, мов вимовить що хоче.

— Ах, моя сестричко, — сказала журливо стара, — нїмий язик у його, воно б тобі сказало: спасибі тобі, моя добродїйко, що ти мене од голодної смерти збавляєш. — Бабуся промовила сї слова та й заплакала з жалю. Василь бідолаха і собі заплакав: осе сирота, — подумав він про Павлуся, — далеко гірший від мене.

Через скілько хвилин і Тетерик прийшов у хату. — Ну, що тут вам Бог дав? — питає.

— Братїка Бог дав Василю, — одказала стара.

— Ну, поздоровляю тебе з братом, — сказав Тетерик осміхнувшись, — осе брата ти собі найшов, а там років через три і молоду собі найдеш, усе по Божому робить ся. Бог лучче нас знає, будем його тїшить, хай великий росте та щасливий буде!..

На другий день уся Соснівка взнала про Василеву находку, і повна хата найшло людей дивить ся на дитину та розпитували Василя, як він її найшов.

Тетерик тут за батька порядкував, він та трохи любив випивати і надумав ся хрестини справляти: — а що братцї? — заго-

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

монів він на мужиків та на жінок, — давайте лишень на четвертину скинемось та випємо по чарці, а то може за сією дитиною ніхто й по чарці не випив.

— Та треба б випити, — сказали де які, — ся дитина, як видно по пелюшкам не мужицького заводу, а мабуть то якоїсь пані з города, де хрестин та иншого не дуже то поважають.

— А може ся дитина і не з города, — умішались деякі.

Який там хрін не з города і не видно хиба: по одному хрещику пізнать можна.

— Ет, почали варнякать! — загомонів на всіх Тетерик, чия б вона не була, а тепер наша. Давайте по пятаку та пошлем, випєм по чарці і порадимось, що з нею будем робити.

Через півгодини в Порошуновій хаті, мов справдішні хрестини були: мужики четверть горілки принесли, а жонота нанесла усякої страви і повна хата як раз була народу; пили, та закусували, та пісень співали; як ось вже під кінець один сусід надумав ся і загомонів: — а що, братці? — ми пить пємо, а про малого і не гугу, треба ж побалакати, хто його буде годувать і яке йому прозвище буде?

— Еге! еге! — загомонїли всі, — об прозвищу, дивись, ми й байдуже; треба придумать, без прозвища ніхто не живе, а ну думайте.

— Та я вже надумав ся, — озвав ся один.

— Ану кажи!

— Давайте ми його прозвемо Найденком, через те, що він найдений.

— Еге! еге! се й добре, Павло Найденко, отак і будем прозивати.

— А по мойому б не так, — озвав ся Тетерик.

— А як же? — спитали де які.

— По мойому слїдує його прозвать Богданом, бо його Василю Бог дав.

— Осе так, — сказали більша половина, — се краще буде, так Богданом і нехай, у нас колись був і батько гетьман Богдан Хмельницький, хай царствує, а сей хай великий росте!

Послїднє прозвище прийшло ся всїм дуже до вподоби і де які сказали Тетерику:

— Ну та й Кузьма Семенович, добре вліпив, тобі б слїдує старшиною в нас бути, ти б добре дїло повів.

— А що ж думаєте не повів би дїла? — казав жваво добре підпивши Тетерик, котрому ся річ дуже до вподоби була, — ви

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

думаєте, що осе я ликом підперезаний, дак і розуму в мене нема? Еге хлопці !!.

До самого вечера Соснівці пили горілку та радились, що з дитиною робити і постановили: що коли Василь її найшов, то йому вона й зостаєть ся, але Тетерикову жінку попросили, аби вона підгодувала трохи, поки мале научить ся їсти де яку їжу; Тетеричці за те давали і десятку грошей, але Тетеричка грошей не взяла, сказала: я сирітськими грішми не наживу ся, як Бог дасть здоровя трохи погодую, все може за те трохи гріхів збавить ся.

Як тільки Василь випровадив мужиків із хати, зараз же достав на горищі колиску і почав Павлуся гойдати та пісні співати; мов та люблязна мати над своєю дитиною, так Василь над Павлусем побивав ся: цілісінький день так його на руках і виносе, але на ніч Тетеричка до себе брала Павлуся, дак і там Василь сидить поки і мале не засне.

Де які, правда, з Васильових товаришів глузувати почали з Василя: — ач, каже, здоровий уже, а й досі дуріє, з дитиною няньчить ся; але Василь на те ще й малуватий трохи був, шіснадцять років усього було йому; де там йому про роботу думати.

Рік минув, а Василь за Павлусем і не счув ся; Настя Тетеричка як є рік і годувала Павлуся груддю, але на другий рік сердешна захворіла, та так дуже, що трохи й не вмерла. Тижнів два дуже трудно прийшло ся Василю поки одвик Павлусь від груди; найбільша морока була в ночи, як би не стара бабуся, то чи й справив ся б Василь сам: ні канфети, ні пряники — ніщо не помога, одно гу-у! та й гу-у! цілу ніч.

Але хоч і була Василю здорова морока з дитиною, та він на те не гнівив ся, з усеї сили старав ся забавлять малого.

Василю своєю жоночою похилостю жінкам дуже подобав ся; кожної неділі й празника жінки йшли до його гуляти та Павлуся потішать; як коли, то повнісінька хата найде жоноти та нанесуть йому всякої їжі: та глечик молока принесе, та сметани, а та вязку бубликів і кожна жінка візьме Павлуся на руки і почучукає.

— А що Василь? — питали жінки, — тепер мабуть тобі веселійше стало з Павлусем жити?

— Еге, — казав Василь, — тепер менї за Павлусем ніколи журитись по батьку та по матери.

— Куди ж, — мовили жінки, — ми вже ось не до тебе і родились на те, та й то під час як розходить ся дитина, ніяк ладу не даси їй.

Минуло чотири роки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павлусь уже хлопчиком таким став, що коло його не треба було нїякої няньки, аби лиш нагодував його та випустив на вулицю, — і цїлий день бігатиме з дїтьми.

Василь за той час сяк так зібрав ся на гроші і купив собі коняку, почав хазяїнувати, орать та сїять своє поле, і куди б він не їхав чи то орати, чи за копами, чи куди инше, то вже конче і Павлуся з собою брав, нїкуди й кроку без нього.

Але раз однїї днини зібрав ся Василь їхати на поле овес косити; устав він заранї, удосвіта, ще дуже темно на дворі було, щоб холодком попокосити ся, бо холодком овес мнякший косити; налаштував усе на возї, що треба було і увійшовши в хату почав Павлуся будити; разів три гукнув, а малий і не озиваєть ся, так кріпко заснув. Баба і каже Василю: „та на що ти, сину, його будиш, хай спить собі, поганяй сам на поле, а він нехай дома.“

— Дак він без мене буде плакати, — каже Василь.

— Чого там він плакатиме, я його випущу межи дїти на вулицю, він і буде гулять.

— Ну, нехай і так, — каже Василь і поїхав на поле сам.

Бабуся оставшись дома витопила піч, наварила снїдать, а за тим і Павлусь устав; нагодувала його і випровадила на вулицю до дїтей, а сама пішла до клунї перевесла крутить на овес.

Дїти гуляли гуляли під двором і вибрались на серед дороги, посїдали на дорозї і почали з пилу каганцї робити; пилу на дорозї багато було, звісно жнива, коповіз їздять часто, а тут ще й дощу більш тижня не було — його й натерли по колїна...

Шельмини дїти так загулялись на дорозї, що не вгледїли, як і возом на їх наїхало; чоловік їхав за копами, кінь біжить по дорозї; а з під копитів курява піднїмаєть ся, чоловік за курявою і не вгледїв, що дїти сидять на дорозї, та прямо на дїтей і наїхав, — так уже на гріх ішло; де більші ж дїти забачивши коня позхоплювались швидко з дороги і повтїкали геть, а менших двоє не вспіли: Павлусь та дївчинка мала; їх і переїхало возом. Дївчинцї одну ногу потрощило, а Павлуся сердешного у вздош переїхало кованим колесом, животок помняло, що й зад вилїз, грудцї і вуха оддавило; бідна дитина і до вечера не дожила, умерла.

Ох! що тільки з Васильом і було, як сказали йому на полї; сердешний і на ногах не встояв, так і вдарив ся об землю; як би водою не одлили, то мабуть би й дойшов на місцї...

Смерть Павлуся так уразила Василя у серце, що він і перенести її не зміг: як приїхав з поля, як побачив свого Павлуся, зробив ся як не в собі, годин дві сидїв над Павлусьом та все ди-

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вив ся на його страшно-престрашно; здавалось, мов зараз ухопить і почане його метать... І хто з людей не заходив ся балакать що до Василя, він і слова нї докого не обізвав ся, а потім, як смеркло на дворі, вийшов із хати і тільки й бачили його. Де не шукали, нїхто не бачив і не чув.

Заховали самі і Павлуся, а Василь не приходив, аж тільки на четвертий день найшли його, і деж найшли: у річцї утопив ся.

Не знаю вже: чи таки доведеть ся Василеви буть у раю з своїми, куди йому так дуже хотїло ся?...

А. БОБЕНКО.

Народи сплять, а Божа воля
Що дня вершить ся і без їх:
Творить усюди нову долю,
Та не однакову для всїх.
Одні попрежньому панують,
Мов їм судилось панувать,
А другі стогнуть і сумують,
Бо нїгде й хлїба добувать...
Земля богата, і широка
Над нею небо простяглось;
Горить і сонце яснооке,
Мов первий день, як занялось.
А серед ночі дрібні зорі
Росою кроплять степ і гай
І місяць плаває по морю
Ввесь Божий мир, неначе рай...
Чого ж одні живуть панами,
Ще може краще, нїж в раю,
А другі гнутця під тинами,
Або валяютця в гною?
Чи не того, що за Адама
Господь і землю й труд прокляв?
Зробив робітників рабами,
А лежобокам панство дав...
Нї не того: либонь народи
Не Божі дїти, а, мабуть,
Вони звірючої породи,
Як учать мудрі, — може й буть.
А коли так, то і не треба
Про те нї думать нї гадать,
Щоб спромогла наука з неба
В звірюче серце попадать.
А без тії науки серця
І милїони лїт пройдуть,
А все так буде, як ведетця.
Всї люди долї не діждуть.

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВОЛОДИМИР ҐЕРИНОВИЧ.

Питанє про третичного чоловіка в новійшій літературі.

Першу вістку про минулого чоловіка основану на археольоґічнім матеріялї подибуємо у старинного римського письменника Люкреція. В своїм творі „De natura rerum“ згадує він, що давний чоловік уживав дуже примітивних домашних знарядь. Потрібну для свого житя роботу мусїв він виконувати власними руками, а камінь і ломака були його найпершими штучними знарядями.

Погляд Люкреція се неначе lux in tenebris в поглядах на археольоґічний матеріял старого світа. А мали його так Греки як і Римляни подостатком. Так при ораню піль як при копаню керниць добувано їх в великім множестві. Були там і примітивні знарядя биті з кременя і знарядя камяні з видним уже на перший погляд ока обробленєм. На сї твори прадавного чоловіка дивили ся старинні иньшим оком нїж ми нинї. Вони уважали їх за дарунок небесних богів і приписували їм найдивачнїйші прикмети. Через те був за ними великий попит. Начальний полководець римської держави Ґальба каже спустити озеро в Кантаврії, коли побачив, що вдарив у нього грім. На днї озера знайдено 12 старих, кремяних знарядь, які дістали ся в руки Ґальби і він уважав ся від того часу за вибранця Богів. Сим інцідентом поясняли се, що в недовзї потім дістав ся Ґальба на римський престол.

Взагалї до кремяних та камяних знарядь привязувані були великі благодати. Їх цїнено високо яко найпевнїйші амулєти, які відвертали усякі нещастя, а помагали для щасливих воєн, нищеня ворожої фльоти або здобуваня міст. Що такий погляд огорнув був цїлий старинний світ, на се маємо доказ на однім камянім топірцї Халдеї, на якім вириті букви передсемітського язика. По гадцї археольоґів букви сї мають більше як пять тисячів лїт.

І в віках середних не змінили ся в нїчім погляди на камяні знарядя минулого чоловіка; за ними дальше признавано надприродні, чудотворні прикмети. Ми маємо звістку, що візантийський цїсар Алексїй Комнен післав 1181 року нїмецькому монархови Генрихови IV в золото оправлений звичайний камяний топорець і за ним признавано чудотворні сили. Такого погляду на значінє археольоґічного матеріялу боронить і церков устами своїх достойників. Якó найклясичнїйший примір того, нехай послужить нам деталїчний опис чуд, які творять кремяні стрілки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Автором сего опису був епископ Марбод в XII столїтю. По його словам приносять вони такі користи: довгий вік, легкість породу, спокійний сон і гарні мрії, безпечність перед бурями і громами, і т. д.

За велику антитезу тим усїм поглядам мусимо уважати погляд Михайла Mercati, інтенданта ватиканських городів, при кінцї XVI віка. В сїм поглядї видно вже пильну обсервацію і поважну рефлєксію. Написав він розвідку, в якій каже, що ті камяні знарядя, які так часто добуваємо з землї, були творами людської руки і їх уживав чоловік до епохи відкритя металевих знарядь. На жаль сей ясний погляд Mercati не був удїлений ширшим верствам. Праця його зістала ся в рукописи аж до року 1717.

Вік XVII творить зворот в поглядах на добуваний камяний, археольоґічний матеріял, як також і взагалї на питання минулого чоловіка.

Іван-Яків Scheuchzer підносить в своїх творах Herbarium diluvianum 1713 р. Musaeum diluvianum, 1716 р. і в Physika sacra істноване чоловіка в добі ділювіяльній, а на доказ сього вказує на останки чоловіка, найдені ним в баденськім міоценї. В приналежности своєї находки до ділювіяльної епохи був він свято переконаний і тому назвав її свідком бібліїйного потопу, homo diluvii testis.

В роцї 1730 появляєть ся праця бравншвайґського професора Eccard-a п. з. „De origine Germanorum“, в якій він ясно приймає істноване камяної епохи. Його погляд анальоґічний з поглядом Люкреція. Одначе з огляду на матеріял, яким послугував ся Eccardus, перевисшає він його о цїле небо. Eccard мав перед собою цїлі маси камяних знарядь, зібраних з нїмецьких териґторий, студіював їх простеньке оброблене та протиставляв добу каменя вікови металю. Його погляд був заразом далеко ширший, нїж у його попередників. Він зазначує виразно, що камінь був у всїх народів одиноким матеріялом перед винаходом зелїза і тому назвати його можемо першим археольоґом з унїверзальним світоглядом.

Чотири роки по опублїкованю працї Eccard-a бачимо у Франції археольоґа Mahudel-a, якого виступ був незвичайно важним в історії розвою археольоґії. Він потрафив тим предметом заінтересувати широкі круги учених, які кинувши ся до збираня праісторичного матеріялу попхнули щойно народжену галузь науки на ширшу воду. Його погляд приймає Buffon 1778 р.

При кінцї XVIII віка, а саме 1791 року виступає Blumenbach уже з скристалїзованим поглядом на істноване ділювіяльного чоловіка. Він говорив, що вже перед нашою епохою замешкував чоловік землю і що слїдів його істнованя в тих часах належить шукати в покладах ділювіяль-

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

них. В першій хвилї здавало ся, що сей ясний і раціональний погляд прийметь ся та що підпертий новими арґументами узисканими в чим-раз більше зростаючім матеріялї археольоґічнім набере конкретнїйші форми. Однак стало ся щось противне, анальоґічне до того, що лучило ся в антропольоґії. І цїлком так само, як там Schafhausen стрінув ся з опозицією Вірхова, так тут натрапив Blumenbach на противний погляд великого на той час на полї природознавства авторітета Cuvier.

Сей славний порівнуючий анатом не міг нїяк погодити погляд Blumenbach-а опертий на законї еволюції зі своєю теорією катастроф і тому виступив проти неї дуже рішучо. Істнованє ділювіяльного чоловіка було-би запереченєм його теорії; він істнувати не міг, бо зістав сотворений по останнїй катастрофі, підчас якої вигинуло усе, що було в добі попередній.

Супроти слїпої віри в погляд Cuvier не найшов голос Blumenbach-а не то попертя зі сторони дослїдників тогочасних, але прогомонїв без відгомону.

Ще й з другого боку загребав Cuvier погляди своїх попередників, що признавали закон еволюції. Він „виказав“, що находка Scheuchzer-а не представляє ділювіяльного чоловіка, але що кистяк сей належить до салямандри. Тодї то виповів Cuvier памятні слова: „l'homme fossil n'existe pas“, слова, які стали ся на довший час доґмою в антропольоґії. Хто проти нього посмів-би виступити, не міг бути уважаним за чоловіка наук.

Такий стан річи був причиною повстаня дивоглядного, компромісового погляду в археольоґії. Компроміс сей полягав на тім, що в ділювію чоловік істнувати не міг і не істнував, а увесь археольоґічний матеріял з доби ділювіяльної приписано чоловікови четвертичному.

На щастє побіда Cuvier була лише хвилевою. Проти нього виступає один з першорядних анґлїйських ґеольоґів Gyell, який полємізуючи з виводами Cuvier збиває його погляд богатим палеонтольоґічним, ґеольоґічним і археольоґічним матеріялом.

Тим часом ідуть розкопки за розкопками, багатїють археольоґічні музеї і кристалїзують ся методи.

В роцї 1823 відкриває Ami Boue недалеко Saar-у останки ділювіяльного чоловіка, а пять лїт опісля знайшов Tournal в ґротах Bize департаменту Aude кистяк чоловіка, а обіч нього кости звірят ділювіяльних. Тогож року описує Christol свої дослїди в печерах департаменту du Gard в Notice sur les ossements humains des Cavernes du Gard, а десять лїт опісля знаходить Boucher de Perthes в долинї ріки Somme в околицях Abbeville і Amiens слїди чоловіка побіч костий ділювіяльного носорога і слона.

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В році 1838 поїхав Boucher de Perthes до Парижа, де показував ґеольоґам сокіри, ножі та иньші знарядя минулого чоловіка. Висміяно його, хоч у тімже році Rigollot дійшов до анальоґічних конклюзий та голосив істнованє ділювіяльного чоловіка. За ним стає незабаром Falcaner, Prestwich і Yohn Evans.

Час робить своє.

Зоольоґ Schmerling находить в бельґійських печерах, а саме в ґротах Engis і Engihaul кусень людського черепа побіч костий печерного медведя і гієни та слона і носорога. Пять років по тім великім відкритю 1838 року виходить книжка Marcel-я de Serres-a п. з. Essai sur les cavernes à ossements, в якій він освідчив ся ясно за істнованєм ділювіяльного чоловіка.

Зворотною точкою в питанню істнованя ділювіяльного чоловіка був рік 1853. В сім році відбув ся зїзд природників в Aberdeen, на якім виступив з відчитом Gyell і одобрив погляди Boucher-a de Perthes-a. Десять лїт опісля видає він памятну працю п. з. The geological evidences of the antiquity of man, і по ній утихли усї протести проти істнованя ділювіяльного чоловіка.

Разом із збиранєм археольоґічного матеріялу доконують ся дослїди чисто антропольоґічні. 1856 року відкрито в ґроті під Düsseldorf-ом череп ділювіяльного чоловіка названого неандертальським, 1887 року знайшов Fraipont з Leodium в печері Spy d'Orneau в околиці Namour-у слїди двох людських індівідуумів побіч костий носорожців, мамутів, та печерного медведя і гієни. Находка та, побіч якої найдено богато кремяних знарядь була зачислена французьким археольоґом Mortillet до типу мустєрського.

З поміж иньших значнїйших знаходок згадаємо находку з Malarnau в Піринеях, з Olmo в Італії, з Предмосту в Моравії, з Підбаби і Вінарич в Чехії, з Крапіни в Кроатії, з Furpooz в Бельґії, з Ойцова в Польщі, з Chedda в Анґлії, і т. д.

Завдяки археольоґічній працї Rutot-a і Mortillet-a назбирало ся так богато артефактів з ділювіяльних часів, що можна було їх уже поділити на певні підрядні доби. Варті особлившої згадки артефакти з отсих місцевостий: з Reuthel, оселї положеної на схід від Ypres в Бельґії; тамошні еолїти зачислено до найстарших верств ділювіяльних; відкрив їх Rutot; дальше з Maffle, Mesvin, Strepy, Chelléen, Acheul, Moustier, Solutre, Madeleine і Tourasse.

Головно ва підставі археольоґічного матеріялу з тих місцевостий уложили Rutot, Mortillet і Forrer археольоґічні таблиці, називаючи по-

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одинокі епохи ділювіяльної доби іменами тих місцевостий, в яких найдено найгарнїйші окази знарядь передалювіяльного чоловіка [1]).

По катеґорічнім ствердженю істнованя ділювіяльного чоловіка виринула у Rutot, Mortillet, Kraus-е і Forrer-а думка, чи не жив чоловік в епосї передділювіяльній, а саме в віку третичнім. Ідея третичного чоловіка зроджена була уже давнїйше і заки піднесли її на підставі ділювіяльних артефактів Rutot, Krause і иньші, мала вона уже в тім часї богато стороників і ревних оборонців; а піднїс її уже в роцї 1867 католицький аббат Bourgenois. На зїздї антропольоґів в Парижі виступив він з рефератом, в яким доказував принесеними зі собою еолїтами істнованє третичного чоловіка. Він бив головно на се, що кремянні окрушини не були дїлом чинників фізичних анї хемічних, але що в їх обробленю пробиває ся певна, з гори означена ідея і цїль, надана розумною істотою. Зїзд приняв холодно погляди аббата. Здавали ся вони для його учасників занадто революційними. Тут мусимо зазначити ще раз, що се були щойно шістьдесяті рокі, в яких не була ще цїлком порішена справа чоловіка ділювіяльного. З огляду на сю обставину буде нам більше зрозумілим той холод, яким спіткали Bourgenois-а. Одначе він не зражував ся сею неудачою, але працював в раз обранім напрямі дальше. Запопадливо збирав він і дальше еолїти шпираючи за ними по Бельґії і Франції. На зїздї 1872 року виступив він зі своєю ґіпотезою в друге. Була вже певна ріжниця в поглядах учених за тих пять років, бо хоч Bourgenois і тут не стрітив ся з спочутєм учасників зїзду, то все таки вони його виступу не іґнорували. Зїзд вибрав з поміж себе комісію зложену з 15 членів і їй поручив розібрати справу аббата; по многих засїданях комісії стануло по сторонї Bourgenois-а вісїм а проти лише 7 членів. Се було уже побідою для нього, і ся побіда зробила імя його не лише голосним, але зєднала йому цїлий ряд пильних дослїдників і тим зробила справу третичного чоловіка актуальнїйшою.

Одним з чільнїйших оборонців сего погляду був Португалець Ribejro. На зїздї антропольоґів в Лїзабонї 1880 року порушує він гадку Bourgenois-а і попирає її великою масою міоценських еолїтів, назбираних в долинї ріки Тайхо оподалїк місцевости Otta. Рівночасно майже з Ri-

[1])

Епоха.	В і к.	Д о б а.
четвертична	палеолїтичний або лупаного каміня.	туразенська. магдаленська. солютренська. мустерська. ашельська. шеленська.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

bejr-om боронить третичности чоловіка ґеольоґ Nötling в Індії і Тома Willson в Америці. Перший з них описав знайдені ним пліоценські артефакти в Natural Science в цвітні 1897 року, а другий в праці: La haute anciennetè de l' homme dans l' Amerique du Nord, читаній на міжнароднім конґресї археольоґів в Парижі 1900 року.

Одначе побіду теорії Bourgenois-a принесли доперва праці і досліди Rutot, Kraus-e, Mortillet і Forrer-a.

Розсліджуючи культуру шелєнського чоловіка дійшли брусельський ґеольоґ Rutot і берлїнський антропольоґ Krause до виводу, що вона за висока для найдавнїйшого чоловіка, що мусила вона мати перед собою культуру примітивнїйшу. Ся фаза по думці тих учених могла мати місце перед ділювіяльною епохою, а саме в періоді третичнім. Виводи свої зібрав і оголосив Rutot друком в праці п. з. Sur une preuoe de l' existence de l' homme sur la crête de l' artois avant la fin du Pliocene уміщеній в Bull. de la Soc. Belge de Geologie в р. 1901.

Рівночасно поступають досліди в терені, в яких провід ведуть Rutot і Mortillet. Сей останний розсліджує ще раз відкриту уже давнїйше аббатом Bourgenois третичну стоянку в місцевости Thenay кола Pontlevoy в департаментї Loir-et-Cher у Франції. По критериям ґеольоґічним віднесено час тенейського чоловіка до горішного олїґоцену. До тогож часу зачисляє Rutot і свої еолїти, знайдені в місцевости Hautes-Fagues в Бельґії. Сї дві місцевости мають бути стоянками найпримітивнїйшого чоловіка, який по словам оборонців істнованя третичної людини або виродив ся в пліоценї з чоловікоподібних малп, або примандрував в тім часї з иньших околиць.

Тенейські еолїти стали ся предметом завзятих спорів. Противники Rutot товаришів закинули йому, що форма третичних еолїтів не свідчить, навіть при найдетальнїйших обсерваціях про оброблене рукою розумної істоти. Брак ідеї і цїли, говорили вони, тут наглядний: третичні еолїти були мимовольним витвором природи, або води, або нагальних змін температури абу натиску горішних верств.

Rutot, Krause і їх сторонники доказували, що нї оден із згаданих чинників не відіграв рішучої ролї в наданю форми еолїтам. Вони постарали ся дати докази експериментальні. Піддали кремяні окрушини дїланю воздуха, води та тисненю, при чім оказало ся, що вид їх не став подібним до найдених в Thenay еолїтів. Rutot перевів строгу контролю назбираних ним еолїтів, і як видно з його праці Eolithes et Pseudo-Eolithes, Bruxelles 1906, много з них сам не міг уважати за виріб чоловіка. Він признає, що вони дуже примітивні, так що примітивнїйших годї собі видумати, але попри се таки добачує в них цїль і ідею та слабоньку інтелїґенцію руки олїґоценського чоловіка. З ним згоджуєть ся і Mortillet в Le préhistorique Antiquité de l'homme Paris 1900, Forrer

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer Stuttgart 1906, Ashington в Eolithic implements ум. в Victoria Institute 1901, в Eoliths from South and Sootwest-England ум. в Geolog. Magazine т. X, 1903 р. і Prestwich в On the primitive characters of the flint implements of the Chalkplateau of Kent пом. в Journal of the anthrop. Institute 1892 р.; Klaatsch в Anthropologische und paläolithische Ergebnisse einer Studienreise durch Deutschland, Belgien und Frankreich ум. в Zeitschrift für Ethnologie 1902 р. і в Entstehung und Entwickelung des Menschengeschlechtes ум. в Weltall und Menschheit II т. 1902 р. і Reinhardt в книзї: Der Mensch zur Eiszeit in Europa 1906 р.

Проти виводів горі наведених учених опонують побіч антропольоґів і археольоґи Capitan і Mahoudeau. Перший з них скристалїзував свої погляди в розвідцї: La question de l' homme tertiaire à Thenay ум. в Rev. de l' Ecole d' Antrop. Paris 1901.

Ми перейдемо усї стоянки третичного чоловіка, щоб при тій нагодї запізнати ся з арґументами йоґо оборонцїв. Крім стоянки в Тепау і Hautes-Fagues маємо ще в Европі чотири важнїйші.

Puyl Courny коло Aurillac у Франції. В роцї 1877 знайшов там Rames,а 1906 р. недалеко сеї місцевости Rutot і Vervorn еолїти в верствах, що належали або до горішного міоцену або до долїшного плїоцену. Третичність тих верств стверджена при помочи палеонтольоґічних критерий. Сими еолїтами займав ся Mortilet і признав їх за витвір людської руки. Епоху горішного міоцену назвав він Пікурнейською або Кантальською. Рівночасною з сею є стоянка Puy Bondieu коло Aurillac в департаментї Cantal.

Picermi, місцевість положена між Атенами і Маратоном в Греції. В околицї розтягаєть ся простора долина вкрита на килька метрів грубою верствою червоної глини, а де не де виднїють верстви конґльомератові, які уложила тут могуча струя плїоценської ріки. Наймаєр в своїй „Erdgeschichte“ подає, що поклади сї треба зачислити до понтийських. На них уложили ся грубі верстви ділювіяльні, через які вгризла ся аж до верств плїоценських перепливаюча туди нинї ріка Picormi. В тих власне відкритих рікою покладах знайдено в метровій глубинї велике число плїоценських звірят: малп, антильоп, і т. и., і їх кістяки до нинї дуже добре заховали ся. Точні досліди над тими кістяками виказали, що усї вони мають переломану кість в тім самім місцї черепа. Наймаєр перший забрав в тій справі голос і поставив здогад, що зломанє кости належить приписати зубам великих звірят, які в плїоценській добі в тих сторонах жили. Інакше задивлює ся на сю справу Forrer. Він збиває здогад Наймаєра, а приписує зломанє костий істотї розумній, яка в часах плїоцену замешкувала сторони Picermi. Годї припустити — каже

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

він — що звірята-велити убили тут таким оригінальним способом стільки звірят. Далеко правдоподобнійшим здає ся йому такий здогад, що смерть тим звірятам завдала розумна істота, а саме пліоценський чоловік. Побіч сего застановляє його і ся обставина, чому власне стільки звірят знайшло ся тут разом, а чого здогад Наймаєра не годен витолкувати. Виходячи з сього становиска, що убійником їх був чоловік, каже Forer, що утворив він собі в тім місці рід стервиска, куди зносив непотрібні части звірячого тїла. Свій погляд попирає він ще й иньшим арґументом, а саме анальоґічним явищем з Achenheim в Альзації коло Штрасбурґа. Така наглядна анальоґія — говорить Forrer в Bauernfarmen der Steinzeit von Achenheim und Stutzheim im Elsass, ihre Anlage, ihr Bau und ihre Funde. Strassburg 1903 — не може бути припадковою; противно, свідчить вона очевидно про істнованє пліоценського чоловіка, який умів уже поконувати влучним ударом каменя звірину, яка силою його перевисшала.

Близша до нас, бо належить до горішного пліоцену, третична стоянка в Kent в Анґлії. Викрив її Prestwich, а зібравши звідтам еоліти оголосив свої досліди друком в On the primitive characters of the flint implements of the chalkplateau of Kent, пом. в Journal of the antrop. Institute 1892 року, де боронить третичности чоловіка [1]).

Пліоценські еоліти найдено також в St. Prest, Forest Cromer Beds, в місцевости Burma, над рікою Іраваді в заґанґесових Індіях, в Taubach, Hundisburg-у, олігоценські в Бельґії коло Boucelles, в Памнасї і в Америці. Є також звістка про еоліти в Африці.

Про третичні еоліти на териториях українських земель трактував В. Антонович в рефератї п. з.: Памятники каменнаго вѣка найденные въ Кіевѣ въ теченіе трехъ послѣднихъ лѣтъ, уміщенім в Трудах десятого археольоґічного зїзда в Ризї 1896 р. Москва 1900. Еоліти сї знайдено в Київві на Кирилівській вулиці і росийські ґеольоґи Армашевський і Теофілактов узнали глину, в якій вони лежали, за граничну версту між третичною а четвертичною добою.

Теорія істнованя третичного чоловіка випливає чим раз більше на верх та стає майже пануючою в археольоґічнім світї. В тім дусї висказуєть ся Rutot в працї: Le prehistorique dans l' Europe centrale. Namur

[1]) Таблиця третичної епохи Forrer-a:

Верства.	Епоха.	Вік.	Доба.
Гор. олігоцен.	Третична.	Еолїтичний або каменя лупаного.	Тенейська.
Гор. міоцен.			Пікурнейська.
Доліш. пліоцен.			Пікерлійська.
Серед. пліоцен.			Кентийська.
Горіш. пліоцен.			Престенська.

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

1904 і Klaatsch в: Die Entwickelung des Menschengeschlechtes. Klaatsch сказав: наївним буде сей, хто гадає, що істнованє третичного чоловіка не факт. Еолїти з олїґоцену, міоцену і плїоцену не мають уже нині стверджувати істнованя, але мають говорити лиш про величину територияльних займищ тогочасних людий.

Коли що скріпило стійність гіпотези істнованя третичного чоловіка, то в першій мірі находка Dubois-a з року 1891. Найшов він на острові Яві на збочах берега ріки Benhavan оподалїк місцевости Trinil останки давного чоловіка, а саме склепінє черепа, удову кість і два зуби. Кости сї знайдено серед вулканїчного попелу третичного, а саме з міоцену. Палєонтольоґічні критерії противлять ся міоценській верстві, а ставлять находку до верстви нам близшої — до плїоцену. Нахідка ся стала незвичайно голосною, перейшла за три роки весь цивілїзований світ скріпляючи своєю третичністю квестію передділювіяльного чоловіка, поставлену в шістьдесятих роках археольоґами.

До доказів натури археольоґічної як артефакти та натури антропопалєонтольоґічної як находка Dubois-a зачислюємо ще й инші, які можуть бути не менше стійними як сї. Се відтиски рук та ніг, які законсервували до нинї. Такі слїди найдено на третичних верствах в Австралії та сусїдних з нею островах, а ужито їх для ствердженя третичности чоловіка. Знайдено їх досить велику скількість. Про них трактує Branco в: Die fraglichen fossilen menschlichen Fusspuren im Sandsteine von Warnambool, Victoria und andere augebliche Spuren des fossilen Menschen in Australien, ум. в Zeitchrift für Ethnologie 1905, Fragliche Reste und Fusspuren des tertiären Menschen, в Zeitschrift des deutschen geologischen Geselschaft, 1904 p., Klaatsch в Reiseberichte aus Australien, в Ethnologische Zeitschrift 1906 p.

Ті три громади доказів зложили ся на те, що істнованє третичного чоловіка, здавало ся, не улягало вже і найменшому сумнївови. Здавало ся, що гіпотеза поставлена аббатом Bourgenois-ом, Rutot, Mortillet а підперта цїлим рядом їх сторонників здобула собі уже пановань. Кульмінаційною точкою тріумфального походу теорії істнованя чоловіка в третичній добі ґеольоґічній був рік 1907. В тім роцї відбув ся зїзд археольоґів і антропольоґів в Штрассбурцї, на якім, підчас дискусії над тенейськими і пуйкурнейськими еолїтами, більшість учасників признало їх за витвір руки третичної людини [1]).

Одначе стійність тих поглядів почала хитати ся і не минуло кілька місяцїв від штрасбурського конґресу, як теорія третичного чоловіка під впливом нових строгійших наукових дослїдів мусїла упасти.

---

[1]) Forrer Robert Dr. Reallexikon der prähistorischen klassischen und frühchristlichen Altertümer. Berlin. Stuttgart. ст. 641.

Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

За зворотну точку в поглядах на питанє про передділювіяльного чоловіка уважаємо рік 1906, в котрім вийшли друком праці Wieger-a і Verworna [1]), але опозиція проти теорії Bourgenois-a зарисувала ся вже давнїйше. Ми згадаємо тут голоси Capitan-a, Mahoudeau, Ranke і Penck-a, та Hoernes-a.

Capitan і Mahoudeau присвятили богато муравлиної праці тенейським еолїтам. Вони зібрали їх около 2500 примірників і піддали строгій ревізії, а в хвилї коли Mortillet, Rutot і Forrer оголосили їх за твори олїґоценського чоловіка, піднесли вони протест в спільно виданій праці, де виказали, що на тенейських еолїтах нема слїдів обробленя рукою розумної істоти [2]).

Ranke і Penck уважають погляди археольоґів за далекоідучі. Ще 1900 року казав Ranke, що про істнованє третичного чоловіка й мови бути не може [3]). Він годить ся цїлком на висліди Penck-a оголошені в Mensch und Eiszeit, що слїдів чоловіка нема навіть в найдавнїйшій ділювіяльній добі; виступають вони виразно, так, що на таких слїдах можна покладати, доперва в останнїй, інтерґляціяльній епосї [4]).

Hoernes дуже скептично задивлюєть ся на третичні еолїти. Він каже, що ті які до нині зїайдено не можуть промовляти за третичністю. Що до часу житя найдавнїйшого чоловіка згоджуєть ся він з Penck-ом [5]).

Систематичну кампанію проти третичного чоловіка зачинає доперва, як ми се вже в горі зазначили, Verworn. Він обїзджає усї третичні стоянки та піддає основній критиці еолїтичний матеріял. Згадаємо, що наукова критика признала дослїди Verworna за всесторонні і строго наукові. При них послугує ся він найновшими здобутками палеонтольоґії і ґеольоґії та орудує ними знаменито, чого бракувало подекуди його попередникам. Супроти сього можемо назвати дослїди Verworna ревізією давних, в многих випадках односторонних обсервацій.

В своїй археольоґічній подорожи зачіплює він насамперід найдавнїйшу людську стоянку в Thenay в департаментї Loir-et-Cher на французькій землї. Подає докладну історію відкрить сеї місцевости та полеміку над

---

[1]) Wieger Frietz. Die natürliche Entstehung der norddeutschen Eolithe в Zeitschrift für Ethnologie 1906 p.

Verworn Max. Archäolithische und paläolitische Reisestudien in Frankreich und Portugal в Zeitschrift für Ethnologie 1906 рік.

[2]) Mahoudeau і Capitan: La question de l'homme tertiaire à Thenay. Paris 1902. гляди Pettermanns Geogr. Mitteil. Literaturbericht. 1902 p. ст. 901.

[3]) Ranke Johannes Dr. Der Mensch. Leipzig-Wien. 1900, т. II, ст. 503.

[4]) Там же, ст. 420, 502, 419.

[5]) Hoernes M. Die Urgeschichte des Menschen nach dem heutigen Stande der Wissenschaft. Wien 1892, ст. 35.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 13:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тамошними еолїтами. Спиняючи ся на дослїдах Capitan-a і Mahoudeau, каже, що вони вже виказали брак слїдів обробленя їх людською рукою [1]). Він сам вказав на ті хемічні і фізичні фактори [2]), які їм надали їх форму. Тут власне показують ся дослїдчі здібности Verworna і зрозуміне великого завданя. Ми знаємо, що уже Rutot і Krause звертали увагу на сї чинники. Але Verworn зробив се інакше. Він звернув увагу на се, що треба тут доконче увзгляднити ті чинники в такій силї та формі, в якій вони дїлали в даній ґеольоґічній епосї, тут в олїґоценї. Змірку-вавши се добув він експериментально такі саміські форми, які мають тенейські еолїти [3]).

Такі всесторонні дослїди, а що більш додатний та світлий заразом вислїд експерименту почали стинати в самих основах теорію істнованя третичного чоловіка.

За стоянкою тенейською пішла черга на иньші.

Подібній судьбі улягли горішноолїґоценські еолїти з місцевости Aurillac в департаментї Cantal [4]). З тою стоянкою була справа дещо инакша. Тому що тамошні еолїти лежали в олїґоценській верстві, толкували се Rutot, Forrer і їх сторонники тим, що міг їх туди занести лиш чоловік. Verworn впав на ґенїяльний спосіб розвязаня сеї загадки. Він вчинив кілька ґеольоґічних екскурзій по околиці і розслїдивши терен виказав, що тамошні еолїти суть флювіятивним матеріялом річної струї, яка перепливала околиці Aurillac в горішнім олїґоценї [5]). Нетретичного походженя показали ся також еолїти з місцевостей Otta [6]) коло Лїсабони та з Les Eyzies [7]) в департаментї Dordogne. Правда, що вони уложені в верствах третичної формації, але уложила їх потретична ріка, яка силою ерозії вгризла ся в міоценські верстви. Сей брак відомостий з елементарної ґеольоґії у археольоґів видбив ся не менше і на стійности третичности еолїтів на північно нїмецьких територіях. Третичність їх опрокинув Wieger [8]). Він розслїдивши добре околиці Taubach-у, Hundisburg-у, Rübenland-у та Познаня виказав, що еолїти були матеріялом річним [9]), та що лежали вони не в піску третичнім, але в шутрі між тим піском [10]). Таким чином не лиш що збив штучне оброблене еолїтів, але також виказав їх молодший вік. До нинї — говорить Wieger — не стринув на тих териториях ще нїхто старших еолїтів, як такі, які належать до палеолїту [11]).

---

[1]) Op. c. ст. 616. [2]) Там же, ст. 618. [3]) Там же, ст. 619. [4]). Там же ст. 620. [5]). Vervorn Max. Die archeolitische Kultur in den Hipparionschichten won Aurillac. Zeitschrift für Ethnologie. p. 1906, ст. 237. [6]). Verworn Max. Archäolitische u... ст. 634, 638. [7]). Тамже ст. 649. [8]). Wieger Frietz. Die naturliche Entstehung der norddeutschen Eolithe. Zeitschrift für Ethnologie p. 1906, ст. 395—408. [9]). Там же ст. 401. [10]). Тамже ст. 401. [11]). Там же ст. 401, 403, 407. Також. Faoreau Paul. Neue Funde aus dem Umgegend von Neuhaldensleben, insbesondere des Kiesgrube am

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З петропічних околиць лишають ся ще місцевости Picermi і Ахенгайм. Третичність тих верств непевна так само як і попередних. Річний шутер, в якім найдено звірячі кистяки, убиті на погляд Forrera, були матеріялом не третичної, але ділювіяльної ріки. Врізала ся вона лише в третичні верстви силою дїланя своїх струй на підошву корита. Що до сеї обставини, що пікермійські і ахенгаймські звірята знайдено в однім місцї, та що пікермійські були в так ориґінальний спосіб убиті, то виводи Forrer-a дуже натягані. Бо зношенє звірят в одно місце годї приписати чоловікови хочби з того боку, що хочби він тодї істнував, то не міг мати так розвиненого естетичного смаку, щоб аж його разив сморід убитої звірини, тим більше, що про сталі стоянки в тих часах і мови бути не може. Противно, коли приймемо погляд Наймаєра, що звірята сї убив звір-великан, а дальше, що струя води поривала їх та завдяки якийсь перешкодї зложила в однім місцї сього корита, то будемо мати пікермійську та ахенгаймську „ориґінальність“ як найприроднїйше розвязану.

Що до третичности української находки, то справа ся з боку ґеольоґічного виглядає досить замотаною та неясною. Поминаю сю обставину, що третичність верстви сумнївна, як се зауважили самі ґеольоґи Армашевський і Теофілактов, так що вони важили ся, де сю глину синої краски зачислити: чи до третичної чи четвертичної формації. Поминаючи також обосїчні критерії археольоґічні що до еолїтів зверну увагу на се, що така сама синяя глинка товаришить епосї магдаленській.

Що до околиць тропічних, в яких знайдено еолїти, то з ними має ся річ зовсїм інакша як з нашими ґеоґрафічними ширинами. А то з огляду на иньші ґеольоґічні обставини тих країн. Зауважу, що в тропічнім підсоню находжено еолїти в горішнім пліоценї. А там, де не було ділювіяльної епохи, не могли вони добре законсервувати свого місця, тим більше, що пліоценська верства підлягала через весь час тріваня ділювіяльної епохи постійному переміненю та підлягає йому аж до нинї, так що незвичайно тяжко в нїй орієнтувати ся. Рішучо не можна би навіть повісти, чи час переміни належить віднести до пліоцену чи до найновійшої алювіяльної доби.

Зістаєть ся ще один арґумент піднесений археольоґами, арґумент і найпринаднїйший, і найбільше віродостойний. Піднесли його Rutot і Krause при нагодї дослїдів над камяними знарядями археольоґічної ше-

Schlosspark von Hundisburg. Zeitchrift für Ethnologie p. 1905 ст. 282, 283. Faoreau Paul. Die Ausgrabungen in den Enbornhölle bei Scharzfeld. Ethnologische Zeitschrift 1907 p. ст. 540. Wieger Frietz. Neue Funde paläolitischer Artefacte. Ethnologische Zeitschrift ст. 725.

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лєнської епохи. Їх заставовила взглядна висота сеї культури, природність форм та видна на перший уже погляд ока ідея і ціль тих знарядь, що промовляє без сумнїву за обробленєм їх рукою істоти розумної. Тому виповіли вони зовсїм слушний та консеквентний здогад, що така культура початковою бути не може, а противно мусить мати перед собою старшу, примітивнїйшу. Слушність такого виводу не можна відкинути і коли б епоха шелєнська мала була місце під час найдавнїйшого ділювію, то супроти так поставленої квестії третичність чоловіка не мала би нї на волос захитати ся. Одначе ми мусимо зважити на се, що артефакти археольоґічної епохи шелєнської припадають по ґеольоґічним критеріям на час другого інтерґляціяльного періоду, значить не в часї найдавнїйшої доби ділювіяльної. В виду сего консеквентний погляд Rutot і Krause тратить ґрунт під ногами. Виходить з сего неконсеквентність, бо артефакти з часів першого ледівця так прості, що простїйших годї собі подумати, так що точнїйші досліди над ними домагають ся усуненя значної їх части від імени „артефактів“. Не беремо сеї неконсеквенції на карб натяганям Rutot і Krause, бо в них шелєнська епоха стоїть на крайнім місці в четвертичній добі, але мусимо зробити з того закид Forrer-ови, який поставивши перед шелєнською чотири иньші, ужив ще того арґументу для ратованя гіпотези про істнованє третичного чоловіка [1]).

Згадати мусимо про хиткість та брак строгости в критеріях археольоґічних, які виринули найяскравійше при дослїдах над тенейськими еолїтами. Не знати, чому належить приписати сї браки в археольоґії, чи молодости сеї науки, чи надто великій „революційности“ її адептів. Здаєть ся, що сей другий мотив відіграв тут не малу ролю. В кождім разї така розбіжність думок, яка проявила ся між Capitan-ом і Mahoudeau з одної, а Mortillet, Rutot, Forrer-ом і иньшими з другої сторони, не приносить великої чести для археольоґів. Свідчити вона буде завсїди про брак певних найосновнїйших археольоґічних критерий.

Згадати мусимо на тім місці де-що про мотиви, якими руководив ся головний і перший подвижник квестії третичного чоловіка Bourgenois. Характеристику сеї особи і мотиви, які відгравали у нього домінуючу

[1]) Ріжницю між подїлом Rutot і Forrer-а викаже понизша таблиця.

		Rutot і Krause.	Forrer.
Епоха.	Вік.	Доба.	Доба.
Четвертич.	Палеолїтич.	Chelèen.	Chelèen. Strepyen. Mesvinien. Mafflien. Reutelien.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

роль подає Verworn. Довідуємо ся, що сей аббат не пропаґував ідею передділювіяльного чоловіка з мотивів наукових, що не був він чоловіком чистої і безпристрастної науки, але противно низьким доґматистом, який натягав гіпотезу про третичність чоловіка для вузьких, конфесийних ціли[1]). Був він фанатичним приклонником св. письма, а уважаючи частинне покрите ледами землї в ледовій епосї за библійний потоп, вірив також в істноване библійного передпотопового чоловіка[2]). Тому то приняв він так горячо третичні еолїти, та бачив в них руку прачоловіка. Не даром то не сотворив він підстав наукових для третичних еолїтів, а збираючи без розбору матеріял віддав ся майже голословному пропаґованю за своєю ідеєю.

З черги займемо ся справою слїдів, відтисків рук, ніг та прочих частий тїла на третичних верствах, які не менше як докази палєонтольоґічної натури можуть говорити про істноване передділювіяльного чоловіка. Найдено їх досить велике число на австральскім континентї і сусїдних з ним островах. Праці дослїдників над тими слїдами подають нам цїлий ряд картин на яких бачимо сї слїди[3]). До недавна було переконанє в науцї, що ті слїди віднести треба до третичного чоловіка, а то тим більше, що так Австралїю як і окружаючі її острови уважаємо від часів находки Dubois-a невідкличною та неоспоримою правітчиною чоловіка. Нетретичність чоловіка зрадила фавна пляйстоценська (ділювіяльна), якої слїди були поруч людських[4]). Ми згадали висше, що в тропіковім підсоню не було ділювію, і що на верствах плїоценських лежить безпосередно наша. Се було власне причиною непорозумінь, що до часу австральских відтисків. Нинї справа ся вияснена і усталена. По критериям палєонтольоґії віднесено їх до ділювію[5]). Згадаємо, що справою тих слїдів занимали ся анґлїйські ґеольоґи як Rücking, Mac Gregory, Brough Smyth, Willcinson і иньші, які по довшій полємиці заперечили їх третичність[6]).

На конець ще один з найповажнїйших доказів за третичністю чоловіка, а саме яванська находка Dubois.

Уже з самого початку, як тільки відкрито яванського чоловіка, себ-то на початку девятьдесятих років минулого столїтя, були погляди подї-

[1]) Verworn Max. Archäolitische.. ст. 615. [2]) Тамже, ст. 615.

[3]) Branco W. Die fraglichen fossilen menschlichen Fusspuren im Sandsteine von Warnamool, Victoria u andere augebliche Spuren des fossilen Menschen in Australien. Zeitschrift für Ethnologie 1905.

Branco W. Fragliche Reste und Fusspuren des tertiären Menschen. Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft p. 1904.

Klaatsch, Reiseberichte aus Australien. Zeitschrift für Ethnologie 1906.

[4]) Branco W. Die fraglichen fossilen... Zeit. f. Eth. 1906, ст. 164.

[5]) Тамже, ст. 171. [6]) Тамже, ст. 170.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лені, до якої саме верстви він належить, чи до міоцену чи до плїоцену. Більше голосів промовляло за плїоценом з огляду на велике значінє палєонтольоґічних критерий. В кождім разї нїхто не заперечував третичности.

В роцї 1906 порушив сю справу на ново Klaatsch. Він звертає увагу на попіл вулканїчний, в якім найдено Яванця і каже, що лише студії над ним можуть дати певну відомість до якого ґеольоґічного часу належить находка. По його гадцї показчики ґеольоґічної і палєонтольоґічної натури за мало розслїджені, аби на них можна покладатись [1]). Головною причиною такого стану річи являєть ся неясність австралїйських ґеольоґів що до третичного періода, через те виходять вагання при означеню віку Яванця [2]). Замітимо, що до третичної формациї тримають ся тамошні ґеольоґи иньших критерий та термінів як наші европейські [3]). Трактуючи про вулканїчний яваньский попіл, який в справі означеня ґеольоґічної доби грати мусить найвидніїйшу роль, замічає Klaatsch, що нїчого певного не можна про се повісти, а то тому, що вибухи вулканїчні не лиш мали місце в часах давнїйших, але лучають ся і нинї [4]). При тім звертає Klaatsch увагу і на сю обставину, що місце, де найдено Яванця, улягає частим заливаням сусїдньої ріки Benhawan [5]).

Дефінїтивну розвязку ґеольоґічного часу яванської находки принїс доперва рік 1907. В роцї тім виходить розвідка Volza, в якій він займаєть ся так віком яванського вулканїчного попелу, як і часом, в якім мали місце вибухи вулкана на Яві [6]). З працї Volza довідуємо ся, що вулкан сей Lavn-Kukusan належить до ряду нових вулканів і що найсильнїйший період його дїланя припадає на часи стародїлювіяльні [7]). З того то часу по найбільшій правдоподібности походить попіл, в якім знайшов яванську находку Dubois.

Ми перейшли в коротцї три громади доказів, які однодушно опрокидують істнованє третичного чоловіка.

Вважаємо справу досить виясненою сим.

---

[1]) Klaatsch H. Reiseberichte aus Australien. ст. 781.

[2]) Klaatsch H. Reiseberichte aus Australien... ст. 781 і примітки до 3) тамже.

[3]) Branco W. Die fraglichen fossilen... ст. 171. також: Klaatsch H. Reiseberichte aus Australien.. ст. 782.

[4]) Тамже, ст. 782.

[5]) Klaatsch H. Reisebericht aus Java. Zeitschrift für Ethnologie 1906, ст. 775.

[6]) Volz W. Uiber das geologische Alter des Pithecanthopus erectus Dubois Globus 1907.

[7]) Тамже, ст. 342.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

АНАТОЛЬ ФРАНС.

Острів Пінґвінів.

ПЕРЕДМОВА.

Не вважаючи на очевидну ріжноманітність втіх, що наче б то приваблюють мене, житє моє присвячене одній метї... Все цілком воно направлено на сповненнє одного великого наміру. Я пишу історію Пінґвінів. Я працюю старанно, невтомно, не вважаючи на часті перешкоди, що иноді здають ся менї непереможними.

Я розкопував землю, щоб віднайти поховані там памятники сього народу. Каміннє було першими книжками людей. Я студіював каміннє, яке можна вважати за первісні лїтописи Пінґвінів. Я розкопав на березї океану ще непорушену могилу; знайшов там, як звичайно, кремінні сокіри, бронзові списи, романські монети і монету в двадцять су з обличем Люї-Филипа І-го, короля Французів.

Для історичних часів менї в великій пригодї стала хронїка Йоана Тальпи[1]), ченця Беарґарденського монастиря. Я поринав в неї тим глибше, що не знайдено иншого джерела історії Пінґвінів з початку середнїх вікiв.

Ми багатїйші, вступаючи в XIII вік, багатїйші та не щасливійші. Писати історію — річ надзвичайно трудна. Нїколи невідомо напевно, як відбували ся події, і трудности для історика побільшують ся разом з побільшеннєм числа джерел. Коли подія відома тільки з одного свідоцтва, її приймають не дуже то вагаючись. Замішаннє починаєть ся, коли події подані двома або багатьма свідками, тому що їх свідоцтва завжди суперечні і погодити їх не можна.

Без сумнїву наукові підстави для того, щоб дати перевагу одному

Анатоль Франс без сумнїву найвизначнїйший і найінтереснїйший письменник сучасної Франції і новійші його твори, де він розважує ріжні питання з сфери нинїшнього культурного життя, і з чисто галльською іронїєю аналїзує ріжні утерті погляди нинїшнього світу, притягають до себе пильну увагу европейської суспільности, і тому ми вважаємо потрібними близше познайомити наших читачів з ріжними родами його писань. Сим разом хочем зазнайомити їх з його останньою книгою (1908), де він під назвою „Острова Пінґвінів“ дає пародію історії Франції і її сучасного житя, вона зробила сильне вражінне як своїм характеристичним юмором, так і гірким песимізмом, з яким автор дивить ся на сучасне житє і його безвихідність. Ми подаємо з неї цїкавійші виривки, бо в цїлім його книга трохи утомляє своїм пародіованим стилем і своїми натяками на маловідомі подробиці французької історії, давнїйшої і сучасної. *Ред.*

[1]) Talpa — йолоп, по латині.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свідоцтву над другим, бувають часом дуже міцні. Та їх ніколи не буває досить, щоб піднятись понад нашими симпатіями, нашими упередженнями, нашими інтересами, або щоб перемогти сю легковисність, властиву всім поважним людям. Так що ми завжди показуємо події або сторонничо, або нерозважно.

Я щиро оповів про трудности, яких я зазнав при складанню історії Пінґвінів, багатьом вченим археольоґам і палеоґрафам як мого краю, так і чужих країн. Та я стрів ся з зневагою. Вони дивились на мене з усмішкою жалю, яка наче казала: „Та хиба ми пишемо історію, ми? Хиба ми пробуємо витягти хоч крихіточку життя або правди з текста чи документа? Ми просто публикуємо самі тексти. Ми тримаємо ся букви. Тільки буква цінна й закінчена. А розум не такий; ідеї фантастичні. Треба бути добре зарозумілим, щоб писати історію: треба бути химерним.

Се все відчувало ся в погляді та усмішці наших вчителів палеоґрафії, і розмова з ними мене глибоко збентежила. Одного разу, коли по розмові з видатним сіґільоґрафом, я був більше пригнічений, ніж звичайно, менї раптом спала така думка:

— „Одначе історики ще істнують; порода їх не зникла цілком. їх ще заховалось пять чи шість в Академії соціяльних наук. Вони не публикують текстів; вони пишуть історію. Вже ж вони менї не скажуть, що треба бути зарозумілим, щоб віддатись такому роду праці.

Ся думка надала менї бадьорости.

Другого дню я пішов до одного з них — бистрого розуму старця.

Я прийшов, пане, — кажу я йому, — прохати в вас поради з вашого досвіду. Я собі завдаю багато лиха, складаючи історію, і в мене нїчого не виходить.

Він менї відповів здвигаючи плечима:

— Для чого, мій бідний пане, вам завдавати собі стільки праці і навіщо складати історію, коли ви можете копіювати більш звісні, як се звичайно робить ся? Як що ви маєте новійший погляд, ориґінальну ідею, як що ви показуватимете людей і річи в якім-небудь несподіванім освітленню, ви здивуєте читача. А читач не любить несподіванок. Він шукає зажди в історії тільки дурничок, які він вже знає. Як що ви спробуєте його вчити, ви тілько образите й розсердите його. Не пробуйте просвіщати його; він кричатиме, що ви зневажаєте його вірування.

„Історики копіюють один другого. Вони охороняють себе таким робом від втоми і від обвинувачувань в зухвальстві. Ідіть їх слїдами і не будьте ориґінальним. Ориґінальний історик се предмет загального недовіря, погорди й відрази.

„Чи ви думаєте, пане, — додав він, — що я був би поважаний та ушанований, як би понаписував в моїх історичних книжках якихось новин? Та й що таке новини? Зухвальство.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він підвівся. Я подякував йому за ввічливость і пішов до дверей; він мене завернув:

— Ще одно слово. Як що ви хочете, щоб ваша книжка була добре прийнята, не пропускайте нїякої нагоди похвалити в нїй чесноти, якими тримаєть ся суспільність: пошану до багацтва, побожні почутя і особливо покірливость бідного, бо вона служить основою ладу. Заявіть, пане, що власність, шляхецтво, жандармерія будуть трактовати ся в вашій історії зо всею повагою, на яку заслугують сї інституції. Повідомте, що ви приймаєте надприродне, коли воно зявляєть ся. І тодї ви матимете успіх в добрім товаристві.

Я обміркував сї справедливі спостереження і скористував ся ними.

Я не буду оповідати тут про пінґвінів перед їх метаморфозою. Почну тільки з того моменту, коли вони вийшли з обсягу зоольоґії, щоб перейти до історії і теольоґії. Саме сих пінґвінів великий святитель Маель перетворив в людей. Але треба ще пояснити сей термін, бо і нинї він може викликати непорозуміннє.

Ми називаємо пінґвіном птаха північних країн, що належить до родини альцідів. А тип сфенїсцідів, що живуть в полудневих морях, ми називаємо маншотами.

І ті й другі мають серіозний та спокійний вигляд, комічно важні, приятельськи довірчиві, лукаво-добродушні, з манєрами поважними й незграбними. Ті й другі спокійні, балакучі, жадні до забав та розривок, захоплюють ся публичними справами і може бути трохи заздрісні до першенства. Мої гіперборейські птахи мають, правду кажучи, крильця покриті зовсїм не лускою, але маленькими перами; хоч їх ноги поставлені трохи меньше назад, анїж у південних птахів, вони ходять так само випроставшись і піднявши голову, хитаючи тїлом з такою ж гідністю, і їх величний дзюб (os sublime) не мало спричинив ся до помилки, в яку впав апостол, коли прийняв їх за людей.

Ся робота належить, я повинен се признати, до типу старої історії, яка показує хід подїй, як вони заховались в памяти, і яка поясняє, оскільки се можливо, причини і наслїдки; се більше штука, нїж наука. Кажуть, що ся манєра писати вже не задовольняє точних умів і що стародавня Клїо вважаєть ся тепер за оповідачку дурничок. І було б добре мати в будучинї історію більш певну, історію умов житя, щоби ми могли знати, що таке даний нарід в таку-то епоху витворив і спожив у всїх обсягах своєї дїяльности. Ся історія буде не штукою, а наукою і вона досягне точности, якої бракує давнїй історії. Але для того треба їй силу статистичних даних, яких нема й досї у всїх народів і спеціально у Пінґвінів. Можливо, що нові нації дадуть коли небудь матеріяли для такої історії. Що до колишньої людськости, бою ся, завжди

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

треба буде задовольнятись оповіданнєм в давнїм стилю. Інтерес таких оповідань залежить найбільше від проникливости і сумлїнности оповідача.

Житє народа, як се сказав великий письменник з Альки [1]), — се довгий ряд злочинів, злиднів й божевілля. З Пінґвінією було не инакше, як з иншими націями; проте в її історії знаходимо дивні події, які я сподїваюсь освітити.

Пінґвіни довго зоставались войовничим народом. Один з них, Жако фільософ, змалював їх характер в маленькім образку звичаїв, який я навожу тут і який без сумніву прочитають з задоволеннєм:

„Мудрий Ґраціан обходив Пінґвінїю за часів останніх Драконїдів. Одного разу переходячи свіжою долиною, де дзвіночки корів бренїли в чистім повітрі, сїв він на ослонї під дубом, коло хатки. На порозї жінка годувала немовлятко; тут же хлопчик бавив ся з великим собакою; старий слїпець сидячи проти сонця, напів розкривши губи, пив світло дня.

Господар дому, людина молода й сильна, подав Ґраціанови хлїба й молока. Фільософ з країни Дельфінів приняв сю сїльську їжу.

— Дякую вам, привітні мешканцї привітної країни, — сказав він. — Все тут дихає радістю, згодою і миром.

Коли він се говорив, проходив вівчар награваючи марш на своїй козї.

— Що се за співанка така жива? — спитав Ґраціан.

— Се гимн війни проти Дельфінів,—відповів селянин.—Тут всї його співають. Малі дїти вміють його ранійше, ніж починають говорити. Всї ми добрі Пінґвіни.

— Ви не любите Дельфінів?

— Ми їх ненавидимо.

— Через віщо ненавидете їх?

— Ви про се питаєте? Чи ж Дельфіни не сусїди Пінґвінів?

— Без сумніву.

— Ну, то тому Пінґвіни й ненавидять Дельфінів.

— Та хиба ж се причина?

— Розумієть ся. Хто каже: сусїди, каже: вороги. Дивіть ся на се поле, що поруч мого. Воно належить тому чоловікови, якого я ненавижу більш за все на світї. По нїм мої найгірші вороги — люде села, яке розкинулось по другому схилу долини, під он-тим березовим лїсом. В сїй вузькій долинї, закритій зо всїх боків, є тільки те село та моє; і вони вороги. Кожний раз, як наші хлопцї зустрічають ся з тими, вони сварять ся й бють ся. І ви хочете, щоб Пінґвіни не були воро-

[1]) Алькою называе автор Париж.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гами Дельфінів! Невже ж ви досі не знаєте, що таке патріотизм? Що ж до мене, то ось два поклики, що виривають ся з моїх грудей: „Най живуть Пінґвіни! Смерть Дельфінам!“

Протягом тринадцяти віків Пінґвіни воювали зо всїма народами світу, з постійним запалом і ріжним успіхом. Потім, за кілька років вони знеохотились до того, що вони так довго любили, і показали дуже живий нахил до мира, що вони і виявляли гідно, без сумніву, але і дуже щиро. Їх ґенерали дуже добре призвичаїлись до сього нового настрою; вся їх армія, офіцери, підофіцери і салдати, рекрути й ветерани з приємністю приладились до сього; тільки писарі, бібліотечні щури, жалували за старим, та каліки не знаходили в сім потїхи.

Той самий Жако Фільософ склав щось подібне до морального оповідання, в якім він в комічнім і яскравім виді показує ріжні події людські; і він долучив туди багато рис історії свого рідного краю. Де-хто питав ся його, чому він написав таку перелицьовану історію, і яка користь, на його думку, буде з неї для його отчини.

— Дуже велика, — відказав фільософ. — Коли Пінґвіни побачать свої вчинки так перелицьованими і позбавленими всього облесливого, вони зрозуміють їх краще і може стануть розумнїйшими.

ПЕРВІСНІ ЧАСИ.

Святий Маель і охрещенне Пінґвінів.

Маель походив з камбрійської королївської родини; на девятім році був він відісланий до Івернського абатства, щоб там вивчити ся духовним і світським наукам. Коли йому було чотирнадцять років, він зрік ся своєї спадщини і обіцяв ся присвятити себе Ґосподеви. Згідно з правилами він поділив свій час між співанням гимнів, вивченням граматики та роздумуванням про вічні істини.

Небесні пахощі виявили швидко в манастирі чесноти сього ченця. І коли блаженний Ґаль, абат Івернський, перейшов з сього світу до иншого, молодий Маель заступив його в порядкуванню манастирем. Він заклав там школу, лїчницю, дім для подорожних, ковальню, ріжного роду робітні та варстати для будування кораблїв і примусив ченцїв обробляти околишні землї. Своїми руками вирощував він сад абатства, обробляв металї, навчав невмілих, і житє його плило спокійно, мов річка, що відбиває в собі небо і скропляє поля.

На схилку дня сей служитель Божий звичайно сїдав на скелї, в місцї, яке ще й тепер називають стільцем святого Маеля. У його ніг скельне камінне, мов чорні дракони, цїлком вкрите зеленими водорос-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лями й рудими фукусами (мохом) підставляло хвилям свої величезні груди. Він дивив ся, як сонце спускаєть ся в океан і немов кров Христова славною кровю своєю червонить хмарки на небі і гребні валів. І святий бачив в сім образ Хрестної таємниці, через який божественна кров вкрила землю королівським пурпуром. Широка темносиня лінія зазначувала береги острова Ґад, де свята Бріґіда, пострижена святим Мальо, правила жіночим манастирем.

Бріґіда почувши про заслуги велебного Маеля, прохала у нього, як цінного подарунка, який небудь виріб його рук. Маель вилив для неї мідяний дзвоник, і коли дзвоник був готовий Маель благословив його і кинув в море. І дзвоник поплив дзвенячи до берегу острова Ґад, де свята Бріґіда, почувши дзвін міди на хвилях, побожно прийняла його і в супроводі своїх дочок понесла його урочисто зі співами псальм в манастирську каплицю.

Так святий Маель восходив від чеснот до чеснот. Він пройшов уже дві третини свого житєвого шляху і сподівав ся дійти спокійно свого земного кінця серед своїх духовних братів, коли він довідав ся по певному знаменї, що божественний розум рішив про се инакше і що Господь покликав його до праці менш спокійної, але не менш гідної.

Одного разу, коли він роздумуючи йшов в глибині спокійної бухти, де скелї виступали в море і утворювали природну огорожу, він побачив камяні ночви, що плавали як човен на водї.

В таких самих ночвах святий Ґірек, великий святий Кольомбан і багато ченців Шкотії та Ірляндії їздили проповідувати євангеліє в Арморику. Не що давно свята Авойя з Анґлії переправила ся через річку Аврай в ступі з рожевого ґраніту, куди ставили пізнїйше дітей, щоб зробити їх сильними. Святий Вуґа переїхав з Гіберніі в Корнуельс на скелї, якої відломки ще заховують ся в Пенмарчі і сцїляють від пропасниці прочан, які кладуть на них голову. Святий Самсон приплив до затоки гори святого Михайла в ґранітовім човнї, який назвали потім чашкою святого Самсона. Ось чому побачивши сї камяні ночви, святий Маель зрозумів, що Господь призначив його до апостолування серед поганців, що ще населяли берег і острови Бретонії.

Він передав свою ясенову палицю святому Бідокови, уповажнюючи його таким способом правити абатством. Потім взяв один хлїб, барильце бережнóї води та книжку святих євангелистів і увійшов в камяні ночви, які його тихо понесли до острова Гедік.

На сім острові безперервно дули вітри. Бідні люде ловили там рибу між виступами скель і вирощували з великим трудом овочі в садах, повних піску й каміння, обгорожених стінами з сухих каменів і живоплотом з тамаринду.

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прекрасна смоковниця росла в долині острова і розкидала далеко своє гилле. Островитяне обожали її.

І святий Маель сказав їм:

— Ви обожаєте се дерево, бо воно прекрасне. Се значить, що ви чутливі до краси. Отже, я вам відкрию утаєну красу.

І він навчив їх євангелия. А навчивши охрестив їх сілю й водою.

Морбіганських островів було більше в ті часи, анїж тепер. Бо потім багато їх поринуло в море. Святий Маель навернув до євангелия шістьдесят. Потім, в своїх ґранітових ночвах він поплив горі рікою Аврай. За три години він вийшов на землю перед римським домом. Над дахом підіймав ся легкий дим. Святий переступив поріг, на якім була викладена мозаїкою собака з напруженими жижками і стисненими губами. Його привітало старе подруже, Марк Комбаб і Валерія Меренс, що годували ся тут з своєї землї. Навколо внутрішнього двору піднїмав ся портик, кольони якого були пофарбовані в червоне від низу до середини. Фонтан з мушлїв притулив ся до стїни, а під портиком стояв жертвеник з нишою, де господар сього дому поставив малих ідолів з обпаленої глини, побілених вапном. Одні представляли крилатих дїтей, другі Аполона або Меркурія, а багато було в видї голої жінки, що закручувала волосе. Але святий Маель, розглядаючи сї фіґури, знайшов між ними образ молодої матери, з дитиною на вколїшках.

Зараз же він сказав, вказуючи на сей образ.

— Отсе Дїва, мати Божа. Поет Вірґілій сповістив про неї в сібілїних віршах ще перед її народженнем, і янгольським голосом він співав Jam redit et virgo. І поганцї робили з неї пророчі фіґури, як он та, що ти, Марку, поставив на сей вівтар. І без сумнїву вона охороняє твоє домашнє огнище. Ось так ті, що слїдують точно природним законам, приготовляють ся до пізнання правд Откровення.

Марк Комбаб і Валерія Меренс, просвічені такою промовою, навернули ся до християнської віри. Вони охрестились із своєю молодою відпущеницею Целїєю Авітелею, що була їм дорожча, анїж світло їх очей. Всї їх кріпаки зрекли ся поганства і були охрещені того ж таки дня.

Марк Комбаб, Валерія Меренс і Целїя Авітеля з того часу провадили житє, повне чеснот. Вони відійшли з сього світу з Господом і були залїчені до святих.

Протягом ще тридцяти семи років блажений Маель навернув до християнства поганцїв, що жили в середині країни. Він заснував двіста вісїмнадцять каплиць та сїмдесят чотири абатства.

І ось одного дня, коли він був в містї Вань, де проповідував євангелие, він дізнав ся, що іверські ченцї нарушали під час його неприсутности правила святого Ґаля. Зараз же з дбайливістю курки, що збирає своїх

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

курчат, він повернув ся до своїх заблуджених дітей. Йому вже минуло тоді девятьдесят сім років, стан його зігнув ся, але руки були ще сильні, і слово його розсипало ся мов сніг зимою в глибині долини.

Абат Бідок віддав святому Маелю ясенову палицю і повідомив його про нещасливий стан, в якім опинило ся абатство. Ченці посварились про те, коли належало святкувати Великдень. Одні тримались календаря римського, инші грецького, і страшенна хронольоґічна схізма каламутила спокій в манастирі.

Була ще й друга причина непорядку. Черниці острова Ґад, що на жаль похитнулись в своїй давнійшій чесноті, раз у раз приїздили човном до Івернського берегу. Ченці витали їх в домі для подорожних, і звідси — скандали, які наповняли одчаєм побожні душі.

Маель заходив ся зараз же заводити невинність та мир в манастирі; виправив календар згідно з хронольоґічними і астрономічними обрахованнями і змусив всіх ченців прийняти його; він відіслав грішних дів святої Бріґіди до їх манастиря; але замість того, щоб їх грубо вигнати, він наказав проводити їх до їх корабля з співами псальм та літаній.

— Поважаймо в них, — казав він, — дочок Бріґіди і наречених Господа. Не будьмо такими як фарисеї, що отверто погорджують грішницями. Треба принижати сих жінок в їх грісї, а не в їх особі, щоб вони соромили ся того, що вони роблять, а не себе самих: бо вони сотворіння Божі.

І святий умовляв своїх ченців вірно сповняти правила їх устави.

— Коли корабль не слухає керми, — сказав він їм, — він віданий на волю підводним камням.

Ледви встиг блаженний Маель вернути лад в абатстві, як почув, що мешканці острова Гедік, перші, кого він просвітив і найдорожші його серцю, повернулись до поганства і повісили на гильках священної смоковниці вінки з квіток і вовняні повязки.

Перевозчик, що приніс сї сумні новини, побоював ся, щоб сї невігласи не зруйнували мечем і огнем каплиці, що стояла на березї острова.

Святий поклав відвідати не гаючись своїх невірних дітей, щоб їх навернути до віри і перешкодити їм в їх безбожних вчинках.

Коли він повернув ся до дикої затоки, де мокли його камяні ночви, він глянув на варстати, які поставив перед тридцятю роками в глибині сеї затоки для будування кораблів і де розлягав ся тепер шум від пил та молотків. В сю хвилю Діявол, що нїколи не знає втоми, вийшов з варстату підійшов до святого в видї ченця Самсона і став спокушати його.

— Отче мій, мешканці острова Гедік весь час грішать; що хвиля вони дальше відходять від Бога. Вони швидко принесуть мечі й огонь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до каплиці, яку ти поставив своїми поважними руками на березі острова. Час не жде. Невже ти думаєш, що твої камяні ночви принесуть тебе до острова швидче, аніж коли б вони були оснащені як човен, з кермою, мачтою й вітрилом; тоді б тебе ніс вітер. Твої руки ще сильні і здатні правити кораблем. Було б добре також поставити гострий форштевен на передї твоїх апостольських ночов. Ти дуже розумний, щоб про се не подумати ранійше.

— Авжеж, час не жде, — відповів святий. — Але зробивши як ти кажеш, сине мій Самсоне, чи не був би я подібний до сих людей маловірних, які зовсім не довіряють Господеви? Чи не була б то погорда до дарів Того, Хто послав менї сї камяні ночви без снастей і без вітрила?

На се питанне Діявол, який був великим теольоґом, відповів таким другим питанням:

— Отче мій, чи ж похвально чекати склавши руки, поки прийде поміч з неба і про все прохати Того, Хто все може, замість щоб робити згідно з людською розсудливістю і самому допомагати собі?

— Розумієть ся, ні, — відповів святий Маель, — бо се значило б спокушати Бога, як що не робити згідно з людською розсудливістю.

— Але, — сказав Діявол, — чи ж не розсудливість се, оснастити сї ночви?

— Се була б розсудливість, як би не можна було иншим способом доплисти.

— Хе-хе! а чи ж то твої ночви такі швидкі?

— Настільки швидкі, наскільки зволить Бог.

— Що ти про се знаєш? Вони подібні до мула абата Бідока. Се справжня кальоша. Чи ж тобі заборонено зробити їх більш швидкими?

— Сине мій, ясність оздоблює твою мову, але вона надмірно гостра. Завваж, що сї ночви чудовні.

— Се так, отче мій. Ґранїтові ночви, що пливуть на водї як корка — то справдї чудовні ночви. В сїм немає жадного сумнїву. Але що ж з сього ти можеш вивести?

— Моє замішанне велике. Чи ж лїчить такий чудовний човен удосконалювати людськими й природними засобами?

— Отче мій, як що ти втеряєш праву ногу і Бог її тобі поверне, буде ся нога чудовна?

— Без сумнїву, сине мій.

— І ти б обув на неї черевик?

— Розумієть ся.

— Ну, як що ти думаєш, що можна звичайним черевиком обути чудовну ногу, ти повинен також думати, що можна поставити звичайні

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

снасти на чудовний човен. Се очевидно. Гай-гай! для чого треба, щоб найсвятїйші особи мали свої часи втоми й заслїплення? Будучи найславнїйшим апостолом Бретанії можна було б виконати дїла, гідні вічної похвали... Але розум слабкий, а рука лїнива! Прощай же, отче! Пливи собі помалу, і коли нарештї ти допливеш до берегів Гедіку, то побачиш руїни спаленої каплиці, поставленої й освяченої твоїми руками. Поганцї її спалять разом з діяконом, якого ти там лишив, і який згорить як ґніт.

— Я змішаний надзвичайно, — сказав служитель Бога, обтираючи рукавом своє спітнїле чоло. — Але скажи менї, сине мій Самсоне, то ж не мала робота оснастити сї камяні ночви. І чи не втратимо ми часу, замість того, щоб виграти його, як що візьмемо ся до такої працї?

— Ах, отче, — скрикнув Діявол, — в один мент річ буде зроблена. Ми знайдемо потрібні снасти в сїм варстатї, який ти колись збудував на сїм березї, і в сих маґазинах, що виповнені твоїми заходами. Я сам приробю всї прилади корабельні. Перед тим, як я став ченцем, я був матросом і теслею; і я займав ся ще ріжними ремеслами. До працї!

Зараз же він тягне святого до маґазину, повного річей потрібних для мореплавства.

— Візьми се, отче мій!

І він кидає йому на плечі полотно, мачту, гафель і гік.

Потім, сам наладований форштевеном і кермою з гаком і баром, він схоплює торбу з струментами теслї і біжить до берега, тягнучи за собою за убраннє зігнутого й спітнїлого святого, що задихав ся під вагою полотна й дерева.

Діявол, підтикавшись по самі груди, витяг ночви на пісок і оснастив їх менше, анїж за годину.

Що-й-но святий Маель увійшов в ночви, як вони при розвинених вітрилах стали різати воду так швидко, що берега зараз же не стало видно. Старий кермував на південь, щоб обійти ріг Ляндс-Енд. Але непереможна течія понесла його на південний захід. Він плив вздовж полудневного берегу Ірляндії і повернув раптом на північ.

Був вечір; вітер збільшив ся. Даремно Маель пробував скласти вітрила. Ночви божевільно летїли до казкового моря.

При місячнім світлї товсті північні сірени, з волосєм як конопля, піднїмали навколо нього свої груди і рожеві спини; і бючи своїми смараґдовими хвостами по запіненим хвилям вони в такт співали:

Куди пливеш ти, тихий Маель,
В своїх божевільних ночвах?
Вітрило твоє надуваєть ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як груди Юнони,
Коли з них розливаєть ся молочна дорога.

Хвилину вони його переслїдували під зірками своїм гармонїйним сміхом. Але ночви плили в сто разів швидче, анїж червоний корабль вікінґа. І буревістники, спинені на бігу, чеплялись лапами в волосє святого.

Незабаром зняла ся буря, страшна, повна стогнань, і ночви, які скажено підштовхував вітер, летїли як чайка в морськім тумані.

Після ночи, що тягла ся тричі по двадцять чотирі години, рантом темрява розірвала ся. І перед святим відкрив ся на обрії берег, більш блискучий, анїж діямант. Він хутко побільшував ся і швидко при холоднім світлї безсилого, низького сонця Маель побачив над хвилями біле місто, з мовчазними улицями, більше за стовороті Теби; оскільки оку видно, розстелювали ся руїни його снїгового форуму, палаців з наморози, кришталевих арок і ріжноколїрових обелїсків.

Океан був вкритий кригами, навкруги яких плавали моржі, дикого й спокійного вигляду. І левіафан проплив, підкидаючи водяну кольону до хмар.

А на скибі льоду, що плавала укупі з камяними ночвами, сидїла біла ведмедиця, тримаючи в лапах своє мале; Маель почув, як вона тихо пробурмотїла сей вірш Вірґілїя: Incipe, parve puer.

І старий, сповнений смутку й стурбовання, плакав.

Бережна вода в барильцї замерзла, і від того воно луснуло. І щоб заспокоїти свою спрагу, Маель ссав бурульки. А їв він хлїб, обмочений в солену воду. Його борода й волосє ламали ся як скло. Вбранне його, вкрите верствою льоду, різало йому при кожнім русї тїло. Страшенні вали піднїмали ся і запінені щелепи розкривались во всїй своїй величи на зустріч старому. Двадцять разів вода наповняла ночви. І океан поглинув книжку святих евангелистів в пурпурній оправі з золотим хрестом на нїй, яку апостол побожно беріг.

На тридцятий день море заспокоїло ся. І ось при страшеннім лементї небес і вод засліплюючо біла гора, трьохсот футів висококости, насуваєть ся на камяні ночви. Маель кермує, щоб втїкти; бар ламаєть ся в його руках. Щоб затримати свій біг на камінне, він пробує ще взяти ріф. Але коли він хоче звязати шворки, вітер йому видирає їх; трос вислизнув і попалив йому руки. І він бачить трьох демонів, які, зачепившись гачками своїх чорношкірих крил, висїли на снастях й дмухали на вітрило.

Бачучи се, він зрозумів, що ворог кермував ним у всїх сих подїях, і він охоронив себе хресним знаменем. Зараз же порив страшного вітру,

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з риданнєм і витєм, підкидає камяні ночви, уносить мачти з вітрилами, видирає керму і форштевен. Камяні ночви поплили по волї вітра й течії заспокоєним морем. Святий кинувшись на вколїшки дякував Господеви, що він увільнив його з сїтей демона. Тодї він знов побачив на скибі льоду ведмедицю мати, яка говорила під час бурі. Вона пригортала до своїх грудей свого кохану дитину і тримала в руцї книжку в пурпурі з золотим хрестом. Причаливши до ґранїтових ночв вона привитала святого такими словами: P a x t i b i, M a ë l.[1]) І дала йому книгу.

Святий пізнав своє евангелиє і повний здивования він проспівав в холоднім повітрі гимн Творцеви й сотворенню.

Проплававши який час по волї вітру й течії, святий причалив до вузького берегу, закритого гостроверхими горами.

Цїлий день і цїлу ніч ішов він вздовж берега, оточеного скелями, що утворювали непрохідну стїну. І він переконав ся, що се круглий острів, по серединї якого підіймала ся гора, вінчана хмарами. Він з радістю вдихав свіже повітрє. Падав дощ, і сей дощ був такий тихенький, що святий покликав до Господа:

— Господи, ось острів слїз, острів каятя.

Місцевість була пустинна. Виснажений від утоми й голоду, сїв він на камені, в розколинї якого лежали жовті з чорними плямами яйця, великі мов яйця лебедя. Але він їх зовсїм не рушав, кажучи:

— Птахи — жива похвала Богови. Я не хочу, щоб хоч одна така хвала не істнувала через мене.

І він жував мох, що ріс в ямках каменїв.

Святий обійшов майже весь острів, не зустрівши мешканцїв, коли ось побачив просторий цірк, утворений рудими й червоними, повними дзвінких каскадів, скелями, верхівя яких синїли в хмарах.

Одсвіт полярних льдів випалив очи старого. Проте слабе світло ще блимало між його опухлими повіками. Він помітив живі сотворіння, що тїснили ся рядами, один над другим, на сих скелях, як тлум людей на сходах амфітеатру. І одночасово вуха його, заглушені неустанним шумом моря, почули слабо голоси. Думаючи, що се люди, які живуть згідно з законами природи, і що Господь послав його їм, щоб навчити їх божественній вірі, він став проповідувати їм евангелиє.

Вилїзши на високий камінь по серединї дикого цірку він сказав їм:

— Мешканцї сього острова, хоч ви й малі на зріст, проте радше похожі на сенат мудрої республїки, анїж на ґрупу рибалок і моряків. Зі своєю поважністю, мовчазністю, своїм спокійним виглядом, утворюєте ви на сїй дикій скелї зібраннє, подібне до засїдання римських сенаторів в храмі Побіди аби радше атенських фльософів, що діспутували на лавах ареопаґа. Без сумнїву, ви не маєте ні їх знання, ні їх ґеніяльности; але

[1]) Мир тобі, Маель.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

може у Бога ви стоїте вище їх. Вгадую, що ви прості й добрі. Обходячи береги вашого острова, я не знайшов нїякого слїда убийств, нїякого знаку різанини, нї голов ворогів, привішених на високій жердцї, або причеплених біля входу в села. Здаєть ся менї, що ви не знаєте зовсїм ремесл і не обробляєте металїв. Але серця ваші чисті, а рукі невинні. І правда легко увійде в ваші душі.

Одже те, що він приняв за людей низького росту, але поважного вигляду, були пінґвіни, що зібрались весною і сидїли парами на природних сходах скелї, виставляючи на перед свої величні, білі, великі животи. Инодї вони, мов руками, махали своїми крильцями і випускали приязні крики. Вони зовсїм не боялись людей, бо не знали їх і нїколи не зазнавали від їх образи; і було в сїм ченцї щось таке лагідне, що заспокоювало самих боязких тварин і що надзвичайно вподобало ся сим пінґвінам. Вони повертали до нього, з приязною цїкавістю, свої маленькі круглі очи, продовжені спереду білою овальною плямою, що надавала їх погляду щось дивне й людське.

Зворушений їх увагою святий почав вчити їх євангелия.

— Мешканцї сього острову, денне світло, що заняло ся над вашими скелями є образом внутрішнього світла, що піднїмаєть ся в ваших душах. Бо я вам приношу внутрішнє світло; приношу вам світло й тепло душі. Як сонце розтоплює лїд на ваших горах, так Ісус Христос розтопить лїд в ваших серцях.

Так говорив старий. Як всюди в природї голос викликає голос, і все, що дихає при світлї дня, любить повторені співи — так і пінґвіни відповіли старому звуками своїх горлянок. А голос їх був нїжний, бо вони були в періодї кохання. І святий, переконаний, що вони належать до якоїсь поганської народности і виявляють на своїй мові згоду на християнство, запросив їх приняти хрещеннє.

— Думаю, — сказав він їм, — що ви купаєтесь часто. Бо у всїх щілинах сих скель повно чистої води, і я бачив тільки що, коли йшов на ваше зібраннє, що дехто з вас купав ся в сих природних ваннах. А чистота тїла — образ вічної чистоти.

І він їм пояснив походженнє, прикмети і наслїдки хрещення.

— Хрещеннє, — сказав він їм, — се Усиновленнє, Воскресеннє, Відродженнє, Просвіщеннє.

І він їм пояснив один по другім сї пункти.

Потім, освятивши ранійше воду, що спадала каскадами, і проказавши заклятя, він охрестив просвіщенних, бризкаючи на голову кождого з них краплею чистої води і проказуючи священі слова.

Так він хрестив птахів протягом трьох днїв і трьох ночей.

Перекл. *Наталя Романович.*

(Далї буде).

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ю. СІРИЙ.

Український театр в Київі 1908/9 р.

Коли ми признаємо за театром значінне виховуючого фактора суспільства, коли надаємо йому велику вагу в розвитку людини, то тим паче мусимо се сказати про український театр.

В найгірші часи життя українства в Росиї, в ті часи, коли вся українська територія була оповита важким туманом заборон і репресій, коли слово українське не мало нїякого приступу до народу, коли заборони сього слова досягли нечуваних розмірів, український театр один стояв „на сторожі сього слова". Одинокою зіркою світив він між поневоленим людом і нагадував про постулят національного життя, про право на істнуваннє мови кілька десять міліонного люду, про творчість його духу, про його етнографічну відмінність.

Покликанний до істнования самим житєм, він брав сили в житю широких кругів народу—селянства і нїс те житє в міста, де демонстрував його перед населеннєм, що одірвало ся від села і часто забуло вже, що український народ глибоко заховав в собі свої національні риси, свою мову і свої звичаї. Театр показував в містах, що дух народу живе, мова його не задушена заходами русіфікаторської полїтики, прориває мури заборон і видвигає своїх представників, що в драматичних творах її звуками малюють народнє житє з його горем і радощами, з його привабними і темними сторонами.

Дїячів на сїм полї було хоч і мало, але вони робили своє дїло. Ми не можемо сказати, щоб Україна була в минулім багата числом письменників драматургів і числом труп, але можна сказати, що та невеличка кількість гуртків переважно стояла на висотї свого завдання і своєю любовю до дїла творила театр, котрий являв ся дїйсно відбитком самого життя і викликав зацікавленнє не тілько серед своїх Українців, а також і серед широких мас инших народів Росії. За останнє тридцятипятилїтє розвиток театру в такім напрямку досяг найвищого свого ступеня. Зявила ся цїла низка пєс, що в художнїй формі дала малюнки ріжних сторін народнього життя. А такі артисти як М. Л. Кропивницький, М. П. Старицький, І. К. Тобілєвич (Карпенко-Карий) М. К. Заньковецька, А. П. Затиркевич-Карпинська, М. К. Садовський і О. К. Саксаганський дали високо-художнє виконанє сим образам.

До 1885 року всї наведені імена були сполучені в одну трупу і тріумфально проходили з міста до міста, переважно по Українї, чарующи слухачів своєю художньою грою.

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Після 1885 року помічаєть ся подїл труп. З початку се явище здавало ся небажаним, але лихого впливу на стан театру воно мати не могло, бо головні новоутворені трупи мали проводирями тих-же коріфеїв, що входили ранійш в склад одної трупи; а для ширення національної ідеї і ознайомлення суспільства з житєм народа воно мало велику цїнність, бо одна трупа, хоч би вона була й найкращою, не мала фізичної змоги являти ся всюди і нести перед слухачами світочі народнього житя. Школа театральної гри вже виробила ся і вилила ся в певні форми: театр мав уже своє минуле, свою практику і уміннє, і подїл на окремі трупи і з сього погляду являв ся більш бажаним ніж нї. І до останнього часу повставали і утворювали ся все нові українські трупи.

З коріфеїв нового театру зістало ся на українській сценї зараз дуже мало. Постійних дїячів ми можемо зазначити тілько трох — се М. К. Заньковецьку, М. К. Садовського і О. К. Саксаганського. Останнї два стоять кождий на чолї своєї трупи і Київ мав нагоду добре познайомитись за минулі три роки з сими обома трупами. В звязку з перебуваннєм сих труп в Київі нам і хотїло ся би подїлити ся з читачем вражіннями, навіяними українським театром.

До останнїх трьох років в Київі українські трупи рідко оселювали ся на довший час. На перешкоді стояли заборони адмінїстрації, що в українській трупі завжди уміла знайти шкодливий дух сепаратізму, шкодливий вплив її на суспільство. Тільки той перелом що повстав в цїлому полїтичному житю Росії в 1905 роцї, розбив ті перешкоди, що стояли на шляху до Київа, сього серця України, і дав змогу театральним силам задовольняти потребу суспільства, дав змогу театру знайомити суспільство з тим репертуаром, що виріс на українськім ґрунтї за сї часи.

Житє загальне, а з ним і українське, після того перелому пішло прискореним темпом і за коротенький час виросло на стілько, що не змогло вже цїлком задовольнятись старими формами. Се відбило ся на лїтературі взагалї, а разом з тим і на сценї. Суспільство не могло вже цїлком задовольняти ся старим репертуаром пєс з народньо-етноґрафічним і народньо-побутовим змістом. Інтелїґенція почала вимогати нових пєс, де б відбило ся близьке її духу житє. У відповідь на такі вимоги на Україні являєть ся цїлий ряд пєс оріґінальних, в котрих і в формі і в змістї помічаєть ся нова течія, близька до сучасного житя, а також являєть ся цїлий ряд перекладів з пєс російського і загально-европейського репертуару, і таким чином репертуар швидко збагачуєть ся. З оріґінальних нових пєс можемо одмітити тут В. Винниченка: „Дізгармонія“, „Великий Молох“ „Щаблї житя“, Л. Яновської „Без віри“, „В передрозсвітньому туманї“, „Людське щастє“ й инш., С. Черкасенка

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„В старім гнїздї“ „Хуртовина“ „Жарт житя“; Л. Пахаревського „Нехай живе житє“, Гн. Хоткевича „Лихолїтє“. Ще більше зявило ся перекладів, котрі і по духу і по змісту цїлком могли задовольнити вимоги часу.

Але коли ми порівняємо сучасний репертуар, котрим користують ся українські трупи, з репертуаром минулих часів, то не помітимо того бажаного поступу, на который мали право рахувати. За маленьким винятком трупи і по сей день користують ся тими пєсами, котрими користували ся на протязї довгого часу до перелому в українськім житю. Причин такому явищу було кілька. Перша лежить в цензурних обставинах, в яких доводить ся працювати нашим трупам. Театральна цензура мало в чім різнить ся від тих часів, коли в найменшім натяку на питанє в сферї полїтичній, або релїґійній вбачала ся небезпека „существующему строю“, і тепер на пєси, де відбиваєть ся житє в усїх його формах, де виступає та чи инша сторона полїтичного, або релїґійного питання, а особливо на пєси українські накладаєть ся безапеляційне „veto“ і більшість нових українських пєс, ставши цензурними для читача, зістають ся нецензурними для вистав на сценї. Та по за заборонами цензурними на перешкодї стає ще часто заборона чисто адмінїстраційна. Ми не кажемо вже про глухі закутки провінції, де творить ся в сїм напрямі адмінїстрацією все, що тілько може творити наша адмінїстрація, а навіть і по великих містах часто пєси, дозволені цензурою до вистав, забороняють ся адмінїстративними постановами. Трапляєть ся таке, що пєси, які вільно виставляють ся на росийській сценї, підлягають забороні, коли їх хотять виставити на українській сценї (Заборона „Євреїв“ Чірікова в українськім перекладї).

Але крім тяжких цензурних умовин, що стають на перешкодї поновленю репертуару українського театру, була, на жаль, причина і в самих українських трупах та в їх публицї. Не беручи на увагу більшости труп так званих „русько-малоруських“, що їздять по провінції і годують глядача сценами гопака, сварки і піяцтва, навіть така трупа, де на чолї стоїть відомий артист О. К. Саксаганський не дала нїчого нового за останнї два роки. Ся трупа перебувала останнї два роки лїтнїми сезонами в Київі і слїдивши за її виставами ми можемо сказати тілько одно, що трупа д. Саксаганського не пішла далї того що виробив театр до 1905 року. Вона не вийшла за межі старого і своїми виставами задовольняла тільки мало вибагливі маси публїки. Правда, се мало добрі матеріяльні наслїдки для трупи д. Саксаганського, трупа не могла пожалувати на слабі збори. Але український театр і українська інтелїґенція не може і не має за що подякувати сїй трупі. Велике артистичне вдоволеннє могла дати гра самого керманича, д. Саксаганського; кілька талановитих виконанців було можна вказати між иньшими членами трупи. Але для розвою і поступу українського театра вона не давала вже нїчого.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Инакше становище займає трупа М. К. Садовського, що і по своєму складу і відношеню до штуки стоїть на чолї всїх инших труп. Трупа ся вже третїй рік постійно оселюєть ся на зимовий сезон в Київi і провадить далї почате в давнї часи дїло розвитку національного театра. В сїм місяцї закінчив ся третїй сезон перебування трупи М. К. Садовського в Київi і ми не можемо не одмітити на сторінках нашого журналу корисної працї її.

Сама поява таких гостей як М. К. Садовського та М. К. Заньковецької, що останнїми часами увіходить в трупу д. Садовського, в Київi після довгих часів заборон була дуже бажаною і відрадною для українського суспільства. Режісер трупи д. Садовський, будучи сам великим художником, зумів зібрати круг себе людей з художнїм хистом і з любовю до свого дїла. Між загальним складом трупи особливу увагу звертає на себе відома українська артистка М. К. Заньковецька і по праву їй належить тут перше місце. По своїй грі, по розумінню театра, тих тіпів, представницею котрих вона являєть ся в пєсах, М. К. Заньковецька не мала рівної собі на українській сценї в минулїм, не має і зараз. Величезний талант, надзвичайне почутє людського горя, розумінне психольогії людини сплели ся в грі сієї роскішної квітки України.

Являючись на сценї в драматичній ролї, вона переживаючи всї душевні емоції героїнї, переливає їх в душу глядача. Якісь невідомі нитки звязують публїку з артисткою, електричним током проходять настрої артистки в душу слухачів; почутє артистки опановує душу слухача; її горе викликає почуттє горя у слухача, її сльози викликають сльози у нього.

Та хоч по характеру свого артизма М. К. Заньковецька належить до драматичного амплуа, але трудно сказати, де вона краща, чи в виповненню ролей драматичних, чи в ролях комічних. І в тих і в других вона являєть ся артисткою, у котрої в кождім слові, в кождім русї яскраво відбиваєть ся великий талант.

Не менш видатним в трупі являєть ся і сам М. К. Садовський. По цїлім ряді рецензій і статей, присвячених оцїнцї його яко артиста, трудно додати щось, і ми можемо тільки сказати, що до артистичного хисту і до таланту актьора у нього приєднуєть ся ще й умінне дати настрій всїй трупі. Дивлячись на гру артистів мимохіть відчуваєть ся, що на будову вистави положив свою руку великий артист і в найменших деталях чуєть ся його творчий дух.

По за сими двома велетнями української сцени, вже відомими своїм славним минулим, ми одмітимо ще де кілька артистичних сил, котрі увіходять в склад трупи М. К. Садовського. Між молодими артистами трупи безперечно перше місце належить д. Маряненкови. Характер його гри, його умілість вже вилили ся в певні форми і дають нам змогу ви-

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тати в його особі першорядну силу, що являєть ся в поміч кращим драматичним героям українського театру. Крім д. Маряненка закінченими постатями являють ся дд. Паньківський і Левицький, а також ряд молодших подають певні надії бачити в них в недалекій будучности не аби яких артистів. Між молодшими визначають ся особливо д. Ковалевський (комік) і д. Костів (гарний голос). Взагалї, що до актьорів трупа д. Садовського може сміло назвати ся першорядною. Трохи слабшими являють ся жіночі постати, але і тут ми можемо зазначити кілька досить виразних особистостей і ряд таких, що подають надії виробити ся в певні артистичні сили. Особливу увагу своєю грою звертали на себе д. Тобилевич, Полянська і Хуторна, а своїми голосами визначали ся д. Петляш і Нїжинська.

Розпоряджуючи першорядними силами в своїй трупі, д. Садовський не вдовольняв ся старими дорогами, а енергічно стремів до дальшого розвою, дальших поступів української сцени. Репертуар свій збогатив він рядом нових пєс, щиро йдучи на зустріч потребам часу в сьому напрямку. Не маючи змоги брати нові пєси з чисто українського репертуару, по вище згаданим цензурним умовинам, д. Садовський користував ся пєсами переважно европейського та росийського репертуару в перекладї на українську мову. За останнїй сезон були між иншими виставлені трупою Садовського такі пєси: „Ревізор“ Гоголя, „Євреї“ Чірікова, „Надія“ Гайєрманса, „Бог помсти“ Шолома Аша, „Забавки“ Шніцлєра. Як до вистави взагалї пєс, так зокрема пєс нового репертуару можемо зазначити надзвичайну дбалість д. Садовського. Особливо приємно вражає в кожній пєсї її художнїй бік. З кождої вистави можна було бачити, що д. Садовський не спиняв ся перед найбільшими матеріяльними жертвами і дбав лише про те, щоб художня сторона пєси була обставлена як найкраще. Такі художники-малярі як дд. Кричевський і Бурячок кожду пєсу прегарно обставляли з декоративного боку. Історичні українські пєси дістали нову, чудову обстанову, виповнену з великим знанням і любовю до старого життя, завдяки тим же артистам. Музичну сторону піднїс д. Садовський також дуже значно, свідомо йдучи до введення в програму свою спектаклїв оперних, і кожного сезону додавав нові опери до свого репертуару („Сїльська честь“ в сезон 1908—9 р.).

Таким чином не дивлячись на недовірє суспільства до того, що пєси европейського репертуару можуть проходити гладко на українській сценї, д. Садовський відважив ся на таке дїло і показав, що його трупа з таким же успіхом справляєть ся з пєсами европейського репертуару, як із пєсами чисто українськими.

Тим більша заслуга тут д. Садовського, що дорога його не стелила

Generated on 2015-07-05 14:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся рожами. Йому доводило ся бороти ся з тяжкими цензурними умовами, нести великі моральні і матеріяльні жертви. Так наприклад, після першої ж вистави „Євреїв“ Чірікова, що відібрала у трупи багато часу і коштів, пєса не могла більш зявити ся на сцені через заборону адмінїстрації. І само суспільство, що так вимогало через пресу і особисто поновленя репертуару, не підтримало сього в бажаній мірі. Се власне відношенне київської публїки до заходів д. Садовського коло оновлення нашого театрального репертуару розуміли ми вище, кажучи, що винні в тім не тільки „обставини незалежні“, але й сама українська публїка, коли се оновленнє, приладжуваннє нашого театра до нових вимог нашої інтелїґенції, іде так тяжко. Ми були свідками більшого числа вистав пєс нового і старого репертуару на сцені д. Садовського і можемо сказати, що старі пєси завжди проходили при більшім числї слухачів. Винятком з сього може бути хіба „Ревізор“, що завжди збирав повний театр слухачів. „Бог помсти“ стрів ся з повною холодністю публїки. „Забавки“ йшли тільки раз і були зняті з репертуара. Тим часом стара „Жидівка вихрестка“, або „Ой не ходи Грицю“ всякий раз збирали масу публїки. Такі відносини публїки до театру звичайно не можуть не відбити ся на заходах коло його. Ми вже не кажемо про моральну сторону — про гіркі розчарованя того хто радо йде на зустріч бажанням публїки і не знаходить заслуженої уваги і співчуття. Але ж на виставу таких пєс треба занадто великих коштів і українському театру, що не має нї казьонних нї громадських запомог, се над силу. Справа оновлення українського репертуару, лежить таким чином в руках самої нашої суспільности. Поминаючи цензурні перешкоди і брак ориґінальних українських пєс приступних для сцени, треба ще, щоб сама суспільність дала змогу виставляти новий репертуар покриваючи принаймнї вложені в то кошти.

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Й. БОЙЄР.

Сила віри.

Роман[1]).

Одного разу пані Ванґен стояла в кухні й варила дітям куліш. І от з доброго дива впала вона на стільчик і з жахом дивила ся в полумє. То батько висїв там і казав, що до Ванґена йому нема нїякого дїла, — а тільки до неї, бо вона тільки була йому рідна... І тільки вона сама всьому була винною.

Кулешик викіпів, а пані Ванґен нїчого того не помічала. Здавало ся сердешній, що підлога зникає в неї з-під ніг і щось таке чорне-чорне простягає над нею руки. Вона аж захолола від страху і несамохіть стала шукати собі порятунку.

Що правда — то правда: оте банкроцтво всїх їх поробило старцями. Але що як тут таки справдї не Ванґенова вина? Коли так, то батько повинен був удати ся до тих, хто тут усьому винний.

І безневинність чоловікова була для пані Ванґен єдиним порятунком.

„Він невинуватий. Він мусить бути невинуватим“.

Вдень Ванґен пішов до двору Кариного батька, бо їй самій не сила було йти туди. А дійшовши до самого двору, Ванґен вернув ся назад. Він не мав сили бачити помершого.

А коли прийшов до дому, жінка сидїла край столу, сперши ся на його ліктями, а лице закривши руками.

— Де дїти? — спитав він, аби спитати.

— Я одіслала їх, — ледве відповіла фрау Ванґен, дивлячи ся на чоловіка.

А йому відразу спало на серце важке прочуттє.

— Нї, ти скажи менї, де саме вони? — аж крикнув Ванґен і відчинив двері до другої світлиці: там не було нїкого.

— Я дала телєґраму твоїй тїтцї, — мовила вона далї таким самим голосом. — Тїтка зараз же приїхала. От тільки-що вона й поїхала.

А Ванґен стояв і невпевнений дивив ся на жінку. Через те Кара і додала:

— Я думала, що так воно краще буде для тебе, Генриху. Чи можна менї тепер допомогти тобі в якійсь роботї?

---

[1]) Докінченнє, див. кн. IV.

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Се бренїло таємницею. Ванґен не подякував жінці, бо здавало ся йому, що вона сама до себе, а не до його се казала.

Було так тихо в спочивальні, коли вони ввечері полягали спати. Ліжка дитячі стояли порожні. І хоч Кара шукала собі рятунку в чоловіковій безневинности і мала охоту стати йому в поміч, показати йому всю свою до його віру, але балакати з ним усе не зважувала ся, бо нїчого лихого не хотїла казати, а гарних слів не могла прибрати.

Тиша ще тим була страшна, що не порушував її ні дитячий гомір, а ні їхнє слабеньке сопіннє. Ні одного тїльця дитячого не ворушило ся тепер на ліжечку і не треба було його ркривати. Чоловік з жінкою лишили ся самітні.

І ся тиша, і та прірва, що стала тепер між ними, примушували обох придивляти ся до себе самих, і обом усе стояв перед очима старий батько, що повісив ся в повітцї.

Ванґен лїг перший на ліжко, не спускаючи з жінки очей. А вона так поволї роздягала ся, наче страх напав на неї від думки, що от-от треба лягати спати. І пані Ванґен дивила ся кругом себе, немов би ждала, що от-от вернуть ся дїти. „Тут не моя вина, думав Ванґен. Але можливо, що й тепер вона все лихо зверне на мене“. І коли жінка таки лягла, втопивши очи в стелю, а руки заклала під голову, то чоловікови якось так неприємно стало від думки, що вона мабуть на все ладна тепер зважити ся, і може таки сїєї ж ночи, коли він спатиме...

Свічка горіла на столику, край Ванґенового ліжка, але він не зважував ся погасити її.

— Може-б ти погасив світло? — тихенько сказала Кара все дивлячи ся на стелю. Довело ся таки Ванґенови погасити свічку.

Сїра ніч весняна дивила ся в вікно, на якім була маленька занавіска.

В обох — і в чоловіка і в жінки — очи були широко розплющені й дивили ся в блїду темряву. Здавало ся, що боять ся вони заплющити очи, бо тодї буде такий морок...

Тепер вже не треба було вставати до дїтей і через те мусїли обоє лежати нишком і цїлу ніч давати волю своїм думкам.

Вона уявляла собі батька, коли він останнїй раз був у неї і висловлював свій погляд на її чоловіка. „Чом же ти не послухала ся його тодї? — думала пані Ванґен. А тепер вже пізно. На віки пізно. Що ж се ти наробила!“

Він наче от зараз перебував те, як позичив у старого останнїх десять тисяч. Тодї Ванґен брехав, прибільшував, обіцяв — і сам тому вірив. І здавало ся тепер Ванґенови, що всї ідеали його геть за вітром пішли, розвіяли ся. Він покладав ся на їх, а вони зраджували його: от

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

які були наслїдки. Мимоволї почав він тремтїти. Здавало ся Ванґенови, що мертве тїло сього дїдка по-всяк-час волочитиметь ся за ним.

Пані Ванґен помітила чоловіків страх і сама ще дужче лякала ся. „То виходить, се його вина!“ — подумала вона й почутила, як росте її гнїв. Але коли так, то й вона сама винна? „Нї, він таки безневинний, мусить бути безневинним!“ І тут наче щось потягло пані Ванґен допомогти чоловікови і вона подала йому руку.

— Візьми мене за руку, Генриху.

І коли їхнї руки зійшли ся, то обоє почували себе так, наче тільки-тільки побрали ся й засинають пообнїмавши ся.

„Хиба ж я могла піти за иншого, коли я любила його?“ — питала пані Ванґен своїх думок, немов би сподївала ся, що батько почує ті думки.

І стали їй перед очи чудові хвилини їхнього першого кохання. Здавало ся, хоче вона переконати себе, чи чесно зробила. Але батько все нове й нове заперечував — і Кара, сама того не примічаючи, усе міцнїйше стискала руку чоловікови. І таке поєднанне рук одігнало на другий бік їх жах. Тепер вони могли подбати про щось инше, а не про себе самих. Почали жалїти одне одного й відвернули очи від злиднїв.

— Бідна ти моя, тобі найгірше прийшло ся!

Вона випустила чоловікову руку, щоб погладити її, й тихенько відповіла:

— О, нї, Генриху, тобі гірше! Правду кажу.

— Нї, Каро, — я мужчина. А се ж твій батько... Останнє слово знов прибило її й знов став її батько перед очима. І вже не сила було довше терпіти. „Нї, то не Ванґенова вина“.

І пані Ванґен мимоволї ховала ся за чоловікові плечі, за його безневинність, бо то був їй єдиний поратунок.

— Генриху, можна до тебе прийти?

— Можна, моя люба.

Він зрадїв, що вже не сам буде, підняв ковдру, і жінка всунула ся, як і колись бувало, припала йому до плеча, притулила ся, немов би хотїла таким способом здобути собі спокій і безпешність.

Ванґен укрив жінку ковдрою й обвив її руками. Довірє одного розбудило те саме почуттє в другого, і вони горнули ся одне до одного в тій надїї, що проженуть тепер свої тяжкі думки. І коли ставало їм так тепло, наче в одну істоту вони сполучили ся, то почали, самі того не помічаючи, виправдувати ся одне перед одним, немов би самих себе хотїли переконати.

Кара лежала якийсь час нишком, а тодї зітхнула й промовила:

— Але ж, Господи, нїчого б і не стало ся, як би...

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ванґен зрозумів жінчину думку й провів по чолї вільною рукою.

— Нї, сказав він, сього б таки не стало ся.

І зараз обоє уявили собі Норбі та багатирів-капіталістів якимись темними силами, на яких можна було направити свій гнів. І замість почувати себе винуватими, вони вважали себе борцями за право і правду. А особливо Ванґенови було приємно чути таке з жінчиних уст: то виходить — вона вже не зневіряєть ся в нїм.

А ніч весняна тихенько насувала ся. Чути було, як дощ тарабанив у вікна й двері, гомін струмка, що біжить долиною по-під їхньою хатою. Якийсь час Кара дивила ся в вікно, а тодї сказала:

— А воно, мабуть, таки й справдї вдову Гаарштад примусили написати оте посвідченнє.

— Еге, — відповів Ванґен і випростав ся на ліжку.

Від отої підозрілости, яку пані Ванґен так ненавиділа в чоловікови, тепер ставало їй лехче, бо його підозріннє справджувало ся.

Силувала вона себе заплющити очи, мовчати, та заснути нїяк не могла: все кортїло говорити й обороняти ся.

— От тепер більша частина робітників їде в Америку, — промовив Ванґен і став дожидати, що то жінка скаже.

А вона зараз і озвала ся:

— Швидко всї, хто може працювати, повиїздять відсїля, як що так і далї поводитимуть ся з ними.

І який же Ванґен був радий: жінка говорить усе те, що він сам не раз казав. Таки й вона перейшла на його бік. Таки й її пощастило переконати.

— А ти хотїв заснувати касу? — спитала Кара.

— Авжеж, аби тільки дозволили менї й далї провадити сю справу. А як гарно колись жили вони, робітники. Жінки приносили їм обідати й були з вигляду такі веселі та задоволені.

— Так... А тепер буде інакше.

Здавало ся, що й краю тій ночи не буде. А вони тулили ся одне до одного й балакали з перервами все про те саме, немов би то було полумє, в яке треба підкидати топлива.

Пані Ванґен зважила ся спитати:

— А правда, люди мали б великі проценти на свої капітали, як би тобі було спроможно й далї працювати?

— Авжеж! Все йшло вперед, розростало ся, а тут капіталїсти взяли тай злякали ся.

— Аж тепер я бачу, як то важко було тобі такі розчарування терпіти. — Вона поклала голову йому на плече і пошепки мовила:

— Пробач менї, Генриху, як що можеш. Я не була до тебе такою, якою повинна була бути.

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В саму душу запали Ванґенови сї слова.

— Пробачити? Нїчого тут пробачати. Ти так крепила ся і такого багато натерпіла ся... Але тепер я вже тобі помагатиму.

— Не говори про се, Генриху. Я тільки тепер бачу, що се все могло вбити тебе.

Отак минула ся ніч. Розмовляючи все щирійше, вони знов вернули собі ту давню віру одно до одного. Обоє почували, що за ними гонить ся тяжка відповідальність, і рука в руку тїкали в царство безневинности.

IV.

Весна того року настала рано і, коли пастор Борінґ одного теплого дня травня йшов алеєю, що прямувала до господи Норбі, то помітив, як пороспускали ся вже дерева, а в повітрі пахне молодою травицею й листом молоденьким. Пастор мав у руках подорожнїй сак. Він йшов одвідати хворого Ларса Клевена, що жив аж там, на горі.

Сила молоденьких гіллячок лежало на алеї, так наче після бурі: то були наслїди робітничої демонстрації першого травня.

Дійшов пастор до саду і вглядів за штафетами Норбі в білій робочій куртцї. Він порав ся коло дерева.

Пастор став і забалакав до Норбі.

— Після тієї демонстрації погано тут стало, — мовив пастор і похитав головою. — Боженьку мій, тут йдеть ся не тільки про консулове частуваннє горілкою, — тут був хтось такий, що частував їх моральною отрутою.

Норбі вдав з себе здивованого і, сперши ся на лопату, відповів:

— Ви кажете про робітників? Але ж у парку то не вони наробили шкоди. Буря все чисто перевернула за одну ніч.

Пастор трохи знїяковів, постояв ще хвилину тай пішов. У сього Норбі якась особлива гордість. Просто се в його така слабість: не хоче, щоб хтось жалїв його.

Стежка під гору зробила ся після дощу слизькою. А сонце гріло вже листє на дереві і гори зелені поливало світлом ясним. Струмки гомонїли, впадаючи в фіорд, а на полї видно було людей, які поганяли коні, запряжені в плузї.

Врештї вийшов пастор на шпиль, де жив робітник. Хата й стайня були однакові. Трудно було вгадати, де тут живуть люди, коли-б не сїнцї та не двоє маленьких вікон. У сїнях вимито й посипано ялинковими гіллячками. Так було зроблено через те, що сподївали ся пастора.

Пастор мусїв нагнути ся, щоб увійти до хати. Хатина низенька і знов довело ся згинати ся.

В печі кипить окроп у горшку. Підлога чистенька, піском поси-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пана. Жінка сидить зодягнена так, як у неділю — і з молитовником у руках. А на ліжку, вкритий старенькою ковдрою, лежить Ларс Клевен. Сорочка на нім біла-біла, мабуть нашвидку надів, як побачив пастора під горою.

Пастор подає попереду руку пані, а тоді наближаєть ся до ліжка.

— Як же ти себе почуваєш, любий мій Ларсе? Ларс мовчить, тільки стискує губи й дивить ся на пастора.

Жінка відповідає за його.

— Ой, Господи, я так бояла ся, щоб він часом не заснув, поки прийде пан пастор.

Пастор здоровкаєть ся з старим за руку. Вона тверда, як той ріг і холодна, як лід. Зморщене, вітром спалене обличє а-нї ворухнеть ся. Старі очи дивлять ся як неживі. Часом Клевен ворушить губами.

Коло його лежав накришений тютюн, щоб жувати його. Пастор сів.

— Страшно тобі вмірати, мій любий Ларсе?

І знов відповіла за чоловіка жінка:

— Він хоче висповідати ся, пане пасторе.

— А, он як! І пастор лагідно поглянув на хворого. І дуже здивував ся, коли побачив, що той сплюнув тютюн і озвав ся, боязко поглядаючи на пастора.

— А — в справі Ванґена й Норбі...

— Він хотів йти тоді й свідчити, — сказала жінка, сякаючи носа, — та не вистачило зважливости підняти голос проти Норбі.

Пастор з запитанням повів на Ларса очима.

А той боязко позирав на духовника і все жував тютюн. Врешті мусів же він щось сказати і виплюнув тютюн, і сього разу набрала ся лиха від того сорочка.

— Чи пастор думає, що Бог зглянеть ся на мене?

— Авжеж! Чом же ні?—І пастор усміхнув ся.

— Бо я ж не пішов і не сказав усієї правди, хоч Бог і велїв менї те зробити.

— А чи ти ж певний в тім, що знав правду? Ларсе?

— А він же їздив разом з Норбі в місто, коли той підписув, — відповіла жінка. Вона стояла тепер край столу з молитовником у руках і боязко подивляла ся на пастора.

Пастор Борінґ же сидів, утопивши очи в долівку.

— І от теперь він боїть ся, що не буде йому за се ласки від Бога, — мовила жінка й витерла сльози.

— А я кажу, що Ісус Христос і сей гріх приняв на себе на хрестї.

Пастор, хоч і дивив ся ввесь час у підлогу, але чув на собі погляд слабого і знав що, як зустрінеть ся з сими очима, то таки доведеть ся відповісти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як би пастор Борінґ лишив ся сам зо своїми думками й забув, що се передсмертні хвилини, того хто питає, то він би відповів: „хоч би Христос вмер і за твої гріхи, і хоч би тебе взято на небо, а Ванґен таки натерпить ся через твій гріх".

Таке було на думці в пастора. „Але як же його тут звести очі і стрінути ся з отими старечими переляканими"...

— То пастор думає, що менї Господь простить? — почуло ся з ліжка.

І тепер вже пастор мусїв одповісти.

— Еге ж бо, — сказав він і підвів очі.

— А пастор помолить ся за мене? — спитав Ларс, жуючи тютюн.

Пастор устав і зложив руки. Але за кого ж йому молити ся? Він про Ванґена думав.

А тут сонце так весело грало на змитій підлозї й кидало променї на стару ковдру та на сорочку слабого. І здавало ся пасторови, що то вітаннє від Того, „хто світить на добрих і злих". А вони були такі бідні та безпорадні в отсїй маленькій хатинї — сї сердешні старенькі і будили в нїм таке спочуттє, що пастор почав молити ся Богу й просити в Його милосердя.

Коли вже пастор скінчив, жінка плакала і знов висякала носа пальцями.

А слабий лежав, зложивши руки на одежі, і на очах йому сльози проступали. Він забув і про тютюн у ротї.

Пастор знов сїв, а старий Ларс сплюнув і сказав:

— Може б пастор запричастив мене?

Пастор механїчно підвів ся й відчинив свій сак.

Чув він, як ластівки лїтали за вікном, як пташина якась лагодила ся звити собі гнїздо під стріхою. І на пташок дивив ся пастор Борінґ, як посланників з неба, бо життє — то щось вище над людські розуміння доброго й злого. А як стояв він у святій одежі й держав вино у келиху, то сказав, похиливши голову:

— Слухай, Ларсе. Суд присяжних буде на тім тижнї. Чи пошлеш ти свою жінку, щоб вона іменем твоїм сказала: я можу потвердить. Що ти на се скажеш?

— Само собою, пошлю, — відповів Клевен і журливо подивив ся на келих.

Стара на лаві зітхнула, підійшла, вийняла старому з рота тютюн і поклала на вікнї.

Скінчивши причастє, пастор сховав убори церковні і ще трошки посидїв край ліжка слабого.

А Ларс, здаєть ся, крепив ся так довго тільки через те, що ждав причастя й прощення гріхів, а тепер одразу ослаб і почала ся агонія.

Generated on 2015-07-05 14:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На сам кінець Клевен росплющив очи й спинив ся ними на жінці. Вона зрозуміла його, взяла пережований тютюн з вікна й поклала старому в рот. Ларс так подивив ся на неї, немов би казав: „Еге, я того й хотів".

Пастор півдвів ся з місця й попрощав ся. Тодї слабий, конаючи, ще раз поглянув на пастора, з любовю повів очима на жінку й зашепотів:

— Є нї, вона не може свідчити проти Норбі, бо той і хату однїме.

— Так, — озвав ся пастор трохи непевним голосом і все стояв на однім місцї.

Старий Ларс усміхнув ся, що все так гаразд стало ся й тут на землї і там на небі, тай впав на подушки. Він ще раз хотів підняти голову, щоб сплюнути, та вже не сила було — і тютюн так і застряв йому в горлї. Ларс зайшов ся кашлем і почав хрипіти. За хвилину й того вже не чути було.

Стара стояла і, немов скамянїла, дивила ся на мертвого, а тодї рішучо підійшла й закрила йому очи. Потім вона обернула ся до пастора.

— Хвала Богови! — сказала стара зворушено. — Теперь я знаю, що Ларс помер у ласцї Божій.

Вертаючи ся додому з своїм саком, пастор спинив ся на найвищім шпилї і сїв на каменї. Він спер ся головою на руки й дивив ся навкруги. Скільки разів не прощав пастор Борінґ гріхи людям, раз-у-раз почував себе нещасним. Насамперед він не вірив, що від Бога дано йому право прощати гріхи, та й в те прощенне не було в Борінґа віри. А тим часом усе своє житте клав він руки на тисячи голів і наділяв людей тією брехливою втїхою.

А тепер от він сидить тут і знов почуває себе нещасливим. Нїколи так ясно, як сьогодня, не бачив пастор Борінґ усієї нерозумности отого прощання гріхів. Коли Бог пробачив Ларсови, то чи простить же Він Ванґенови? А хоч би й простив, Ванґена однак можуть сказати безневинно. А родина його, за якою так гонить ся біда? Нї, злочинство — то щось таке, що нїколи не сидить на однім місцї, — воно рухливе. Воно сїє за собою насїння, ширить ся як та пошість, — і нїхто не знає, де йому буде край. І хоч би ми втеряли його з очей, воно таки йде своїм порядком. Хто тут може простити? Бог? Чи ж його завданнє прощати тих, кого люди мають за безневинних?"

Так думав пастор Борінґ, сидючи на каменї. А коли рушив далї, то смуток і сором напали на його.

Таке було завжди, коли Борінґ виконував свій пасторський обовязок, відмовити ся від якого не мав сили.

Тай що тут зробиш? Сповідати вмираючого — то святе дїло.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

V.

Панї Ванґен нетерпляче дожидала демонстрації.

Сама вона почувала тепер, що треба хапати ся за такі способи, яких попереду цурала ся і за які раз-у-раз брав ся її чоловік, з горя кидаючи ся на те, що опинить ся під рукою. Але з того дня, коли консул напоїв демонстрантів так, що своєю поведїнкою вони все село обурили, Ванґен і дружина його побачили, що ся спілка знов пошкодила їхній справі.

Адже ж уся чисто парафія була тепер тієї думки, що Ванґен тільки ховав ся за спиною тих демонстрантів; навіть найзапекліїйші вороги Норбі поставали його прихильниками й відвертали ся від Ванґена.

І в міру того, як наближав ся день суду, все дужче бояв ся Ванґен, що лишить ся сам. Він має свідків, але не може на їх покладати ся, бо бачить, що всї його ненавидять. Але вночи, коли Ванґен думав про свою безневинність, то все яснїйше уявляв собі ту сцену в „Crand Cafe“, де підписували векселя. Спочатку він не певен був, що саме там вексель був підписаний. А от після того, як вимовив се Ванґен привселюдно, запевняв себе, що так воно й було.

І що частїйше повторював він отсе, то більше переконував ся, що дїяло ся саме там, а не в иншім місцї. Тепер навіть пригадував собі Ванґен, в якім кутку сидїли: Норбі, Гаарштад і він. Поснїдавши, пили вони каву... А от, чи не було там ще кого? Може-ж був ще хтось такий, що все чисто бачив?

І от усе яснїйше уявляв собі Ванґен оту сцену; так наче мала вона в собі якусь таємничу силу і та сила зринула звідкілясь, щоб порятувати його.

І Ванґен так добре усе те пригадував, що здавало ся, нїби він чує навіть смак тієї чорної кави, бачить людей, які сидїли за столами тодї, як Норбі підписував ся.

Стояв дим від цигарок. Бігали кельнері з серветками під пахвою, лїчили грошї, приносили пляшки, а гостї сміяли ся, гомонїли — і гамір стояв у кавярнї. І от там сидїли вони втрьох та й підписували. Але невже так-таки й не було четвертого?

І почало Ванґенови здавати ся, що таки мусїв бути там ще хтось четвертий, бо вже дуже палко він бажав того. „А може й того підкупили?“

Ся думка не давала йому спокою і мусїв Ванґен зміркувати її. Йшов він далї й далї в своїх уявах, бачив руки тих, що підписували ся, та тих, хто були свідками. Все се стояло Ванґенови перед очима й тодї навіть, коли він спав. І навіть снило ся йому, наче-б то він балакає

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з кимсь і дивить ся тому просто в вічи... Треба довести, що ся сцена таки була, — тим то вона й ставала перед ним усе виразнїйшою: без того-б Ванґен почував себе зовсїм безпорадним. Врештї він таки справдї почав вірити, що був при тім й четвертий.

Спершу се тільки тїнь була, кинута на єкран. Але тїнь отся скорила собі очи і вони бачили, як Норбі підписує, а якийсь голос каже: „Еге, я бачив, та не хочу встрявати до сїєї справи".

— Так, але-ж він мусить, він повинен, хоча-б йому обіцяли за мовчанку найдорожчу плату! — І Ванґен усе дужче горячив ся.

Він мусїв знайти сю людину, бо вже-ж наближала ся росплата.

А тут одного ранку Ванґен знов спіткав кравця з божевільним поглядом, і цїлу ніч не міг заснути. І ота постать здавала ся йому тепер виразнїйшою нїж перше. Правда, вона ще борола ся за те, щоб вийти на світ, — „але-ж вона мусить, Боже, мусить вона вийти"!

І хоч Ванґен мав часами охоту вдарити себе по голові й закричати: „збожеволїв", а таки надіяв ся й бажав учепити ся за сю нову можливість, бо тільки вона в саму останню хвилину порятує його.

Одного дня Ванґен сказав про се жінцї. Вона зацїкавлено слухала й підбадьорювала. Але роспитавши ся краще й наслухавши ся від чоловіка близьких до правди фактів, пані Ванґен нїяк не могла ясно уявити собі сю особу, бо такого-ж багато часу відтодї минуло. Обоє покоштували трунку сього. Він надавав бадьорости і тим-то стало в їх тільки й мови, що про се.

Якось одного дня знов про се річ зайшла. Ванґен на хвилину замислив ся і відразу схопив ся з місця.

— Тепер я знаю його! — сказав він.

— Генриху! — аж скрикнула пані Ванґен і собі скочила з місця.

— То був Размус Бродерсен.

— О, хвалити Господа! — зітхнула жінка й вхопила ся за груди.

Але Размус Бродерсен тепер аж в Америцї. Одначе Ванґенови здавало ся, що як-раз про сю справу той і писав до його в листї. І от він узяв своє листуваннє тай заходив ся перечитувати листи сього шкільного товариша свого.

Сього вечора нїчого не знайшов. Можливо, що десь закинув ся той лист. Але таке напруженнє, таке завзяте шуканнє знервувало Ванґена.

Кара раднїйша була й спати не лягати аби знайти того листа, але чоловік сказав відкласти се на завтра. А коли другого дня почав він переглядати ще один пакет листів, то така промайнула думка: „не знайдеш нїчого і вона розум потеряє".

Опівдня прийшла до його в спочивальню жінка й мабуть вже в-двадцяте спитала:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А що? Як?

— Ще мусить бути десь пакет, — відповів Ванґен, потираючи чоло, та й почав рити ся по всіх скриньках.

В останнім пакетї запевно буде, — думала Кара. Вона зважила ся дати чоловікови спокій, аж поки сам він не скаже, що знайшов листа. В сподіванні сього порятунку були її спокій і радість. З піднесеною головою робила панї Ванґен свою господарську роботу, ходила певними, повільними ступнями, а волосє, як та корона, пишало над її гарним обличем.

Може хоч тепер пощастить утерти носа ворогам її чоловіка.

Се був перший такий день, що вона все думала: „що-ж то поробляють там наші біднятка? А батько? Так... се було велике горе, тяжке горенько". Але каміня на совісти вже й слїду не було.

Перед обідом жінка притулила вухо до чоловікових дверей. Вона чула, як там шарудять папери і не зважувала ся йти й заважати йому, кажучи, що вже обід стоїть на столї, а тим часом саме сьогодня зготувала таке смашне мясо, яке Ванґен дуже любить.

Кінець-кінцем Ванґен сам вийшов задовольнений, щасливий. Він ще не знайшов листа, але певен, що знайде його сьогодня.

Ся чоловікова впевненість дуже тїшила Кару. Безсонниця й трівога зовсїм були вибили її з колії, а під час обіду вона розвеселила ся. Нї, не треба, щоб він оповідав їй щось до вечора! І панї Ванґен пила з чоловіком воду, клала пальця йому в шклянку в тій надії, що перетворить воду в вино. І коли Кара отак пустувала, сміяла ся, — в очах у неї було повно слїз.

Увесь час по обіді панї Ванґен сидїла як на голках. Але чоловік просив, щоб вона йому не заважала, — і вона слухала ся.

Коли се Ванґен одчинив двері й засміяв ся.

— Ось де він, Каро!

Тодї скочила вона з місця з криком — „Генриху"! побігла чоловікови на зустріч, вихопила йому з рук папір тай заходила ся перечитувати його. Так воно й є. Лист написаний кілька років тому. Размус писав про якийсь смашний снїданок, а геть унизу так там і стояло... Там се й було!

І панї Ванґен вчепила ся чоловікови на шию, вхопила його руками за голову, тримаючи її перед себе, й шепотїла:

— Чом же ти мене не цїлуєш? Чом не підскакуєш до самої стелї? О, менї здаєть ся, я стеряю ся!

І вона ще раз хоче перечитати того листа, але... але... Кара затремтїла.

Отсе писаннє... воно... воно так нагадує Ванґенову руку...

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона знизала чоловіка гострим поглядом, але не сміла й слова сказати.

Коли я покажу сього листа на суді — озвав ся Ванґен, сміючи ся — то думаю, що сього буде досить.

— О, безперечно, Генриху!

Пані Ванґен і тепер радо сміяла ся, але вже мусїла сїсти.

„Що він наробив!“ — думала вона, дивлючи ся просто перед себе наче неживими очима. „Господи, рятуй мене“!

І здавало ся їй, що все закрутило ся, пішло ходором. Вона бачила свою вину в усїм, усїм. „Ні, неможливо! Сього не повинно бути, не повинно“! Могла-ж вона помилити ся. І не хотїла пані Ванген вже й бачити того листа, а віддала його всміхаючи ся чоловікови і раяла добре сховати.

„Може сей лист хоч трохи поможе Ванґенови, хоч крапелиночку, бо він же мусить бути вільним“.

Того-ж таки вечора, лягаючи спати, вона сказала чоловікови:

— Ти покинув писати в ґазетї, Генриху? А от менї здаєть ся, що добре було-б, коли-б громадянство довідало ся, як поводили ся з нами пастор та Тора.

— Еге,—відповів Ванґен. — І добре було-б, як би присяжні засїдателї прочитали се перед тим, як сядуть судити.

І обоє силкували ся заснути одне коло одного.

VI.

Якийсь чоловік йде з півночи, з гір, і спиняєть ся під наметом Норбі, край якого сидить Ейнар і вяже віники.

Незнайомий лїг на траві, поклав під голову торбину й почав оповідати про те, що на схід звідсїля натрапив він на ведмедя з двома ведмежатами. Що до місцевих новинок, то він каже про Ванґенову справу, яку сьогодня мають розбірати присяжні засїдателї.

— Еге, — відповів Ейнар, не кидаючи своєї роботи.

Він перевіз незнайомого через озеро човном, бо той поспішав до другого села. Від сього чоловіка Ейнар довідав ся, що двадцятилїтня докторова дочка живе в Бівіку — і ся новина збудила приємні спогади про різдвяний бал.

Цїлий місяць живе собі Ейнар серед чудової тиші. Товариством йому була стара дївка, що глядїла корів, собака та скотина. Ейнар мусїв пити молоко, ходити в проходку, берегти ся, щоб не замочити часом ніг, гарно спати, добре їсти. Увесь сей час ходив він, як простий селянин: в грубій одежі і в деревяних черевиках.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Жило ся чудесно!

А от тепер йому урвав ся спокій. Звістка про той суд немов ножем його різнула.

Старі рани розятрили ся. Ейнар бачив, що вертаєть ся той давній одчай, який він хотів прогнати від себе й якому так дуже противив ся.

Невже він ще мало горя набрав ся через отсю справу? Увечері Ейнар, як і звичайно, ліг спати, та вже не міг заснути й почав думати про те, який в його батько добрий. Але й се не заспокоювало. Тоді Ейнар став думати про молоду дівчину, що також живе тепер в горах. Яка вона була гарна тоді, на Різдво, коли вони вдвох танцювали... Всі чисто шептали ся й показували на їх пальцями. Чом же Ейнар з того часу так мало думав про неї?

„Стаєш замолоду дідуганом! Живеш серед книжок і надхмарних ідей. А тим часом найкращі літа минають — і ти не зазнав молодощів. Але ж — хвалити Бога — на світї ще єсть сонце і світить воно так хороше.“

І подумав Ейнар, що не дурно прийшли йому в голову такі згадки, а те, що та дівчина живе отут у горах — має своє значіннє.

І він насилу заснув, а вві снї бачив себе в танку з нею, як і тоді, на Різдво.

Другого дня Ейнар пішов у свою звичайну проходку і все ставав та дивив ся в той бік, де Бівік. Було те селище по другий бік озера, серед снїгу, далї як за пів милї звідси.

— Може вже сьогодня Ванґен в тюрмі сидить, — несподївано вразила Ейнара думка. Але він усе пильнїйше дивив ся на Бівік, що наберав якогось нового значіння. З малих сїрих хатин йшов дим. „Може вона тепер якраз варить обідати“. І кожного дня все частїйше линув Ейнар думкою своєю до молодої дівчини. Через неї не міг він думати нї про що прикре. Тепер вже він не самітний: їх двоє в горах.

І Ейнар уявляв собі двоє очей, що дивлять ся на землю — і такі вони гарні-гарні та так близенько. Тим ближче були вони одне одному, що жили тут у горах далеко від родини.

Міг би Ейнар піти до дівчини тієї, але краще було б ненароком побачити ся над озером або що. І от частїйше почав він приставати човном до другого берега, але побачити її — нїяк не міг. І, вертаючи ся до дому, сам з себе сміяв ся, бо примічав, що став сумний та розчарований. Аби бути спокійнїйшим, Ейнар усе думав про неї. І якийсь празниковий настрій опановував горами.

Одного разу Ейнар причалив до одного островка й росклав там велике огнище. Але й тоді не зявило ся на водї нї одного човна. Тільки тихі береги дивили ся на вогонь.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тепер вже Ейнар не ходив у деревяних черевиках, а зодягав ся в тужурку туриста і руки були в його разураз чисті. Нїкого він не сподївав ся до себе, а тільки носив на серцї чудовий образ і ради його так старав ся.

З парафії приїздив чоловік конем, — і не встиг ще Ейнар спинити його, як той росказав, що Ванґена засудили на рік до тюрми. Справа повернула для Ванґена на гірше через те, що показав він на судї зфальшованого листа.

Ейнар саме сидїв під наметом на каменї, коли йому се казано було. Він затулив лице руками й не ворушив ся.

„І ти думаєш на весну знов брати ся до своєї науки? Нїколи в світї ти не могтимеш тепер дивити ся людям у вічі“.

Була чудова днина. Небо горнуло ся до високих гір та шпилїв. Снїгом укриті верхи гір виблїскували на сонцї.

А ввечері пішов Ейнар до озера й одвязав човна. Довго він думав. Здавало ся хлопцеви, що світ завалив ся і він повинен кинути ся в воду, бо сором далї жити. Але, як і звичайно, розважив ся думками про дївчину. Тепер Ейнарови уявляло ся, що він стоїть десь там унизу, а вона — високо-високо й простягає до його руки, хоче порятувати.

Повільно пливе човен по чистій блискучій водї, в якій купаєть ся червоне небо. Сутїнки сповили мовчазні береги. Видко в водї тільки намет Ейнарів та поле зелене, а за човном йдуть кружалки від весел.

А хатина, де живе дївчина, все наближаєть ся. Ейнар поклав весла — і човен вільно пливе по водї. Світ Божий здаєть ся тепер юнакови таким любим та милим, промінням осяяним. Гори з усмішкою дивлять ся на його. І всї люде щасливі.

— Боже милий! — думає Ейнар. — Аж тепер бачу я, що то таке коханнє!

VII.

Одного дня по обідї пішла Тора з Лїдеранде в бік озера. Була вже косовиця і всї порали ся на сїножатї аж до пізнього вечора. Свіже сїно так хороше пахне й сповняє своїм ароматом повітрє. Вода на озері так блестить, що панї Тора бачить усї камінчики на днї.

Повертає вона в алею, де стоїть велика школа і йде туди по східцях. Сьогодня ще треба їй обійти багато домів.

Хоч директор школи якраз викладає кільком школярам науку сїльського господарства, але панї директорша покликала його, бо панї Тора каже, що прийшла за важним дїлом.

Незабаром усї троє сидїли за столом у великій світлицї за шклянками портвейну.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Директорови школи Неґенови було років з пятдесят. Мав він лисину й темну бороду, а на носі в його стреміли окуляри. Чоло йому високе, гарне, а в очах повно доброти. Всі знали добре директорове серце. Не був він неймовірним і через те разураз хоч чимсь та захоплював ся. Що до релїґії, то тут він був завзятим прихильником національного христіанства.

— Ну, то от я сьогодня маю до вас велике діло, — сказала пані Тора, сьорбнувши з склянки.

Директор і директорша уважно дивили ся на неї. Пані Тора всміхнула ся й сказала далі, поглядаючи то на чоловіка, то на жінку.

— Тут йдеть ся про останні події. Се був невеселий час і наробив він парафії сорому.

— А так, — озвала ся пані Неґен, похитала головою й взяла ся до плетева.

— Ми, що сидимо отут, вийшли добре з сієї справи. Я дістала тільки жменьку ущіпливих уваг за те, що була така нерозумна та хотїла забрати в їх одну дитину. А ви, пане директоре, наслухали ся чимало за те, що були цїлком нейтральним у сїй справі!

Тут пані Тора засміяла ся.

— Сердешний він! — промовив директор, граючи бородою.

— Еге, шкода людини. Звичайно, не нам його судити, — додала пані Тора, — але поки ми живемо в орґанїзованім товаристві, маємо право на опіку! І не можна так кидати ся з опалу, як то робив Ванґен.

Пані Неґен знов хитнула головою й, позирнувши на чоловіка, додала:

— Звичайно.

Але найгірше прийшло ся Норбі. Ото ж саме й прийшла я запропонувати: зробімо йому овацію в якій небудь формі?

Неґен устав і почав набивати собі люльку, а тоді запалив її і знов сїв до столу. Сонце заходило й кидало на сих людей своє промінне крізь лист дерева.

— Гаразд. А як же ви думаєте зробити се? — спитав ся раптом Неґен, курючи люльку.

Пані Тора мимоволї почервонїла, бо сподївала ся тут опіру; тимто вона прийшла сюди з самого початку. Та зараз же вона опанувала собою й говорила далі.

— Ми бачим, як роблять, наприклад, наші великі полїтики, коли на одного з них не по правді напосядеть ся яка инша партія. Громадянство такому скривдженому впоряжає бенькет. Менї здаєть ся, що й ми могли б спорудити якусь-таку вечірку для Норбі, само собою, скромну.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Неґен з жінкою переморгнули ся.

— Хм... — замимрив він й засміяв ся. Настала мовчанка, але Тора не хотїла, щоб та мовчанка була довга.

— Поглянемо в саму суть справи, — додала вона. — Скажіть менї; як на вашу думку — Норбі був правий в сїм дїлї?

— Безперечно! — відповів Неґен, хитнувши головою. Видко було, що він не хотїв висловити ся рішучо про сю вечірку.

— От він, — сказала тодї пані Неґен, — з самої першої хвилини запевняв, що всьому виною Ванґен. А Неґен в таких справах митець: він завжди роспізнає, де правда.

— Гаразд, — мовила пані Тора. — Коли так, то я думаю, що давня незгода не повинна мати тут нїякого значіння. Ми мусимо давати людям те, що вони заробили.

— Еге ж бо, еге ж бо, шановна пані! — швиденько згоджував ся Неґен. А кого ж ще ваша думка запросити?

Пані Тора поклала свою гарну руку на стіл, немов би хотїла словам своїм надати більшої ваги.

— А всїх, хто має охоту: начальників, селян, усїх без винятку. Хіба то б не гарно було, як би урядовцї й селяне подали раз на завжди руку одне одному, й сказали: найкращого з наших людей зганьблено і ми зійшли ся отут, зібрали ся коло його, щоб змити з його ту пляму! Тут нарештї є нагода довести, що христіянство й національна свідомість — не порожнї слова, а справдї можуть ставати людинї в поміч, коли є така потреба.

— Чи се дуже обходить Норбі? — спитав Неґен з виразом спочуття на виду.

— Того я не знаю. Се така горда людина. Скарги нїхто не почує від нього. Але сими днями писав до мене брат з Берґена й питав, чи то правда, що Норбі здурив удову, якій був опекуном? Отакі чутки ширять ся по всїй країнї. То невже ви думаєте, що в такім становищу людина не зможе все потеряти.

— О, що правда — то правда, лихий поговір дуже швидко росповсюджуєть ся — зітхнула пані Неґен.

— А всї мусять погодити ся з тим, — говорила пані Тора, — що нема на всю парафію кращого батька й господаря, як Норбі. Хто так дбає, наприклад, про старих робітників та слуг?

Директор мусїв згодити ся з сим. А добрість Норбі до наймитів геть зворушила його: директор мимоволї подолїв у собі останню, яка була, неприхильність до Норбі.

— Гаразд, я беру участь, — сказав він. — Але хто ж скаже промову? — спитав ся він скромно.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Хм... — зітхнула Тора й сьорбнула із склянки. — Ви повинні казати промову. Ніхто оприче вас не скаже.

— Я? — спитав Неґен і аж зайняв ся на виду. Та кінець-кінцем погодили ся на тім, що колиб довело ся сказати там тих пару слів про пані Норбі, тоді се зробить пані Тора з Лїдеранде.

Виходючи від директора, пані була рада, бо все инше не трудно вже було зробити. Моторно, так наче молода дївчина, йшла вона алеєю, а сонце, лягаючи спати, грало ся останнїм промінем на її ясній сукні.

Нїчого не відаючи про заміри пані Тори, сидїв того дня Кнут Норбі за своїми обрахунками. На силу міг він узяти ся до роботи. Стільки змарнував часу через оту навісну справу з Ванґеном, що роботи набрало ся доволї. Доводило ся підганяти занедбане дїло.

Аж посивів Норбі за останнїй час, зблїд, стомив ся. Та й нїчого дивувати ся, бо мав старий так багато того клопоту.

Скінчивши свою роботу, пішов він вгору по східцях з люлькою в зубах, а назустріч йому йшла Інґеборґа та зо слїзьми на очах оповідала, що померла стара дївка, яка глядїла колись корів.

Норбі поклав люльку в кишеню й пішов з дочкою до фліґеля. Там, у комірчині сидїло край ліжка двоє старих наймитів. Вони дивили ся поперед себе, а великі шорсткі руки держали між колїньми. У того що був кілька разів заручений з дївкою, були заплакані очі.

Норбі став і дивив ся на стару мертву наймичку, а губи йому тремтїли.

Того ж таки дня над вечір пішов він на гору, до вдови Ларса Клевена. Жила вона там у хатинї сама-самісїнька й горем приборкана.

Коли Норбі ввійшов до неї в хату, то мусїв зігнути ся, аби не вдарити ся головою. А стара жінка сидїла за мотовилом й перелякана схопила ся з місця. Вдова подумала: „отсе прийшов і забере в мене хату".

— Як ся маєш? — спитав Норбі. Він сїв і поставив між колїньми ціпка.

— Хвалити Бога, на здоровлє гріх нарікати,—відповіла стара з ляком. — От тільки зіми бою ся — важко буде.

— Ото бачите, покинула нас наша дївчина, то буде гуляща хатина. Коли маєте охоту, переходьте й живіть собі, поки й віку вашого буде. Сьогодня в хатинї приберуть, завтра буде готова.

— А корова й кури?

— Та й їх беріть з собою. Знайдеть ся місце.

Бабуня зложила руки й дивила ся на Норбі, наче їй мову одняло, а тодї з радощів аж заплакала. Норбі пішов собі, бо слїз не любив.

Вертаючи ся до дому, він однак не почував, що зробив добре дїло:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зробив так, як треба, та й край. Воно правда, що чоловіка її небіжчика Ванґенови та прибічникам його пощастило намовити, але тепер вже старий спочиває в землї, то нїчого й згадувати про се.

Сїв він на високім шпилї й дивить ся на парафію, що горить од соняшного проміння. Довгі блакитні тїни снують ся по-над озером. Норбі поклав руки на ціпок та й сидїв собі так довгенько.

На душі в його було так, наче по довгій бурі причалив він до безпешного берега. Перебув він гіркі днї й ночи без сна. Що ж робити — не можна разураз жити щасливо й спокійно. І так і так силкували ся люди, щоб гірше допекти йому. Брехнї й наклепи писали про справу Норбі в ґазетах, зробили в його дворі демонстрацію, а на сам кінець ота історія з Ейнаром!

Але нїколи не пригадає він сього свойому синови. З одного тільки Норбі було смішно: був час, коли й сам він не знав, чи чиста його справа? А тепер він смієть ся, хитає головою. Се справдї комедія була. Норбі згадав, що Ванґен на обідї в городї таки справдї говорив йому про поручительство. Але ж казати, що потім вони пішли до Grand Café і підписали там — се ж нечувана брехня!

І виходить, що правду казала йому не раз жінка. Він занадто вже вірив людям, особливо в приємній компанїї. От через те Норбі й повірив, коли Ванґен казав, що се дїйсно було. Тодї він ще не знав, що то за мошеник.

А от тепер знов запанує спокій в парафії й відносини з робітниками владнають ся. А може знайдуть ся й такі, що повірять підозрінням, кинутим на його... Хай собі вірять. Норбі сидить у своїй хатї і нїкого не чіпає. Шкода йому тільки жінки Ванґенової. Кажуть, що по засудї вона аж заслабла...

А коли Норбі вернув ся до дому, то застав там панї Тору з Лїдеранде. Вона росказувала, що пів-парафії береть ся вшанувати Норбі бенькетом.

— Дурощі! — сказав на те Норбі й засміяв ся.

Спершу він нїяк не хотїв пойняти віри, а коли панї Тора спитала, який день йому зручнїйший, Норбі зітхнув і замислив ся.

А по хвилинї відповів:

— Я не можу думати нї про які бенькети, бо в нас у дворі покійник!

Маріта здивовано знизала чоловіка очима, але відразу побачила, що сперечати ся з ним — марна річ.

А панї Тора, вертаючи ся додому, диву давала ся. „Старого, здаєть ся, а-нї трошки не обходить сей бенькет“.

— А все то гордощі! — подумала вона.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

VIII.

Коли вже можна було призначити день вечірки, настала для пані Тори гаряча пора. Вона так поставила діло, що принаймні хоч сього разу обійдуть ся без горілки. Тільки вино мало бути та молоко. В награду за се вона надумала ся відограти після вечері хоч якусь пєску.

І пані Торі пощастило закликати для сього найдіяльнійших членів з гурта юнацтва. Стїни залї общини було повбірано відповідно до великих гостей.

Коли настав день бенькету, то пані Тора почувала себе втомленою й знервованою, бо, як то звичайно буває, коли знайдеть ся людина, що всею душею віддаєть ся справі, инша частина комітету робить дуже мало і все чисто звалює на одного.

Того дня пані Тора довідала ся, що Ванґенова жінка ще й досї слабує. Зрозуміла Тора, що не можна їй бути на святї, поки не одвідає слабої. І як нїчого не пощастить зробити для сердешної, то пані Тора наважила ся запросити пані Ванґен поки там що, перебрати ся разом з дїтьми в свою господу.

Наближаючи ся до хатини між соснами, де жили Ванґени останнїми часами, пані Тора побачила, що двері зачинені, а вікна позабивані. Перелякана вскочила вона в двір, де здибала дївчину, що брала воду з криниці.

— Де пані Ванґен?

— А вона лежить у нас он там на горіщі, — відповіла дївчина.

— Можна до неї?

Дївчина покрутила головою. Пані Ванґен не схотїла пустити до себе навіть пастора й лїкаря.

— О, скажіть їй, що се я прийшла — пані Тора.

Дївчина взяла відро й пішла. Вона вернула ся й сказала, що пані Ванґен устала й збіраєть ся йти до дїтей.

— Що ж вона думає робити? — спитала Тора.

— Того нїхто не знає, — мовила наймичка. — Вона й слова не каже про се.

У Тори сльози стояли на очах, коли вона вертала ся до дому.

Сей бенькет мабуть уразив пані Ванґен. Та що ж робити: провинність лишаєть ся провинністю, а безневинний повинен мати задоволленнє.

Було се в суботу після обід, а свято мало роспочати ся в сьомій годинї. Останнї вози з сїном вертали ся з поля, а накошені копиці вбирали ся в лагідну темно-зелену барву. На кущах були жовті плями від сонця.

Так біля шостої години почали зявляти ся перші коляски і прямували до дому общини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А саме тоді по над фіордом йшла струнка, блїда жінка. Вона швидко простувала вниз з похиленою головою. То була пані Ванґен. Маленький погнутий соломяний брилик був, видко, на швидку начеплений на ясні коси, які, немов та корона, були окрасою вродливій голові.

Як ішла пані під горою, то не спіткала більше колясок і сїла край дороги на камені. Вона сперла ся ліктями на колїна, схилила ся на руки головою й дивила ся спокійно на фіорд, а там купало ся небо, засїяне рожевими хмароньками.

От швидко побачить ся вона з дїтьми, — а що ж далї? Куди йти? Що робити? Чи могтиме вона прохарчувати дїтей? Або... О, нї... тепер не можна про се думати, не можна й не повинно.

Пані Ванґен потерла чоло рукою й зітхнула. Крепи ся, не давай тим думкам навісним опанувати собою, бо збожеволїєш, а тодї й дїтей нїколи вже не побачиш...

Сьогодня прийшов їй лист від чоловіка. Ванґен просив простити його. Та вже тепер вона не може вірити, що її чоловік невинний. Хоч би ж був признав ся їй з першої хвилини. А тепер? Батько мав рацію. Її батько...

Згадка про батька навіяла на пані Ванґен безпросвітної темряви. Вона раптом скочила й пішла далї. Треба прийти до дїтей, поки ще не смеркло. А в темноті вона сама бояла ся.

В гарній каретї, що котила ся алеєю від двора, сидїли обидві дочки напроти батьків, а Ейнар на козлах з фурманом.

Ейнар приїхав несподївано того самого вечора, коли він з таким смутком поспішав човном до Бівіка: його спіткало розчарованнє. Дочка докторова того дня вернула ся в село. Від тодї Ейнар не міг усидїти в горах. На проходдї не було йому нїякої втїхи, бо дивити ся на Бівік вже нїчого було, а всюди слїдком за ним плазував сором. А побачити ся з молодою дївчиною кортїло йому ще дужче. Тодї Ейнар склав ся й виїхав. Він мусїв бачити її й впевнити ся, чи потрібен він їй.

Дома панувала тиша. Чисте сумлїннє всїх, що жили там, гарно вплинуло на Ейнара й він був радий, що після всїх прикростей, які перебули його батьки за останнїй час, матимуть вони потїху від сього бенькету. Та вже й йому самому пора побороти в собі всї бридкі підозріння.

І от сидить тепер Ейнар на козлах і пильно придивляєть ся до екіпажів, що поспішають в общину. „А чи ж приїде вона сьогодня?“ Маріта Норбі вбрала ся в соломяний брилик та в єдвабову сукню, стала надзвичайно гарною й близько сидить до чоловіка. А от по Кнутови не видко, щоб він був задовольнений. Що більше впевняв ся він у своїй невинности, то байдужіше ставив ся до того, як думає про його парафія. Того тільки ще не було, щоб люди впоряжали ввесь отсей бенькет, аби виявити йому своє спочуттє.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кортїло Норбі сказати їм, що вони помиляють ся, бо се все йому зовсїм непотрібне. І як часами зявляла ся усмішка на устах Норбі, коли він дивив ся на силу отих екіпажів, що наближали ся до общини, то тільки через те, що думав про Мадса Герлюфзена. Чи буде він сьогодня? А чи може зостанеть ся вдома й дутиметь ся? Хотїв би Норбі побачити ся з ним.

Коли вїздили до двору общини, то Ейнар побачив кабріолет доктора. Там можна було сїсти тільки двом — докторови з жінкою. „То, виходить, її немає".

Ейнар стільки днів і ночей думав про те, щоб побачити ся з нею, і от нове розчаруванне так тяжко вразило його, що він яку хвилину не мав нїякої охоти брати участь в сїм бенькетї.

І знов той давнїй голос спитав ся: „Ейнаре, що ж ти думаєш робити?".

На порозї мїж двома прапорами вийт і Тора стрічали почесного гостя з сїмєю. Помалу йшов Ейнар по сходах, а позаду батько.

Лаура, зодягнена сьогодня в єдвабову сукню, одразу стала, як той мак, червона, взлядївши юнака, що придивляв ся до неї. То був войтів син. Він як раз скінчив науку в лїсовій школї. „Чи ж поведе він мене до столу?" — подумала Лаура й серце їй дуже затїпало ся.

В общинї жила сама тільки акушерка в кількох світлицях з одного боку. Там пасторша з молодими дївчатами наготовляли все до столу. Пасторша дуже турбувала ся, бо з ресторації на станції забули прислати підливку де печенї. Коли се прийшла прислужниця й сказала, що приїхали Норбі і всї хотять сїдати за стіл.

— Хто їх просив! — обурювала ся пасторша. — І що то за комітет такий! Вона побігла до телєфону й гукнула: — Halo! Чи вже прислали оту підливку?

IX.

Коли Норбі ввійшов до залї, то Герлюфзена там серед гостей не побачив. Але все начальство було вже тут і стало вітати його.

Заля була велика, а веселе сонце, сїдаючи й купаючи ся в фіордї, зазирало в високі вікна трьома широкими промінями, що стелили ся по підлозї, де вештали ся люди, заможно повбірані.

Стояв гамір. З-надвору чути було, як ляскають батоги на екіпажах, які свїжо приїздили й відїздили від ґанку. Серед зодягнених у фраки господарів, що нїяково стояли по-під стїнами й зацїкавлено дивили ся на довгий заквітчаний стіл, похожав товстий власник млина, світючи повним животом, на якім висїв широкий золотий ланцюжок. Він уголос сміяв ся, а червоне лице його аж вибліскувало. Почувши, що тут буде саме за себе фруктове вино, він напив ся чогось міцнїйшого, як їхав з дому.

— Панї й панове, — сказав він розмахуючи руками. — Менї здаєть ся, що в нас ще нема святкового настрою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тодї огрядний війт зо срібним чубом й білою бородою — взяв Норбі по-під руку та й заходив ся показувати йому стїни. Вони були повбірані прапорами, лавровими вінками. Були там чудово повирізувані сїдла та шори кінські, зброя та всїлякий хатнїй посуд, штучно зроблений; напхані тюлені, кружки до пива з намальованими на їх квітками. То був початок сїльського музею, якого так бажала пані Тора.

— Гляньте, — каже війт, весело сміючи ся. — Хіба ж се не гарно? Лисиця — то сімвол норвежської природи. Коругви — свідчать про волю, а все инше уявляє собою нашу культуру. Усе вкупі дає справжню гармонію.

— Так, усе дуже гарне! — відмовив Норбі, легенько всміхаючи ся, коли се він почутив, що хтось хапає його за поли фрака і, як обернув ся, то побачив двох знаймомих, що стояли позад його, несміливо всміхаючи ся. То було двоє селян з гірничої долини. Вони належали до суду присяжних.

— А! Здалеку приїхали — крикнув Норбі, стискуючи обом руки. Вони казали йому, що Ванґен мабуть знов послав якусь замітку до ґазети, в якій говорить про небезсторонність присяжних. І коли вони прочитали, то так розгнївали ся, що, заціпивши зуби, приїхали на сей бенькет.

Повели Норбі до столу. По один бік стола було зроблено поміст для почесного гостя. З одного боку сидїла там його жінка, а з другого войтова. А коли Норбі кинув оком на стіл, на се гарне, струнке жіноцтво в єдвабових сукнях, на сих мужчин у блискучих широких манїшках, — то не міг старий вдержати ся, нахилив ся до жінки й пошепки сказав.

— Точнїсїнько, як на нашім срібнім весїллї.

Ще не зїли супу, коли Ейнар почав якусь полїтичну суперечку з членом сейма, що сидїв навпроти його. Чимало прилучило ся до їх. Ейнар усе дужче запалював ся. Але раптом наче хтось дав йому цопатку по носї і якийсь внутрішнїй голос промовив:

— Еге, инших лехко судити суворо. Ейнаре, тиж сам такий лицарь!

Він одразу повісив голову і замовк, бо почутив, що зчервонїв.

А Лаурі таки справдї випало мати сусїдом молодого лїсничого і, хоч він ще не зовсїм звернув увагу на її нову сукню, та Лаурі вже здавало ся, що все товариство тоне в якійсь такій золотій млї... і наче се її весїллє.

— Коли вийдемо з-за столу, я матиму до вас проханнє, — каже Лаурі сусїда.

— Про що річ? — питає вона цїкава й силкуєть ся скинути з чола неслухняну пасму кіс.

— Не можу вам сього сказати. Прошу терпіння!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли подали жарене, то підвів ся директор і постукав у келих. І от настала для пані Тори велика хвилина. Аж серце їй з радощів стало дуже тїпати ся, бо давно вже ворогували між собою директор та Кнут Норбі. А от тепер устав Неґен і казатиме промову свойому ворогови. Се її робота.

Так само й між старим войтом і директором були непорозуміння, але вона навмисне посадовила войтову дочку коло Неґена, бо сьогоднїйшій вечір пані Тора призначила на те, щоб усї зійшли ся тут і гуртом дружно веселили ся.

— Хіба ж він не гарний? — шептала вона своїм сусїдам, показуючи очима на промовця.

Сонце лягало спати й останнїми своїми промінями грало на келихах, поставлених на столї, і кидало відблиск на рїжнобарвні тюльпани в букетах.

Виделки занишкли і всї обличчя повернули ся до ставного директора. Голос йому тремтїв, бо пан директор був зворушений. Пані Тора нїколи ще не чула, щоб він так хороше промовляв, як от зараз, коли в сїй промові йдеть ся про його давнього ворога.

В своїй промові директор назвав сей день подїєю, важливою для всїеї парафії. Він держить в одній руцї склянку, а другою гладить себе по бородї і дивить ся перед себе крізь окуляри. Сонце грає своїм промінням на гарному директоровому чолї.

Се таки справдї подїя... бо нїколи не бачив він стільки людей зібраних укупі, людей неоднакових поглядами, що зійшли ся тепер з одним на думцї й з одною цїлю.

— Ще багато-що розбиває на рїжні табори людей нашого славного краю, — мовив директор, — але сей вечір обіцяє нам кращу будущину. Як той Олаф дивив ся колись на синє верхогірє, так я дивлю ся на оселї, на будівлї всїх, хто тут живе, і вірю я, що настане той день, коли всї люди в святковім настрою поєднають ся в кревнім братерстві, сполучені одною думкою: побороти лиху силу і стати в поміч тим, хто того потребує. Неоднакові можуть бути в нас погляди на віру, на полїтику, але одно єднає нас усїх: се почутте людськости, яка не знає партійности.

Коли така людина, як от Норбі, зазнає переслїдування і її зовсїм зневажать, то ми збіраємо ся круг неї й кажемо: тут ми, твої брати й сестри, Кнуте Норбі! Ми хочемо змити з тебе пляму. Ми тут.

Сїеї чулої промови не перебив анї один подих. Тільки з другого кінця столу чути було легенький плач. То була пані Неґен. Вона разураз плакала, коли промовляв її чоловік. Багато хто не дивив ся на промовця, а втопив очі в почесного гостя та в його родину.

Пані Норбі хоч і всміхала ся, а в очах у неї повно було слїз.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А сам Норбі дивив ся в землю і скромно похитував головою, так наче хотїв сказати: та годї вже тобі, Неґене!

Коли врешті настав промові край, і всї повставали, щоб цокнути ся з Норбі, власник млина гримнув:

— Хай живе Норбі й його дружина, Wivat! Wivat. Од власника перейшло й на инших і всї заходили ся кричати: „Слава"!

Інґеборґа дивила ся на те все заплаканими очима. На душі в неї була така велика радість. Вона пригадувала, як терпеливо перебував батько всї напасти, згадала свої молитви й мимоволї, підвівши очі вгору, зашепотїла:

— Господи, дякую тобі за те, що вчув єси мене! Здало ся Інґеборзї, наче над головами батьків лїтають янголи-заступники.

Мати дивила ся на неї. У обох в очах стояли сльози. Вони всміхали ся одна до одної. Їм спала на думку та ніч, коли після демонстрації, вони бояли ся лягати спати.

Пані Норбі почувала, що все лихе минуло ся й не вернеть ся, що всї підозріння згоріли. І се почуваннє гнало усмішку на уста.

Ще не те було, коли Тора з Лїдеранде, як уже трохи підїли, підвела ся й сказала промову до пані Норбі. Вона підкреслила почуттє жінки й матери, говорила про те, як пані Норбі борола ся між необхідністю помогти чоловікови в такий важкий час і тугою над тяжко слабим сином. То був один з тих лицарських учинків жінки, про які мало коли згадують на урочистих зборах, але які так часто мають місце в супокої, в тиші.

Нїкто нїколи не чув, щоб пані Тора так гарно балакала. Вона була така струнка та молода, хоч і мала за плечима сорок пять років, повна вогню й запалу. Дивували всї, що не збороло її зворушеннє; що пані Тора не пустила слїз, а все стояла, всміхала ся, хоч очі й трохи мокрі були. Всї мусїли згодити ся, що пані Тора дуже гарна в своїй скромній чорній сукнї з білим коміром. І нїхто не дивував ся, що стрівожена вона, бо пані Тора все думала про свого слабого сина Ґунара, який не вставав з постелї.

Промови й вівати на честь Норбі й дружини його загули круг столу. Маріта Норбі росплакала ся вголос. То правда, що се були страшні часи.

І Ейнара взяла за серце річ про матїр та його слабість. Він устав і пішов до батьків, щоб цокнути ся з ними.

Помалу стало смеркати. Треба було засвітити велику висячу лампу. І хоч пили саме за себе фруктове вино, а запанував гарний празниковий настрій.

При світлї лямпи видко було, що більшість облич зрожевіла. Розмова йшла жваво. То там, то там лунав веселий сміх.

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Двоє присяжних сидїло на при кінцї стола. Один з них озвав ся до другого:

— Чи не пронести нашого почесного гостя по залї?

— Підождемо, побачимо, що буде, — відповів йому другий.

— А як ми прозивали ся з Норбі в сїльській школї?

— Неповертайло, — відповів другий, беручи ся руками до кістки.

Перший почав потихеньку хихотїти, бо то ж так комедно, що колись вони так добре жили з Норбі і звали його неповертайлом.

Настала тиша, бо Норбі й собі стукнув келихом. Він підвів ся. З лиця наче трохи почервонїв. Спочатку він подивив ся на Маріту а тодї й на все зібраннє. Голос Норбі був бадьорий, коли він сказав:

— Я повинен подякувати за себе й за жінку. Прошу всїх підняти чарку: хай живе суддя!

І коли цокнули ся, то пані Тора вигукнула:

— Хай живе наш трибунал!

Всї випили за суддю, а власник млина знов розворушив усїх своїми віватами.

Тодї встав один присяжний і каже до другого:

— Ходїм, возьмемо його.

— Пождем ще трохи, — йому на те другий.

— Нї, — мовив перший. — Ми покажемо, що Ванґен цїлком несправедливо докоряв нас за небезсторонність.

Тодї вже підвів ся й другий присяжний і обоє нишком підсунули ся до Норбі, щоб ухопити його по-під руки.

Спершу протестував старий. Але коли один присяжний сказав: „Іди, неповертайло"! то зворушив сей спогад Норбі — і він згодив ся. Гостї реготали ся, коли несли його по залї. А як Норбі знов став на своє місце, підвела ся пані Тора, наблизила ся до якоїсь молодої господинї й сказала їй:

— Треба ще й пані Норбі поносити на руках.

Пішли, взяли її по-під руки, — і ставало все веселїйше. Тільки власник млина засмутив ся.

Всї що більше їли й пили фруктового вина, то дужче веселили ся, а його все дужчий брав смуток. Кінець-кінцем хазяїн млина спитав войта:

— А як ви думаєте, чи дадуть нам хоч до кави чогось тепленького?

Війт покрутив головою, а той сердешний зітхнув і потер собі лоба.

— Дивно, що немає тут Герлюфзена, — сказав Норбі жінцї.

— Шельма, — пошепки відповіла вона й засміяла ся.

Старий і сам в душі засміяв ся.

Все нові та нові оратори промовляли. Найкраще говорив молодий вчитель про рідний край. Тодї всї повставали й заспівали народнїй ґімн. Насамкінець підвів ся й пастор Борінґ. Він знав, що всї ждуть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його слова. І хоч пастор давно вже дожидав сього свята, та таки почував на душі якийсь смуток.

Після того, як Ванґен показав на судї зфальшований лист, Борінґ побачив, що перше вражіннє його не одурило і що сповідь Ларса Клевена була тільки манією вмираючого. Одначе пасторови не йшов з думки Ванґен. І тепер, хоч усїх се здивовало, почав він говорити про Ванґена. Пастор просив присутнїх згадувати й жалїти того нещасного, що сидить тепер у тюрмі.

— Правду казали тут, що треба збірати ся коло невинного. Се правда. Але станьмо так само хоч думками круг того, хто й винен. Йому потрібнїйша поміч і підпора. А жінка його... Не сила було пасторови говорити далї і він сїв. Багатьом повиступали сльози на очах.

І як же всї дали ся диву, коли Норбі вдруге застукав по келиху.

— Пропоную скласти ся для жінки Ванґена. Я сам зроблю для неї, що зможу. Треба памятати, що зостала ся вона з трьома малими дїтьми без притулку.

Норбі сїв. Настала тиша. Багато людей переморгнуло ся одне з одним, нїби хотїли сказати: він раз-у-раз буде незвичайним.

X.

Поставили на стіл десерт, наготовили каву і швидко все оповило ся туманом.

— Як ваша думка, на кого скидаєть ся Норбі? — спитала панї Тора свого сусїди-письменника.

Той поглянув у-гору і, не виймаючи цигарки з рота, відповів:

— Не знаю. Властиво нї на...

— Та невже ви не бачите, що він вилитий Ґарібальді?

— А так. Ваша правда, — згодив ся письменник.

І поздовш усього столу тільки й балачки, що про Норбі. Та й се цїлком натурально було. Якихось двоє господарів оповідало про те, як давно колись приїздив до сього повіту король. Норбі цїлком спокійно вийшов до короля, подав руку, вітаючи його в своїй парафії.

Ейнар мусїв оповідати про свого дїда, а Інґеборґу роспитували про матїр. Письменник хвалив Норбі, як знаменитого партньора в бостон. А керовник парцеляції оповідав про якийсь такий випадок, коли суддею був Норбі, і захоплював ся його уміннєм переконувати селян.

Доктор говорив щось про форму голови Норбі та про особливу расову линію в його на чолї. Повітрє насичене було вихваляннєм сімпатичних рис Норбі, які всї вишукували в спогадах своїх і подавали до відомости громадянства.

Героєви дня, піднесеному високо в-гору промовами, слїзьми, які

Generated on 2015-07-05 14:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бренїли тут, кінець-кінцем почало здавати ся, наче він пливе на золотих хмаринах людської сімпатії й дивування.

Тільки Ейнар засмутив ся після промови пастора. Знов напосїли ся на його невеселі, чорні думки. Здавало ся хлопцеви, що по-за сими червоними хмарами єсть щось таке инше. Всї найкращі ідеали й почування виявили ся сьогодня, щоб ушановати його батька. Ейнар не мав зважливости думати про те, чи справдї батько не винен, чи... „А що як би? Невже ж можна найкращі ідеали і людські почування вживати на вихваляннє одної брехнї? Чи се так? Нї, се неможливо. Невже він не знає, що промова єсть результат почування, яке сповняє груди, що очі тодї заходять сльозами, а голос тремтить від зворушення?

Чи ж може бути інакше?

Нї, не може.

А що коли... Хіба не можна пояснити тим, що люди роблять се, вірючи, що так воно й слїд. Але факт зостаєть ся фактом. Коли кладуть вінок на голову злодія, а безневинного завдають до тюрми, то ся добра віра — найчорнїйше страхіттє.

Як роблять якесь лиходїйство з чистою совістю і вживають для сього чесної зброї... Невже так воно й єсть на світї? І всї отсї сили: Бог, рідний край, любов до людей, християнство — невже все воно істнує тільки на те, щоб убірати ся в його, щоб заквітчувати злодія й становити його на педесталї брехнї?

Нї, так не повинно, так не може бути!

Одначе скільки тієї несправедливости коїть ся на світї божому!

Вохкі очі, чулі голоси, щире серце, — все отсе, наче покривало, вгортає те, що єсть зло“.

І скортїло Ейнарови, щоб тут були міцні напитки, хотїло ся йому так упити ся вином, як инші повпивали ся своїми словами.

Піднїс він келиха, силкуючи ся всміхнути ся, до Інґеборґи. І вона пила до його й думала:

— Хвалити Бога, що Ейнар позбув ся своїх примар.

Коли се раптом хтось сказав:

— Гляньте но туди!

Багато гостей підвело ся й пішло до вікна.

По-над чорним фіордом, в якім купало ся небо, засїяне зорями, полетїв догори ясний феєрверк, а другий вже розспиав ся дощем кольористих искор.

Ще одна ракета, розсипавши ся, освітила Лауру без нїчого на голові — в шовковій сукнї і поруч з нею молодого лїсника.

Всї здивовані. Всї кричать, а Інґеборґа каже:

— От через що в Лаури заболїла голова і вона мусїла піти з залї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Знов ракета освітила обох. Вони стояли в парі, в темряві, а дощ огню сипав в неба, купав ся в фіорді й зникав.

— Гляньте он-туди! — кричать край вікна.

— А там! Ото гарно!

— Блакитне й червоне!

І знав на мить блимнуло світло над головами молодої парі, яка виряжала послів на небо в сей тихий вечір. Коли вже феєрверк скінчив ся, в залї погасло світло. Почули сміх. Чути де-кілька обурених голосів жіноцтва. Коли се несподївано відсунули заслону й зявив ся норвежський краєвид, освітлений парафиновими лампами.

— Боже мій!—зітхнув Ейнар. — Нїяк не подарують нам свого бідолашного „Ервінґа".

На кону стали дівчата в народньому вбранню, розмовляючи з якимсь дїдом. Та не вже се?... Ейнар стурбований пильно придивляв ся.

Так. То докторова дочка. От через віщо не було її на обіді. Робила мабуть репетиції до самої останньої хвилини.

Через отой смуток та пригнобленість, які напосїли ся були на Ейнара, отся несподіванка зробила на його велике вражінне.

Серце так дуже тїпало ся. Все тїло вогнем горіло. „Вона тут! А як їй личить се вбраннє!" Парафинови лампи мало вдавали з себе соняшне світло, а звичайно смішні декорації показували справжнїй лїс і гори. Навіть патріотична тенденція Ервінґа дуже припала Ейнарови до серця. А коли дівчина пішла з кону, відразу пропав у його всякий інтерес до вистави. Ейнар повернув ся до пані Тори й зітхнув.

— Чи будем потім танцювати?

— Еге,—відповіла вона.

— А, се дуже добре. „Проситиму доктора, щоб зоставив тут свою дочку, а тодї сам одвезу її додому". Так думав Ейнар.

Може й йому сей бенькет буде святом?

XI.

Тихої ночи їхали до дому Кнут Норбі, Маріта та Інґеборґа, а двоє молодих зостало ся танцювати.

Срібний місяць вийшов на схід з по-за верхогірря й залив світлом тихенький фіорд та хвилясті поля.

Година стояла дуже гарна. Все обіцяло хороший врожай.

Кнут, сидючи в каретї, був спокійний і мав бажаннє подякувати за все Богови.

Як їхали повз цвинтарь, то Норбі несамохіть спинив на нїм свій погляд. Хто знає, коли людина тут опинить ся? Не треба гаяти часу. Там лежить тепер Ларс Клевен, що так бажав того супокою в домовинї. Дай йому, Господи, спокійно лежати! Там і дївка стара спочиває

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в свіжій могилі; може й тепер їй снить ся під ранок, що треба вставати та йти на обору.

В комишах шумів тихенький вітрець. На горах і на фіорді панувала велика тиша.

— Хвалити Господа!—зашепотіла Інґеборґа, зводючи очі вгору до зірок.

На всіх найшов однаковий сумирний настрій: слова були тут зайві.

А коли вїхали в двір, то Кнут запримітив, що стяг ще й досі висить. Забули спустити. Але Норбі не гнівав ся за се. Можна й самому зробити. Даремно він гукав на парубка, щоб випряг коней: ніде не було й душі.

— Повкладали ся всї до одного? — обурила ся Маріта.

— Та нехай собі, — сказав Норбі. — Аже ж устають вони дуже рано. І сам узяв ся випрягати.

Коли він увійшов до спочивальні, то Маріта лежала вже на ліжку й стогнала.

Але Норбі заложив руки в жилетку і став ходити по хатї.

Було йому надто гарно на душі, щоб отак одразу лягти спати.

— О так! Се буде й иншим за зразок, заохотить людей бути терпеливими й покірливими, — промовила стиха Маріта.

— Правда! Головне те, щоб людина робила по правдї й благородно, — сказав Норбі, ставши край вікна і дивлячи ся на фіорд, увесь залитий місяцем. Згодом він знову додав:

— Не знаю, що се таке, але менї здаєть ся, наче вже я давно не був дома і аж тепер отсе вернув ся.

— О, Боже мій, — стогнала Маріта, — яка важка була пора!

А Норбі все дивив ся на фіорд, облитий місячним світлом.

— Якась ідея й тут мусить бути. І я часом був занадто немилосердним, але маю надію, що тепер усе в нашій парафії піде добре. Принаймнї я буду робити все, що могтиму.

Жінка не відповідала. Мабуть вона дуже натомила ся.

І коли вже Норбі лїг спати, то зложив руки й прочитав кілька псальмів. Так близько-близько чув він Бога коло себе. Сімпатія й пошана до його всього повіту стояла перед Норбі вся, яка вона є, коли дякував він за все Господеви.

Одного тільки не можу я зрозуміти, — думав Кнут,—що люди такі, як от Ванґен, можуть сміливо йти на суд і спокійно брехати там. І як воно живуть на світї отакі людцї, що не мають а-нї крапелини тієї совісти! — дивував ся Кнут Норбі.

Переклала *В. Пахаревська*.

Кінець.

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

IN VINO VERITAS.

I.

Давай вина! — я пю сьогодня...
Хай відлетить мій чорний сум;
Нехай мовчить страшна безодня
Пекельних мук, пекельних дум!

Вина давай! щоб грала піна.
Щоб, як ґранат горіло шкло;
Щоб в почуттях повстала зміна,
Щоб бе́з вісти тїкало зло.

Вина, вина... А звідки взяти,
Порожню чарку щоб налить?..
Минула ніч, не хочу спати! —
Он досвіт у вікно стучить...

Сміють ся хтось?! То ти, проклятий...
То ти, що змучив мозок мій!
Давай вина! Неси завзятий....
Сю шклянку вмить менї налий!

II.

„Я, пане, вам служить готовий, —
Ви ж знаєте мене давно.
Мій сміх для вас зовсїм не новий...
Ось вам бажанеє вино.

Лишень гірке... Ви не журіть ся
І випийте його до дна.
Землиці-мамі поклоніть ся,
Що дбає так за вас вона.

Вона се зїлле породила...
А люде звуть його полинь.
Моя хазяйка вам зварила,
А я принїс — от і амінь.

Ви ж не забудьте, памятайте,
Вам стане тмянно, як у млї, —
Тодї мене ви пригадайте —
Я цар вина, я цар землї!
Ха ха... Ха-ха!..“

III.

І щез у мить... І напій кинув...
Хоч не бажав я, не прохав.
Звідки прийшов і де полинув? —
Я тишу досвіта питав.

Хто сотворив істоту дику,
Чом він уперто так мовчить?
Хто дав їй сміх, подібний крику
Сови, що в темну ніч кричить?

Від згаги я зовсїм конаю...
В грудях посохло... аж горить...
Вина давай! Вина бажаю...
Немає... Мушу зїлле пить.

І я посохлими устами
До чарки повної припав;
І пив я нашій до нестями,
А день, той ясний день—проспав.

Настала ніч і я прочнув ся,
І повну чарку знов зустрів...
Від жаху я тодї здрігнув ся,
А ранком... ранком знов я пив.

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ГЕХТЕР.

З українського життя.

Міське хазяйство.

В попередній статї [1]) ми говорили про факти й події з життя наших муніціпалїтетів, звязані з біжучим моментом і, до певної міри, ним викликані й обусловлені. Тепер, звертаючись до характеристики дїяльности наших муніціпалїтетів, ми конче мусимо впасти в формальну неточність. А саме: про сю дїяльність ми можемо судити лише на підставі практики муніціпальних рад, вибраних р а н ї ш е, за инших часів. Отже виникає питанне: чи може дїяльність вибраних ранїйше муніціпальних рад служити міркою для характеру нашої муніціпальної полїтики взагалї й полїтики вибраних зараз гласних — зокрема?

На нашу думку, се питанне носить тільки формальний характер, і помилка, яка може трапитись через змішуванне дїяльности „старих“ і „нових“ муніціпальних рад, також буде цїлком формальною. Бо, беручи справу по сути, нїякої глибокої ріжниці між муніціпальними радами, вибраними 2-3-4 роки тому й вибраними зараз немає. Тодї адмінїстрація не так активно втручалась у вибори, але зате громадянство, захоплене „несбыточними мечтаніями“, ставилось байдуже до муніціпального питання, та й Положеніе 1892 р. було досить сумлїнним Цербером, повз якого крамольникови таки трудненько було пройти у число гласних. Тепер інтерес до муніціпальних питань зріс серед поступової частини громадянства — й до працї стала адмінїстрація, не покладаючись на гострі зуби Цербери. Таким чином, змінились тільки ф о р м и „воздѣйствія“, суть же лишилась майже та сама, що й дає право вважати дїяльність дотеперешніх муніціпалїстів зразком і провідним гаслом також і для новоспечених муніціпальних дїячів.

Звертаючись отже до дїяльности наших муніціпалїтетів і зупиняючись, насамперед, на їх фінансовім станї, ми застаємо картину дуже сумну. Оглядуючись на Захід і переглядаючи бюджети французських комун, германських крепсів і анґлїйських ґрафств (county borough), ми мусимо констатувати надзвичайну мізерність наших муніціпальних бюджетів. Так, напр., два найбільших міста України — Київ і Одеса — звели свої бюджети на 1909 рік: перше — в сумі 3.270 тис. карб., а друге — ледве 8 мил. карб. [2]). Нїчого й казати, яка незначна частина городських по-

[1]) Див. „Л. Н. В., кн. IV. за сей рік.

[2]) А. Васильевъ. Наши муниципальные бюджеты въ 1909 году. „Вѣстн. Фин.“, 7, 1909.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

треб задовольняєть ся нашими муніціпалітетами через таку обмеженість своїх бюджетів. Зрозумілим стає й той факт, що нашим муніціпалітетам рідко удаєть ся збалансувати росписи боз дефіцітів. Так, проєкти росписей на 1909 рік показують для Київа 591 тис. карб., для Одеси — 324 тис. карб., для Мелітополя — 17 т. к. і для Могилева-Подільського — 11 т. к. дефіциту. Зате не приходить ся говорити про остатки від росписей під кінець бюджетного року. Найчастійше помічаєть ся протилежне зявище: прибутки не досягають сподіваної суми, й в фінансових справозданнях за скінчені роки повно довгих низок цифр недоїмок і недоборів.

Де-які муніціпалітети вживають заходів, щоб зменшити цифри своїх дефіцітів, але краще б вони того не робили, бо здебільшого результатом сієї економії являєть ся не збільшеннє прибутків, а зменшеннє видатків на корисні потреби — на освіту, медицину то-що. Ось, напр., муніціпальний бюджет Одеси за минулий 1908 рік досяг 1.200.000 карб., себто 20% усього бюджету. І що ж? Щоб зарадити лиху, особлива комісія нїчого розумнійшого не вигадала, як зменшити видатки на медицину на 500.000 карб., і на инші корисні потреби — на 100 тис. карб. Постанова воістину Соломонівська!

Свої прибутки наші муніціпалітети, як відомо, черпають із шести головнійших джерел: з муніціпальних підприємств, з муніціпальних маєтностей, з оціночного податку (податок на нерухомі добра), з оподаткування торговельних і промислових підприємств, з субсідій і повернених видатків та з рубрики „дрібних прибутків". Яку ж ролю відограє кожна з сих прибуткових рубрик у наших муніціпальних бюджетах?

Тут на перше місце треба поставити прибутки від городських підприємств, які подекуди досягають дуже великих сум. У Катеринославі, напр., муніціпальні підприємства дають 659 тис. карб. валового прибутку. Мізерними прибутками від муніціпальних підприємств визначаєть ся тільки Київ, де валовий прибуток обчислено в 402 тис. карб. (12%), чистий прибуток — 287 тис. карб.

Друге місце в муніціпальних прибуткових бюджетах належить прибуткам від муніціпальних маєтностей. У Київі, напр., сей прибуток дає 28% цілого бюджету (909 т. к.). Далі йдуть субсідії й повернені видатки (у Київі 27%) й оціночний податок. Згідно з росийським законодавством, муніціпальна оцінка нерухомих дібр кладеть ся також в основу державного й земського оподаткування. І от, щоб уникнути високого оподаткування своїх нерухомих дібр державними й земськими податками, наші муніціпалітети, що майже поголовно складають ся з властителїв домів, оцінюють нерухомі дібрї вдвоє, втроє. а то й в більше разів низче їх дійсної вартости. А що відсоток муніціпального оподаткування нерухомих дібр обмежено нормою в розмірі 1% оцінки, то зрозуміло, що се джерело

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дає муніціпалітетам значно менше прибутків, ніж воно могло й повинно було б давати. Дійсно, в Київі прибуток від оціночного податку обчислено в сумі 590 т. карб. (18%), а по инших містах він падає ще низче.

Не останнє місце в наших муніціпальних бюджетах заступають прибутки від оподаткування торгівлї й промислів (у Київі 238 тис. карб. або 7%). Меншу ролю відограють прибутки з пошлін (у Київі 1,5%), зовсім незначну — податки на роскіш (у Київі 0,4%). Нарешті, прибутки, що належать до рубрики „дрібних", куди причисляють ся, між иншим, прибутки від продажу муніціпальних маєтностей, напр., земельних участків, — тільки в Київі досягають майже 3% бюджету, в инших же містах вони звичайно не переростають 1—2%. Сим і вичерпують ся всї прибутки наших муніціпалітетів.

Звертаючись до видатків наших муніціпалітетів, ми насамперед повинні згадати про видатки на муніціпальні підприємства, далеко не однакові в ріжних містах. Так, напр., Київ витрачає на сю річ тільки 3% свого бюджету (115 т. карб.), а Таганрог — 9% (35 т. к.). Більш постійною величиною являють ся видатки на медицину, ветерінарію й санїтарію, на що здебільшого витрачаєть ся коло 20% муніціпальних коштів (у Київі—708 т. к. або 20%). Не була винятком до 1909 року в сїй справі й Одеса, яка витрачала на медицину etc. коло 20% свого бюджету, одначе, при укладанні росписи на 1909 р. видаток сей признано занадто великим при дефіцитї в 1200 т. к., і на утримуваннє лїкарень було призначено на 400 т. к. менше, ніж призначено було на попереднїй рік. Таким чином, сї видатки тепер становитимуть в Одесі менше 15% цїлого бюджету. Правда, що абсолютними розмірами своїх видатків на народнє здоровє Одеса досї заступала й заступає тепер перше місце на Вкраїні, але вона ж заступає й перше місце розмірами своєї людности [1]). Отже в тім, що Одеса витрачала на медицину etc. 1.500,000 карб., не було нїчого дивного, але „батькам міста" сей видаток показав ся занадто великим, і його постановили зменшити до 1 мил. карб., не зважаючи на особливо важне значіннє сього видатку після холерної пошести минулого року.

Зараз потім треба поставити видатки муніціпалітетів на народню освіту. На се навіть відсталий Київ асіґнує 549 т. к. себ-то 15% свого бюджету. Взагалї, тут, як каже д. Васїльєв, помічаєть ся відворотна пропорція між розмірами бюджетів і асіґновками на народню освіту: чим менші перші, тим більші останнї — й навпаки.

---

[1]) Ось цифри людности тих українських міст, про які нам тут доводилось згадувати (в тисячах): Одеса—467, Київ—319, Харків—175, Катеринослав—136, Таганрог—59. Див. цит статью А. Васильева.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Видатки муніціпалітетів на утримуваннє урядових інституцій, війська й поліції досягають дуже великих розмірів. Так, напр., у Київі на се витрачаєть ся 628 т. карб. (17%), причім на саме військо витрачаєть ся 364 т. к. або 10% усього бюджету. В Катеринославі на сю річ витрачаєть ся 72 т. к., у Таганрозї—47 т. к., у Могилеві-Подільському—20 т. к. або 20%, у Василькові—5200 карб. і т. д. Инодї сї видатки досягають просто таки неймовірних розмірів. Так, напр., у заштатнім містї Березнї (на Чернигівщинї) вся сума муніціпального бюджету виносить 9000 карб., з яких на полїцію витрачаєть ся... 6 тисяч карб., себ-то 66% усього бюджету [1]).

Виплат довгів також зїдає чималу частину муніціпальних прибутків. Навіть у Київі, де майже зовсїм немає більш-менш значних муніціпальних підприємств, на виплат довгів призначено 314 т. карб. або 9% бюджету. Далї треба згадати про видатки на „благоустройство“ міст, на що в Київі призначено 435 т. к. (12%), в Катеринославі — 192 т. к., у Таганрозї — 29 т. к. (8%) і т. д. Богадільні й приюти загалом забірають від 1 до 8% муніціпальних бюджетів (у Київі — 220 т. к. або 6%); на утримуваннє пожарних команд у Київі призначено 107 т. к. (2,9%), в Катеринославі 45 т. к.; на утримуваннє муніціпальних нерухомих дібр у Київі призначено більше, нїж у Петербурзї — 216 т. к. (6%). На державні й земські податки муніціпалїсти витрачають небагато; Київ, напр., має заплатити сього року 16 т. карб. або 0,4% свого бюджету. Незначну ролю відограють і видатки на спеціальні цілї: в Київі на се призначено всього 23 т. к., себ-то 0,6%. Нарештї, „дрібні“ видатки в більшости міст значних розмірів не досягають; тільки в Київі під сїєю рубрикою значить ся аж 158 т. к., себ-то більше 4% усїх видатків.

Намальована тут картина становища наших муніціпальних фінансів є тільки схемою, яка представляє справу в занадто загальних рисах. Правда, із неї легко пересвідчитись, який хаос панує в орґанах нашого місцевого самопорядкування, як далеко їм до справжнїх громадських орґанів і як мало вони дбають про задовольненнє найпекучійших потреб людности. Одначе, для того, щоб картина нашого муніціпального господарства встала перед читачем у всїй своїй природній красї, треба розкрити скобки наведеної схеми й подати де-що конкретне з того змісту, яким вона повна.

При поверховій навіть знайомости з хронїкою нашого муніціпального житя в вічи кидаєть ся факт надзвичайно чистого „преданія суду“ то поодиноких гласних, то цілих міських управ. Так, напр., тільки

[1]) „Кіев. Вѣсти“, 76, 1909.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за останніх 2—3 місяці віддано під суд: у Проскурові — колишнього лорд-мера Дубецького, членів міської управи Сікору й Крушельницького та бухгалтера управи Бабія — всіх за перероскоди й фальшування під час порядкування міським господарством; у Могилеві-Подільському — колишнього міського голову Михальського за хабарництво; в Летичеві — майже ввесь склад міської управи за марнотратство й ще багато инших. Треба мати на увазі, що взагалі в Росії „високопоставлені" особи попадають під суд не так легко, отже можна собі уявити, яких розмірів набрали безаконія сих „громадських дїячів", коли справу прийшло ся довести до суду.

Ось, напр., формальні пункти обвинувачення, виставлені проти проскурівських „дїячів": 1) маючи в себе гроші на забрукуваннє міських улиць і здавши підряд, обвинувачені поробили без згоди думи зміни в ухваленім думою плянї праць, наслїдком чого був перероскод у 1828 карб. 5 коп.; 2) потратили також на міські потреби, без відому й згоди думи з сум запасного капіталу 18595 карб. 95 коп.; 3) видавши ріжночасно в підряд на будуваннє проскурівської реальної школи 90.450 карб., себ-то на 4052 карб. більше встановленої будівельним видїлом Подільського Губернського правлїння суми, не вжили жадних заходів для стребування сих грошей у підрядчиків; 4) за період 1904—1908 р.р. допустили перероскод на міські потреби в сумі 4665 карб. 52 коп.; 5) видали під росписку базарного смотрителя Марцоня без оправдательних документів 1065 карб. 62 коп. для забрукування улиць; 6) видали підрядчикові Хазенсу поверх росписи 1.300 карб. на збудуваннє міських тротуарів і 7) показавши на 1 мая 1907 р. у прибутковій книзї готівку міської каси в грошах, виписали того же числа в видаток державну ренту в 1000 карб., від продажу якої місто втеряло, через курсову ріжницю, 268 карб. 67 коп. Опріч того, сї самі особи обвинувачують ся в тім, що надіслані в міську касу протягом перших чотирьох місяців 1908 р. гроші, в сумі 11.783 карб. 30 коп., вони записали в грошеві книги на рахунок прибутку заднїм числом, а власне 31 грудня 1907 р., й сим числом видавали квітанції, щоб покрити перероскод 1907 р. [1]).

По инших містах справа стоїть не краще. В Могилеві-Подільському „ревизійна комісія, обревизувавши фінансовий видїл міської управи, знайшла книги в непорядку. Пояснення управи дума признала „незадовольняючими". В Летичеві при ревизії міської управи викрито недостачу 10.000 карб., причім розтраченими оказались застави арендаторів міських земель. У Вінниці виїздна сесія одеської судової палати

[1]) „Кіев. Вѣсти", 36, 1909.

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

засудила колишнього могилівського міського голову на рік до арештанських рот за те, що він взяв 1350 карб. хабаря з міського підрядчика.

Але найкраще понятє про порядки (краще було б сказати: непорядки) в наших муніціпалітетах дає славнозвісна київська панама, відома під назвою „Дегтеріади". Се — дуже сумна й навчаюча історія.

Років десять тому вмираючи київський філянтроп-мілїонер Дегтерев заповідав місту Киіву величезний маєток у кілька мілїонів карб. готівкою й в нерухомих та рухомих добрах. Порядкувати всїм сим маєтком повинно було, по волї жертвувателя, кілька душеприказчиків на жалуванні, під безпосередним доглядом міської управи. Майже з перших років хазяйнування душеприказчиків Дегтерева (до речи: всї вони були гласними думи й членами управи, отже сами за собою повинні були доглядати!) викрились великі непорядки в добродійних інституціях імени жертвувателя. В пресї й громадянстві вперто говорили про хаос, що панує як у всїм порядкуваннї заповітом Дегтреева, так і в справозданнях душеприказчиків. Кілька разів підносилось у міській думі се питанне, але раз-у-раз душеприкащики-гласні затушовували його.

Так росла протягом десяти лїт ґрандіозна епопея. Пережила „Дегтеріада" кілька міських дум, мінялись міські голови. Були моменти, коли здавалось, що ось-ось випливе на світ божий ся темна історія, але чиясь міцна рука ховала сокровенні тайни „Дегтеріади" під якимсь гіпнозом. Але минулого року, коли чутки про непорядки з дегтеревським заповітом зросли до розмірів всеросийського скандалу, київський муніціпалітет заходив ся шукати правди в сїй справі. При сїм, між иншим, виявилось, що кудись „пропали" документи по будуванню дегтеревських богаділень на 700.000 карб., що бракує документів на прибутки від дегтеревських підприємств на суму 3.030.000 карб., що нема документів на видатки в сумі 444.075 карб. 8 коп. Нарештї, десь дїлись 900.000 карб. готівкою. Зате душеприкащики „трудами праведними" нажили собі — той пятиповерхову „хатину", той мілїонну „крамничку", той „заводик" і т. д.

Нїчого й казати, що подібне порядкуванне громадськими грішми до добра не доводить. І дїйсно, наші муніціпалітети проявляють злочинну байдужість і повну безпорадність у боротьбі з народньою темнотою й нуждою, під час поширеня пошестних хвороб, як холера, тифа то-що. Взагалї, рубрика так званих „польз и нуждъ" користуєть ся найменшою увагою й прихильністю наших муніціпальних „батьків".

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Виясненнєм взаємних відносин між муніціпальним питаннєм і українством ми почали свій попередній огляд, ним ми й скінчимо сей. Справді, як ставлять ся муніціпалісти до вкраїнства й як ставить ся українство до муніціпіального питання?

На перше запитанне відповісти нетрудно. В тих небагатьох випадках, коли нашим муніціпалітетам доводилось відверто висловлюватись у сій справі, вони всього охітнійше підкреслювали свою байдужість до крамольної ідеї: „наша, мовляв, хата з краю". Коли ж ясна й виразна відповідь бувала конче неминуча, тоді подавляюча більшість гласних наших дум волїла висловлюватись неґативно.

Конкретним питаннєм, у справі якого вкраїнським муніціпалітетам доводилось і доводить ся виявляти своє відношенне до української національної ідеї, є справа з памятником Т. Шевченкови. У своїм попереднїм нарисї („Л.-Н.-В.", II, 1909) ми показали, з якою обурюючою байдужістю ставлять ся до сеї справи вкраїнські земства. Одначе, відношенне останніх усе-таки не може йти нї в яке порівнанне з тією чисто-купецькою тупістю й самоварною байдужістю, проявленою вкраїнськими муніціпалітетами до справи постановки памятника великому національному поетови.

У всїх іще мабуть свіжа в памяти історія з комісією, вибраною київською міською думою в справі памятника. Здавало ся б, кому й дбати про те, щоб грошей на памятник було зібрано яко мога більше, а самий памятник щоб вийшов яко мога кращий, як не Київу, де памятник сей має бути збудований? Одначе, проходили місяці, півріччя й навіть роки, а комісія почивала мирним сном, навіть для людського ока не збираючись для обміркування того питання, в справі якого її було вибрано. Й величезної працї, енерґійних заходів і широкої аґітації в пресї потрібно було для того, щоб вибити комісію з тієї сплячки, в яку вона погрузилась. А втім, вона незабаром, здаєть ся, знов заснула й, як що не помиляємо ся, спить і тепер.

Инші муніціпалїтети, яким volens nolens доводить ся висловлюватись у сій справі, проявляють не більше громадянської зрілости, нїж їх київський collega. Так, напр., у кобеляцькій міській думі проти асіґновки на памятник Шевченкови висловилось „чимало гласних і між ними й міський голова П. Волянський. Вони стояли на тім, що в касї управи мало грошей". Кінець-кінцем асіґновано 25 карб. замісць запропонованих управою 50, та й то асіґновка пройшла тільки більшістю 8 голосів проти 7 [1]). Гадяцька дума й на таку велику жертву не відважилась, а асіґнувала тільки 10 карб., очевидно, згодившись з дум-

[1]) „Рада", 49, 1909.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кою гласного Барсукова, що коли на памятник Петрови I призначено 25 карб., то не можна призначити стільки же на памятник Шевченкови, бо „історичне значінне Петра Великого не можна й рівняти до значіння Шевченка“ [1]).

Як бачимо, відношенне мунїціпалїтетів до українства не представляє собою нїчого особливо нового, цїкавого. Се просто відношенне однієї з сотень канцелярій, що покривають лоно української землї, до питання не занумерованого й не припечатаного „приложенїем казенної печати“.

Що до відношення українського громадянства до муніципального питання, то тут, не зважаючи на всї наші найпильнїйші старання, нам нїчого певного довідатись не пощастило. Знайшли ми тільки один дуже відрадний для нас факт, а власне той, що на останнїх одеських виборах українство виступало як орґанїзована ґрупа, з якого рахували ся инші ґрупи виборцїв. Так, у дописи з Одеси в „Нашій Ґазетї“ читаємо: „Культурно-господарська ґрупа, позбавлена можливости відкрито аґітувати, виступає спільно з у к р а ї н с ь к о ю, польською й почасти нїмецькою ґрупами“ [2]). Але се поодинокий факт, на підставі якого робити якісь висновки було б більш нїж ризиковано.

Найправдоподібнїйше, що українське громадянство в особі тих своїх представників, що живуть у містах і мають потрібний маєтковий ценз, цїкавить ся мунїціпальним питаннєм не стільки, скільки се питанне безперечно заслуговує. Про се можна тільки пожалкувати, бо хоча українізація мунїціпалїтетів і реформа їх, повторяємо, не всїма можуть вважатись черговими завданнями української національної полїтики, — проте й нехтувати сї питання не можна. Коли вже не говорити про матеріяльні наслїдки, то хоч би в інтересах спопуляризування вкраїнської національної ідеї серед темної маси міських виборців Українцї можуть і повинні взяти можливо ширшу участь у мунїціпальнім життї наших міст.

---

[1]) „Рада“, 50, 1909.

[2]) Доказом правдивости сїеї звістки е той факт, що в реестрі культурно-господарської ґрупи знаходимо призвіща Ф. М. Бондаренка, д-ра І. М. Луценка, Я. М. Пономаренка, І. Ю Тимченка, С. П. Ярошенка и инш. Про де кого з сих осіб напевне відомо, що то — свідомі Українцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЕВГЕН ЛЕВИЦЬКИЙ.

За границею.

Балканська заверюха.

Від полудневого Сходу, на Балкані починає знимати ся заверюха, яка може дуже поважно вплинути на дальший хід подій в Европі. Чим скінчить ся боротьба ізза конституції в Туреччині, на разї годї сказати і вияснене нинїшнього положеня лишаємо до дальшого огляду. Тут приходить ся нам заняти ся тільки питаннєм Босни й Герцеґовини, бо справа ся вже мабуть замкнена і дає нам спромогу поглянути на дотичні, свіжі ще події вже з історичної перспективи.

Передовсїм декілька згадок із оккупації Босни-Герцеґовини, доконче потрібних для зрозуміня положеня, яке викликала анексія.

Босна й Герцеґовина припала Австро-Угорщинї в р. 1875 на основі берлїнського трактату. Як відомо, збирало ся два роки перед тим на війну Росії з Туреччиною, а що Росія бояла ся в будучій війні інтервенції Австро-Угорщини, тож підписано дня 15 сїчня 1877 конвенцію з Росією, якою Росія дозволяла Австро-Угорщинї перевести окупацію Босно-Герцеґовинського краю. Конвенцію з 15 сїчня 1877 називаємо звичайно умовою раштадського — невірно, бо зїзд в Раштаді відбув ся ще передом, в липни 1876 між царем Олександром і цїсарем Франц-Йосифом, але там справи остаточно не поладнано. Зі споминів Бісмарка знаємо, що росийський кабінет був готов вести евентуально війну не тільки з Туреччиною, але в разї потреби також з Австро-Угорщиною, та що запитував в тій справі кабінет берлїнський. Доперва відповідь Бісмарка, що на случай зачепленя Австро-Угорщини стане по їй боцї, спонукала дипльоматію петербурську, що вона згодила ся на уступку Австро-Угорщинї й підписала конвенцію що-до відступленя Босни й Герцеґовини в австро-угорське володїнє.

Безперечно, що Австро-Угорщина мала велику охоту забрати відразу оба краї на свою невідкличну власність, але сї бажаня чомусь не сповнились. На берлїнському конґресї мав заступник Анґлії поставити внесенє, аби Австро-Угорщина забрала Босну й Герцеґовину на віки, та коли прийшло до нарад над арт. XXV будучого трактату, Сальсбері внїс, аби Австро-Угорщинї дати від держав підписаних на трактатї тільки мандат до займанщини (оккупації) задержуючи суверенність над краями при султанї, а ґр. Андраші, тодїшний мінїстер справ внїшних Австро-Угорщини пішов іще дальше, бо в окремім протоколї з 13 липня

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

1878 обовязав ся Високій Портї, що окупація буде „провізорична“. Доперва в умові з Каратеодори-пашою з 23 цвітня 1879 виєднала собі Австро-Угорщина право удержуваня військових ґарнізонів в санджаку Новий Базар, при чому провізоричність оккупації Босни й Герцеґовини поминено мовчки, наче на доказ, що провізоричність окупації перестає обовязувати.

Так представляє ся правна сторона справи Босни й Герцеговини в її історичному освітленю.

Переходимо до другого акту завласненя Босни-Герцеґовини Австро-Угорщинию — до їх анексії.

На анексію й спір сербсько-австрійський зложили ся два моменти сучасної інтернаціональної полїтики: невдачі Росії в Азії й світова боротьба Анґлії з Нїмеччиною за володїне над океанами. Скажемо про оба сї моменти окремо.

Почнемо з Росії. Після берлїнського трактату вся увага дипльоматії російської звернула ся до далекого Сходу. Росія заходить ся біля будови великої желїзниці сібірської й кладе желїзну дорогу поза каспійське море, якою врізуєть ся в само серце Азії й стаєть ся великою державою азійського, що починає соперничати про володїне над Азією з Анґлїєю, Китаєм й Японом. За той час рішаєть ся Росія держати ся полїтики утриманя status quo в Европі, а з окрема й на Балканї. В р. 1897 прийшло навіть підчас побуту цїсаря Франц-Йосифа в Петербурзї до порозуміня з Росією, і на основі його обі держави зобовязали ся остати ся при тих сферах володїня, яке здобули собі обі держави на балканськім півострові на підставі берлїнського трактату. Сю умову скріплено ще в роцї 1903, коли-то для 3 жовтня на замку Мірцштеґ в Стирії згодили ся оба монархи, задля забезпеченя супокою на Балканськім півострові, перевести згідно реформи в Македонії та вимусили у султана, що згодив ся допустити в сїм краю заведене для публичного спокою жандармерії, під проводом італїйського полковника. Як відомо, азійська полїтика Росії скінчила ся для неї безталанно. Прийшла війна з Японом, а з нею воєнна неудача, яка кінчить ся погромом фльота під Цусімою, а сухопутньої армії під Мукденом. І як перед тим російська дипльоматія цїлих двайцять років мріла головно про великі подвиги на Сходї, так тепер, по неудачі, звертаєть ся знов на Балкан, задля ратованя свого престіжу в Европі. Що правда, стало ся се подекуди і з потреби. Австро-Угорщина, видячи ослаблене Росії, рішила використати момент і посунути свої впливи трохи дальше на Балканї. Цїль Австро-Угорщини дістати ся до Еґейського моря та побудувати желїзниці, які лучила-б Австро-Угорщину з Митровицею, не потрібуючи до сього полученя невигідної для Австро-Угорщини теріторії сербської

Generated on 2015-07-05 15:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І для сього дипльоматія австрийська порозуміла ся заздалегідь з Портою, а маючи на се призвіл турецького правительства, повідомила в сїчни 1908 руку кабінет петербурський, що має на метї побудувати желїзницю з Босни-Герцеґовини через санджак Новобазарський. Той намір Австрії, який довів би в торговельній, а далї і полїтичній сферї до опанованя цїлого майже Балкану, отворив очі росийським кругам на грозячу небезпеку. Розпочала ся жива аґітація проти Австро-Угорщини, якої кличі відшукано в давнім славянофільстві: Австро-Угорщина мала бути сама заатакована у своїм нутрі, а щоб австрійські славянські народи могли лекше пристати до сих змагань, убрано їх в нові краски під назвою новославянства, з очевидною метою втягнути до сеї акції також Поляків. Акція була обчислена на довшу мету, а поодиноких етапів сеї акції не будемо тут розбирати, бо вони в загальній памяти. На самім Балканї підперто головно Сербів, раз тому, що Серби легко запальні, а також і тому, що Сербія, ведучи економічну боротьбу з Австро-Угорщиною ще від самого 1906 року, була найбільше податливим елементом, щоб зорґанїзувати його до дипльоматичної, а евентуально й военної гри проти Відня. Рівнобіжно з сею акцією — неофіцияльною пішла й друга акція, офіцияльна, на теренї дипломатичнім. Мірцштеґську умову, яку по правдї нарушила перша Австро-Угорщина, зірвано, а місце Австро-Угорщина в дольших комбінаціях росийських заняла Анґлія. Зїзд в Ревли з дня 10 червня 1908 р. довів до того порозуминя між Росиєю і Анґлією в ріжних справах, а між тим і в справі балканській, якого слїди бачимо також в послїдну пору, коли прийшлось усмирювати заверюху викликану анексією.

Тут приходить ся звернути ся до другого чинника, який завважив на подїях сербсько-австрійського конфлїкту, до спору Анґлії з Німеччиною.

Анґлія веде в останнїм часї завзяту дипломатичну боротьбу з Нїмеччиною, яка тягнеть ся — коли не йти дальше — ще від 1898 р. В жовтни згаданого року відбув цїсар Вільгельм свою славну подорож на Схід і тодї виголосив знаменні промови в Константинополи й Вефлеємі, які вказували зовсїм виразно на плян Німеччини скріпити свій вплив на азійськім Сходї. Війна з Бурами і висказ горячих симпатій Нїмцїв для бурських ґенералів, а потім горяча дебата в нїмецькім райхстаґу в лютім 1900 р. про потребу скріпленя нїмецького фльота на противвагу Анґлії долили оливи до вогню — було ясно, що Нїмеччина ладить ся до боротьби з Анґлією за пановане над океанами. Анґлія бачила себе заатакованою Нїмцями взагалї на ріжних областях свого володїня — вибухає спір між Анґлією і Німеччиною в Канадї, потім боротьба між банками анґлїйськими й нїмецькими звісна під назвою

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Doggerbankaffaire“, в кінци отвираєть ся перша частина баґдадської желїзниці, яка має незвичайну вагу для зросту нїмецького вивозу торговельного. А при тім зброєня Нїмеччени на мори йдуть теж швидким темпом — Нїмеччина кидає мілїони за мілїонами, щоб будувати нові воєнні кораблї та зменчати ту прогалину, яка істнує ще між силою старого анґлїйського воєнного фльота і фльота нїмецького.

Результат був той, що Анґлія починає що раз більше оглядати ся за союзниками, щоб окружити Нїмеччину сїтною аліянсів. Ізольованє й дипльоматична облога Нїмеччини отсе клич, який видвигає анґлїйська дипльоматия і який переводить вона поволи, але постійно, в житє. Дня 8 цвітня 1904 р. уклада Анґлія договір о кольонії з Францією, дня 14 цвітня сьогож року стає такий же самий договір з Іспанїєю, дня 12 серпня 1905 р. входить Анґлія в союз з Японом, а про зїзд в Ревли, в якім Анґлія порозуміла ся з Росїєю, було вже згадано вище. Коли отже наступила анексія Босни й Герцеґовини, то для Англії надобила ся перша хвиля, щоб показати Нїмеччини силу нових ялїянсів. Австро-Угорщина йде в союзї побіч Нїмеччини, се було притокою, щоб тому союзникови Нїмеччинї в европейськім концертї підставити ногу. А при тім входить в гру і престіж тридержавного союза, зломанє його міжнароднього становища і тому ми бачимо анґлїйську дипльоматію в грі протягом усього сербсько-австрійсмого конфлїкту, ще й тодї, коли Ізвольскій, наслїдком рішучої погрози з Берлїна і неудалої інтервенції в Царгородї, зложив карти і признав австро-угорську анексію Босни й Герцеґовини без дальших застережень....

* * *

Виринає ще питанє, чому Австро-Угорщина сáме тепер важила ся піддати Босну й Герцеґовину під свою суверенність. На те питанє не маємо поки-що відповіди від найбільш компетентного чинника — австро-угорської дипльоманії. Може бути, що довідаємо ся про все те, в осени, коли зберуть ся делеґати австрійського й угорського парляменту на „осїнну сесію“. Австро-Угорщина ждала мабуть скінченя тридцятьлїтнього володїня над окупованими краями, щоб набути тзв. правний титул „засидженя“, хоч титул такий в міжнароднім праві не обовязує, і загалом нео звісний. Рік ювилейний цїсаря Франц-Йосифа відгравав мабуть теж деяку ролю; анектовано краї в роцї 1908, щоб Франц-Йосифу зробити дарунок на спомин його 60-лїтнього володїня. До річи кажучи, дарунок сей обійшов ся народам австрійським вельми дорого, бо тепер приходить ся заплатити Туреччинї повних 55 мілїонів корон відшкодованя, та ще й покрити кошти, які викликала мобілїзація. Дневники інспіровані австрійським урядом справ заграничних подають ще инші мотиви, які спону-

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кали Австро-Угорщину до заанектованя раз на все оккупованих країв. Одним з тих мотивів мала бути велико-сербська аґітація, пропаґована з Білграду династією Караджорджевичів. Ще на весні 1907 р. відбув ся великосербський зїзд в Сараєві, на якім протестовано проти абсолютистичного режіму в окупованих краях та поставлено домаганє, щоб в краях сих скликати як найшвидше босансько-герцеґовинський сойм на основах конституційних. Коли в Туреччині вибухла молодотурецька безкровна революція й заведено там парляментаризм, мала виринути думка серед босансько-герцеґовинських магометан, щоб вислати до турецького парляменту депутацію, яка мала заявити приналежність краю до Туреччини та домагати ся покликаня виборних послів з Босни й Герцеґовини до турецького парляменту. Чи факти сї справдї відгравали яку ролю, чи їх натягаєть ся тільки що йно тепер, аби оправдати анексію перед народами Ціс — і Трансляйтанії, годї на разї сконстатувати. В делеґації говорено зараз після анексії, що цїсар Франц-Йосиф хотїв чим швидше надати Боснії й Герцеґовинї конституцію та міг се зробити тільки після проголошеня себе сувереном, хоч від анексії минуло вже півроку, а конституція в заанектованих краях і досї ще не проголошена. Імовірнїйшею здаєть ся річ, що Австро-Угорщина хотїла взагалї перебити дипльоматичну гру Росії й Анґлії на Балканї в догідну для себе хвилю та оружною силою забезпечити собі на довгий час супокій та рішаючий вплив на балканськім півострові; хоч до сього, звісно, важко признати ся, але є познаки, що военна партія в Австро-Угорщинї взяла верх та перла ще й до послїдної хвилї до війни. І до війни було-б певно прийшло, якби не інтервенція Нїмеччини, що зміркувала швидко про що річ йде та загрозила военним маршем на Варшаву, приневолюючи такою погрозою Росію до дипльоматичної капітуляції. Нїмеччина зробила се очевидно в своїм інтересї, розуміючи, що ізольованє Австро-Угорщини було-б захитало престіж усього тридержавного союза в користь анґльо-франко-російського порозуміня, а до сього Нїмеччина допустити не могла, тим більше, що на случай загально-европейської війни й можливої з тим війни морської з Анґлїєю Нїмеччина поки-що ще не вповнї приготована. Ударено отже в найслабшу на разї точку анґльо-російського аліянсу — в Росію, а з тим і дипльоматична боротьба зістала виграна в користь Австрії і Тридержавного союза.

Анексією допустила ся австро-угорська дипльоматія без сумнїву тяжкого нарушеня міжнароднього права і тут треба признати, що слушність була по сторонї якраз її противників. Влучно говорив Ізвольскій, що односторонна умова чи то з Росією — як колись в Раштадї — чи з Туреччиною не вистарчає, бо коли Австро-Угорщина одержала мандат до заряду окупованих країв з рук усїх великих держав Европи, то

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і анексія згаданих країв не може правно стати ся важною без згоди усіх держав, які свого часу підписали трактат в Берлїнї. Показало ся одначе, що в відносинах міжнародних не рішає еще ні моральне ні писане право, а передовсїм оружна сила й готовість до війни.

Росія мілїтарно ослабла після невдач з Японом, а гра дипльоматична, хоч-би й як хитра, мусить скінчити ся програною, коли її не попреть ся силою баґнетів. Росії треба дійсного відродженя, у внутрі, яке б цїлу державу перетворило в одну культурно-суспільну орґанїчну цїлість. Поки ріжні народи великої Імперії не одержать змоги розвивати ся вповнї на питомій народній основі, поки свобода культурного зросту народів Росії не приєднає їх до спільної конструктивної роботи для державної ідеї, поти Росії не видержати конкуренції з могучою Нїмеччиною і свобіднїйшою будь-що-будь для її народів Австро-Угорщиною і поти гра дипльоматична Росії мусить на світовій арені скінчити ся для неї неудачею.

Відень, для 15 цвітня 1909.

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Студії з поля суспільних наук і статистики видає статистична комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, т. I, під редакцією Михайла Грушевського, у Львові, 1909, ст. X + 218, 8⁰.

Наша наукова робота розгалужуєть ся, діференціюєть ся — як говорить ся в ученім жарґонї... Проява корисна, бо в нїй доказ зросту культурних інтересів української освіченої верстви. Нове видавництво, якого заголовок поданий у горі, перше у нас з обсягу соціяльних наук і статистики. Заслуга в тім наймолодшої комісії Наукового Товариства ім. Шевченка — статистичної (основаної в середині 1906 р.). Наукова цїль сеї комісії значно ширша нїж можна б догадувати ся з її назви, а се: студії та причинки з поля наук суспільних взагалї, з окремим оглядом відносин українського житя й українських земель, їх історичний розвій і сучасний стан, тілько особливу увагу буде вона давати статистичному методови в дослїдї соціяльного житя, збиранню й обробленню статистичного матеріялу. Перший том нового видавництва документуе сю цїль. У нїм, окрім вступу від редактора, де пояснено ґенезу видання, його характер та цїли, маємо шість праць пяти авторів. Починає їх статя В. Панейка „З історії і теорії статистики“ ст. 1—16. Се нарис про долю статистичної теорії Кетлета, яка при своїй появі обіцяла людям знайти головний секрет соціяльного житя, одначе незабаром упала до значіння культурно-історичного пережитку, зробивши місце спеціяльним статистичним студіям і відкривши новий многоважний метод у науковім дослїдї взагалї. — Проф. С. Дністрянський роз-

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

почав основну працю п. з. „Національна статистика“ (17—64); перший розділ присвячений історії національної статистики в Австрії й Угорщині, другий дає огляд національної статистики в инших европейських державах. Тут зазначу, що в автора видко неприхильність до таких критерій при означуванню народности як „розговірна“ або „рідна мова“, він рад би означати безпосередно „національність“; на мою думку се можливе було б (принявши навіть, що саме поняте національности не приводить до ніяких непорозумінь) тілько у високорозвинених народів, для нашого ж народу практично показалось би фатальним, бо $^1/_2$ не вміла б назвати своєї національности, а $^1/_3$ назвала б її просто хибно. — Найцікавійша праця то безперечно В. Охримовича „З поля національної статистики Галичини“ (65—160). Автор поставив собі задачею вияснити, скільки Українців живе в Галичині і в яких числових відношенях стоять вони до Поляків, чи там инших народностей? До відповіди доходить він дорогою незвичайно зручних конструкцій, оригінальних помічень і взагалї фінезийної методи, яка робить честь авторови. Що до скількости Українців — він означає її на 43 % загалу людности, а 48.2% всеї християнської людности в Галичині супротив 44.6 % і 50.1% Поляків, 11.1% Жидів; натомість урядово число Українців виходить менше, а Поляків більше (42.1% і 54.4% всеї людности).

Автор докладно розглядає числове відношенє межи Українцями і Поляками у Східній і Західній Галичині, по окремим повітам, і головнїйшим містам, не тілько на основі останнього списку (1900), але й попереднїх (1869, 1880 і 1890). Хоч констатує він постійне змаганє польського елєменту у Східній Галичині, хоч загальний „демографічний баланс галицьких Українців виказує більші страти ніж зиски, але страти стають що-раз менші, зиски що-раз більші; значить, є підстава надїяти ся, що в недалекій будучности покажеть ся надвишка зисків“. Се дуже інтересна праця д. Охримовича вимагала би докладнїйшого критичного розбору, та се годї робити на сьому місци, все таки зазначу ось що: автор занадто вірить числам урядових списів, так що поправки його рішучо за малі; пора закинути вже ідентифікованє Українців із грекокатоликами, як се робить автор (правда не теоретично, а з практичного буцїм то примусу); вкінци треба признати, що обраховуванє по адмінїстрацийним округам (в тім і дїленє Галичини на Східню и Західню) ненаукове і не дає дійсного образу національних відносин. Зазначуючи се (на иншім місци матиму змогу підперти сї замітки доказами) не хочу зовсїм обнизати вартости праці д. Охримовича, яка дуже щасливо відчиняє досліди на запущенїй доси у нас ниві.

М. Гехтер дав дві розвідки: „До історії робочого класу на Вкраїнї росийській“ (161—195) та „Земська статистика про зарібну платню в сїльськім господарстві лївобережної України“ (196—204). В першій дає автор огляд санїтарних обставин українських робітників, їх мешкань, довжини робучого дня, платнї, з окрема оглядає становище гірничних і гірнозаводських робітників — все з погляду трьох періодів (схема Пажитнова) історії промислових робітників на Україні (1861—1885, 1885—1904, 1904—). Загальний висновок сумний: „Робітництво Вкраїни, а за ним і робітництво цїлої Росії, опинилось у якімсь зачарованім колї. Орґанїзуватись для боротьби за лїпшу долю воно не може, бо на перешкодї стає полїтично-

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

національна неволя, а боротись за своє політично-національне розкріпощеннє воно знов не може, бо на перешкоді стає власна неорґанізованість...“ Друга статя збирає в одно статистичний матеріял, доставлений земствами (катеринославським, полтавським, чернигівським, харківським та херсонським) в рр. 1904—1906 та стверджає деякий, хоч і не дуже великий, поступ у платні сільських робітників. — Том замикаєть ся невеличкою моноґрафією С. Витвицького „Економічні відносини в селї, Старі Богородчани“ (205—218). Схема така: положінне, людність (4.500), простір (4.000 ha.) посїлість: мала (64%), велика (24%), громадська (10%), церковна, дальше господарство, консумція та обдовженнє. Бажано було б, аби такі моноґрафії поодиноких громад появляли ся у нас частїйше. *С. Томашівський.*

Збірник математично-природописно-лїкарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові.

Сей новий том збірника містить: І. Верхратського: Нові знадоби до номенклятури і термінольоґії природописної, народної (Ст. 1—84); д-ра Юліяна Гірняка: Про вплив синхронїчної зміни концентрації на хід мономолекулярної реакції (Ст. 1—14) і про періодичні хемічні реакції (Ст. 1—8), д-ра Ст. Рудницького: Начерк ґеоґрафічної термінольґії (Ст. 1—151), д-ра Вол. Левицького: Клим Глїбовицький (згадка посмертна) (Ст. 1 — 6). Бібліоґрафія і хронїка математично-фізична; (Ст. 1—41).

Особливо цїкаві працї Верхратського і д-ра Рудницького. Проф. Верхратський збирав термінольоґію уже здавна і видрукував її по частям в шости випусках: року 1) 1864, 2) 1869, 3) 1869, 4) 1872, 5) 1872, 6) 1879. Після того, робивши по всїй Галичинї екскурсії, він зібрав і записав велику силу термінів народнїх, котрі мали вийти в світ ще р. 1906, але наслїдком хороби автора спізнили ся і вийшли в сїм збірнику р. 1908. Ся термінольоґія незвичайно цїкава і корисна, бо тут нема нїчого видуманого автором, а тільки добросовістні записи від народа і навіть додано назви сїл де якийсь термін записано; — завдяки сьому ся праця однаково цїкава як для натуралїста, так і для фільольоґа і однаково користна. Др. Рудницький кільканадцять лїт мандрував по Галичинї роблячи ґеольоґічні досліди, і підчас своїх мандрівок теж збирав терміни. Гостро відчута автором недостача термінів чи при складанню своїх праць, чи при перекладах, примусила його зібрати до купи не тільки народні зібрані ним самим терміни, але й тї, що були вже роскидані по словниках ріжних, і по працях В. Левицького, Ів. Горбачевського, Ів. Верхратського. З того виробив ся цїлий словничок нїмецько-украïнський приблизно в 6000 слів, а найбільш цїнну частину його становить термінольоґія народня. Тут зараз виявило ся і богатство украïнської мови і повнота та докладність її, котра в сїм разї перевишає нїмецьку, бо часто на оден нїмецький термін відповідає 10 украïн., а раз навіть 22, в слові Berggipfel верх гори, грунь, і т. д. Слабше стоїть дїло з тими терминами, що вибирані з готових словарцїв, напр. Желехівського і инших, а не народні украïнські. Тут можна стрінути багато росийських термінів, котрих автор як Галичанин не міг відчути і зоставив їх, прийнявши за старо-руські.

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але таких термінів розмірно не багато. Навпаки польонізмів тут майже зовсім не трапляєть ся завдяк тому, що автор добре знає польську мову. Решта термінів взято міжнародніх, котрі перейшли од Греків або що, і котрих годї було перекладати напр. ґіпербола, діоптра, ціссоіда, ордината. — Деякі терміни хоча й і добрі самі по собі, але суть і другі, котрі треба було поставити поруч: завважу напр. що народ дуже точно розрізняє всї відміни руху. Звичайне на Вкраїні кажуть: Хутко вернув ся; скоро скінчу, скоро зроблю; швидко або шпарко ходить, прудко камінь летить; прудко вода течѐ; він має пруд в ногах (швидко бігає), шамкò жáти (шамкó означає скоре повтореннє руху і при тім одноманітне). Протилежні терміни: Помалу, поволі, повільно, слабко, мляво. Ще може бути рух нипавий напр. лїбрація місяця, коли точка хилитаєть ся на орбітї. Є й нездалі вирази. Неприємно напр. чути слово земський замість земний, бо се польонізм — напр. в слові Erdachse-земська вісь; лїпше земнà вісь. Навпаки Schwere - тяжість; лїпше вагà, тягар; бо тяжесть слово московське, а не українське, і т. и. Але всї помянуті і инші, які там суть небажані терміни не понижують вартости самого словника і не понизять хоча й би їх там назбірало ся і 20%, бо далеко лекше виправити ті небажані терміни, коли є уже зібрана і приведена до сістеми збірка. Варт тільки тепер спеціалїстам їдучи в яку небудь місцевість на село перевірити і направити ті терміни, для котрих найдуть ся нові сіноніми в народнїй мові, і оголошувати в наших наукових виданнях. Що до решти праць уміщених в сім збірнику, то вони цїкаві для спеціалїстів природознавців. Праці Д-ра Гірняка, молодого вченого, належать до теоретичної хімії. Згадки Левицького про покійного Клима Глібовицького малюють небіжчика як доброго математика, товариша і патріота, безчасно загинувшого.— Що до останнього розділу, котрий містить бібліографію і хронїку, то тут приємнїйше булоб бачити більш серіозне відношеннє до дїла. Те що тут подане більш підходить до популярно наукового журналу нїж до чисто академічних записок. Тут неприємно бачити передруки, або витяги з популярно-наукових польських або нїмецьких журналів, власне витяги з їх бібліографії; лїпше булоб се витягти з первітних джерел, а таких ми тут бачимо не багато, натомість дуже часто трапляєть ся читати підпис: Wszechświat, 1908 р., Prometheus або що. — Сього слїд би уникати. Не видно в сім відділї і якої небудь певної системи, так що трудно і зоріентувати ся.

В. Щербаківський.

В. Щурат. *Вибір пісень.* Львів, 1909. Ст. 72, 16⁰.

Вийшов гарно і старанно виданий „Вибір пісень“ В. Щурата... В сьому томику стрічаємо пісні, друковані в давнїйших збірничках, як „Lux in tenebris“, „Мої листи“, „На тримбітї“ та „Із глибини возвах“, зібрані з ріжних альманахів і періодичних видавництв та пісні зовсім нові. Давні пісні виступають у новій, обновленій шатї. Головні мотиви Щуратових пісень: жаль за молодечими мріями, нещасливе коханє, любов до подруги і гимн у честь природи. Окремий цикль пісень у збірничку поета творять пєси п. з. „На арфї пророків“ і „Евангельські мотиви“. До перлин нашої лїрики я зачислив би ось які пісні Щурата: „Плила по небі хмаронька, над гаєм опинилась“, „Позволь менї при собі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сісти", „Тихий раю, молодости краю", „Я сам самотний", „На тебе пильно дивлячись".

„Вибір пісень" В. Щурата — се есенція дотеперішньої його лїричної творчости. Ся збірочка дає картинку його лїричного таланту й основу до суду про той талант. Кожда песка Щурата мов жіночий гафт або мережево оброблена делїкатно, con amore. Наголоси у нього чисто українські. Мова гарна, ядерна. Ритміка правильна й добірна. Рими вишукані. Поетичні картини старанно обдумані. Він кладе в своїх творах головну вагу на форму і звук. Лїрика Щурата рефлексійна, я сказав би, — вона безпристрастна, подібна до лїсового криничного жерельця, що сріблистою стяжкою вється поміж струнками буками й задумливими дубами та тихо розмовляє з синіми незабутьками й дзвінками.

М. Мочульський.

Г. В. Доброскок. На Кубані. П'єса в одній дії. Виданнє друге книгарні „Дѣло". Катеринодар, 1909. Стор. 24, ціна 10 коп.

Сей діальоґічний малюнок п. Доброскока має темою те внутрішнє розладдє родини, серед батьків і дітей, що останнього часу в Росії набуло якогось специфічного кольориту. Діти старого простого кубанського козака Келепа: Андрій, інтелїґент — по ремарці автора, Юрко й Оксеня, що вчать ся по „середульшних" (се б то-середніх) школах, багато часу не бачившись, стріли ся у батьків з братом Остапом, козачим офіцером, і з первих же слів заходились сперечати ся про новітнє життє на Кубані після „днів свобод". Батьки цілком поділяють „революційні" думки сучасної молоди, але їм однаково милий і консерватор Остап, бо він їх син, рідна їх дитина. І од невчасного змагання дітей батьки зазнають немало прикростий. У несподіваній суперечці Андрій кидає батьківську хату і ту-ж мить вертаєть ся назад в місто, а за ним ображений в своїх почуттях братом Юрком облишає старих батьків і син Остап. Мати з криком кидаєть ся до Остапа і обнімає його, а старий Келеп, побачивши таке, в безсилї сїдає за стіл і з докором який несамохіть вириваєть ся в його, звертаєть ся до иньших дітей: „Ой, дїти, дїти! чому ви так не хочете жити, як ми жили?" — І все. Цїкава фабула, але оброблена автором не досить яскраво, і через се в читанні малюнок не справляє особливого враженння. Чуєть ся потроху штучність і подекуди навіть натяжка. Ми все кажемо м а л ю н о к, бо песою „На Кубані" ніяк признати не можна, — се тільки розмови й розмови, без тїни якоїсь дії. *Г. Трейман.*

Сидір Кузик — Про кооперацию, її теорию і значінє для нас. (З нагоди першого просьвітно-економічного конґресу у Львові). Економічна бібліотека, ч. 10. Львів, 1909. Стор. 76, ціна 50 сот.

„Отся брошурка — пише у „вступнім слові д. Кузик — має за завданнє порушити хоч в найзагальнїйших чертах ґенезу, прінципи та ідеї кооператизму, суспільно-економічної системи молодої ще, але з великими виглядами на будуче... На слїдуючих сторінках піднимаємо пробу на основі літератури про кооперацію представити теоретичний бік справи та подати, чого ми можемо від кооперативного руху надіяти ся". Подивімо ся, як виконав автор своє завданнє.

В роздїлах I-III вияснено понятє ідеї солїдарности, що лежить в

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

основі кооперативного руху, означино понятє „кооперативна спілка“ і представлено нарис перших проб з продукційною кооперацією та розвиток споживчої кооперації в Европі. Розділ IV говорить про теорію кооперативизму і його становище до инших економічних теорій. На думку автора мотивом дїяльности кооперації являєть ся заспокоєннє правдивих потреб людей і сим вона підкопує перевагу панованнє капіталу, котрий має на увазї тільки особистий зиск. Сю боротьбу кооперації проти капіталїзму він представляє так: кооперація насамперед усуває в области торговлї посередників, стає на їх місце і тим зближує до себе продуцентів та консументів; зорґанїзувавши далї свій власний ринок збуту приступає вона до витвореня власної продукції, ставши продуцентом вона привласнює собі нове жерело прибутку, забирає ті зиски, які належали до капіталїстів. Та сього ще мало — зі спілкового свого фонду може кооперація витворити з часом цїлу власну народню культуру. Так само як купцям відобрала вона ринок, фабрикантам продукцію (розстріленнє моє М. З.), так зможе з приватних рук відобрати і освіту, школи, бібліотеки, охоронки, бурси, шпиталї. Тодї стануть ті інституції справдї народнїми. Так виховує кооперація народні маси в духовім, економічнім і торговельнім напрямі“.

Як бачимо, автор думає, що кооперація, силою самого свого внутрішнього розвитку зможе усунути теперішній капіталїстичний лад. В сьому поглядї на кооперацію в сїм переціненню сили кооперативного руху, в занедбаню инших боків справи (автор наприклад нїчогісінько не говорить про те, що капіталїзм адже не дасть усунути себе без боротьби й не показує, які перешкоди кооперації він може в сій боротьбі поставити) і лежить на нашу думку головна і основна хиба книжки д. Кузика. Занадто рожевий і цїлком хибний його погляд, що „в консумційній кооперативі зносять ся всї клясові противенства самі з себе“, що „консументами є всї“ й через се „інтерес консументів виключає всї клясові інтереси“. Воно правда, що всї люди споживачі, але ясно, що не можна на інтересах споживання злучити до купи робітника й капіталїста, селянина й пана, бо для капіталїстів, наприклад, інтереси споживання безконечно малі в порівнанню з тими інтересами, з тим зиском, який йому дає теперішнїй капіталїстичний устрій, і через се капіталїсти все будуть завзято виступати проти кооперації, як се й показує нам практика кооперативного руху. Се одно, а друге — та ж сама практика свідчить, що кооперація клясової боротьби зовсїм не усуває, навпаки підтримує її, загострює, являєть ся в руках робочого люду новим могутнїм засобом клясової боротьби проти своїх визискувачів. А тим часом на такій хибній передпосилцї (премісї), що інтерес консументів, мовляв, виключає всї клясові інтереси, робить автор висновок: „В тім інтересї всї люди є солїдарні, бо інтерес одиниці є індентичний з інтересом загалу. В тій загальній спільности інтересів, пониманій в той спосіб, буде добро загалу добром одиниці і так повстане правдива, природна солїдарність“. Кооперація не може бути єдиним засобом, котрий може усунути теперішнїй капіталїстичний лад, що найбільше, вона може бути одним з засобів боротьби, поруч таких засобів, як орґанїзація робочого люду в соціялїстичні партії, як орґанїзація професіональних спілок, бірж працї, загального страйку і т. д. Тільки тїсне сполученє

Generated on 2015-07-05 14:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кооперативного руху з сучасним соціялістичним рухом зможе не допустити кооперативний рух до виродження, і тому не можна приняти твердженя д. Кузика, що кооперація, мовляв, „мусить бути цілю сама в собі“. Про другу частину четвертого розділу, де обговорюєть ся питання про відношеннє кооперативизму до инших економічних теорій, можемо за браком місця тільки сумарично зазначити, що, на нашу думку, ся частина написана досить хаотично, а арґументи автора і дуже побіжні й дуже слабкі.

Найцікавійшими для нас з усієї книжки являють ся розділи пятий — про сільську кооперацію, й шестий — значінне кооперації для нас. І треба признати авторови, що сі два розділи йому найліпше удали ся. В розділі про сільську кооперацію він показує, як розвиток сільського господарства, котрий ішов иншим шляхом, ніж розвиток індустрії, привів до повстання і розцвіту кооперативного руху, і як сей рух корисно відбив ся на сільському господарстві. В розділі „значіння кооперації для нас“ автор підносить некучу потребу у нас взяти ся енерґійнійше до економічної праці, щоб перевести свою національно-економічну орґанізацію. „Але коли соціяльна структура нашого народу — каже він — така, що неможливим є витворити свої капіталістично-індівідуалістичні господарські форми, то вся наша економічна робота мусить іти під знаком кооперації, що збере широкі маси до самопомочи і самодіяльности та витворить нові економічні орґанізації“. Не можна згодити ся з таким рішучим твердженням автора про неможливість розвитку у нас національних капіталістично-індівідуальних форм господарства; зародки таких форм вже істнують і в Галичині й на Україні і ранїйше чи пізнійше, а вони таки буйно розвинуть ся. Можемо тільки сказати, що тепер, поки вони ще не розвинули ся, нам лекше економічну діяльність направляти так, щоб потім краще було бороти ся з сими капіталістичними формами. Далі автор показує, з чого повинна починати ся кооперативна робота на селі і в якім напрямі її треба далі розвивати, щоб вона поширювала ся і захоплювала все нові й нові области. На селі, каже він, потрібні три форми кооперації: 1) кредитові кооперативи, спілки ощадности і позичкові спілки системи Райфайзена; 2) споживчі спілки (спілкові крамниці системи Рочдель) та 3) всякого рода продукційні спілки. Місцеві обставини рішають, котрі спілки треба найперше основувати. „Але основою і ядром орґанізації повинні бути спілки кредитові (райфайзенки) і ними найліпше починати. На тлі тих спілок доперва творчий рух народа викінчить величний малюнок кооперативної орґанізації“. Нарештї доводить автор, що одною з найважнійших умовин для розвитку спілок являєть ся злука їх в союзи, що одноцїльно і пляново кермують спілковою роботою в краю, ведуть спільні інтереси всїх спілок і причиняють ся до того, що зорґанізоване в спілках селянство в економічних відносинах на зовнї виступає як одна цїлість. До книжки додано ще чималий показчик літератури про кооперацію в мовах нїмецькій, французькій, італійській, росийській, польській і українській.

Книжка д. Кузика, не дивлячи ся на свої хиби, котрі ми тут зазначили, тим не менше являєть ся користною і вартою уваги в нашій літературі про кооперацію; на сю увагу вона заслугує тим більше, що являєть ся оріґінальною працею. *Микола Залїзняк.*

Generated on 2015-07-05 15:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. Вородаевский. — *Хліборобські спілки в Німеччині.* „Спілкова бібліотека“, ч. 2. Видав Союз руських хліборобських спілок на Буковині „Селянська каса“. 1908. Стор. 94, Ціна 1 корона.

Поява в українській, розмірно вже досить багатій, літературі про кооперацію моноґрафій, котрі давали б докладний і повний образ орґанізації й розвитку сільської кооперації в поодиноких країнах, являєть ся настиглою потребою. Через се можна тільки витати редакцію „Спілкової бібліотеки“ за її замір дати „в перекладах праці людей можливо як найбільше напрямків для обзнакомлення зі всіма напрямами в спільництві, аби відтак дати працю самостійну про наші думки в спілковій справі. Та праця міститиме й цілий плян дальшої роботи спілкової між Українцями“.

Книжку на початок видано добру; належить зазначити, ще автор писав її не тільки на підставі відповідної літератури, але й на підставі особистих спотережень. Шкода тільки, що редакція, зачепивши в своїй післямові питанне про взаїмне відношення між працею економічною та політичною не вияснила його докладнійше й спокійнійше. Закиди її проти „політикоманів“, котрі являютсь ся або „дітьми в тих справах, що ними в своїй громадянській роботі занимають ся“ або „найспритнійші з них самодурами, що захопивши ся мрійними ідеалами орґанізують нарід великими, але беззмістними словами“ — можуть хіба відносити ся до окремих осіб і зовсім не промовляють проти політичної роботи. Так само варто би було ширше уарґументувати й твердження, що треба „відвернути яко мога найбільшу часть спосібної до праці на народній ниві інтелїґенції від так званої у нас політичної діяльности, а звернути її звагу на далеко потребнійшу й важнійшу на теперішню хвилю роботу економічну“.

Мик. Залїзняк.

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Франц Коковський. Настрої. Збірка віршів. Чернівці, 1909. Ст. 64, 16⁰. Ціна 80 сот.

Календар для американських Русинів на рік 1909. Наклад руського Народного Союза. Новий Йорк, 1909. Ст. 190 оголошеня.

Г. Хоткевич. Вони. Драматичний малюнок в 1 дії. Львів, 1909. Ст. 40, 8⁰. Ціна 40 сот.

Роксоляна. Опера історична в трьох діях з прольоґом. Музика Дениса Січинського. Перемишль, 1909. Ст. 76, 16⁰. Ціна 60 сот.

Наша школа в ярмі. Кілька слів о ляцькій добрі на руські школи. (Відбитка зі „Свободи“. Львів, 1908. Ст. 54, 8⁰

Про соціяльне обезпечене. Напис в др. Евген Олесницький. Львів, 1909. Ст. 36, 8⁰. Ціна 20 сот.

Антін Крушельницький. Просьвітній реферат (із ювілейного обходу філії „Просвіти“ в Коломиї 21. XII. 1908 р.). Додаток: Філії „Просвіти“ в Коломиї з днем 21. XII. 1908 р. Коло Т. S. L. в Коломиї (в 1908 р.). Коломия, 1909. Ст. 60, мал. 8⁰.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 14:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Михайло Павлик. Оповідання. (Світова Бібліотека, ч. 5). Чернівці. 1909. Ст. 216, 8⁰. Ціна 2.50 кор.

Іван Тивонович. Чоловік в державнім ярмі. Часть І. Передрук з політичного двотижневника „Чорна Рада“, у Відни, 1909. Ст. 126, 8⁰.

Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII-го століття. Подав др. Осип Маковей. (Відбітка з „Записок“, т. 87). Львів, 1909. Ст. 6, 8⁰. Ціна 12 сот.

Ґенерал артилерії в Кн. Руського (з архіва Немиричів). Подав Вячеслав Липинський. (Відбітка з „Записок“, т. 87). Львів, 1909. Ст. 12, 8⁰. Ціна 25 сот.

Еміль Коритко. Забутий славянський етнограф. Подав Іван Франко. (Відбітка з „Записок“, т. 86). Львів, 1908. Ст. 42, 8⁰. Ціна 85 сот.

В. Корольов. Українці в Америці. З малюнками. Від. „Просвіта“ № 28. Київ, 1909. Ст. 109. Ціна 15 коп.

О. Мицюк. Переселення в Степовий Киргизький край (на Сірий Клин). Видано коштом П. Косенка. Київ, 1909 р ст. 44. Ціна 7 коп.

Сергій Єфремов. Між двома душами. — Микола Гоголь. Наші справи № 4. Видав. „Вік“. Київ 1909, стор. 31, ціна 5 коп.

„Рідний Край“. Український календарь на 1909 рік. Харьків 1909, ст 101. Ц. 10 к.

Б. Грінченко. Драмий комедії. Том І. Видання друге. Київ, 1909. Стор 349. Ц. 85 коп.

Олена Пчілка. Оповідання ІІ. Київ, 1909. Стор. 64. Ціна 20 коп.

Ф. Немо. Чим нам користні Жиди? Київ, 1909. Стор. 29. Ц. 15 к.

„Українське Бжільництво“ ч, 4 за р. 1909.

„Современный Міръ“ р. 1909, кн. I—IV.

„Русское Богатство“ р. 1909, кн. IV.

Michael A. Sherbinin. The Galicians Dwelling in Canada and their Origin. (відбітка із Transaction of the Historical and Scientific Society of Manitoba, № 71). Winnipeg, 1906. Ст. 12, 8⁰.

Статистическое бюро при Херсонской Уѣздной Земской Управѣ. Статистико-экономическій обзоръ Херсонскаго уѣзда за 1907 годъ. Изданіе Херсонскаго Уѣзднаго Земства. Херсонъ, 1908, ст. 74+91.

Статистическое бюро Херсонской Уѣздной Земской Управы. Данныя объ экономическомъ положеніи селеній Херсонскаго уѣзда въ сельско-хозяйственномъ отношеніи по подворнымъ спискамъ Уѣздной Землеустроительной коммисіи въ 1906—7 году. Изданіе Херсонскаго Уѣзднаго Земства. Херсонъ, 1908, ст. 14+77.

Отчетъ общества взаимнаго вспомоществованія учащимъ и учившимъ въ начальныхъ народныхъ училищахъ Кіевской губерніи. За 1908 годъ. Київ—1909 р.

Generated on 2015-07-05 14:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000946233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN